

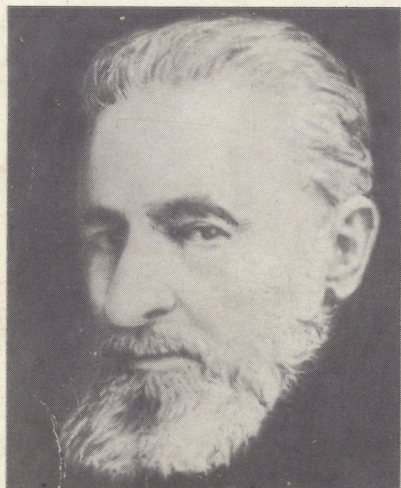
slavici

31

slavici

moara cu noroc

slavici

«Tu și numai tu curăți pământul de buruieni și sădești ierburi alese de tine, ca să le faci mai bune, mai frumoase, mai plăcute și mai folositoare. mai potrivite cu firea ta.

Tu și numai tu supui vîntul și apa curgătoare, stăpînești focul și puterile tainice, spargi stîncă ce-ți stă în cale și durezi pod peste prăpastie, urci înălțimile munților și îți faci drum peste mările despărțitoare...

Tu și numai tu te frămînti în tine, cutreieri pământul, scrutezi adîncimile mărilor și pătrunzi cu ochiul înălțimile cerului, ca să le afli toate și să înțelegi potrivirea ta cu ele; tu și numai tu te „arzi” pe tine însuși, ca să întrupezi durerea ta în opere care n-au decît menirea de a-l încînta pe om prin cumpătul lor»

Ioan Slavici (Fața omenească)

CLUBUL CĂRȚII

editura pentru literatură

Vol. I și II lei 10

Ilustrația copertei : *Ludovic Bardócz*

Ioan Slavici

moara cu noroc

NUVELE

I

PREFAȚĂ DE
POMPILIU MARCEA

1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

EDIȚIA A II-A, REVĂZUTĂ

Textul ediției de față este reprodus după : Ioan Slavici, Nuvele (vol. I, II), ediție îngrijită de I. Pervain, R. Todoran și Maria Protase, E.S.P.L.A., „Biblioteca pentru toți”, 1958.

Textul povestirii Hanul Ciorilor a fost îngrijit în redacție.

„BIBLIOTECA PENTRU TOȚI”

PREFAȚĂ

Născut în 7 ianuarie 1848 la Șiria, lângă Arad, Ioan Slavici fiul lui Sava Slavici și al Lenii Savului, gospodari avuți și respectați, se bucură de o copilărie fericită. Dacă prima pagină a existenței lui Slavici n-ar fi fost atât de luminoasă, bănuim că scriitorul n-ar fi găsit suficiente resurse morale pentru a depăși momentele, prea dureroase, din care s-au constituit paginile ulterioare. Anii petrecuți în satul natal întipăresc în sufletul scriitorului urme adânci, durabile, care nu se vor șterge niciodată. Slavici a nutrit o adevărată evlavie pentru locurile copilăriei sale, a purtat mereu un devotament profund pentru oamenii care i-au dat primele povești și îndrumări, care i-au deschis mintea și sufletul, i-au ațîțat fantezia și i-au sădit dragostea și respectul pentru bine și adevăr, pentru frumos și dreptate. Autorul *Morii cu noroc* a fost una din marile personalități etice ale culturii noastre. Temelia structurii morale a scriitorului o găsim în copilăria sa: *„Avînd să descriu lumea prin care am trecut, nu pot decît să-ncep de aici, unde m-am născut, unde mi-am petrecut copilăria și cea mai frumoasă parte a tinerețelor, unde au fost așezate temeliile vieții mele sufletești“* (*Lumea prin care am trecut*).

Pentru părinții săi Slavici a nutrit un adevărat cult, casa părintească i-a rămas întipărită în memorie ca un cuib al liniștii și păcii binecuvîntate, al prețuirii reciproce duioase,

pe care omul matur a introdus-o în propria sa familie și pe care dascălul și moralistul a oferit-o mereu drept pildă demnă de urmat: „*Maică-mea, fie iertată, zicea că nu e bine să stingi lumina când e supărare în casă, că trebuie să ștergi mai înainte supărarea și mai apoi lumina. Și ori și ce s-ar fi întâmplat în casa părinților mei, seara trebuie să fie pace, să ne cerem și să ne dăm unii altora iertare*“ (Fapta omenească — Tribuna, 1888). Imaginea tatălui ne-a rămas, în evocări, cea a unui om totdeauna drept, perseverent și ambițios, calități pe care nu le-a folosit însă decît în limitele permise de noimele morale. Ocupat cu îngrijirea viei, care-i aducea un rod bogat, făcînd negustorie cu cai, cu pește, cu tei pentru legatul viilor, mereu prins cu treburile gospodărești, Sava Slavici găsea timp să răfoiască o carte sau o revistă, își alcătuiască o mică bibliotecă, așa încît îndemnul spre învățătură de la el a pornit.

Un rol deosebit l-a jucat în copilăria lui Slavici bunicul acestuia dinspre tată, moș Fercu, care era „fruntea cărturării din Țiriac“, și pe care scriitorul de mai tîrziu îl consideră cel mai însemnat dintre părinții săi sufletești. În afara citirii cărților bisericești, bunicul i-a dezvăluit în același timp taina slovelor *Alexandriei*, *Esopiei* și altor cărți populare, difuzate în Țiriac și satele din jur de către așa numiții „voștinari“. Mihai Fercu era și un excelent povestitor popular, el a stimulat și cultivat imaginația nepotului ce se dovedea deosebit de receptiv la orice povestire.

Dar chipul care a rămas pentru totdeauna întipărit în sufletul lui Slavici a fost cel al mamei. Femeie „vioaie și aspră“, cum o caracterizează scriitorul, Leana Savului avea un fond admirabil, o inteligență ascuțită și principii morale superioare. Mentalitatea tolerantă a scriitorului, înțelegerea și prețuirea tuturor oamenilor, indiferent de proveniența etnică sau de credințele lor, Slavici le-a deprins, mai întîi, de la mama sa, ale cărei sfaturi de comportare în relațiile cu oamenii atestă, sub învelișul naivității, proprii omului simplu, un spirit, în fond, evoluat: „*Cînd întîlnești în calea ta un*

român, îmi zicea mama, să-i zici Bună ziua ; dar maghiarului să-i zici Io nopot, iar neamțului Guten Tag, și treaba fiecăruia dintre dinșii e cum îți dă răspuns. Tu datoria să ți-o faci și față cu cei ce nu și-o fac pe a lor față cu tine..." (Lumea prin care am trecut). Și ca mama sa gîndeau toți oamenii simpli : „Așa gîndeau și simțeau șirienii și fără îndoială tot ca dinșii toți românii cu mintea limpede“.

Tot ceea ce a adăugat bogata experiență de viață a scriitorului nu i-a schimbat cu nimic începuturile, ci le-a confirmat și împlinit. În ceea ce privește cultura scriitorului, întinsă și variată, în care confucianismul va juca un rol așa de însemnat, după cum interpolările din alte curente filozofico-morale nu sînt deloc neglijabile, se cuvine să precizăm că ele au fost selectate, însușite sau respinse în funcție de adeziunea, de puțința de altoire pe fundamentul etic al copilăriei șiriene.

Ca și Humuleștii Neamțului pentru Creangă, Șiria este reținută de Slavici drept „cel mai mare și mai de frunte dintre satele din podgorie“, care erau în genere, înstărite, cu renumitele vinuri de la Miniș, Măderat și Mocrea. Șiria a fost martorul unor evenimente demne de reținut : în august 1849 aci a capitulat oastea maghiară a lui Arthur Görgei, în fața rușilor comandați de generalul Paskievici. Generalul Bem trecînd prin Șiria ca să-l înfrunte pe Avram Iancu, românii au tras în oastea sa omorînd 16 soldați, după care au fost spînzurați tot atîția români.

Așezată la poalele unui deal dominat de cetatea Luminoasa (Világos), în ale cărei ziduri erau cuibăriți vulturi, Șiria a cunoscut trecerea pe aici a multor capete încoronate, stăpînitori succesivi ai cetății care, în 1787, a ascuns și pe unii dintre tovarășii de arme ai lui Horia. Copil fiind, lui Slavici, de cîte ori privea Világosul, imaginația i se înfierbînta, în minte îi răsăreau „regi, voievozi, pașale și cete care trec în mers furtanatec pe sub dealuri și se războiesc pe șesul întins și neted“ (Lumea prin care am trecut). Prin zidurile cetății și în jurul lor se aflau gropi săpate de căută-

torii de comori, despre care copilul era încredințat că sînt păzite de Necuratul care schilodea pe cei ce-și însușeau ceea ce nu le aparținea. Poate de pe acum se încheagă, în imaginație, chipul de neuitat al lui Duțu din *Comoara*.

Copilăria se identifică la Slavici cu ideea de libertate, de dezvoltare firească, neîngrădită de griji și necazuri, menită să ilustreze, mai mult ca orice, frumusețea vieții. Scriitorul de mai tîrziu va reține, în virtutea unei psihologii sui generis, caracteristică omului matur cînd se gîndește la propria-i copilărie, fericirea și abundența lumii de atunci, văzută, în nostalgicul volum, *Lumea prin care am trecut*, ca o succesiune de praznice, nunți, cumetrii, petreceri care țineau cu săptămîinile. Iar muncile cîmpenești, mai ales secerișul și culesul viilor erau adevărate sărbători, însoțite de bachanale, ca în vechiul Latium. O astfel de viziune se face simțită, de pildă, în nuvela *Pădureanca*. Podgorenii erau oameni „cu inima deschisă, totdeauna voioși și doritori de mese-ncărcate”, știind, din plin „să se bucure de viață”.

Dotat cu o fire contemplativă și înclinată spre reflecții, i-a plăcut lui Slavici, din copilărie, să umble singur, hoinar pe potecile pădurilor, pe marginea riurilor, să se încînte și să se minuneze de frumusețea firii, să pătrundă tainele ei, să-și îmbogățească sufletul cu impresii și simțiri a căror puritate numai natura era în stare să i-o asigure: „*Încă de copil abia zburătocit aveam slăbiciunea de a umbla răzleț și de a mă duce departe ca să văd și să pat multe, și slăbiciunea aceasta mi-a crescut după ce am ajuns om tînăr. Licean, îmi petreceam vacanțele mai ales călătorind, așa ca să călătoresc, totdeauna pe jos, și de cele mai multe ori singur-singurel*” (*O noapte fioroasă*). Slavici hoinărea prin împrejurimile Șiriei cam în aceeași vreme cînd prin ținutul Ipoteștilor hălăduia viitorul său mare prieten, Eminescu. Și cu toate că natura n-a rodit în sufletul copilului din Șiria în adîncimea și pe dimensiunile eminesciene, ea a lăsat urme puternice și amintiri permanente, ce vor fertiliza opera sa literară. Mai tîrziu, în anii maturității, pasiunea de călător a lui Slavici îl

va ajuta să cunoască românii de pretutindeni, să stabilească numeroase legături sufletești cu ei. În studiul *Românii din Ardeal* (București 1910) scriitorul ne descrie un itinerariu, impresionant, al călătoriilor sale, mai ales ținând seama de dificultatea, pentru acea vreme, a mijloacelor de transport : „Băiet de liceu, îmi petreceam vacanțele cutreierînd Banatul, Cîmpia Țării Ungurești și Valea Crișului Alb pînă la Brad și pînă-n vîrfurile Găinei, totdeauna singur-singurel. Tot singur am făcut lungul drum de la Sătmăr la Arad oprindu-mă în punctele Baia-Mare, Capnic, Strimba, Lăpuș, Dej, Gherla, Cluj, Turda, Trascău, Ofenbaia, Roșia, Abrud, Brad, Hăl-magiu, Buteniș și Șiria. Peste cîtiva ani am plecat cu căruța din Orșova la Baia Mare și m-am oprit în punctele Lugoj, Caransebeș, Grădiște sub Rătezatul, Hațeg, Deva, Orăștie, Bălgrad și Blaj, de unde am trecut cu trenul la Blaj și iar am luat căruța ca să trec pe la Chioara la Baia Mare și să mă întorc de acolo peste Sălăgiu la Șimleu, în valea Crișului Răpede la Ciucea și apoi la Huedin. Deoarece Bihorul îl cunoșteam bine din timpul cît am fost la Oradea Mare, iar în împrejurimile Sibiului și pe Tîrnave umblasem mult cînd mă aflam la Sibiu, am mai făcut o călătorie de la Turnu Roșu peste Țara Oltului și peste Țara Birsei prin Secuime la izvoarele Mureșului și pe Mureș la vale pînă la Toplița. Maramureșul și părțile Năsăudului sînt dar singurele ținuturi românești pe care nu le cunosc din propria mea intuițiune.

Ca să-i pot pune pe românii din țările coroanei ungare la locul lor mi-am dat silința ca să-i cunosc și pe ceilalți.

Am stat timp de vreo șase săptămîni în Bucovina unde am făcut, de asemenea, călătorii cu căruța. Cam tot atîta timp am stat o dată la Iași, iar altă dată la Dorohoi, unde am călătorit cu căruța prin Pașcani la Tîrgu-Neamțului, pe la minăstiri, peste Bălțătești la Piatra și apoi la Bacău.

Mult am călătorit, în sfîrșit, prin Muntenia și Oltenia, unde nu e localitate mai însemnată în care n-am stat cel puțin 2—3 zile. Într-o singură călătorie făcută parte călare, parte cu trăsura, m-am oprit în punctele Turnu-Severin, Baia

de Aramă, Tismana, Lainici, Tirgu-Jiului, Cărbunești, Crasna, Polovragi, Horez, Bistrița, Ocnele Mari, Govora, Rîmnic și Olănești, Cozia și Stînișoara, Ciineni, Titești, Clocotici, Tigveni, Curtea de Argeș, peste Musceli la Cîmpu-Lung, Nemăiești și Rucăr pe Dimbovița la vale pînă la Tîrgoviște, apoi la Petroșița, peste Virful cu Dor la Sinaia și de acolo la Vălenii de Munte, unde mi s-au sfîrșit vacanțele.

Toate aceste călătorii au fost de plăcere, dar plăcerea mea a fost să cunosc pe poporul român așa cum el în adevăr este.“

După ce face școala din Șiria, cu dascălul Avram Voștinar, în care atmosfera trebuie să fi fost cea din *Budulea taichii*, Slavici pleacă, pe la unsprezece ani, la o școală în Arad. Stă în gazdă la o prietenă a mamei, „o *șvăboaică tinărară și frumoasă*“, care îl ținea „*din curată dragoste*“, primind „*un butoi de vin, un porc gras, o puțină de brînză, alta de lictar, un sac de fasole, unul de linte, și ce se mai nimerea*“.

Trece apoi la Timișoara, terminînd acolo clasele a VI-a și a VII-a. Din cauză că părinții sărăcesc între timp, la Timișoara o duce greu, dă lecții de maghiară la cele două fete ale unui patron de restaurant asigurîndu-și astfel găzduirea și masa. Una din aceste fete, Louise, va fi înția dragoste a lui Slavici. Viața petrecută la Timișoara este evocată în bucată *Purceluș cu coada sfredel*. Din cauza greutăților materiale, ultima clasă, a opta, o dă în particular, iar bacalauratul îl trece, în vara anului 1868, la Satu Mare.

Momentele cele mai plăcute din epoca școlărească erau, desigur, vacanțele petrecute la Șiria. Își revedea părinții, care se mindreau cu învățătura fiului lor, în perspectivă de a ajunge „domn“, reîntîlnea rudele și prietenii, revedea locurile fermecate ale naturii șiriene: „*Mă văd și acum alergînd înveselit, își amintește mai tîrziu, cînd vedeam pe tata, pe mama, pe vreuna din rudeniile mele, pe vreun prieten al casei noastre ori pe cineva «de la noi» fie el orișicine, căci pe toți îi știam și toți mi se păreau apropiați, toți mă știau*

pe mine și toți se bucurau cînd le ieșeam în cale ca să-i mai întreb «ce-i pe la noi» (*Fapta omenească*).

În toamna lui 1869, în ciuda dorinței familiei, care-l hărăzise amvonului, Slavici se înscrie la Facultatea de drept a Universității din Pesta. Fiindcă nu mai poate beneficia de ajutorul părinților, sărăciți, o duce greu, trăiește situații jenante. Amărît și descurajat, revine la Șiria și în scurtă vreme intră ca „scriitor“ la notarul din Cumlăuș, sat apropiat de cel natal. De aici, de la Cumlăuș, unde stă doar cîteva luni, păstrează cîteva amintiri interesante, între care mai ales cea despre așa zișii băieți săraci, „szegény legények“, făcători de rele, de care era plină pusta, amintire valorificată cu atîta vigoare în *Moara cu noroc*.

În toamna lui 1869, la 21 de ani, conform legilor imperiale, Slavici trebuia să fie încorporat pentru un an. Fiindcă nu-l părăsise ideea de a studia dreptul, obține avantajul de a urma la Viena, paralel cu școala militară, universitatea. Cu întreruperi, stă la Viena pînă către sfîrșitul anului 1874, după ce obține gradul de ofițer în 1871, rămînînd numai cu grija studenției.

Timpul petrecut la Viena joacă un rol extrem de important în cariera sa scriitoricească. În afară de faptul că-și lărgeste sfera cunoștințelor de cultură generală prin participarea la cursurile unor profesori prestigioși (Ihering, la drept roman, Lorenz Stein, la economie politică, Brucke, la filozofie etc.), cunoștința cu Eminescu este evenimentul capital. E greu de presupus că Slavici ar fi devenit scriitor fără cunoștința și împrietenirea cu Eminescu. Ar fi devenit, cu siguranță, un bun profesor, un publicist stăruitor, dar poate numai atît. Ca și Creangă, Slavici este descoperirea lui Eminescu. Recunoscînd în tînărul din Șiria un talent viguros și apreciindu-i capacitatea de muncă și dîrzenia voinței, condiții indispensabile afirmării artistice, Eminescu îl îndeamnă să scrie, îl încurajează, îl ajută și-l corectează, mai ales în exprimarea artistică. Apoi, întîlnirea omului disciplinat, maniac de corect, crescut în respectul măsurii în toate, care

era Slavici, cu celălalt om, dotat cu o extraordinară capacitate de înțelegere a universalului, însetat de jocurile frenetice ale fanteziei, manifestându-și cu o impetuoasă clocotitoare convingere, cu alte cuvinte întâlnirea dintre un temperament clasic și echilibrat cu unul romantic și deslănușit a fost, în afara oricărei îndoieli, necesară pentru amândoi. Dar în primul rând pentru Slavici. Timp de peste o jumătate de secol, autorul *Morii cu noroc* a publicat în presa vremii zeci și zeci de articole și însemnări despre Eminescu, a intervenit în numeroasele discuții și polemici purtate în jurul marelui poet și toate, fără excepție, atestă prețuirea pînă la venerație a prietenului său. Deși „era mai mic de ani, notează Slavici, era cu mult mai mare ca știință, strivitor ca superioritate intelectuală, și mai presus de toate om cu inima deschisă și totdeauna plin de căldura sfîntă a celor aleși”. Deși dreptul nu era specialitatea sa, Eminescu „înțelegea mai bine și judeca mai sigur și în materie de drept”, dat fiind orizontul său intelectual și în primul rând cel filozofic. Pentru înția oară a primit de la Eminescu îndemnul de a citi pe Platon, Aristotel, Kant, Schopenhauer, Budha, Confucius și alți filozofi ce-i vor deveni lui Slavici atît de familiari. A avut totdeauna convingerea că Eminescu era „cel mai știutor dintre oamenii cu care am avut, în viața mea, mulțumirea de a sta de vorbă” (*Fapta omenească*). Noaptea întregi, cei doi tineri români discutau, cu înflăcărarea caracteristică vîrstei, tot felul de probleme: de istorie, de pedagogie, de religie, dar mai ales de filozofie și literatură. Eminescu, ne informează Slavici în *Amintiri* (1924) „cunoștea literatura tuturor popoarelor, istoria universală și cea română îndeosebi, filozofia tuturor timpurilor, limbile clasice”. Din aceste discuții, adesea contradictorii, spiritul lui Slavici a evoluat, a căpătat o mai largă înțelegere a lucrurilor, s-a atins, cu alte cuvinte, de cultură. Într-o scrisoare, din această vreme, către Iacob Negruzzi, Slavici spune: „Eminescu gîndește și formează d-odată, pentru dînsul limba este marmora în care se revarsă chipul gîndurilor sale alese... un om de

felul în care natura nu produce decît în momentele sale de preocupățiune" (I. E. Torouțiu — *Studii și documente literare*, vol. II).

Desigur că problemele cele mai arzătoare din discuțiile celor doi studenți priveau istoria și cultura poporului nostru, și, cu toate deosebirile temperamentale, amîndoi erau de părerea „*superiorității poporului român*" și nutreau „*credința nestrămutată în viitorul neamului românesc*" (Amintiri). Pe deasupra unor neînțelegeri, mărunte și firești, patriotismul lor fierbinte, colorat adesea de un romantism juvenil, i-a unit pentru totdeauna pe cei doi scriitori a căror prietenie constituie, în ansamblul ei, una din paginile cele mai eroice și mai emoționante din istoria literaturii noastre.

Serbarea de la Putna, din august 1871 cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la zidirea mînăstirii, după ce fusese amînată un an, este opera lui Slavici și Eminescu, în primul rînd. În sarcina lor a căzut organizarea și popularizarea evenimentului, asigurarea economică și financiară, mobilizarea românilor din toate ținuturile. Slavici, ca președinte al „României june", societate a studenților români din Viena, și Eminescu, în calitate de secretar, întîmpină piedici de necrezut, trec prin momente derutante, se regăsesc, reîncep totul de la capăt și sărbătoarea se desfășoară în condițiunile cele mai optime. Imnul scris de Alecsandri entuziasmează mulțimea patriotică :

*„Etern, atotputernic, o, creator sublim,
Tu dai lumii viață și omului cuvînt,
În tine crede, speră întreaga românie :
Glorie ție-n ceruri, glorie pe pămînt".*

Entuziasmul spontan este sublim, un ofițer, pe nume Boteanu, își deschide centurionul și-l depune „*prinos din partea tinerei oștiri române*" pe mormîntul voievodului moldovean. Tunuri, steaguri, un mare taraf de lăutari suceveni, cîntă însuși Ciprian Porumbescu, explozii de bucurie. Eminescu și Slavici își contemplau parcă propria lor operă, și pe drept :

„Treasurele bubuiiau, steagurile filfiau... lămpioanele și miile de candelă ardeau, mulțimea izbucnea la sosirea fiecărei trăsură în urale și ni se cuvenea, lui Eminescu și mie, să ne bucurăm în toată liniștea de priverile acestea, pe care n-am fi putut nici ceilalți s-o aibă dacă noi am fi fost tot atât de slabi în credință și tot atât de puțin stăruitori ca dinșii“ (Amintiri). Serbarea din 1871, de la Putna, a fost o strălucită manifestare a conștiinței naționale românești. Ea constituie, în același timp, una din paginile cele mai luminoase ale vieții lui Slavici. Meritele se cuvin atribuite, în egală măsură, lui Eminescu.

Marelui poet i se datorează, de asemenea, îndreptarea lui Slavici spre literatură. Colaborator al *Convorbirilor literare*, Eminescu îl introduce pe Slavici în societatea „Junimea“ și, începând din 1871, când publică *Fata de birău*, Slavici devine un permanent colaborator al *Convorbirilor* și un membru marcant al „Junimii“. Se alătură, în același timp, lui Maiorescu în polemica acestuia cu Simion Bărnuțiu și devine un propagator al ideilor junimiste în Ardeal. În 1873, găsindu-se la Arad, ține chiar niște „prelecții populare“ după modelul celor junimiste.

Vara lui 1873 este tragică pentru Slavici: în două săptămâni îi mor amândoi părinții și este apoi părăsit de Louise. Îi scrie, îndurerat, lui Iacob Negruzzi: „Astăzi mă aflu singur într-o lume plină de oameni, orice bucurie, orice amărăciune mă află indiferent“. Toamna îl găsim arhivar la Consistoriul din Oradea, și, călătorind prin jurul orașului, aude un fel de legendă despre un preot destoinic, care a reușit să transforme un sat sărac și indolent. Incepe, de pe acum, să aștearnă pe hîrtie *Popa Tanda*, care va apărea peste doi ani în *Convorbiri*.

Nutrește dorința puternică de a veni la Iași, unde oameni ca Maiorescu, Eminescu, Iacob Negruzzi îl atrăgeau prin rîvnă, cultura și amabilitatea lor. Voia în același timp să-și termine studiile la Viena, spre a veni profesor la Iași. Datorită ajutorului lui Iacob Negruzzi și Maiorescu, Slavici pleacă

la Viena pe la sfârșitul lui 1873. Se-mbolnăvește însă grav de o infecție la mîna stîngă, provenită dintr-un furuncul. E disperat, n-are bani pentru a se trata, apelează patetic la Iacob Negruzzi să-i trimeată subvenția lunară de la „Junimea”. Corespondența sa cu Iacob Negruzzi, din această vreme, bogată și întinsă, încît ar putea, singură, să constituie material pentru un roman, ne înfățișează, alternativ, un om obosit, descurajat dar și de o rară vigoare sufletească. Se gîndește la sinucidere, dar respinge gîndul înfricoșător atîta vreme cît există compensația speranței. Căci: *„Cine vede fulgerul, acela nu va fi trăsnit ; cine poate încă cugeta asupra sinuciderii, acela este încă scutit de moarte”* (I. E. Torouțiu : *Studii și documente literare*, II).

Perioada vieneză poate fi considerată drept nucleul din care s-a dezvoltat fascicolul personalității lui Slavici. Acum își cristalizează convingerile politice, afirmîndu-și credința în loialitatea și generozitatea împăratului Austriei care ar avea intenția să creeze din Transilvania „un element de ordine la hotarele de răsărit ale imperiului”. Slavici considera că românii din Transilvania se pot dezvolta, ca stat federativ în cadrele imperiului habsburgic și această convingere nu-l va părăsi nici mai tîrziu, cînd acest imperiu începuse să devină o amintire. Din perioada vieneză rămîne cu convingerea că *sinceritatea și stăpînirea de sine* sînt principalele însușiri morale ale omului. În sfîrșit, tot de pe acum, își formulează cu temeinicie crezul artistic bazat pe finalitatea *etică* a artei, pe relieful conturării personajelor, pe autenticitatea zugrăvirii mediului natural și social, pe caracterul popular al literaturii.

Perioada formației intelectuale joacă un rol important pentru orice scriitor, din oricare literatură. La Slavici se cuvine ca această perioadă să fie reținută în mod deosebit, deoarece el se împlinește și se confirmă pe sine însuși, nu se contrazice nici o dată, aproape că nu se diferențiază nici măcar prin nuanțe. Ceea ce e totuși surprinzător pentru un om care a trăit aproape opt decenii, parcurgînd o perioadă foarte

agitată și bogată în evenimente de tot felul, în stare să zdruncine și să înlocuiască opinii și convingeri clădite pe parcursul a decenii întregi. Slavici a stat, neclintit, pe poziții adoptate o dată pentru totdeauna, cu o consecvență unică în întreaga noastră cultură. Unii au caracterizat această conduită drept *caracter, temeinicie etică*, alții *îndărătnicie, manie a ideilor fixe*. Cert este că Slavici credea în aceste idei precum Hamlet în nălucirile sale. Și-a sacrificat viața propriilor convingeri, a devenit victima lor, ceea ce îl așază, indiscutabil, pe o treaptă superioară în scara valorilor etice, mai ales dacă-l raportăm la viața epocii sale, caracterizată prin oportunism și carierism. Pe de altă parte, nu ne putem ascunde regretul că scriitorul n-a avut o viziune dinamică asupra epocii și n-a tras învățămintele necesare din viață,

- în scopul punerii de acord a principiilor etice cu practica socială, cu lupta păturilor înaintate pentru o viață mai bună, superioară atât pe plan material cât și moral. Slavici își exprima, în mai multe rânduri, dorința de a trece munții în România, întrucât asuprirea națională a românilor ardeleni nu permitea, cum zice Slavici : *„afirmarea deplină a personalităților creatoare“*. Apoi scriitorul, care publicase deja *Fata de birău*, *Zina zorilor* și alte scrieri, începuse a fi prețuit la „Junimea“, și considerat un „talent de mare viitor“ cum se exprimă Maiorescu. O scrisoare a lui Maiorescu, din 1874, îl măgulește, încadrându-l „noii direcții“. *„Între bărbații care reprezintă această direcție ești și d-ta, și eu doresc să introduc această putere nouă în mijlocul nostru. Ce pot face, deocamdată, pentru dumneata ? Și ce pot face mai târziu ?“* (*Inchisorile mele*, 1921). Astfel că, spre finele lui 1874, „cu brațul în eșarfă“, cum își amintește Iacob Negruzzi (*Amintiri din Junimea din Iași* — 1932), Slavici vine la Iași, locuind, cîtăva vreme, împreună cu Eminescu, Miron Pompiliu și Samson Brodnărescu, la așanumitul „balamuc“ de la Trei Ierarhi, o chilie a lui Bodnărescu, directorul școlii normale de la Trei Ierarhi.

Prin februarie 1875, Maiorescu, devenit ministru al Instrucțiunii publice, îl cheamă la București numindu-l secretar al Comisiei pentru documentele Hurmuzachi, comisie din care făceau parte și Kogălniceanu, Th. Rosetti, D. A. Sturdza, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu. La documentele Hurmuzachi Slavici va lucra, cu unele întreruperi, timp de peste două decenii, desfășurând o activitate rodnică și instructivă, mai ales în cunoașterea istoriei românilor. Romanul *Din bătrâni* (2 volume: 1903, 1905) este, între altele, consecința documentării lui Slavici în probleme de istorie. O dată cu venirea la București începe și cariera de profesor (de română, istorie, filozofie), o carieră îndelungată și care i-a adus multe mulțumiri sufletești: „*Eu m-am simțit viața mea întreagă mai presus de toate dascăl. A le da altora învățături a fost totdeauna pentru mine o mulțumire, și cele mai vii mulțumiri le-am avut stînd de vorbă cu oameni prin care mă puteam dumiri, ori plimbîndu-mă cu elevii mei. Mai ales ca dascăl mi-am cîștigat și pînea de toate zilele și nu-mi aduc aminte să nu se fi întîmplat vreodată să fiu nemulțumit de învățăturile ce am dat*” (*Lumea prin care am trecut*).

Cînd, în 15 martie 1876, apare primul număr al ziarului *Timpul*, Slavici e numit, de către Maiorescu, redactor și stă în această muncă opt ani, pînă în 1884. La insistențele lui Slavici vine în redacție și Eminescu, în toamna lui 1877, iar în februarie 1878, chemat de Eminescu, se angajează ca redactor și I. L. Caragiale. Cei trei mari scriitori au legat aci o prietenie profundă, care se va răsfrînge ca o lumină în viața fiecăruia, mai ales în condițiile unui trai aspru, cînd grija existenței era obsedantă. În august 1877, Slavici scrie lui Iacob Negruzzi: „*Trăiesc, nu mai eu știu cum, corecturi, reviste externe, notele de prin ziare, varietăți, aceasta e zilnica mea hrană*”. Cînd în decembrie 1877 se pregătea un album al „Junimii”, Slavici și Eminescu n-au bani să se fotografieze, deși lucrau, numai la ziar, 6—8 ore zilnic. La *Timpul*, Slavici a publicat numeroase articole politice, multe nesemnate, articole literare și unele dintre nuvelele sale.

Perioada dintre 1875—1881 este cea mai fecundă din întreaga activitate a lui Slavici, acum el dă principalele sale nuvele, ce vor alcătui volumul *Novele din popor*, apărut în 1881 și dedicat lui Titu Maiorescu. Nu trebuie să uităm că la acea dată Eminescu nu publicase încă *Scrisorile și Luceafărul*, Caragiale avea să dea peste trei ani *O scrisoare pierdută*, Creangă de-abia începuse publicarea *Amintirilor*. Prin arta lor, rămasă peste decenii model, *Novelele din popor* reprezintă unul din momentele memorabile ale istoriei noastre literare. Interesul și ecoul stîrnit în epocă, este pe măsura valorii. Nicu Xenopol, în *Românul*, emite aprecieri superlative: „*Novelele d-lui Slavici alcătuiesc cel întîi pas serios ce s-a făcut pînă acum pentru întemeierea novelei și a romanului românesc național; «ele» constituie un adevărat eveniment*“, autorul „*a pătruns în viața intimă a poporului român precum n-a izbutit s-o facă nimeni încă pînă astăzi*“, fiind asemănat, prin vigcarea și adîncimea analizei, cu Stendhal. Revista ardelenescă *Familia*, printr-un articol scris de I. T. Mera, șirian de origine, consideră că personajele din *Novelele* lui Slavici „*ar face cinste oricărui scriitor european*“. O înaltă apreciere a dat acestui volum Eminescu, într-un articol din *Timpul*: „*E, înainte de toate, un autor pe deplin sănătos în concepție; problemele psihologice pe care le pune sînt desenate cu toată finețea unui cunoscător al naturii omenești, fiecare din chipurile care trăiesc și se mișcă în novelele sale e nu numai copiat de pe ulițele împodobite cu arbori ale satului, nu seamănă numai în exterior cu țaranul român în port și vorbă, ci au fondul sufletesc al poporului și gîndesc și simt ca el*“. Traduse de Mite Kremnitz, cumnata lui Maiorescu, în limba germană, nuvelele lui Slavici se bucură de o apreciere măgulitoare, autorul e alăturat lui Auerbach și Turgheniev. Maiorescu, în *Literatura română și străinătatea (Convorbiri literare, 1882)* prețuiește mult scrierile lui Slavici pe care le încadrează în curentul popular european, pe care îl consideră „foarte sănătos“, și în care personajele sînt „mai ales figuri tipice din popor“.

În anul 1884, la 26 aprilie, apare, la Sibiu, primul număr al ziarului *Tribuna*, cu Slavici ca director. Ziarul a fost înființat cu scopul de a susține programul politic al Partidului Național Român. Urmînd linia *Telegrafului român* al lui Șaguna, *Tribuna* milita pentru fidelitatea față de Austria, fidelitate explicată prin aceea că Austria însăși ar avea tot interesul ca românii din Ardeal să se întărească și să împiedice astfel tendința separatistă a Ungariei care dorea să se despartă de imperiu, înghițind și Transilvania. În același timp partizanii teoriei filohabsburgice nu au îndepărtat niciodată ideea bunei înțelegeri între români și maghiari, bazată, evident, pe principiile egalității în drepturi. Dar tocmai ideea de egalitate nu convenea autorităților maghiare, și astfel persecuțiile s-au ținut lanț, redactorii *Tribunei* suportînd numeroase pedepse. După patru procese de presă, la al cincilea Slavici este condamnat la un an închisoare, în 1888, pentru că publicase un articol în care adera la gestul generalului român Doda, care refuzase să participe la lucrările parlamentului din Budapesta deoarece românilor li se negau orice drepturi. Calificat drept „agitator contra națiunii maghiare” Slavici e trimis în închisoarea de la Vaș. Deși colaborează și după aceea la *Tribuna*, Slavici se retrage din conducerea ziarului.

Insemnătatea culturală și literară a *Tribunei* este excepțională. Aici s-a fundamentat acel *realism popular*, curent care se întemeia pe valorile create în spiritul literaturii populare, pătrunsă de aspirațiile cele mai largi și scrisă într-o limbă înțeleasă de toți românii. Se preconiza o literatură care „să fie în continuă atingere cu masele mari ale poporului... să plece urechea la inima poporului”. Combaterea latinismului, ca fiind în contradicție cu bunul simț popular e o altă însemnată contribuție a *Tribunei* la dezvoltarea literaturii române. „Foița” *Tribunei* asigură împlinirea programului pe plan cultural. Încă din primele numere se publică numeroase anecdote populare, povești, povestiri, basme, cîntece populare etc. În tipografia *Tribuna* ia naștere o *Foaie a poporu-*

lui, în care apar și culegeri făcute de țărani. Articolul-program al ziarului preciza: „*Tribuna nu vine cu idei preconcepute, nu e menită de-a face politică personală, nici de a propaga tendințe politice pornite din redacția ei: ea va fi un organ al curentelor populare, va lămuri și va motiva dorințele majorității concetățenilor noștri români... întemeietorii Tribunei au stabilit, pentru acest ziar, ideile poporului*“. Dar, în afara orientării teoretice, era nevoie de o literatură valoroasă care să confirme principiile și să le dea prestigiu. *Novелеle din popor* anticipaseră noua orientare. Și alte scrieri ale lui Slavici, ca nuvela *Pădureanca*, apărută în *Foița Tribunei*, la puțină vreme după înființarea ziarului au creat un indiscutabil prestigiu curentului popular. Din școala lui au crescut scriitori ca Iosif, Goga, Agârbiceanu, Pavel Dan și Rebreanu.

Pornind de la ideea că „Pentru toți românii soarele la București răsare“, înscrisă pe frontispiciu, *Tribuna* a jucat un însemnat rol pozitiv în unitatea spirituală a tuturor românilor. Ca și *Dacia literară* sau *Convorbiri literare*, revista a publicat scrieri aparținând autorilor din toate provinciile românești.

Revenind la București în 1890, patru ani mai târziu Slavici pleacă la Măgurele, ca profesor la Institutul de fete „Otetelășeanu“, în timp ce soția sa era directoare a școlii. Stă pînă-n 1908, retras de frământările Capitalei, deși necazurile nu lipsesc în această vreme. Cînd, în 1905, romanul *Din bătrîni* obține premiul Academiei române, în dauna romanului *In război* de Duiliu Zamfirescu, acesta din urmă se dedă la atacuri violente pe tema lipsei de valoare a literaturii lui Slavici, căruia i se negau de altfel și alte merite, pe planul general-cultural. Lui Duiliu Zamfirescu i se alătură și unele personalități care în publicații oficiale denigrează pe Slavici. În aceste condiții, în 1907 Slavici publică în *Neamul românesc* al lui Iorga o scrisoare în care, sub impresia răscoalelor țărănești din primăvară, aduce critici din cele mai severe organizării sociale din România. Această scrisoare îi atrage

cele mai mari neplăceri, scriitorul e șantajat, i se propune să se dezică de cele declarate, ceea ce, evident, nu va accepta. Conflictul culminează cu atitudinea pe care Slavici o adoptă în jurnalul *Ziua*, scos în 1914, când se pronunță împotriva participării României la războiul care începuse, criticând pe „belicoșii din cafenele” care „nu cunosc starea de spirit a poporului”. Însăși ideea de unitate națională, după care românii din Ardeal au năzuit totdeauna, nu i se pare „oportună” întrucît organizarea socială din România ar fi „reaționară” și deci deocamdată, „n-au românii din Ardeal ce să învețe de la frații lor din România”. Conducătorul *Zilei* e acuzat direct că ar fi „un fel de simbriaș al unei legațiuni din București” (a Austriei, n.n.). Nicolae Iorga, Octavian Goga, Vasile Lucaciu și alții, cu care Slavici avusesse legături prietenești, îl atacă. Iorga propune în parlament arestarea redactorilor de la *Ziua*, grupuri de studenți atacă redacția. Și în 1916, când România intră în război contra Austro-Ungariei, scriitorul e arestat. Societatea scriitorilor români, sindicatul ziariștilor și corpul didactic îl exclud din rîndurile lor. Cineva îl înjură în plină stradă, un altul îl scuipă, o cucoană din mulțime strigă în gura mare: „Iată trădătorul”. Este momentul în care Goga scrie teribila poezie: *Unui scriitor cîndut*, țintuindu-l pe Slavici la stîlpul infamiei: „Nu-i simți în noaptea ta de jale, / Cum vin convoi întunecat, / Eroii scrierilor tale / Și ți s-apropie de pat ? / Vin popi bătrîni cu barbă sură, / Țărani cu chip însîngerat, / Vin să te blesteme din gură, / Vin să te-ntrebe de păcat. / Și spune-mi, nu te-ncearcă, oare, / Un vis cumplit, un vis urît : / Că mîna lor răzbunătoare / Te-a strînge într-o zi de gît ?”

Cînd armatele germane ocupă, la sfîrșitul lui 1916, Bucureștiul, Slavici devine redactor responsabil al *Gazetei de București*, organ al ocupanților. Aci, timp de aproape un an de zile, a scris zeci de articole politice, semnate sau nu, în care pleda pentru încetarea războiului prea costisitor pentru România, ataca pe cei care l-au dezlănțuit pe plan mondial

— după părerea sa, aceștia erau englezii — condamna pe oamenii politici din România care „s-au grăbit să arunce țara în ghearele monstrului“. În mod ciudat lua apărarea Germaniei și Austro-Ungariei care ar fi fost „nevoite“, după el, să accepte un război impus. Sesizând în mod just interesul păturilor conducătoare din România în participarea la război, scriitorul n-a combătut politica acestora de pe o platformă obiectivă, ci de pe poziția unui adept al politicii germane. Dar, sincer și deschis, cum a fost totdeauna, Slavici nu s-a sfiit să atragă atenția și nemților cu privire la viciile politicii lor, devenind astfel „prietenuț supărător“. Urmarea a fost că ocupația nemțească nu i-a achitat lefa de profesor la școala evanghelică, unde funcționase și înainte, iar la re-deschiderea școlii n-a fost invitat să ocupe catedra de română pe care o deținea de aproape zece ani. A fost, cu certitudine, un inadaptabil, în primul rînd pentru că era prea candid: *„Minune nu era deci, dacă din cînd în cînd stăteam pe gînduri și mă întrebam dacă nu cumva toată lumea e cuminte și smintit sunt eu, care nu știu și nu vreau să mă potrivesc cu oamenii în mijlocul cărora mi-a fost dat să-mi petrec viața“*.

După ce, în 1918, victoria a fost obținută, redactorii *Gazelei de București* sînt întemnițați și, la cei 71 de ani ai săi, diabetic și astmatic, Slavici intră la Văcărești, osîndit pentru cinci ani, deși e apărut, cu strălucire, de renumitul avocat I. Periețeanu, precum și de N. D. Cocea. În presă ia însă naștere o campanie puternică de eliberare a sa, datorită lui Iorga și mai ales lui Galaction, care scrie acum următoarele: *„Între cei care stau sub lacătele miniei naționale este și bătrînul dascăl național Ion Slavici. Dar capul lui cărunț, dar 50 de ani de viață închinată culturii românești cresc în sus peste zidurile închisorii și se profilează de departe cugețului cuprins de amărăciune... Ce a greșit, e simplu de tot. Și-a permis să păstreze, în ultimele vremuri, aceleași credințe, aceleași idei, aceleași convingeri politice pe care le-a avut o jumătate de veac... A vîndut la bătrînețe neamul pe*

care l-a servit, l-a iubit și l-a preamărit o viață întreagă... Aduceți-vă aminte de bătrînețea lui Ion Slavici și țineți seamă că ați coborît între tilhari pe un mare scriitor al neamului românesc."

După un an, Slavici e grațiat. Viața este însă din ce în ce mai grea. Cu desăvîrșire ignorat pe plan politic, și pe drept, tratat ca un fel de curiozitate anacronică, fostul director al *Tribunei* se însingurează, pierde încrederea în viață și în oameni, așteptînd definitivă despărțire de o lume străină lui : „Sînt cuprins de sentimentul că stau răzleț, rămasășă a unei lumi care încetul cu încetul se stinge" (*Lumea prin care am trecut*). Aproape toți prietenii și cunoscuții din generația sa dispăruseră. Va avea, oare, Slavici tăria să înfrunte vremurile noi ? Activitatea laborioasă și fecundă, depusă între 1920—1925 dovedește că da. Colaborează la *Adevărul literar și artistic*, *Revista copiilor și a tinerimii* și alte publicații, își scrie memoriile (*Inchisorile mele* — 1921, *Amintiri* — 1924 și *Lumea prin care am trecut* — postum). Slavici a tipărit în această perioadă și două romane (*Din păcat în păcat* — *Adevărul literar și artistic* — 1924—1925) și *Cel din urmă armaș* (1923).

S-a stins așa cum a fost toată viața, sărac și lipsit de onoruri, în ziua de 17 august 1925, nelăsînd drept moștenire familiei decît cîteva manuscrise. Murea, în ciuda erorilor sale, un mucenic al luptei pentru dreptate și adevăr, una din cele mai mari personalități etice pe care le-a dat cultura noastră. A pățimit multe, și n-a fost părtaș la festinul acestei vieți. În timp ce atîtea mediocrități au asaltat ierarhia socială, înfruptîndu-se cu lăcomie din bunurile vieții, fiul de țărani din Șiria a trăit permanent sub teroarea amenințătoare a foamei și mizeriei. Dispărea, de asemenea, unul din marii noștri scriitori : „*Il vedem deasupra noastră*, zice Galaction în cuvîntul rostit la înmormîntare, *mare în literatură, fruntaș al condeifului, premergător și explorator al frumuseților graiului și ale sufletului poporului nostru*" (*Adevărul literar și artistic*, — 1925, august 30).

A fost înmormântat la schitul Brazi din Panciu (în ultima vreme locuia acolo fiica sa, (Lavrinia), în ziua de 19 august. Cuvintele lui Galaction, puse drept inscripție pe crucea de pe mormânt, se pot citi și astăzi : „*Primește, Doamne, / În rîndul dreptilor / Pe dreptul Ion Slavici / Care a trecut prin viață / Cu rară înțelepciune / Și superioară îngăduință*“.

Moștenirea literară a lui Slavici este considerabilă. A debutat ca dramaturg și, cu toate că e puțin cunoscut posterității ca atare, ne-a lăsat cinci piese : *Fata de birău* (*Convorbiri literare*, 1871), *Toane sau vorbe de clacă* (*Convorbiri literare*, 1874), *Polipul ũnchiului* (*Tribuna*, 1886), *Gaspar Grațiani, domnul Moldovei* (*Convorbiri literare*, 1888) și *Bogdan vodă* (publicată postum ; I. Slavici : *Teatru*, E.P.L., 1963). Primele trei sînt comedii, celelalte două drame istorice. Fără a se ridica la rangul de mari valori, aceste piese rămîn ca niște experiențe interesante în creația scriitorului.

Între 1894—1925 Slavici a scris șapte romane. Iată-le în ordinea apariției : *Mara*, 1894, fragmentar în *Vatra* (în volum, integral va apărea în 1906), *Luca* (1902), *Manea* (1905), ambele cu titlul *Din bătrîni, Corbeiu* (1906—1907 ; nu a apărut niciodată în volum), *Din două lumi* (1908—1909, în volum în 1921), *Cel din urmă armaș* (1923), *Din păcat în păcat* (1924—1925, în volum nu a apărut). Cantitativ, activitatea de romancier a lui Slavici e considerabilă, mai ales dacă o raportăm la cadrul literar al epocii.

Dintre toate romanele, *Mara* se detașează, net, de celelalte. Cunoscător temeinic al vieții și prozator viguros, Slavici creează în *Mara* tablouri de o mare autenticitate, în care se mișcă personaje memorabile. Unele dintre ele dezlănțuie energii uriașe (*Mara*), altele dovedesc pasiuni puternice (*Persida*) sau afirmă un fond moral ireproșabil (*Trică*). Determinarea socială a eroilor, fixarea riguroasă în ipostaze caracteristice categoriilor pe care le reprezintă, influența pe care cadrul

general uman o exercită asupra acestora, formează o altă latură de rezistență a romanului. În același timp trebuie accentuat faptul că eroii principali sînt individualități puternice, ei nu reproduc în mic o medie umană. Dacă Mara este, în liniile ei generale, produsul mediului în care trăiește, croindu-și armele existenței din aceeași substanță ca toți concetățenii ei, și altfel nici că putea să fie de nu voia să piardă bătălia vieții (categorisirea de „avară“ este o evidentă eroare), Persida și Trică, fără a se desprinde de mediul lor, îl ridică pe trepte mai înalte de umanitate. Slăbiciunile romanului, adică schema didacticist-moralizatoare în care sînt înghesuite unele personaje mai puțin izbucite, între care în primul rînd cei doi Hubăr, precum și unele lungimi inutile în descrierea relațiilor amoroase, au o neînsemnată pondere, trec aproape neobservate. Comparat cu toate romanele dinaintea sa, inclusiv cu *Ciocoii vechi și noi* și primele două volume din ciclul Comăneștenilor, Mara ne apare, așa cum subliniază G. Călinescu, „un mare pas înaintea genului... aproape o capodoperă“ (*Istoria literaturii române*, p. 451).

Slavici a rămas, pînă astăzi, marele nuvelist al literaturii noastre, nicăieri vigurosul său talent nu s-a exprimat mai deplin ca în domeniul nuvelisticii. *Popa Tanda*, *Gura satului*, *Budulea taichii*, *Moara cu noroc*, *Comoara*, *Pădureanca* rămîn modele clasice ale genului.

Unele dintre nuvelele lui Slavici sînt construite pe o idilă : *La crucea din sat*, *Scormon*, *Gura satului*. Aceasta din urmă, prin lărgirea cadrului uman, prin desfășurarea mai largă a relațiilor sociale, prin aprofundarea comportării și psihologiei eroilor, are contururi de monografie a satului ardelean. În această nuvelă Slavici ilustrează un deziderat permanent al artei sale, exprimat încă în 1873 într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, privitoare la romanul acestuia, *Mihai Vereanu*. Este vorba de ceea ce scriitorul numește „farmecul vieții“, cu alte cuvinte autenticitatea, obligatorie, după părerea sa, în orice scriere care se ocupă de realități concrete și, în felul lor, neimitabile, fiind specifice unor comunități individualizate.

Nuvela se învîrtește în jurul dragostei și căsătoriei frumoasei Marta, fiica Saftai și a lui Mihai, țărani gospodari și cu bun renume în sat, cu Miron ciobanul. Conflictul n-are dramatism, se desfășoară linear și previzibil pentru că lipsește o adevărată opoziție față de hotărîrea fetei. Scriitorul a creat în Mihai, tatăl Martei, un personaj plin de adevăr. La început el nu concepe să strice logodna cu un flăcău înstărit, e terorizat de „ce-o să zică lumea” și încearcă să forțeze convingerile fetei. Prea departe însă nu merge pentru că Marta-i era „dragă ca lumina ochilor” și începe să dea vina pe părinții lui Toader, pe pețitori, ca să se liniștească. Ajunge în cele din urmă să caute singur pe Miron, pe care nu-l acceptase la început, tocmai pentru că simțea agitația din sufletul fetei. Scriitorul ar fi putut, spre a da vivacitate conflictului, să accentueze prejudecățile sociale ale lui Mihai, să facă din Marta victima acestora. Optimist, însă, și avînd o deplină încredere în lumea satului, pe care o regreta mereu, Slavici a văzut în Mihai în primul rînd un tată adevărat. Scriitorul nu creează opoziție nici între Toader și Miron, deși această opoziție ar fi dat vioiciune desfășurării faptelor. Toader este un flăcău frumos, voinic, cinstit și harnic. Mai este și bogat pe deasupra, așa încît refuzul fetei în favoarea lui Miron, cioban sărac, amplifică tocmai frumusețea neasemuită a celui din urmă și pasiunea puternică a Martei. Slavici insistă, descriindu-l pe Miron, asupra curățeniei sufletești a eroului coborît din munți, care cînta așa de frumos din fluier. Miron e învăluit într-o aură poetică, e conturat la modul general, simbolic, amănuntele se refuză unei astfel de înfățișări. Eroul e coborît din munți, avînd o natură aproape selenară. E deosebit de ceilalți, comentează autorul, și atracția irezistibilă pe care o exercită asupra Martei, și nu numai asupra ei, este, parcă, cea a unui zburător. Miron coboară din mituri și legende, esența folclorică a personajului este în afara oricărei discuții. De aceea reproșul ce s-a adus scriitorului că eroul ar fi „schematic”, lipsit de autenticitate, este nedrept. Însăși dragostea

dintre Miron și Marta este de o mare elevație, are ceva eteric, asupra ei plutește atmosfera muntelui, cu imensa ei poezie inefabilă. Nimeni n-a sesizat, în descrierea ei, înzestrarea poetică a lui Slavici, învinuit de opacitate în exprimarea stărilor de elevație sufletească. Dacă Miron e un Făt-Frumos, un zburător, Marta este și ea o Ileană Cosânzeană, o zână: frumoasă, cuminte, supusă părinților, dar suficient de hotărâtă pentru a-și apăra drepturile inimii.

În legătură cu idila, scriitorul țese, așa cum spuneam, o veritabilă monografie a satului, luminată mai cu seamă în laturile sale etnografice, ceea ce a determinat pe Maiorescu (*Literatura română și străinătatea*), și nu numai pe el, să facă din *Gura satului* un fel de etalon al romanului popular, adică al acelei specii literare în care să se oglindească specificul, particularitățile unui popor. Au rămas într-adevăr, antologice, în acest sens, paginile în care autorul zugrăvește obiceiul pețitului. Vorbind despre scena pețitului, G. Călinescu arată că ea „constituie un document eminent de arhivă etnografică și o mare pagină literară” (*Istoria literaturii române*, p. 450). Pregătirea momentului prin aranjarea „întimplătoare” a curții, prin etalarea tuturor carelor, plugurilor, viteilor și cailor, supravegheată de slugi arătoase și amabile, este descrisă cu o impecabilă artă a amănuntului. Convorbirea începe și ea, parcă întâmplător, fiecare interlocutor avînd însă conștiința complicității. Scriitorul distribuie cu exactitate amănuntele, descrie cu finețe comportarea protagoniștilor, tehnica experimentată a simulării. Sînt prinse, la o excelentă cunoaștere a sufletului uman, dedublările eroilor, dictate de convenții, de amorul propriu, sau impuse de necesități tactice. Există un întreg ritual al pețitului, cu fraze știute pe dinafară, cu replici automate, cu gesturi calculate, parcă repetate dinainte, executat cu o siguranță mecanică, din care nu dispăre însă farmecul oamenilor și obiceiurilor, ci capătă, dimpotrivă, prestigiul tradiției. În același timp, desfășurarea ritualului presupune o lume distinsă, evoluată, prin statornicia obiceiurilor și moravurilor. Într-o altă scenă, de asemenea

antologică, cea a întâlnirii pe punte dintre Mihu și Cosma (reprodusă integral de G. Călinescu în *Istoria literaturii române*), Slavici își desvăluie vocația și competența în citirea sufletului țărănesc, cu disimulările, susceptibilitățile și, în același timp ponderea în exprimarea gândurilor, ceea ce atestă, din nou, evoluția și chiar rafinamentul oamenilor.

Nu lipsesc din nuvelă replici și momente de un discret umor, mai ales cele care înfățișează modul cum înregistrează cumetrele, „gura satului“, diferitele scene dintre Mihu și Cosma.

S-a spus că autorul *Gurii satului* n-a avut darul umorului. E adevărat că Slavici e în primul rînd un reflexiv și un moralist, cu alte cuvinte un *autor grav*. Disponibilitățile umoristice nu i-au lipsit însă. *Fata de birău*, *Popa Tanda* și *Gura satului* le atestă. În *Revoluția din Pirlești*, experimentează chiar grotescul. Dar, în afara acestora, Slavici a dat literaturii noastre o veritabilă capodoperă umoristică. Este vorba de *Budulea taichii*.

Nuvela este compusă memorialistic, sub forma unor amintiri despre Huțu, fiul lui Budulea, cîmpoieșul din Cocorăști, prieten, din copilărie, al autorului, care și-l amintește pe Huțu ca pe un școlar „așezat, retras și totdeauna înțelept“. Autoritatea pe care o deținea printre elevii mai mici, cărora le era „monitor“ după sistemul lancasterian, îi crescuse mai ales de cînd citea la biserică *Tatăl nostru* și *Apostolul*, cîste rîvnită de toți. Intră în grațiile dascălului Clăiță, care ține ca băietul să capete ceva învățătură, să-i ia locul și să se însoare cu una din cele cinci fete ale sale. Așa ajunge feciorul cîmpoieșului din Cocorăști la școli. Mai întîi la cea a dascălului Wondracek, la care intră ca un fel de băiat în casă, spre a-și scuti tatăl de multe cheltuieli.

Intrucît plecarea la învățătură era un fenomen neobișnuit pentru mijlocul secolului trecut, într-un sat românesc din Ardeal, Budulea și feciorul său intră în centrul atenției generale, iar venirea lui Huțu în prima vacanță de Crăciun capătă în Cocorăști proporțiile unui adevărat eveniment. Tre-

zește uimire mai ales că învățase și alte limbi decât cea românească, și în primul rînd latinește. Îi și recită lui Clăiță : „*Hic gallus cantas, in arbore sedens, pira poma comedens, chichirichi dicens*“, după care dascălul conchide, dumirit, că latina este „o românească stricată“.

Prinzînd gustul învățaturii, Huțu depășește îdeea de a se face dascăl, decizînd să se preoțească. E numit funcționar consistorial după terminarea școlii de popi, dar nu se mulțumește și pleacă să studieze teologia în străinătate. Deși ar fi putut deveni o înaltă față bisericească, revine totuși în satul său, ca protopop, căsătorindu-se cu una din fetele lui Clăiță, spre fericirea familiei și mîndria consătenilor.

Mihai Budulea este tipul intelectualului rural, așa cum era conceput de Slavici, al acelui intelectual care, după ce a cules învățătură revine în mijlocul alor săi spre a le fi de folos, a-i îndruma sufletește. Huțu nu s-a dezrădăcinat, n-a devenit „surtucar“. Este intelectualul visat de poporanistii, propovăduitori ai „mersului în popor“.

Personajul cel mai realizat din nuvelă nu este însă Huțu, ci tatăl său, Budulea Cimpoeșul, construit fără amestecul vreunei teze, și de aceea beneficiind de o autenticitate cucreditoare. Este unul dintre primele personaje țărănești izbutite în literatura noastră, de o valoare artistică ce egalează cele mai reușite tipuri de țărani din *Amintirile* lui Creangă, dar creat înaintea acestora. Eroul este văzut mai cu seamă sub aspectele sale umoristice. Este extrem de interesantă evoluția mentalității eroului care, deși om vîrstnic, crește o dată cu fiul său într-o asemenea măsură încît îl depășește pe dascălul Clăiță, pe care-l considera un temerar cînd acesta i-a propus să-și dea copilul la școală, să-l facă dascăl : „*Nu se poate, zise el. Huțu e prost ; îl știu eu : e copilul meu.*“ Treptat însă, începe să aibă încredere în Huțu. Lumina slovei i se relevă dintr-o dată bătrînului cimpoeș, ca o mîntuire, care răzbună parcă ignoranța generațiilor anterioare. Din țăranul sceptic, asemenea lui Ștefan a Petrei, Budulea devine, brusc, un apărător pasionat al învățaturii. Cînd

Clăiță, cu suficiența lui dăscălească e de părere că Huțu nu trebuie să știe limba ungurească, Budulea îi dă următoarea replică : „*Un dascăl trebuie să știe tot... Eu cred că învățătura e limba și cu cât mai multe limbi știe omul, cu atât mai învățat este. Uite, la fluierul meu sunt șase borte, și cînt mai bine pe el decît pe unul care nu ar avea decît o singură bortă : așa e și omul, cîte limbi știe, de-atîtea ori e om.*“ Cînd merge în casa lui Wondracek spre a-și înscrie copilul, are atîta încredere în Huțu, încît răspunde astfel la întrebarea dacă copilul știe ungurește : „*Nu știe să vorbească, domnule, dar înțelege ca din carte*“, pentru ca apoi, văzînd că băiatul se descurcă, să întărească : „*Știe, domnule, chiar să vorbească*“.

Cînd mergea la oraș, vorbea fără a fi întrebat : „*Mă duc și eu la oraș, fiindcă am un fecior în școlile cele mari. Are să iasă dascăl. Eu sint Budulea Cimpoieșul de la Cocrăști.*“ La înapoiere, le spunea, de asemenea, oamenilor pe care-i întâlnea, că vine de la oraș, unde are un fecior la școlile cele mari. În vreme ce Clăiță, îngrijorat că Huțu se va ridica prea sus și scapă un ginere, vrea să-l convingă pe bătrîn că „nu-i bună nici prea multă carte“, cimpoieșul își exprimă aceeași imensă mîndrie : „*Am un fecior la învățătură, spunea el tuturor. Are să iasă dascăl mare. Vorbește sirbește și ungurește, iar acum învață grecește, latinește și nemțește. Nu-i mai lipsește nici o limbă pentru ca să fie cele șase depline*“ (șase erau, după el, limbile, celelalte erau un fel de dialecte). Budulea și feciorul lui devin personajele cele mai importante și mai populare din împrejurimi, ceea ce atestă, în fond, adîncă prețuire pe care oamenii simpli au acordat-o, totdeauna, învățăturii. *Budulea taichii* este o nuvelă excelentă. Referindu-se la ea, G. Călinescu, susține, cu pătrunderea-i cunoscută, că Slavici „*putea să facă din această nuvelă un mare roman balzacian, zugrăvind marile energii reci*“ (*Istoria literaturii române*, p. 450).

O însemnată parte a nuvelilor lui Slavici ilustrează principii morale, scriitorul le construiește pe un puternic fundament

etic. Multe dintre nuvelele din această categorie (*Vecinii, Nuța, Puișorii, O aventură galantă, Ilie Durac, O viață pierdută, Vatra părăsită* etc.) nu-s reușite, sau sînt mai puțin reușite, tocmai pentru că fundamentul etic este exprimat în mod tezist, nu e acoperit de o demonstrație artistică corespunzătoare. Dar din categoria nuvelor pe care le-am numi etice, fac parte și capodoperele nuvelistice ale lui Slavici, *Popa Tanda, Moara cu noroc, Comoara, Pădureanca*.

Principiile morale care trebuie să-l călăuzească pe om, în trecerea lui prin această viață, Slavici le-a exprimat în numeroase scrieri teoretice, dar în primul rînd în studiul despre *Educațiunea morală* (1909). Cu mentalitatea-i robustă, el consideră că e „o chestiune de înțelepciune practică să ne chivernisim viața astfel ca să simțim cît se poate de puține dureri și cît se poate de multe plăceri în trecerea noastră prin ea”. Năzuința către o viață mulțumită, în care să domine satisfacțiile materiale și morale, i se pare în conformitate cu însăși natura umană : „*Omul e deci firesc pornit a căuta mijloace pentru satisfacerea trebuințelor sale, spre a scăpa de dureri și a-și procura plăceri*”.

Nuvela *Popa Tanda* este construită pe ideea că viața merită să fie trăită prin plăcerile firești pe care le oferă. Iată reflecțiile preotului care, cu toată invocarea lui Dumnezeu, nu se încadrează în preceptele Bibliei : „*Fiind omul în lume, Dumnezeu voiește ca el să simță toate plăcerile curate ale acestei vieți, pentru că numai așa poate să o iubească și să facă bine într-însa. Omul care din vina sa, ori în urma altor întimplări simte numai amar și necazuri într-astă lume nu poate iubi viața și, neîubind-o, desprețuiește în chip păcătos acest înalt dar.*” Bun cunoscător al sufletului omenesc, Slavici nu face din părintele Trandafir un personaj schematic care, ca preot, învățase și propaga ideea că : „*Nu numai cu pîine trăiește omul, ci și cu cuvîntul lui Dumnezeu*”. Popa gîndește practic : „*În satul sărac popa nici n-are de unde culege. Cîtă vreme vor fi sărăcenenii leneși și vor rămîne săraci, și eu stau flămînd.*” El e convins că dacă satul e im-

belșugat, casa popii va fi așijderea. Și în vederea acestui scop începe cu predica, continuă cu morala, cu zeflemeaua, cu ocară, dar văzînd că totul e în zadar, procedează mai practic, pe calea exemplului personal, și roadele nu întîrzie să apară. Ideea morală pe care Slavici o ilustrează este aceea că „omul sfințește locul“. Desigur că scriind o nuvelă care vrea să demonstreze și să dea autoritate tezei că prin muncă și hărnicie oamenii scapă de lipsuri, nu se putea întemeia pe realitatea imediată (condițiile societății contemporane lui Slavici nu ofereau posibilitatea îmbogățirii rapide a tuturor locuitorilor așa cum se întîmplă în nuvelă), ci a creat întîmplări imaginare, dorind prin aceasta să influențeze în bine pe cei cărora li se adresa. *Popa Tanda* pledează, în fond, pentru antrenarea sătenilor, obișnuiți cu economia naturală, în circuitul relațiilor noi, capitaliste, care le oferă posibilitatea valorificării bunurilor naturale. Finalitatea nuvelei a fost realizată prin conturarea unui personaj memorabil, una din marile energii ale literaturii lui Slavici. El este, după cum spune autorul, „un om de vîrtute“, adică „are brațe vînjoase și inimă tare... știe să rabde și să se avînte“ (*Educațiunea morală*). Dar un „om de vîrtute“, în concepția autorului, nu este numai un om energic și avîntat, ci mai ales un om, „care nu-și pierde niciodată bunul cumpăt“, are „stăpînire de sine“, și „deprinderea de a se înfrîna, fiind măsura cuvenită în ce privește satisfacerea poftelor și rîvnirilor“ (Idem). Cumpătul și stăpînirea de sine duc, după Slavici, la ceea ce numește el „deplina mulțumire“. *Popa Tanda* atinge acest stadiu, în finalul nuvelei el ne apare în postura unui bunic din basme, avînd de toate și înconjurat de mulți și fermecători nepoței.

În rîvnirea, firească, spre mulțumiri, părintele Trandafir a știut să păstreze dreapta măsură, n-a degenerat în patimi mercantile, n-a căzut pradă nici unei tentații.

Cei mai mulți dintre oameni însă, din păcate, nu rezistă ispitei, dovedesc o amarnică slăbiciune față de ea și decad iremediabil. Alții sînt recuperabili. Așa este Duțu al lui Ene

din *Comoara*. Eroul visează, ca și Zaharia Duhu din *Comoara regelui Dromichet* al lui Cezar Petrescu, să găsească un tezaur, ceea ce se și întâmplă. Înainte de a găsi comoara, omul era mulțumit, afectuos cu familia, binevoitor cu cei din jur. După ce o găsește însă, contrar lui Dănilă Prepeleac, care de-abia de acum își afirmă virtuțile, Duțu se turmentează iremediabil, omul blajin și înțelept, de altădată, devine o fiară. Abia se stăpânește să nu lovească cu casmaua în cap un vecin. Când căpitanul supraveghetor îi ordonă să sape cu lopata în locul unde era cazanul cu bani, Duțu îl privește „turbat“ : „*Ah ! de ce nu erau numai amândoi, căci chiar general de-ar fi fost l-ar fi lăsat mort pe loc*“. Când însuși căpitanul dă să scoată pământul, lui Duțu i se face rău : „*fața îi era verde, galbenă, ochi i se împăinjiniseră și buzele i se făcuseră vinete*“.

Ideea comorii i-a fost sugerată autorului și de credința populară că „banul e ochiul dracului“, credință inspirată din repulsia poporului față de cei avuți, a căror îmbogățire are, de cele mai multe ori, o proveniență dubioasă. Sfredeluș, un personaj din *Hanul Ciorilor*, spune : „*Banul, măi, e unealta dracului. Numai așa, din senin nu-ți vine frica. De unde poți tu să știi prin ce fel de mîni a trecut banul pe care-l ai la tine ?... Sînt și bani legați ca jaf să fie cu ei și praf să se facă. Cînd pui mîna pe asemenea bani ți-e frică, fără ca să-ți dai seama de ce, și tocmai frica te duce acolo unde praf se alege de ei.*“ Astfel de bani „blestemați“ găsește Duțu, căci este cuprins, de cînd îi găsește și pînă risipește ultimul galben, de spaima unei primejdii ascunse. Chibzuirea colosalei comori dă naștere unor zvîrcoliri amețitoare, omul are adesea impresia că visează, trăiește coșmaruri imposibile, halucinații teribile, demne de eroii kafkieni. Este interesant că atunci cînd n-are banii la el, Duțu redevine omul întreg de totdeauna. Ridicîndu-și comoara ascunsă, spaima revine cu aceeași intensitate.

În cele din urmă țaranul ajunge victima unor escrocherii ordinare la care iau parte o cecotă, un samsar, niște „fete“

dintr-un bordel, un aventurier, un comisar de poliție și un subprefect. Toate se petrec foarte repede, eroul se află într-o completă zăpăceală, nu-și dă seama dacă cele ce se întâmplă sînt vis sau realitate.

După șase zile revine acasă, pocăit. Ultimele monede, ascunse în căptușeala căciulei, sînt date de către Stanca, nevastă-sa, subprefectului care „ancheta”, bucuroasă că bărbatul a scăpat de „ochiul dracului”. Liber și curat ca la început, Duțu își recapătă liniștea sufletească și cele șase zile i se par un vis îngrozitor: *„Mulțumesc lui Dumnezeu c-am scăpat de ispită! grăi Duțu ușurat. Am fost om sărac, dar mulțumit cu sărăcia mea și nu mă dedeam pe nici un bogat, nu rîvneam la bogăție: de cînd am găsit comoara aceea, nu mai am liniște, mi-am pierdut rostul, m-am smintit parcă. Nu-mi trebuie!”* Iar Stanca se dumirește în cele din urmă: *„Care va să zică asta era: a pus omul mîna pe bani legați cu blestem”*.

Comoara este construită pe întrepătrunderea dintre real și fantastic, nu în sensul prezenței ambelor tărîmuri, ci prin convertirea realului în fantastic, convertire care se realizează în primul rînd prin timpul foarte scurt în care se petrec atîtea fapte, apoi prin „trezirea” eroului la ipostaza inițială, precum și prin prezentarea unor scene într-o manieră în care realul și fantasticul se pot confunda prin precipitarea faptelor și condensarea lor, cum este, de pildă, călătoria de la Focșani la București, în care impresia de halucinație este vie. De fapt însuși visul găsirii unei comori și mai ales realizarea acestui vis cad în afara realității propriu-zise, fiind de domeniul unei realități ipotetice, deci ficționale. Dar tocmai o astfel de manieră compozițională reliefează mai puternic semnificațiile nuvelei dîndu-le o valoare de generalitate. Coșmarul lui Duțu devine astfel simbolul unei aspirații infracționale.

Nuvela ar fi trebuit să se termine aici, ar fi avut rotunjime și logică. Dar de-acum Duțu iese din scenă și intră cîțiva dintre cei care-l jefuiseră: comisarul, subprefectul, samsarul, domnișoara Lina. Aceștia trec ca fulgerul dintr-un oraș în

altul din Occident, urmărindu-se și cheltuind comoara găsită de Duțu. Această ultimă parte constituie un balast. Din ea autorul ar fi putut realiza o *altă* nuvelă în care să descrie odiseea jefuitorilor lui Duțu.

Este probabil că scriitorul a voit să accentueze, în spirit semănătorist, ideea orașului imoral, în comparație cu satul pur și candid. Dar tocmai o asemenea teză dezechilibrează și viciază construcția nuvelei care, cu tot acest cusur, rămîne una din operele admirabile ale lui Slavici. Adîncimea analizei psihologice, a consecințelor distrugătoare pe care le are banul asupra sufletului omenesc, impresionează și astăzi.

Dezumanizarea lui Duțu, din momentul în care găsește comoara, este aproape totală. Omul însă nu jefuise pe nimeni, nu comisese nici o crimă în agonisirea banilor. De aceea, în final, el își redobîndește umanitatea inițială, pentru că nu și-o negase prin fapte. În această situație eroul a fost recuperabil.

Altfel se petrec lucrurile în *Moara cu noroc*.

Și Ghiță este o „fire slabă“, se lasă „mai mult în voia întâmplărilor“, nu-și dă silința „să se stăpînească“, întocmai ca Duțu. Viața însă îl pune în situații diferite, în care setea de înavuțire ia forme monstruoase, iar umanitatea personajului dispare cu desăvîrșire, prin compromisuri treptate, nocive și degradante. Nenorocirea lui Ghiță, lasă a se înțelege autorul, merită să se producă întrucît omul este o fire slabă, n-are voința să-și domine setea de înavuțire, ci este dominat de ea. El a depășit cu totul măsura necesară unui om care rîvnește spre fireasca mulțumire materială și morală, și de aceea prăbușirea sa este iremediabilă. Drumul lui Ghiță, de la modestul cismar, mulțumit și liniștit în condiția sa, pînă la crișmarul hapsîn și terorizat de bani este magistral zugrăvit de scriitor. *Moara cu noroc* rămîne și azi o pildă de profunzime artistică. Nimic convențional sau forțat; deși scriitorul urmărește, ca totdeauna, o lecție de moralitate, intenția este astfel acoperită artisticeste încît nimic nu jenează, totul lasă convingerea veridicității integrale și a artei desăvîrșite.

Slavici a ilustrat, cu o rară profunzime, neegalată în literatura noastră, consecințele distrugătoare ale setei de înăvuire. Odată căzut în mrejele acestei patimi, omul se neagă pe sine însuși, devine de nerecunoscut, prin dezumanizare. Sancționarea drastică a protagoniștilor (Ghiță, Lică, Ana) este pe măsura faptelor săvârșite, cititorul o acceptă ca pe o necesitate. Chiar soarta, așa de sfîșietoare a Anei, a cărei vină pare îndoielnică, este meritată; eroina n-a întreprins nimic spre a scăpa de ispită, dimpotrivă, se lasă în voia ei la început cu o anume cochetărie, apoi cu o vădită plăcere a simțurilor. Anei îi lipsește, ca și lui Ghiță, simțul vegherii la tentații, și de aci tragedia ei.

În ce-l privește pe Lică Sămădăul, acesta este un tip unio în literatura noastră, construit cu o strictă obiectivitate, fapt ce merită în mod particular subliniat, pentru că eroul e cu desăvîrșire negativ, iar autorul un moralist, incorigibil în atîtea lucrări. Prezența puternică a lui Lică, misterul ce-l înconjoară, sadismul eroului, și tăria sa de granit, forța cu care-și reprimă sentimentele, dar și unele izbucniri de duioasă umanitate, mai ales în relațiile cu copiii lui Ghiță, acest ciudat amestec de om și demon rămîne memorabil.

Lică Sămădăul e un veritabil Vautrin, exercitînd asupra lui Ghiță aceeași fascinație pe care celebrul erou al lui Balzac o exercită asupra lui Eugen de Rastignac.

Apreciată cu rezerve la început (N. D. Xenopol în cronica menționată o consideră „greoaie“), pe măsura curgerii timpului, ca orice lucrare cu adevărat remarcabilă, *Moara cu noroc* a dobîndit aprecieri unanime, fiind pe drept considerată o capodoperă a nuvelisticii noastre. Exigentul și rafinatul Topîrceanu, atît de parcimonios în aprecieri favorabile cu privire la literatura confrăților, nu-și poate reține entuziasmul în fața *Morii cu noroc* :

„Genul în care a excelat talentul lui Slavici este, fără îndoială, nuvela tragică. Moara cu noroc, care nu poate să placă atîta în copilărie, recită de cîteva ori mai tîrziu, la intervale, cu toată blazarea necruțătoare a unui spirit saturat de

literaturism, lasă aceeași impresie puternică. E povestirea unor fapte dramatice pe care autorul le plasează cu vreo cincizeci de ani în urmă, în preajma unui orașel din Ardeal, într-un colț de lume evocat cu o mare putere de sugestie. Caractere tari, de oameni primitivi, se ciocnesc violent într-o atmosferă tragică impresionantă, zugrăvite viguros și nuanțat în același timp, cu o pătrundere psihologică surprinzătoare. Intriga e condusă cu aceeași măiestrie. Toate sînt fericit îmbinate, pînă și tonul sfătos și stilul cam greoi al scriitorului ardelean pare potrivit anume ca să contribuie la impresia aceea de tragic, de trecut, de fapte aieva, de viață adevărată și intensă. Locurile și personagiile îți rămîn pentru totdeauna în minte. Drumul care urcă dealul dinspre Ineu, hanul acela izolat, frecventat de drumeți pitorești la anumite epoci ale anului și la anumite ceasuri ale zilei, Ghiță hangiu și soția lui, Ana, Pîntea căprarul de jandarmi, fost tilhar, Săilă boarul și Buză-Ruptă, și mai cu seamă acel neuitat, cinic și inteligent, Lică Sămădăul, personaj unic în literatura noastră, exemplar de om straniu, care te urmărește ca enigmaticul Svidrigailof (sic) din Crimă și pedeapsă. Moara cu noroc nu-i numai o nuvelă bogată, e în același timp un unic roman de moravuri, tot atît de interesant, prin fondul de viață locală pe care e proiectată acțiunea principală, prin tipurile de al doilea plan sau abia întrezărite, prin pitorescul lui special, ca și Bordeenii d-lui Sadoveanu.” (Viața romînească, 1925, august).

G. Călinescu, în *Istoria literaturii române* (1941) afirmă că „Moara cu noroc e o nuvelă solidă, cu subiect de roman. Marile crescători de porci în pusta arădană și moravurile săl-batece ale porcarilor au ceva din grandoea istoriilor americane cu imense prerii și cete de bizoni... Drama lui Ghiță este analizată magistral” (n.n.).

Moara cu noroc trezește și astăzi un viu interes și prin structura ei modernă, exprimată în ritmul susținut al acțiunii, în dinamica interioară a personajelor. Fiecare episod aduce o doză de neprevăzut, de inedit, răstoarnă ceva sau împinge mai departe lucrurile spre un punct care el însuși se dove-

dește insuficient pentru limpezirea faptelor. Nu lipsește o anume doză de senzațional, savant presărată, mai ales în pasajele care înfățișează crime, iar desfășurarea procesului îmbracă aspectul unei veritabile pagini de roman polițist, ingenios condusă. Întimplările se desfășoară într-un mediu sălbatic, cu oameni și obiceiuri cvasi-primitive, disponibil pentru aventură și încărcat, el însuși, de o poezie sui generis. Cea mai mare parte a faptelor se petrece noaptea, când nelegiuirile își alătură complicitatea firii. Stilul „cam greoi“, după expresia lui Topîrceanu, lasă o anume impresie de târăgănare, care este însă numai aparentă, ca și liniștea iluzorie dinaintea furtunii. Acest stil sugerează, prin el însuși, o imensă încărcătură de tragism, a cărui declanșare este iminentă. Azi încă, la peste 85 de ani de la scrierea *Morii cu noroc*, se pune întrebarea dacă această nuvelă a fost depășită. Actualitatea unei asemenea întrebări este elogiul suprem ce i se poate aduce.

Remarcabilă este și *Pădureanca*, mai cu seamă prin conturarea unui puternic conflict social, ridicîndu-se, prin observația realistă a relațiilor sociale dintre oameni, deasupra celorlalte scrieri ale lui Slavici.

Dintre nuvelele cu caracter sămănătorist, scrise mai târziu, *Nuța*, cu toate naivitățile finalului, este demnă de a fi menționată.

Contribuția lui Slavici la dezvoltarea culturii și literaturii noastre izbește, mai întii, prin dimensiunile ei : peste o sută de nuvele, schițe și povestiri, șapte romane, cinci piese de teatru, aproape douăzeci de povești, trei volume de memorialistică (*Inchisorile mele*, *Amintiri*, *Lumea prin care am trecut*), zeci de bucăți didactice pentru copii, numeroase tratate de istorie, sociologie, morală și pedagogie, cîteva monografii despre Ardeal și românii ardeleni, o corespondență dintre cele mai întinse, deosebit de revelatoare, traduceri, studii și articole de istorie și critică literară. Colaborator, în cei peste cincizeci de ani de activitate, la aproape toate publicațiile

de prestigiu din România (*Converbiri literare, Familia, Sămănătorul, Luceafărul, Viața românească, Gîndirea, Adevărul literar și artistic* etc.), Slavici este, de asemenea, conducătorul unora dintre publicațiile importante din cultura noastră, între care se impun : *Timpul, Tribuna, Vatra și Minerva*.

Timp de peste o jumătate de secol, activitatea lui Slavici, recunoscută sau igncrată, a săpat brazde adînci, care au fertilizat cu vigoare ogorul literelor românești. Contemporan și prieten cu Alecsandri, Maiorescu, Eminescu, Creangă, Caragiale și Coșbuc, apoi cu Macedonski, Sadoveanu și Goga, Slavici lasă posterității o operă diversă și inegală, dar comparabilă, prin vîrfurile ei, cu a marilor săi contemporani.

POMPILIU MARCEA

TABEL CRONOLOGIC

1848, *ianuarie 18* Se naște în comuna Șiria de lângă Arad, Ioan Slavici, ca fiu al lui Sava Slavici și al Elenei Bôrlea.

1850, *ianuarie 15* Se naște, la Ipotești, M. Eminescu.

1855—1858 Slavici urmează primii trei ani la școala primară din Șiria, avînd ca dascăl pe Avram Voștinar.

1859—1865 Frecventează gimnaziul maghiar din Arad.

1863 Ia ființă, la Iași, societatea „Junimea”.

1865—1867 Frecventează clasele a VI-a și a VII-a la liceul german din Timișoara.

1867 Apare, la Iași, revista *Convorbiri literare*.

1868 Dă clasa a VIII-a, ca elev particular, la Timișoara, întrucît părinții n-aveau cu ce-l întreține.

Trece examenul de maturitate la Satu-Mare, deoarece pierduse sesiunea de la Timișoara.

Timp de șase săptămîni călătorește, pe jos, de la Satu-Mare la Șiria.

Toamna se înscrie ca student la Facultatea de drept a Universității din Pesta.

Participă la înființarea Societății studenților români din Pesta, numită „Petru Maior“.

1869 Intră ca „scriitor“ la notarul din Cumlăuș, neavînd cu ce se întreține la facultate.

Toamna pleacă la Viena, ca militar, urmînd, paralel, cursurile Facultății de drept din capitala imperiului.

Larna cunoaște pe Eminescu, pe care i-l prezintă un cunoscut de la Arad, medicinistul Ion Hosanu.

1870 Ia parte activă la unificarea celor două societăți ale studenților români din Viena, „Societatea literară“ și „România“, într-una singură: „România jună“, la care, un an mai tîrziu, va deveni președinte, iar Eminescu secretar.

În luna august societatea „România jună“ și în primul rînd Eminescu și Slavici hotărăsc să organizeze sărbătorirea a 400 de ani de la zidirea mînăstirii Putna. S-au strîns 5000 de florini pentru nevoile serbării. Dar, din cauza izbucnirii războiului franco-german și a faptului că bancherul Mureșanu, căruia i se îndreptădise suma adunată pleacă cu bani cu tot în America, sărbătorirea nu mai are loc.

Vara cunoaște pe Iacob Negruzzi, care trecea prin Viena.

1871 Sărbătorirea de la Putna are loc în luna august, datorită eforturilor lui Eminescu și Slavici. Cu ocazia acestui eveniment se ține la Putna și Congresul studenților români.

Debutează la *Convorbiri literare* cu comedia *Fata de birău* și, în același an, publică *Studii asupra maghiarilor*.

În *Speranța*, foaie literară bisericească, organ al societății de lectură a teologilor români din Arad, scrie o suită de articole cu titlul : *Despre creștere și mai cu seamă despre creșterea junelor române*.

Termină școala militară în Viena, devenind ofițer. Continuă studiile.

1872 Apar, în *Convorbiri literare*, primele povești : *Zîna zorilor*, *Ileana cea șireată*, *Florița din codru*.

Toamna începe să facă practică avocătească la avocatul Mircea B. Stănescu din Arad. Împiedecat să pledeze în limba română, intră în conflict cu autoritățile.

E îndrăgostit de Louise, pe care o cunoscuse la Timișoara.

1873 Apărînd interesele țăranilor din satul Păuliș, persecutați de autorități, e dat în judecată pentru „rebeliune”. Ca urmare a acestor evenimente publică, în *Gura satului*, revistă umoristică, de sub conducerea lui Mircea B. Stănescu, povestirea *Revoluția din Pîrlești*.

Tot la *Gura satului* publică o anecdotă populară : *Peștele pe brazdă*, sub semnătura : Ioani Lenei Savului lui Mihai Bogii.

Întemeiază, la Arad, o societate culturală, un fel de „Junime”, și ține „prelegeri populare” : *Asupra lucrării economice și împărțirii lucrului*, *Asupra lucrării sufletești*, *Asupra mișcării literare a românilor de azi*.

Se declară adept al „Junimii“ din Iași. Își exprimă, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi, dorința de a trece în România.

În *Telegraful român* publică articole polemice îndreptate împotriva lui Vincentiu Babeș.

În *Albina* publică studii despre *Politica maghiară*, iar în *Convorbiri literare* : *Noi și maghiarii*.

În *Lumina* (Arad) îi apar studii cu caracter pedagogic : *Preoțimea și învățămîntul*, *Școala pedagogică din Arad* etc.

La 13 iunie îi moare mama, la 1 iulie tatăl. Louise îl părăsește.

Toamna participă, chemat ca ostaș, la manevrele care se desfășurau în jurul Oradei.

Stă vreo două luni, în aceeași toamnă, ca arhivar la Consistoriul din Oradea.

Începe să scrie povestirea *Popa Tanda*.

1874 Spre sfîrșitul anului 1873 revine la Viena spre a-și termina studiile, fiind stipendiat de către junimiști.

Se îmbolnăvește grav ; e internat la sanatoriul doctorului Dittel, medic celebru și profesor la Universitatea din Viena. Stă aci aproape un an întreg.

Bogată corespondență, din spital, cu Iacob Negruzzi, G. Sima și Vincentiu Mangra.

Publică în *Convorbiri literare* povestea *Doi feți cu stea în frunte* și comedia *Toane sau vorbe de clacă*.

Toamna vine la Iași. Locuiește la Samson Bodnărescu, împreună cu Miron Pompiliu și Eminescu, într-o chilie la „Trei Ierarhi“.

Lucrează ca redactor la *Curierul* lui Th. Balas-san, din Iași.

Citește *Popa Tanda* la una din ședințele „Junimii“ ; povestirea e primită cu entuziasm.

Se căsătorește cu Catinka Szöeke.

În luna decembrie îl găsim la București. E numit, de către Titu Maiorescu, secretar al Comisiei pentru documentele Hurmuzachi.

E numit, în același timp, profesor de filozofie și limba română la liceul „Matei Basarab“ din București.

1875 Publică în *Convorbiri literare* : *Popa Tanda*, *Stan Bolovan*, *Ac și ață*, *Scormon*.

1876, 15 martie Apare primul număr al ziarului *Timpul*, la care Slavici e numit redactor, redactor responsabil fiind Gr. H. Granda. Slavici stă la *Timpul* pînă în 1884.

În *Timpul* publică *La crucea din sat* și articole polemice.

1877 În redacția *Timpului*, spre toamnă, vine și Eminescu, chemat de Slavici.

Publică în *Timpul* nuvela *O viață pierdută*.

Scrie articole politice în *Telegraful român* și *Timpul*. În acesta din urmă îi apar articole și studii literare : N. Scurtescu : *Poezii*, *Rhea Silvia* și *Despot vodă*, *Teatrul român*.

Ia apărarea lui Maiorescu în articolul *Bietul dr. Zotu*, apărut în *Timpul*. Eminescu făcuse același lucru în *Convorbiri literare*.

1878 În februarie, chemat de Eminescu, în redacția *Timpului* sosește I. L. Caragiale, angajat, ca Eminescu și Slavici, redactor. Între cei trei scriitori se leagă o strînsă prietenie. Se anga-

jează să alcătuiască o *Gramatică a limbii, române*, care n-a apărut niciodată.

Apare, în *Timpul*, un studiu al lui Slavici despre poemul *Radu* de Ronetti Roman.

Caragiale citește *O noapte furtunoasă* la „Junimea“. Slavici participă la ședință.

Publică, în broșură, studiul sociologic *Soll și haben, cheștiunea evreilor în România*.

1879 Slavici scrie o cronică, rezervată, la *O noapte furtunoasă*, în *Timpul* (ianuarie).

În martie, în *Convorbiri literare*, apare *Gura satului*, reproducă, imediat în *Telegraful român*. Nuvela este tradusă în limba germană.

1880 Citește, la „Junimea“, *Budulea taichii*. Participă Maiorescu, Eminescu, Caragiale, Creangă etc. În același an, în iunie-iulie nuvela e publicată în *Convorbiri literare*, fiind reproducă în *Timpul*.

Apare, la București, revista *Literatorul*, condusă de Al. Macedonski.

1881 Publică în *Convorbiri literare* nuvela *O viață pierdută*.

Tipărește, la Socec, volumul *Novele din popor*, elogiata în întreaga presă cotidiană și literară. Într-un volum de *Schițe române*, care apar în limba germană, alături de lucrări ale lui Odo-bescu, Nicu Gane și Iacob Negruzzi figurează : *La crucea din sat*, *Popa Tanda* și *Doi feți cu stea în frunte*. În al doilea volum de *Schițe române* apar *Gura satului* și *Budulea taichii*. Apare în limba germană lucrarea : *Die Rumänien in Ungarn, Sieberbürgen und der Buc-*

vina. Revista *The Academy* din Londra, recenzînd această lucrare și referindu-se la autorul ei, spune, între altele : „D-l Slavici și-a făcut o solidă reputațiune printre nuveliștii europeni“.

Apare, la Iași, revista *Contemporanul*.

1882 Se îmbolnăvește de hiperclorhidrie și, sfătuit de Maiorescu, face o călătorie prin Italia. În două scrisori către Maiorescu, publicate în *Telegraful român* își exprimă admirația pentru Italia și face interesante observații privind arta italiană.

1883 Ca profesor la azilul „Elena Doamna“ publică în *Educatorul*, „ziar pedagogic și literar, organ al corpului didactic“, un curs de *Literatură poporană* și unul de *Estetică*.

Eminescu publică *Luceafărul* în *Almanahul „României june“*.

Apare primul volum de *Poezii* al lui Eminescu.

1884 La 26 aprilie apare, la Sibiu, ziarul *Tribuna* cu Slavici ca director. Alături de el : frații Brote, Ioan Behnitz, D. Comșa, dr. Bărceanu, dr. Crișanu, protopopul Simeon Popescu etc. În iulie-august publică, în *Tribuna*, nuvela *Pădureanca*, apărută imediat și în volum.

Se reprezintă la teatru și apare în *Convorbiri literare* : *O scrisoare pierdută*.

1885 februarie. Primul proces de presă al *Tribunei*. Acuzații : Ion Slavici, director, și Cornel Pop-Păcurar, redactor responsabil sînt achitați.

Divorțează de Catinka Szöeke.

1886 *mai* Al doilea și al treilea proces de presă al *Tribunei*. Acuzații, aceiași. Slavici e amendat cu 100 de florini, Cornel Pop-Păcurar condamnat la un an închisoare. Redactor responsabil devine Septimiu Albini.

Scrie numeroase articole polemice contra lui Partenie Cozma, Miron Romanul etc.

Apare, în *Tribuna*, sceneta *Polipul unchiului*. Într-un articol, *Un nou adept*, își declară deschis adeziunea la „direcția nouă”.

Noiembrie. Al patrulea proces de presă al *Tribunei*. Acuzați: Ion Slavici și Septimiu Albini. Primul e condamnat la trei zile închisoare și amendă, iar al doilea la opt zile închisoare și amendă.

Slavici nu mai apare ca director al *Tribunei*, fiind indicat numai redactorul responsabil, care acum era Aurel Popa. Slavici continuă, totuși, să publice la *Tribuna*.

Se căsătorește cu Eleonora Tănăsescu, profesoară de biologie. Se trăgea dintr-o familie oltenească, înrudită cu scriitorul satiric N. T. Orășanu.

Scrie drama *Gaspar Grațiani*.

Se naște Titu, întâiul copil.

1887 E ales secretar al Comitetului Central al Partidului Național Român, al cărui președinte era G. Barițiu.

Apare, în *Tribuna*, articolul de adeziune la gestul generalului Traian Doda, care a refuzat să participe la dieta din Budapesta atîta timp cît românilor nu li se acordă drepturile cuvenite. Articolul, nesemnat, e al lui Slavici.

1888 aprilie Al cincelea proces de presă al *Tribunei*, din cauza articolului menționat mai sus. Slavici mărturisește că e autorul articolului. Condamnat la un an închisoare și 100 de florini amendă, e întemnițat la Vaț.

Apare, în *Convorbiri literare*, drama *Gaspar Grațiani*, care se reprezintă în același an, fără succes, la Teatrul Național din București. Distribuția e remarcabilă: Grigore Manolescu, Aristizza Romanescu, Iancu Petrescu. Participă, la premieră: T. Maiorescu, I. L. Caragiale, Duiliu Zamfirescu etc.

În octombrie-decembrie apare în *Tribuna* eseu *Fapta omenească*.

1889 ianuarie Se naște fiica sa Lavrinia-Ioana-Iosefina.

Iunie. Slavici iese din închisoare. Trece prin Viena, apoi prin Sibiu și revine în București.

15 iunie. Moartea lui Mihai Eminescu.

31 decembrie. Moartea lui Ion Creangă.

1890 iunie Se naște fiul său Ion Marcel.

Publică articole politice în *Tribuna*.

Tipărește broșura *Școlile noastre satești*.

1891 Tipărește *Istoria universală*.

Septembrie. Se naște fiica sa, Fulvia.

Publică, în *Românul*, numeroase articole pe teme politice.

1892 În ținutul Scărișoarei, autoritățile maghiare comit acte abuzive contra moșilor. Slavici publică, în *Voința națională* (1893), articolul

Moșii și maghiarii, demascînd asuprirea. *Moșii* îi trimite un album și o scrisoare emoționantă. Apare, în volum, studiul *Românii din regatul ungar și politica maghiară*.

Apare, la „Cartea românească”, întîiul volum de *Nuvele*, din seria de șase.

1893 16 noiembrie Apare primul număr al ziarului *Correspondența română*, cu Slavici redactor responsabil. (Ultimul număr va fi cel din 24 aprilie 1894.)

Tipărește, în volum, studiul *Ardealul*.

1894, mai Apare primul număr al revistei *Vatra*, condusă de I. Slavici, I. L. Caragiale și G. Coșbuc.

Se naște fiica sa, Elena.

Publică, în *Vatra* (n-rele 1—24) prima parte a romanului *Mara*.

Pleacă, împreună cu familia, la Turnu-Măgurele, unde va conduce, cu soția, Institutul Oteleșeanu.

Rămîne la Turnu-Măgurele pînă în 1908.

1895 Îi apar, în *Vatra*, cîteva nuvele : *Hanul Ciorilor*, *Gogu* și *Gogușor*, *Ceas rău*, *Mitocanul*.

1896 Scoate, la Orăștie, volumul *Tribuna și tribuniștii*.

1897 Începe să publice, pînă spre 1910, în *Tribuna poporului* (Arad), numeroase articole politice, memorii, articole de pedagogie, istorie etc.

Se naște Ioana-Livia, ultimul său copil.

1901 Apare revista *Sămănătorul*, condusă de Coșbuc și Vlahuță.

1902 Tipărește primul volum al romanului istoric *Din bătrâni*, intitulat *Luca*.

Apare, la Pesta, revista *Luceafărul*.

Ovid Densușianu scoate *Viața nouă*, organ al mișcării simboliste.

1905 Apare al doilea volum al romanului *Din bătrâni*, intitulat *Manca*, premiat de Academia română cu 5000 lei.

Conflict cu Duiliu Zamfirescu, în legătură cu acest premiu.

Începe să colaboreze la *Luceafărul* și *Sămănătorul*.

1906 În *Tribuna poporului* (Arad) publică, în foileton, romanul *Corbeiu*, neapărut în volum.

Martie. Apare, la Iași, *Viața românească*, condusă de C. Stere și Paul Bujor.

În tipografia *Luceafărului* din Pesta se tipărește, în volum, romanul *Mara*. N. Iorga recenzează elogios cartea, în *Sămănătorul*.

Scoate, în volum, monografia *Institutul Ion Oteteleșeanu*.

1907 aprilie Publică în *Tribuna poporului* (Arad) două mari articole cu privire la răzcoalele din 1907, articole din care răzbat convingeri conservatoare.

În iulie îi apare în *Neamul românesc* al lui Nicolae Iorga o scrisoare în care critică vehe-

ment orînduirea socială din România. Această scrisoare îl pune într-un conflict violent cu autoritățile.

1908 Își încheie activitatea de la Măgurele și revine în București.

Redactor responsabil al ziarului *Minerva*, la care scriau, între alții : M. Sadoveanu, Octavian Goga, D. Anghel, St. O. Iosif, Natalia Negru, G. Topîrceanu, C. Sandu-Aldea, Zaharia Bîrsan, Th. D. Speranția.

Scrie la *Minerva* pînă în 1914 : articole politice, articole literare (recenzează elogios *Apus de soare* de Delavrancea, *Ne cheamă pămîntul* de O. Goga etc.) nuvele ca : *Fiul cuiva*, *Doi prieteni*, *Ilie Durac*, *Pepenaș*, *Joimărița*, *Bumbuțiganul*.

Din decembrie 1908 pînă-n februarie 1909 publică, în *Minerva*, romanul *Din două lumi* care va apărea în volum în 1921.

Tipografia *Minerva* îi editează primul volum de *Povești*.

1909 Tipărește cele trei broșuri cu caracter pedagogic : *Educația fizică*, *Educația morală*, *Educația intelectuală*.

Colaborează, pînă în 1912, la *Minerva literară ilustrată*, cu nuvele, între care cea mai importantă este *Nuța*.

1910 Editează studiul istoric *Românii din Ardeal*.

1911 Tipărește studiul *Românii de peste Carpați*.

Tipărește studiul *Zbuciumări politice la români din Ungaria*.

1912 Colaborează la *Flacăra*.

9 iunie. Moare, la Berlin, I. L. Caragiale. În *Minerva literară ilustrată*, Slavici scrie necrologul *Un om mare*.

1914 mai-iulie Participă la ședințe de spiritism, ale căror „convorbiri“ le publică în *Minerva*.

Izbucnește primul război mondial.

August. Redactor responsabil al ziarului neutralist *Ziua*.

Intră în conflict, pe motive politice, cu N. Iorga, Octavian Goga și alții. La *Ziua* scrie numeroase articole politice, pe tema neutralității precum și articole polemice.

Apare *Gramatica limbii române. Etimologia*.

1916 august. Intrarea României în război, împotriva Germaniei și Austro-Ungariei.

1916 Slavici e arestat, împreună cu alți filogermani, și dus mai întâi la închisoarea Domnești, unde stă 5 săptămîni, și apoi, sub stare de arest, la hotelul „Luvru“ din București, situat între Calea Victoriei și str. Sărindar.

Poliția îi confiscă romanul *Musculița* și *Sintaxa*, ambele în manuscris. Nu i se vor mai înapoia niciodată.

Noiembrie. Armatele germane ocupă Capitala.

12 decembrie. Apare primul număr al ediției de război a *Gazetei Bucureștilor*, cu Slavici redactor principal. La *Gazeta Bucureștilor* publică numeroase articole pe tema războiului, acuzînd cu violență Anglia și luînd apărarea

Germaniei. Atacă oamenii politici care au susținut intrarea României în război.

1917 aprilie În articolul *Rusia cea nouă*, din *Gazeta Bucureștilor*, salută revoluția rusă din primăvara lui 1917.

1919 Germania și Austro-Ungaria sînt înfrînte în război.

1919 18 ianuarie Slavici și mai mulți redactori ai *Gazetei Bucureștilor*, între care și Tudor Arghezi, sînt arestați, condamnați la 5 ani și închiși la Văcărești.

18 decembrie. Slavici, ca și Arghezi, sînt eliberați datorită mai ales campaniei dusă de Gala Galaction și Nicolae Iorga.

1920 Colaborează la *Umanitatea* din Iași.

Începe colaborarea, care va dura pînă în 1925, la *Revista copiilor și a tinerimii*.

Începe colaborarea, cu nuvele, un roman, amintiri, reportaje, articole pe teme lingvistice, la *Adevărul literar și artistic*, colaborare care va ține pînă în 1925.

1921 Apare volumul *Inchisorile mele*.

1921—1922 Colaborează la *Viața romînească*, cu *Amintiri*.

Tipărește, la „Cartea românească”, două volume de *Povești*.

1923 Se editează romanul *Cel din urmă armaș*.

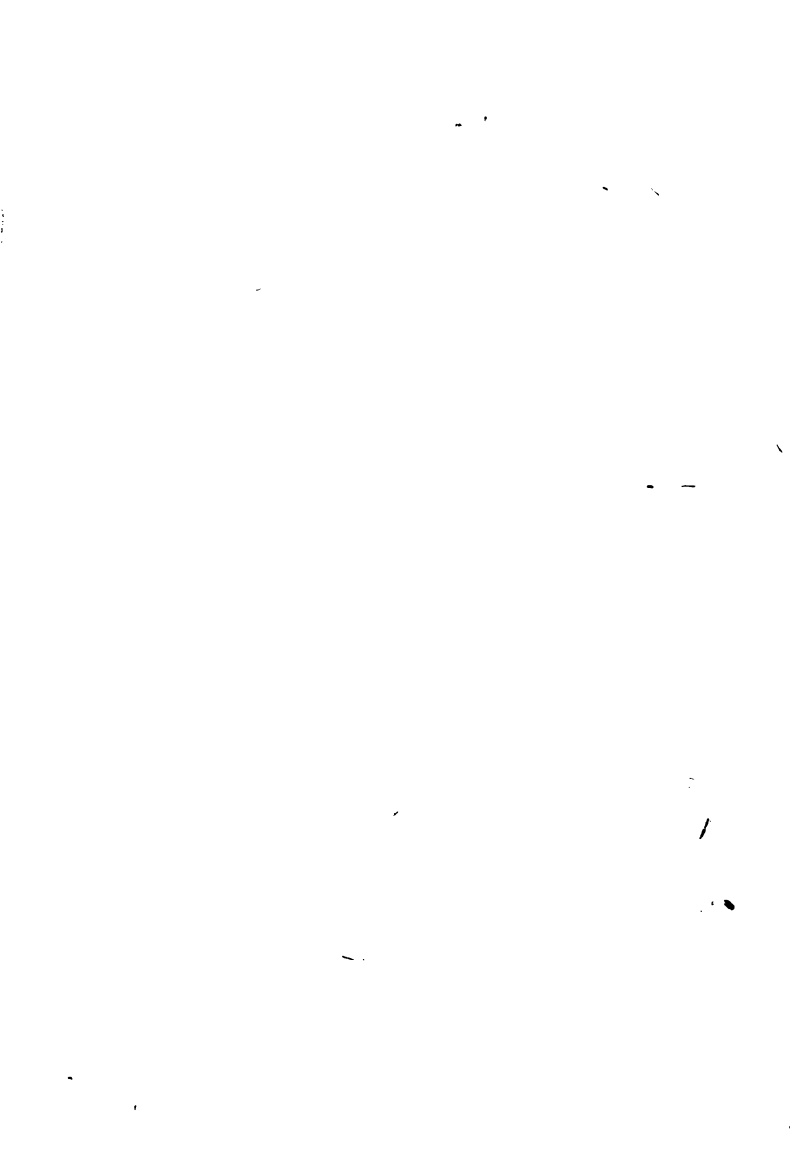
1924 Apare volumul de *Amintiri*.

Noiembrie 1924 — decembrie 1925. Apare în

foiletonul *Adevărului literar și artistic* romanul
Din păcat în păcat.

1925 august Moare, la Panciu, în locuința fiicei sale,
Lavrinia. E înmormântat la schitul „Brazi“ din
Panciu. Au fost de față, la înmormântare, între
alții, Gala Galaction și Liviu Rebreanu.

POMPILIU MARCEA

MOARA CU NOROC

I

— Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibeii tale te face fericit. Dar voi să faceți după cum vă trage inima, și Dumnezeu să vă ajute și să vă acopără cu aripa bunătăților sale. Eu sunt acum bătrână, și fiindcă am avut și am atît de multe bucurii în viață, nu înțeleg nemulțumirile celor tineri și mă tem ca nu cumva, căutînd acum la bătrînețe un noroc nou, să pierd pe acela de care am avut parte pînă în ziua de astăzi și să dau la sfîrșitul vieții mele de amărăciunea pe care nu o cunosc decît din frică. Voi știți, voi faceți : de mine să nu ascultați. Mi-e greu să-mi părăsesc coliba în care mi-am petrecut viața și mi-am crescut copiii, și mă cuprinde un fel de spaimă cînd mă gîndesc să rămîn singură într-însa : de aceea, poate că mai ales de aceea, Ana îmi pare prea tînără, prea așezată, oarecum prea blindă la fire, și-mi vine să rîd cînd mi-o închipuiesc ca cîrciumărită.

— Vorbă scurtă, răspunse Ghiță, să rămînem aici, să cîrlesc și mai departe cizmele oamenilor, care umblă toată săptămîna în opinci ori desculți, iară dacă duminica e noroi, își duc cizmele în mînă pînă

la biserică, și să ne punem pe prispa casei la soare, privind eu la Ana, Ana la mine, amîndoi la copilaș, iară d-ta la tustrei. Iacă liniștea colibei.

— Nu zic, grăi soacra așezată. Eu zic numai ce zic eu, vă spun numai așa, gîndurile mele, iară voi faceți după gîndul vostru și știți prea bine că, dacă voi vă duceți la moară, nici vorbă nu poate fi ca eu să rămîn aici ori să mă duc în altă parte : dacă vă hotărîți să mergeți, mă duc și eu cu voi și mă duc cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată dragostea mamei care încearcă norocul copilului ieșit în lume. Dar nu cereți ca eu să hotărăsc pentru voi.

— Atunci să nu mai pierdem vorba degeaba : mă duc să vorbesc cu arîndașul și de St. George cîr-ciîma de la Moara cu noroc e a noastră.

— În ceas bun să fie zis, grăi bătrîna, și gînd bun să ne deie Dumnezeu în tot ceasul.

II

De la Ineu drumul de țară o ia printre păduri și peste țarine, lăsînd la dreapta și la stînga satele așezate prin colțurile văilor. Timp de un ceas și jumătate drumul e bun ; vine apoi un pripor, pe care îl urci, și după ce ai coborît iar în vale, trebuie să faci popas, să adapi calul ori vita din jug și să le mai lași timp de răsuflare, fiindcă drumul a fost cam greu, iară mai departe locurile sunt rele.

Aici în vale e Moara cu noroc.

Ori din care parte ar veni, drumețul se bucură cînd o zărește din culmea dealului pleșuv, căci venind despre locurile rele, ea îl vestește că a scăpat norocos, iară mergînd spre ele, la moară poate să găsească ori să aștepte alți drumeți, ca să nu plece singur mai departe.

Și fiindcă aici se opresc toți drumeții, încetul cu încetul s-a făcut bătătură înaintea morii și oarecum pe nesimțite moara a încetat a mai măcina și s-a prefăcut în cârciumă și loc de adăpost pentru tot drumețul obosit și mai ales pentru acela pe care noaptea-l apucă pe drum. În cele din urmă arîndașul a zidit cârciumă la un loc mai potrivit, depărtare de câteva sute de pași de la riuleț, iară moara a rămas părăsită, cu lopețile rupte și cu acoperămîntul ciuruit de vremurile ce trecuseră peste dînsul.

Cinci cruci stau înaintea morii, două de piatră și trei altele cioplite din lemn de stejar, împodobite cu țircălamul¹ și vopsite cu icoane sfinte; toate aceste sunt semne care-l vestesc pe drumeț că aci locul e binecuvîntat, deoarece acolo unde vezi o cruce de aceste, a aflat un om o bucurie ori a scăpat altul de o primejdie.

Dar binecuvîntat era locul acesta mai ales de cînd veniseră cârciumarul cel nou cu nevasta lui tinărară și cu soacră-sa cea bătrînă, căci ei nu îl primeau pe drumeț ca pe un străin venit din lume, ci ca pe un prieten așteptat de multă vreme la casa lor. Abia trecuseră dar câteva luni după St. George, și drumeții mai umblați nu mai ziceau că o să facă popas la Moara cu noroc, ci că se vor opri la Ghiță, și toată lumea știa cine e Ghiță și unde e la Ghiță, iar acolo în vale, între pripor și locurile cele rele, nu mai era Moara cu noroc, ci cârciuma lui Ghiță.

Iară pentru Ghiță cârciuma era cu noroc.

Patru zile pe săptămînă, de marți seara pînă sîmbătă, era mereu plină, și toți se opreau la cârciuma lui Ghiță, și toți luau cîte ceva, și toți plăteau cinstit.

Sîmbătă de cu seară locul se deșerta și Ghiță,

¹ *Țircălam* — unealtă de timplărie cu care se fac cercuri, compas.

ajungînd să mai răsufle, se punea cu Ana și cu bătrîna să numere banii, și atunci el privea la Ana, Ana privea la el, amîndoi priveau la cei doi copilași, căci doi erau acum, iară bătrîna privea la cîteșpatru și se simțea întinerită, căci avea un ginere harnic, o fată norocoasă, doi nepoței sprinteni, iară sporul era dat de la Dumnezeu, dintr-un cîștig făcut cu bine.

Duminecă dimineața Ghiță punea calul la teleagă și bătrîna se ducea la biserică, fiindcă bătrînul, fie iertat, fusese cojocar și cîntăreț de strănă, și așa mergînd la biserică, ea se ducea parcă să-l vadă pe el.

Cînd bătrîna pleca la biserică, toate trebuiau să fie puse bine la cale, căci altfel ea o dată cu capul nu ar fi plecat. Încă sîmbătă după-amiază sluga trebuia să rînească grajdul, curtea și locul de dinaintea cîrciumei, în vreme ce bătrîna și Ana găteau cîrciuma pentru ziua de duminică. Duminecă de cu zori bătrîna premenea copiii, se gătea de sărbătoare, mai dădea o raită prin prejur, ca să vadă dacă în adevăr toate sunt bine, apoi se urca în teleagă.

Ana și Ghiță îi sărutau mîna, ea mai săruta o dată copilașii, apoi zicea :

— Gînd bun să ne deie Dumnezeu ! își făcea cruce și dădea semn de plecare.

Dar ea pleca totdeauna cu inima grea, căci trebuia să plece singură și să-i lase pe dînșii singuri la pustietatea aceea de cîrciumă.

Dacă aruncaai privirea împrejur, la dreapta și la stînga, vedeai drumul de țară șerpuiind spre culme, iară la vale, de-a lungul rîulețului, cît străbate ochiul, pînă la cîmpia nesfirșită, afară de cîțiva arini ce stăteau grămadă din jos de podul de piatră, nu zăreai decît iarbă și mărăcini. La deal valea se strîmtează din ce în ce mai mult ; dar aici vederile sunt multe și deosebite : de-a lungul rîulețului se întind două șiruri de sălcii și de răchite, care se îndeasă mereu,

pînă ce se pierd în crîngul din fundul văii ; pe culmea dealului de la stînga, despre Ineu, se ivește pe ici pe colo marginea unei păduri de stejari, iară pe dealul de la dreapta stau răzlețe rămășițele încă neștiropite ale unei alte păduri, cioate, rădăcini ieșite din pămînt și, tocmai sus la culme, un trunchi înalt, pe jumătate ars, cu crengile uscate, loc de popas pentru corbii ce se lasă croncănind de la deal înspre cîmpie ; fundul văii, în sfîrșit, se întunecă și din dosul crîngului depărtat iese turnul țuguat al bisericii din Fundureni, învelit cu tinichea, dară pierdut oarecum în umbra dealurilor acoperite cu păduri posomorîte, ce se ridică și se grămădesc unul peste altul, pînă la muntele Bihorul, de pe ale cărui culmi troienite se răsfrîng razele soarelui de dimineată.

Rămîind singur cu Ana și cu copiii, Ghiță privește împrejurul său, se bucură de frumusețea locului și inima-i rîde cînd Ana cea înțeleaptă și așezată deodată-și pierde cumpătul și se aruncă răsfățată asupra lui, căci Ana era tînără și frumoasă, Ana era fragedă și subțirică, Ana era sprintenă și mlădioasă, iară el însuși, înalt și spătos, o purta ca pe o pană subțirică.

Numai cîteodată, cînd în timp de noapte vîntul zgîția moara părăsită, locul îi părea lui Ghiță străin și pustios, și atunci el pipăia prin întunerec, ca să vază dacă Ana, care dormea ca un copil îmbăiat lîngă dînsul, nu cumva s-a descoperit prin somn, și s-o acopără iar.

III

Cît țin luncile, ele sunt pline de turme de porci, iară unde sunt multe turme, trebuie să fie și mulți păstori. Dar și porcarii sunt oameni, ba, între mulți,

sunt oameni de tot felul, și de rînd, și de mîna doua, ba chiar și oameni de frunte.

O turmă nu poate să fie prea mare, și așa, unde sunt mii și mii de porci, trebuie să fie sute de turme, și fiecare turmă are cîte un păstor și fiecare păstor e ajutat de cătră doi-trei băieți, boitarii, adeseori și mai mulți, dacă turma e mare. E dar pe lunci un întreg neam de porcari, oameni care s-au trezit în pădure la turma de grăsunii, ai căror părinți, buni și străbuni tot păstori au fost, oameni care au obiceiurile lor și limba lor păstorească, pe care numai ei o înțeleg. Și fiindcă nu-i neguțătorie fără de pagubă, iară păstorii sunt oameni săraci, trebuie să fie cineva care să răspundă de paguba ce se face în turmă : acest cineva e „sămădăul”¹, porcar și el, dar om cu stare, care poate să plătească grăsunii pierduți ori pe cei furați. De aceea sămădăul nu e numai om cu stare, ci mai ales om aspru și neîndurat care umblă mereu călare de la turmă la turmă, care știe toate înfundăturile, cunoaște pe toți oamenii buni și mai ales pe cei răi, de care tremură toată lunca și care știe să afle urechea grăsunelui pripășit chiar și din oala cu varză.

Și dacă lumea zicea că locurile de lîngă Moara cu noroc sunt rele, n-ai fi avut decît să-l întrebi pe vreunul dintre sămădăi și el ți-ar fi putut spune pentru ce nu sunt bune și cine le primejduiește ; dar sămădăul e, mai presus de toate, om tăcut, și, dacă-l întrebi asemenea lucruri, el răspunde : „Nu știu, n-am văzut, am atîtea și atîtea turme în răspunderea mea și nu mă pot strica cu oamenii”. El știe ce știe numai pentru nevoile lui.

¹ *Sămădău* — cel care ține socotelile, supraveghează, garantează și dă seama de ceva, cuiva.

Veneau cîteodată pe la cîrciuma lui Ghiță și porcari, niște oameni îndeobște înalți și bine făcuți, cu cămașa neagră și cu părul strălucitor de untura cea multă și căzut în plete lungi și răsucite asupra grumajilor goi : oameni erau și ei, chiar oameni cinstiți, care mănîncă, beau și plătesc.

Într-o zi de luni au venit trei inși în o căruță cu osiile de fer, ușurică și trasă de doi cai frumoși, dintre care însă unul mai mare și altul mai mic. În căruță nu era nici scaun, nici fin, ci unul dintre porcarii unsuroși mîna caili, stînd în picioare, iară ceilalți doi ședeau pe letrile vopsite în verge, ca și cînd n-ar fi venind decît de aci din apropiere.

„Ăștia nu prea îmi par a oameni buni“, își zise Ghiță, cînd îi văzu sărind din căruță și privind împrejur, ca unii ce-au mai fost pe aici și acum nu găsesc nici locul, nici oamenii, ca odinioară.

Ei întrebă dacă n-a fost Sămădăul pe acolo, puseră sluga să deshame caii, să-i adape și să le deie ovăz, apoi intrară, băură fiecare cît trei inși la un loc și plecară cu un „noroc bun !“

— Bine, dar n-au plătit, grăi bătrîna nedumirită.

— Lasă, că m-am înțeles eu cu dîșii, răspunse Ghiță, apoi se duse pe ici-încolea, ca nimeni să nu-i vadă fața și ca nu cumva nevasta să-l întrebe : „Ce ai, Ghiță ?“

Peste puțin sosi și Sămădăul, vestitul Lică Sămădăul, la Moara cu noroc.

Lică, un om ca de treizeci și șase de ani, înalt, uscățiv și supt la față, cu mustața lungă, cu ochii mici și verzi și cu sprîncenele dese și împreunate la mijloc. Lică era porcari, însă dintre cei ce poartă cămașă subțire și albă ca floricelele, pieptar cu bumbi de argint și bici de carmajin¹, cu codoriștea

¹ Piele de culoare roșie-închisă.

de os împodobit cu flori tăiate și cu ghintulețe de aur.

El își opri calul înaintea cîrciumei, aruncă o privire la Ana, apoi alta la bătrîna, care ședea pe laîta de lîngă masa cea mare din umbra cerdacului, trase cu ochii o raită prin prejur, apoi întrebă unde-i cîrciumarul.

— Noi suntem, răspunse bătrîna ridicîndu-se.

— Știu, grăi Lică, dar cred că vor fi și oameni pe aici. Eu întreb de cîrciumarul ; cu el vreau să vorbesc.

Lică le zise aceste așa, ca orișicine să poată înțelege că are grabă și că nu vrea să mai lungească vorba ; bătrîna plecă dar fără de-nîrziere să caute pe Ghiță, iar Ana rămase privind ca un copil uimit la călărețul ce stetea ca un stîlp de piatră înaintea ei.

Dacă Lică ar fi fost alt om, el n-ar fi stăruit așa, cu privirea pierdută în vînt, ci s-ar fi bucurat de vederea femeii frumoase, care-l privea oarecum pierdută și speriată de bărbăția înfățișării lui.

— Ungurul a murit ? întrebă el, cînd văzu pe Ghiță.

— Da !

— Și tu ai venit în locul lui ?

— Da !

— De la St. George ?

— Da, răspunse Ghiță, aruncînd o privire furișată asupra femeilor, ca să vază dacă ele nu cumva se turbură.

— E Ghiță, ginere-meu, grăi bătrîna, și, mulțumită lui Dumnezeu, ne merge bine de cînd suntem aici.

Lică-și apucă, zîmbind, mustața între buze.

— Aici, zise el, aici le merge bine la toți oamenii cu minte. N-ai decît să te pui bine cu toată lumea, să le zici „noroc bun“ celor ce vin și se duc,

și poți să dai mulțumită lui Dumnezeu. N-au trecut pe aici niște oameni ?

— De ! răspunse Ghiță chibzuit, suntem la drum și trece multă lume.

— Vorba vine, trei oameni...

— Trei, patru, zece, grăi Ghiță cam în glumă, lumea trece mereu. Eu nu stau aici ca să țin seamă despre cei ce vin și trec, și așa nici nu-i prea știu. De la o vreme te obicinuiești cu oamenii, încît nici nu te mai uiți la fețele lor. Apoi, cine știe dacă nu e și cîte unul care s-ar mîhni dac-ai bate drumul cu vorbe despre dînsul. De cîrciumar să nu întrebî nici-odată, căci el vede și aude atît de multe, încît trebuie să uite degrab' și să nu mai ție nimica minte.

— Așa-i, grăi Lică. Întrebam numai, ca să văd dacă nu cumva mi-ai spune, fiindcă sunt oamenii mei. Au plecat să vază o pădure, pe care voim să o luăm de la toamnă pentru turme, și nu știu acum dac-au trecut înaintea mea, or e să-i aștept aici.

— Așa o fi, răspunse Ghiță hotărît, dar eu nu-ți pot spune dacă între cei ce au trecut astăzi pe aici vor fi fost și ei.

— Cum nu ? ! strigă bătrîna cu nerăbdare. Cei trei porcari ce au băut atît de mult și n-au plătit.

Pe Ghiță îl trecu un fel de junghi prin inimă și oricît de mult ținea la soacră-sa, acum el ar fi fost în stare să-i pună degetul pe gură.

— Muierile văd mai bine și se vede că au mai puțină treabă, zise el stăpînindu-se.

— Dacă n-au plătit, grăi Lică, apucîndu-și iar mustața între buze, era fiindcă știau că voi veni eu, ca să plătesc pentru dînșii.

Grăind aceste, el descălecă și-i făcu lui Ghiță semn să intre cu dînsul, pentru ca să facă socoteală.

„Bătrîna e tot mai cu minte decît mine“, își zise cîrciumarul și intră cu voie bună în urma lui.

— Bătrîna ar putea să-și ție gura, grăi Lică, după ce se văzu singur cu Ghiță. Mă cunoști ?

— Nu ! răspunse Ghiță, răcit în tot trupul.

— Atunci, mă știi de nume. Eu sunt Lică Sămădăul... Multe se zic despre mine, și dintre multe, multe vor fi adevărate și multe scornite. Tu vezi un lucru : că umblu ziua-n amiază mare pe drumul de țară și nimeni nu mă oprește în cale, că mă duc în oraș și stau de vorbă cu domnii. Voi fi făcut ce voi fi făcut, nu-i vorba, dar am făcut așa, că orișicine poate să crează ce-i place, însă nimeni nu știe nimic. De aceea am să dau seamă despre douăzeci și trei de turme de porci. M-ai înțeles ? Nu doară c-aș putea plăti tot ce se poate perde într-un an, ci pentru că de la mină nimeni nu cutează să fure, ba să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care aș crede că-l pot bănuî. M-ai înțeles ? ! Eu voiesc să știu tot-dauna cine umblă pe drum, cine trece pe aici, cine ce zice și cine ce face, și voiesc ca nimeni afară de mine să nu știe. Cred că ne-am înțeles ? !

Ghiță ar fi avut multe de zis, dar Lică se întoarse o dată în călcîi și, pe cînd cîrciumarul își veni în fire, drumețul dăduse pîteni calului.

— Un om preacumsecade, grăi bătrîna, privind în urma lui. Cine a fost ăsta ?

— Lică Sămădăul ! răspunse Ghiță.

— Lică Sămădăul ? ! strigă Ana. Și cîte rele nu mai zicea lumea despre dînsul.

— Așa e lumea, grăi Ghiță. Să nu crezi nimic pînă ce nu vezi cu ochii.

El singur nu și-ar fi putut da seamă dacă a grăit aceste cuvinte din amărăciune ori numai dorind să ascunză înaintea nevestei gîndurile grele ce-l cuprinseseră.

— Nu-i vorba, adause Ana, e oarecum fioros la față.

— Asta-ți pare ție, grăi Ghiță. Are și el necazurile lui.

IV

— Oamenii sunt mulți și de multe feluri, grăi cârciumarul în ziua următoare, privind când la nevastă, când la soacră-sa. Îți închipuiește că unul se duce să cumpere ceva, bunăoară ca Lică Sămădăul, care se ducea să vază pădurile. Asta e treaba lui, și cine știe dacă nu l-aș supăra, dacă nu l-aș păgubi, poate, spuiindu-le altora c-a trecut pe aici. El se duce să târguiască, și dacă vine în urma lui altul, care din întâmplare voiește să cumpere tot acele păduri, și eu spun că Lică a trecut pe aici, acest al doilea cumpărător grăbește, sosește la vreme și poate să-i strice târgul. Voi înțelegeți ?

— Așa e, răspunse bătrîna.

— Ori poate să vie unul care are și el păduri de dat și umblă după Lică, pentru ca să se înțeleagă cu el : dacă-i spun că Lică a trecut pe aici, îl folosesc poate pe el și pe Lică, dar îl păgubesc pe acela la care Lică plecase, iară eu n-am să folosesc, nici să păgubesc pe nimeni.

— Așa e, zise iar bătrîna. Ai toată dreptatea : noi nu suntem puși aici pentru ca să le dăm drumeților știre despre cei ce vin și cei ce trec.

— Noi nu știm nimic și ne căutăm de treaba noastră, adause Ghiță scurt și hotărît.

De aici înainte, cârciumarul, cârciumărița și soacra cârciumarului nu-și mai aduceau aminte de oamenii ce treceau pe drum, iar altfel lucrurile se petreceau tot ca mai nainte.

Dar încă în acea zi Ghiță se duse cu treabă la Arad, cumpără două pistoale și își luă o a doua slugă, pe Marți, un ungur înalt ca un brad. Peste câteva zile se duse apoi la Fundureni și se întoarse cu doi căței flocoși. Mai avea el un cîne la casă, dar acesta era leneș, se deprinsese cu oamenii și nu lătra pe nimeni. El puse dar cățelei de mici în lanț și nu le dădea drumul decît atunci cînd nu erau oameni la cîrciumă, apoi slobozea și porcii și asmuțea cățelei asupra lor. Îi rîdea inima cînd vedea cum cățelei prind și cum scot sînge din urechile grăsunilor, și voind să-și deprinză cîinii la asmuțat, se deprinsese și el atît de mult, încît aștepta cu oarecare nerăbdare zilele în care nu erau oameni la cîrciumă, și atunci petrecea ceasuri întregi cu cîinii săi.

Ana nu-i putea suferi pe acești cîni și se supăra cu atît mai mult, cînd bătrîna zicea că e bun cînele la casă, fiindcă omul poate să doarmă mai liniștit, cînd se știe păzit de niște cîni buni. Așa era ; însă Ana simțea că de cîtva timp bărbatul ei s-a schimbat și îi părea că, de cînd are cîinii, ține mai puțin la nevastă și la copii.

Ca om harnic și strîngitor, Ghiță era mereu așezat și pus pe gînduri, dar el se bucura cînd o vedea pe dînsa veselă : acum el se făcuse mai de tot ursuz, se aprindea pentru orișice lucru de nimic, nu mai zîmbea ca mai nainte, ci rîdea cu hohot, încît îți venea să te sperii de el, iar cînd se mai hărjonea cîteodată cu dînsa, își pierdea lesne cumpătul și-i lăsa urme vinete pe brațe. Adeseori Ana ar fi voit să-l întrebe : „Ghiță ! ce-i cu tine ?“ însă ea nu mai îndrăznea să-i vorbească desghetat ca mai nainte, căci se temea ca nu cumva el să se mînie și pe dînsa, ceea ce nu făcuse încă pînă atunci.

Așa sosiră zilele de toamnă.

Într-o zi de joi, cînd locul de dinaintea cîrciumei era plin de oameni, sosi o turmă de grăsuți mari și frumoși, tot unu ca unu.

Unul dintre boitari, un băietan ca de șaptesprezece ani, intră în cîrciumă și căută pe Ghiță.

— Sănătate și voie bună de la Lică Sămădăul, zise el îndrăzneț. Ți-a lăsat vorbă să ne dai să mîncăm și să bem ; au să vie și celelalte turme în urmă și ne-a spus ca să-ți lăsăm cinci grăsuți din turmă și să ți-i alegi după plac.

— Bine plătește Lică ! zise unul dintre drumeți.

— Are de unde ! adause altul.

— Mai știi ? ! întîmpină al treilea. Are turme multe și porcarii beau și mîncă mult.

Ghiță-și încreți fruntea. Vorbele boitarului și apoi vorbele drumeților erau parcă să-l scoată din sărite. El simțea că, dacă nu primește, se trage în degete cu Lică : dar aci, față cu oamenii, nu putea să primească.

— Bine, zise el, călcîndu-și pe inimă. Lăsați că mă înțeleg eu cu Lică. Mîncăți numai și beți ; grija mea de plată.

Băietanul ieși, iar Ghiță se întoarse spre oameni și mai adause :

— Ce știu eu cît vor fi mîncînd oamenii lui ? ! Eu vreau să am socoteală curată.

— Așa-i ! ziseră oamenii.

— Bine, Ghiță, de ce n-ai primit grăsunii ? întrebă în urmă bătrîna.

— Ce să fac eu cu grăsunii lui ? răspunse el cam necăjit.

— Să-i tai, să-i vinzi, să-i îngrași. Ghiță, ia grăsunii că rămii fără bani. Dacă ar avea omul bani gata, n-ar plăti în grăsuți. Trebuie să primești ce-ți dau oamenii, fiindcă nimeni nu-ți poate da ceea ce nu are. Omul e cinstit și te plătește cinstit : de ce să-l

superi fără de nici un folos ? Acum îți dă, acum ia, căci nu știi ce are să fie mine.

— Lasă că mai vin și alte turme, grăi Ghiță cam cu jumătate gură. Să mă mai gîndesc, să îmi văd ce cheltuială fac oamenii.

— Gînd bun să-ți deie Dumnezeu !

Nici Ghiță n-ar fi cerut mai mult decît un gînd bun de la Dumnezeu, dar îi era greu să se oprească asupra unui gînd, fie el bun, fie rău.

Turmele treceau una cîte una pe dinaintea cîrciumei ; cînd una se vedea din depărtare, cealaltă pornea mai departe și locul se deșerta, dar peste puțin iar se umplea. Și cum turmele plecau una cîte una, Ghiță întrebă mereu cîte mai sunt, și pe cît numărul turmelor rămase în urmă scădea, pe atît el prindea poftă de a-și opri cei cinci grășuni.

— A zis Lică să-mi opresc cinci grășuni, îi zise el în cele din urmă unuia dintre porcari.

— Noi nu știm nimic, răspunse acesta.

— Apoi, adause altul cam în glumă, noi plătim înainte, ori nu plătim de loc.

Peste puțin sosi și Lică, ceru un pahar de vin, își întrebă de turme, apoi zise „noroc bun“ și plecă mai departe, fără să fi descălecat măcar.

Ghiță rămase cuprins de gîndurile omului păgubaș.

El era om cu minte și înțelegea cele ce se petrec.

Aici, la Moara cu noroc, nu putea să steie nimeni fără voia lui Lică : afară de arîndaș și afară de stăpînire mai era și dînsul, care stăpînea drumurile și în zadar te înțelegei cu arîndașul, în zadar te pui bine cu stăpînirea, căci, pentru ca să poți sta la Moara cu noroc, mai trebuie să te faci și om al lui Lică.

Iar Ghiță voia cu tot dinadinsul să rămîie la Moara cu noroc, pentru că-i mergea bine.

„Trei ani, numai trei ani să pot sta aici, își zicea el, și mă pun în picioare, încît pot să lucrez cu zece calfe și să le dau altora de cîrpit.“

Dar acești trei ani atîrnau de Lică.

Dacă se punea bine cu dînsul, putea să-i meargă de minune, căci oamenii ca Lică sunt darnici. E numai vorba, ce va fi cerînd Lică pentru ceea ce dă.

Ghiță întîia oară în viața lui ar fi voit să n-aibă nevastă și copii, pentru ca să poată zice : „Prea puțin îmi pasă!“ Se gîndea la cîștigul pe care l-ar putea face în tovărășia cu Lică, vedea banii grămadă înaintea sa și i se împăinjeneau parcă ochii : de dragul acestui cîștig ar fi fost gata să-și pună pe un an, doi capul în primejdie. Avea însă nevastă și copii și nu putea să facă ee-i plăcea.

„Să vedem ! își zise el în cele din urmă, voind să-și alunge gîndurile rele. Deocamdată, e mai bine ca el să-mi fie dator mie.“

Așa zicea el, însă de cu seară, cînd își strînse banii, ca să-i pună-n ladă, el simți că nu are dreptate.

Ghiță nu era omul care se știe bucuros dator, dar cu atît mai puțin omul care dă bucuros de la sine, și așa îi venea parcă să zică : „Am să mă pun frumos pe lîngă dînsul, ca să-mi plătească“.

Era legat, și omul cînd se simte legat, e supărăcios. Chiar atunci seara, Ghiță-și bătu sluga, pe ungurul, fără a-și da seamă pentru ce, iar cînd Ana îl muștră, fără de voie, pentru aceasta, el îi aruncă vorbele :

— Ei, frate, dă-mi pace ! Parcă nu tot pentru voi îmi mistuiesc viața ?

Ana tăcu, dar ochii i se umplură de lacrimi, fiindcă vorbele-i păreau grele.

— Ei ! și tu te mîhnești numaidecît, zise el amărît.

Ar fi voit să meargă la ea, să-i ceară iertare și să o împace, dar nu putea ; era în el ceva ce nu-l lăsa, și așa ieși afară, ca să fie singur cu gîndurile sale.

Și dacă ar fi știut Ana ce gîndea și ce simțea el, cînd stetea așa singur și posomorît, ea s-ar fi dus la el și l-ar fi mîngîiat, dar el tăcea și așa ea nu îndrăznea să-l supere, ci se întreba mereu, ce-o fi avînd soțul ei.

Duminecă, după ce bătrîna plecase la biserică, Ghiță-și răsufală veninul asupra lui Laie, apoi se făcuse mai vesel decît de obicei. El petrecea cu Ana și cu copiii în umbra arinilor, luase de zgardă pe Cula, cînele cel mare și leneș; își pusese băiatul pe el și-l învăța să călărească, și-l învăța mereu, cu toate că Ana se necăjea, temîndu-se ca nu cumva copilul să cază ori cînele să-l muște.

Deodată ceilalți cîni, care erau slobozi, începură să latre, iară Cula, auzind lătratul lor, se repezi și el, lătrînd în partea despre deal, încotro îi auzea pe dîșii lătrînd.

Ana țipă înspăimîntată, deoarece copilul era să cază; însă Ghiță nici nu ținu seamă de dînsa, ci, strîngînd zgarda, se îndreptă și privi îngrijat în toate părțile.

Nu zări nimic.

— Se vede c-au dat de cățelul pămîntului, ori au simțit vreo vulpe prin prejur, zise el, lăsîndu-i să latre mai departe.

— Ghiță! grăi Ana jăluindu-se. Eu nu știu cum te-ai făcut tu de o bucată de vreme: vezi că-mi vine rău cînd văd copilul pe cîne, și parcă în ciuda mea îl ții mereu.

— Săracul de mine! răspunse el cam răstit. Cînd e vorba să-mi fac și eu o poftă, proastă, bună, cum ar fi, țop! că mi se supără nevasta. Haid! adause apoi, luînd copilul în brațe și dînd cu piciorul în cîne.

— Nu! Ghiță! Nu vreau! strigă Ana speriată, apoi fugi după cîne, îl luă de zgardă, îl aduse la lo-

cul unde fusese și începu să-l roage pe Ghiță cu stăruință, ca să-și pună iar băiatul călare pe el.

— Uite, era o prostie ! grăi Ghiță muiat și se lăsă pe iarbă.

Ana luă ea însăși copilul, îl puse călare pe Cula și-l purtă ¹ fricoasă la dreapta și la stînga, privind mereu la soțul său, ca să vadă dacă el nu zîmbește.

Ghiță nu zîmbea.

Privind la copilul ce țipa răsfățat și privind la soție-sa, îl apucă o înduioșare din ce în ce mai adîncă : îi era parcă n-a văzut-o de mult și parcă era să se despartă de dînsa.

— Ano, zise el în cele din urmă alene, ia vino, șezi lîngă mine !

- După ce ea se așeză lîngă dînsul, el o privi lung și întristat, îi netezi părul de pe frunte, apoi grăi încet :

— Ce zici tu : n-ar fi bine să plecăm noi la St. Dimitrie de aici ?

— Pentru ce ? întrebă nevasta uimită.

— Nu ți se urește ție în singurătatea asta ?

— Mie ? Nu !

— Nu ți-e frică ?

— De ce ?

— De ce ? De toate ! Tu auzi cum latră cîinii, au dat de vreo urmă, de vreun gîndac ², de vreun vermes și latră, fiindcă n-au altă treabă : mie însă mi se răcește măduva în oase, cînd îi aud lătrînd. E grozavă viața asta, Ano, 'e grozavă : stai aici în pustietate, și te sperii de nimic și-ți mistuiești viața cu năluciri deșerte.

— Ce ai, Ghiță ? ! strigă nevasta cuprinsă de îngrijare.

¹ În text : și purtă

² Șarpe.

— Ce am ? răspunse el cu amărăciune. Am o nenorocire : pierd ziua de astăzi pentru cea de mâine. Eu nu ți-am vorbit niciodată despre lucruri de aceste, dar trebuie să fii și tu om, Ano, și să te gîndești la viață, căci nu pot să-ți vie mereu toate de-a gata. Astăzi stau aici și nu mă supără nimic, dar îmi fac eu însumi gînduri rele despre ziua de mâine, și aceste gînduri nu-mi lasă tigna să mă bucur de ziua de astăzi. Și poate că gîndurile mele sunt deșerte, poate că ziua de mâine are să fie tot bună, dar o voi pierde temîndu-mă de cea de poimîne. Și cît vom sta aici, nu mai scap de nevoia aceasta.

— Atunci să plecăm, Ghiță.

— Da, să plecăm, dar întrebă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, așa cum sunt, îmi vine greu să plec.

— Atunci să rămînem aici. Tu știi mai bine cum are să fie bine.

— Poate că știi, Ano, dar nu pot, zise el cu amărăciune. Ar trebui să mă silească cineva, să mă împingă. Mi-e greu să-i vorbesc maichii, pentru că ea ne-a zis să nu venim aici ; mi-e rușine ; iară tu ești bună, Ano, și blîndă, dar ești ușoară la minte și nu înțelegi nimic ; sunt cu tine ca fără de tine ; în loc de a-mi alunga gîndurile cele rele, mă lași să mă mistuiesc cu ele, și cînd nu mai știu ce să fac, tu te uiți la mine cu milă și atîta-i tot.

— Ce să fac, zise ea mîhnită, dacă așa m-a lăsat Dumnezeu ? !

Ghiță se lăsă pe coate și rămase așa întins pe pămînt și cu privirea pierdută în depărtare.

Într-un tîrziu. Ana își ridică capul și privi îndrăzneată la el.

— Fiindcă tu le ferbi toate în tine și mie nu-mi spui nimic, zise ea. Apoi tot eu sunt de vină, dacă nu știu ce te pune pe gînduri.

Pe cînd acestea se petreceau în umbra arinilor, din sus, despre deal, veneau trei călăreți în pas, țiindu-se mereu în albia rîulețului, unde erau acoperiți de șirul de sălcii și de răchite.

Cîinii, care îi simțiseră la depărtare de cîteva împușcături, o luară spre dîșii, lătrîndu-i cu un neastîmpăr din ce în ce mai mare.

— Să fie ai dracului de cîni, grăi Lică, oprindu-și calul. Pe cît se vede, la cîrciumă nu e nimeni și nici drumul nu umblă, dar dacă nu-i alintăm cîinii, pas să se mai teamă de noi.

El se dete dar jos de pe cal, plecă înainte, și cînd cei doi cîni se apropiară și voiră să sară la el, se lăsă pe iarbă și începu să-i cheme cu vorbe alinătoare la sine.

Cîinii se opriră zăpăciți în cale și, mai ales după ce descălecară și ceilalți doi oameni, începură să-i mai slăbească. În cele din urmă, ei parcă-și deteră cu socoteală că au a face cu niște oameni pacinici, care s-au pus la odihnă aici, departe de curtea păzită de dîșii ; ei se întoarseră dar încet și oprindu-se din cînd în cînd, ca să mai latre o dată, spre cîrciuma de la care veniseră.

Lică se ridică iar în picioare și îi chemă din nou la sine, însă de cîte ori el voia să se apropie de dîșii, ei începeau să latre.

Peste jumătate de ceas își petrecu astfel cu cei doi căței deprinși a scoate sînge din urechile porcilor ; dar în cele din urmă îi netezi cu mulțumirea omului care a dat o nouă dovadă despre dibăcia sa.

— Buni căței ! dar tot eu sunt nașul lor, zise el, și iar îi netezi, și așa, pas cu pas, se apropie de cîrciuma părăsită.

Ghiță uitase de mult că au lătrat o dată cîinii, cînd Lică sosi la cîrciumă și-l deșteptă pe Laie, care dormea pe laița de sub cerdac, cu cîteva ghionturi, din somn, ca să-l trimită după stăpînul lui.

— N-ar fi mai bine să mă duc eu ? grăi unul din oamenii lui Lică.

— Lasă-l, să vină el la noi, grăi Lică.

Ghiță sări în picioare, cînd află că Lică a sosit la cîrciumă și se schimbă la față, dar nu se gîndi mult, ci plecă în pași hotărîți și cu vinele încordate spre cîrciumă.

Ana rămase o clipă turburată, apoi făcu iute un pas spre el.

— Ghiță ! stăi ! zise ea. Înainte de toate-l trimite pe Laie pe vale în sus de-a lungul răchitelor.

Ea privi lung și aspru în ochii lui.

— Nu mă înțelegi tu, acum, cînd eu încep a te înțelege pe tine ? ! zise ea încet. Așa a fost vorba între noi, ca să trimitem pe Laie înainte, să ne aștepte acolo. Du-te Laie, urmă ea, ia-o pe vale în sus, în dosul răchitelor, pînă la crîng, și dacă-i întîlni pe părintele, să-i spui că venim mai tîrziu, fiindcă a venit Lică Sămădăul, cu alți doi oameni, și trebuie să mai stăm cu dînșii ; să ne mai aștepte și ne aștepți și tu, ai înțeles ? Să te duci mereu în dosul răchitelor, ca să nu vază nimeni.

— Da, răspunse Laie, și plecă printre arini spre albia riulețului.

Acum înțelegea și Ghiță gîndul nevestei sale, îl înțelegea și parcă nu-i venea să plece, parcă-i venea să zică : „Ano ! greșești cînd crezi că trebuie să te temi de Lică“. Apoi iar îi venea să meargă la dînsa, să-i mulțumească pentru gîndul ei cel bun ; însă nu putea să zică, nici să facă nimic, se temea că o va turbura, și așa plecă cu inima îndoită spre cîrciumă, lăsînd-o pe dînsa cu copiii sub arini.

Cînd se află aproape de cîrciumă, el privi spre rîuleț și văzu pe Laie fugind peste drumul de țară, ca să apuce șirul de răchite.

„Prostul dracului ! mă dă de gol“, își zise el îngrijat.

— Se vede că l-am bătut astăzi, adause apoi privind pe Lică. L-am trimis să-mi aducă plasa cu pește și, uite, cît e de sprinten. Noroc bun să deie Dumnezeu !

— Minunați căței ! răspunse Lică, netezind pe unul dintre cîni și privind la Ana, care se vedea venind despre arini cu un copil în brațe și cu altul de mînă. M-au simțit cale de o jumătate de ceas și-am pierdut o mulțime de vreme, ca să-i momesc.

Ghiță înțelese unde bate Lică cu vorbele sale și ar fi avut poftă să deie o dată cu piciorul în cînele care începu a se linguși pe lîngă dînsul.

— I-am auzit lătrînd, răspunse el, dar știam că nu pot să fie decît oameni de aceia de care aștept în toate zilele.

— Trebuie să știi un lucru, urmă Lică. Cîinii au pentru oameni un lătrat anume și trebuie să înțelegi ¹ limba lor, pentru ca să te folosești de dînșii, fiindcă mai ales atunci cînd ar trebui să sară, ei nici nu latră decît o dată, de două ori. Altfel, locul e minunat : cale de un ceas nu se poate ivi nimeni, fără ca să-l zărești. Dar să intrăm, adause el alene, fiindcă avem o vorbă împreună.

— Și mai multe, răspunse Ghiță, intrînd cu pas hotărît în urma lui.

Cîtva timp ei steteră tăcuți față în față, hotărîți amîndoi și simțind fiecare că și-a găsit omul.

— Iacă, grăi Lică în cele din urmă, luînd de la briu un teanc de bucăți de piele înșirate pe o verigă

¹ În text : *înțelegeți*.

de sîrmă, aceste sunt semnele turmelor mele. Eu pun semn la urechea din dreapta, jos, pentru fiecare turmă altul, așa cum îl vezi tăiat în aceste bucățele pe care ți le las aci. Dacă trec porci pe drum, să te uiți la semnul lor, să ții bine minte pe omul care-i mîină și să taci.

Ghiță privi lung la el, dar nu răspunse nimic.

— Cred că ne-am înțeles ? adause Lică.

— Eu cred că nu !

— Cum așa ?

— Apoi vezi, grăi Ghiță răs-picat și aspru, dacă mă uit în toate părțile, nu văd pe nimeni și stau singur aici în pustietate. Am doi cîni minunați, cum ziceai, și tot ați venit trei inși fără de veste și fără de știrea nimănui. Puteți să ne omoriți pe toți cîți suntem aici și nimeni n-are să știe că voi ne-ați omorît ; puteți să luați ce vă place, și dacă suntem oameni cu minte, n-avem să ne plîngem nimănui, fiindcă voi sunteți totdeauna mulți și tari, iară noi totdeauna puțini și slabi. Îmi ziceai să fac așa : e oare cu putință să zic ba ? !

— Care va să zică — ne-am înțeles.

— Înțelegerea cu de-a sila nu se poate. Dacă voiai să te înțelegi cu mine, trebuia să vii pe drum, iară nu pe potecă. Eu pot zice că fac pe dorința ta și tot nu fac decît așa cum îmi vine la socoteală.

— Asta-i treaba mea ! zise Lică hotărît. Ori îmi vei face pe plac, ori îmi fac rînd de alt om la Moara cu noroc.

— Lică, grăi cîrciumarul, nu crede că poți să mă ții de frică. Dacă ești om cu minte, caută să te pui la bună înțelegere cu mine.

— Eu nu cunosc înțelegere mai bună decît asta ! În inima omului poate să fie orișice, destul numai să simță, că vai și amar de el, dacă nu-mi face pe plac.

Ghiță se apropie un pas.

— Dacă ar fi numai atât, Lică, zise el așezat, n-aș zice nimic. Tu ceri, la urma urmelor, un ajutor de la mine și ți l-aș da bucuros, dacă te-aș ști cine ești și dacă n-ar trebui să mă tem că mâni ai să ceri mai mult. Apoi tu nu ești singur cu tine, Lică, și dacă-ți fac ție pe plac, am socoteală cu alții.

— Asta-i treaba ta ! strigă Lică mînios. Adă-mi cheile !

— Ce fel de chei ?

— Toate cheile : de la saltarul mesei, de la dulap, de la orice ladă, răspunse Lică rece. Cel ce vine aici, vine să-și facă bani ; ți-ai făcut și tu de cînd ești aici : am să mă împrumut de la tine.

Ghiță rămase cîțva timp încremenit și cu ochii țințiți la dînsul.

— N-am să te prad, adause Lică, am să iau cu împrumut și să plătesc cîstit, cu camătă, cu cametele cametelor, se înțelege, cînd îmi vine la socoteală. Înscriș n-am nevoie să-ți dau, fiindcă nu poate să-ți fie de nici un folos : dacă trăiesc și-mi merg trebile bine, am să plătesc cu prisos, iar dacă mor fără de vreme, ori dacă-mi merge rău, tot n-ai de unde să iai.

— Să-ți dau bani numărați.

— Ce să mai pierdem vremea numărînd ?

— Atunci ia, cît iai, dar fii cuminte și mai lasă, ca să nu simță nevasta și soacră-mea, grăi Ghiță, arătînd saltarul în care erau și banii, și cheile.

— Așa ne înțelegem ! grăi Lică.

Ghiță ar fi avut poftă să sară la el și să-l sfășie în bucăți, dar nu putea, pentru că ceilalți doi erau în apropiere și ar fi trebuit să mîntuie prea iute cu dînsul. Îi era parcă-i seacă sîngele din vine, cînd vedea pe Lică la banii ce-și adunase para cu para, dar acum era legat și trebuia să se stăpînească.

— Da, ne înțelegem, zise el apropiindu-se, și dacă vei fi avînd vreo supărare din partea mea, să nu-mi mai văd banii cu ochii.

Lică se întoarse și se rînji la el.

— Așa-i că te-ai făcut blînd ca un mieluşel ? !
zise apoi.

Ghiță se cutremură. Toate ca toate, dar bătaia de joc îl scotea din minți. El făcu, oarecum fără de voie un pas spre Lică, îl apucă de amîndouă brațele, îl ținu strîns înaintea sa și grăi cu glasul înnăbușit :

— Nu te mișca, dacă nu vrei să fie moarte de om

Simțind că Ghiță e mai tare, Lică privi îngrija spre ușă și grăi iute :

— Ce vrei cu mine ? !

— Nimic ! răspunse Ghiță, nimic nu vreau. Tu vezi prea bine că am nevastă și copii și că nu-ți pot face nimic. Îmi iai banii : să-ți fie de bine ! Mi-a luat liniștea sufletului și mi-ai stricat viața : să-ți fie de bine. Dar să nu crezi că mă ții legat, să nu crezi că te prinde să mă iai în bătaie de joc. Tu poți să mă omori, Lică, tu cu oamenii tăi : eu pot să te duc pe tine la spînzurătoare. Nu te juca dar cu mine. Gîndește-te, că tu m-ai făcut să nu mai am multe de pierdut, și bagă de seamă să nu mai perd și cele ce am ! Să-ți fie frică de mine !

Lică se dete un pas înapoi.

— Ți-e frică, urmă Ghiță, trecîndu-și cu amîndouă minile printre peri în sus. Ți-e frică și nu-ți e rușine să-ți chemi oamenii într-ajutor.

— Se înțelege că nu, răspunse Lică zîmbind. Mi-ar fi rușine dac-aș fi venit fără de dînșii la tine

Ghiță își pierduse bunul cumpăt și tocmai pentru aceea se simțea în strîmtorare față cu Lică, pe care nimic nu putea să-l scoată din sărute.

— Voiesc și eu să între, ca să vădă că ți-e frică, zise el. Săriți, măi oameni ! strigă apoi și se opri neclintit în mijlocul casei.

Unul din porcari intră iute în casă, iar celalt se ivi pe prag, unde rămase privind în ochii lui Lică.

— I-a venit poftă să se prinză la harță cu noi, grăi Lică.

— Ba să mă ferească Dumnezeu, răspunse Ghiță. Sunt om cu minte. Voiesc numai să vă arăt că nu mi-e frică de voi.

— Dar ni-e frică nouă de tine, zise Lică. Tu însuți ziceai să-mi fie frică : îți spun că-mi este și nu știu dacă te voi mai putea apuca vreodată așa la strîmtoare, cum te țin acum. Tu mă înțelegi. Mie nu mi s-a pus încă om în cale, fără ca să mi-l fi curățit din drum.

— Nici eu nu voiesc să mă pun în calea ta.

— Dar ai putea să te pui, ai putea să faci ceea ce pînă acum n-ai făcut, fiindcă nu mă știai cine sunt. Du-te, îi zise apoi Lică lui Răuț, care stetea în prag, leagă-l pe slugă, apoi adă nevasta cu copiii în casă.

Ghiță se răpezi înainte, îl apucă pe Răuț de pept și-l aruncă spre mijlocul casei, apoi închise ușa și grăi înecat de spaimă :

— Nu băgați nevasta în trebile noastre ; nu vă atingeți de mine, că nu e bine. Lică, tu ești om chibzuit : nu-ți băga capul în primejdie, nu te face de rușine ; fii tîlhar, Lică, dar nu pungaș prost, care se dă de gol : întreabă-mă, unde e sluga mea, și-apoi vorbește cu mine.

Lică privi zăpăcit la tovarășii săi.

— Voi l-ați văzut fugind pe vale în sus ; să știți că nu se întoarce decît după ce veți fi plecat voi de aici. L-am trimis la popa din Fundureni, ca să-i spună că stau de vorbă cu voi.

— Aşa-i zise Răuţ, ca speriat din somn. Nu l-am mai văzut de atunci.

Lică simţi că şi-a pierdut pământul de sub picioare.

— Pentru asta am să te țin minte cât voi trăi, zise el privind aspru în faţa lui Ghiţă.

— Nu umbla cu vrăjmăşie, răspunse Ghiţă apropiindu-se de dînsul, ci te gîndeşte că, dacă nu m-ai prins astăzi, n-ai să mă prinzi cât vei trăi pe faţa pământului. Lică, tu trebuie să înţelegi că oamenii ca mine sunt slugi primejdioase, dar prieteni nepreţuiţi.

— Am zis eu că vreau să mi te fac slugă ? ! întrebă Lică, schimbîndu-şi deodată faţa.

— Dacă n-ai zis şi nu vrei să zici, atunci haid să vorbim ca prieteni, îi zise Ghiţă deşchelat. Să aduc vin şi să ne cinstim ca nişte oameni de bună înţelegere. Am eu atîta minte, ca să înţeleg că nu pot sta la Moara cu noroc fără de a mă fi pus bine cu voi : dar nu vreau să crezi că mă ții numai de frică, ci umblu să intru la învoială cu tine. Sunt gata să-ți fac pe plac : dar atunci să fii și tu om cu minte și să înţelegi că, dacă e să vă fiu de folos, lumea trebuie să mă crează om cinstit și stricat cu voi.

— Aşa e ! grăi Lică. Lumea — da ; însă noi — cum trebuie să te credem ?

— Cum mă veți fi știind ; să vedem, răspunse cîrciumarul, întinzîndu-i mîna. Pe vrăjmaşul pe care nu-l poate birui, tot omul cu minte și-l face tovarăş.

Lică primi mîna.

— Banii mi-i lași, urmă Ghiţă cam cu jumătate de gură.

— Adecă îi iau cu mine, răspunse Lică : ce-i în mînă nu-i minciună.

— Dar să știi că nu mă ții legat cu ei, grăi Ghiţă și plecă să aducă vin rece din pivniță.

— Asta a fost prostia mea, grăi Lică, după ce se văzu singur cu tovarășii săi. Tot era mai bine să ascult de tine și să țin sluga la cârciumă.

— Lasă : poate că e mai bine așa ! răspuse Răuț.

— Să vedem ! grăi celalt. Eu mă tem că ne ține cu minciuna.

— Asta e treaba mea ! zise Lică, ridicându-și capul.

VI

Ca om care-și petrecea viața pe drumuri, Lică venea des pe la Moara cu noroc, câte o dată, câte de două, ba și câte de mai multe ori pe săptămână. El venea, descăleca, bea câte un pahar de vin, mînca ceva și iar se ducea. Numai arareori se întîmpla ca el să steie mai mult ; însă mai ales dumineca el venea adeseori cu câte doi-trei tovarăși și atunci era în voie bună.

Lui Ghiță îi părea totdeauna bine cînd Lică venea, și fiindcă lui îi părea bine, se bucura și bătrîna, iară Ana nu putea să-l vadă în ochi.

Atunci, duminică după-amiazăzi, cînd Lică venise fără de veste la cârciumă, Ana fusese muncită de gînduri grele, care o îmbătrîniseră oarecum într-un singur ceas și care îi veneau iar de câte ori îl vedea pe Lică.

Dar plecînd Lică, ea-l întrebasese pe Ghiță despre cele petrecute și el îi răspunse că n-a fost nimic, că ce putea să fie ? și că Lică e omul lui. De aceea Ana tăcuse atunci și de atunci tăcea mereu și privea numai din cînd în cînd furișat la Lică, zicînd în sine : „Trebuie să fie om rău și primejdios”.

Zilele treceau însă, și precum ele treceau, Ana se simțea tot mai părăsită. De când se împrietenise cu Lică, Ghiță parcă fugea de dînsa, parcă-i ascundea ceva și se ferea să nu rămîie singur cu dînsa.

— Ghiță, ce ai tu cu omul ăsta ? îl întrebă ea într-una din zile, după plecarea lui Lică.

— Eu ? ! îi zise el cam speriat. Ce să am ? Nimic. Ceea ce am cu toți drumeții : vine, stă de vorbă, mănîncă, bea și plătește.

Ana privi lung în fața bărbatu-său.

— Dar de obicei plătește peste ceca ce se cuvine, îi zise ea aspru.

— Așa sunt oamenii cu dare de mîină.

— Ghiță ! grăi nevasta așezat. Nu vorbi cu mine ca și cînd ai avea un copil înaintea ta. Tu ești bărbat și trebuie să știi ce faci. Te întreb numai, nu vreau să te descos : tu-ți dă seamă, dacă ai ori nu ai ceva să-mi spui. Fă cum știi, dar eu îți spun, și nu mă lasă inima să nu-ți spun, că Lică e om rău și om primejdios : asta se vede din ochii lui, din rînjitul lui și mai ales din căutătura ce are, cînd își roade mustața cu dinții. E om pătimaș, Ghiță, și nu e bine să te dai prea departe cu el.

— Dar nu mă dau de loc ! răspunse bărbatul.

— Bine ! grăi nevasta. Tu fă cum știi, dar să nu zici apoi că nu ți-am spus.

Ghiță ar fi voit să vorbească, însă îi era greu, după ce zisese o dată că n-are nimic cu Lică ; își puse dar numai de gînd că-i va vorbi altă dată.

Și, la drept vorbind, ce ar fi și avut el acum să-i spună. Toate cele petrecute erau parcă date uitării, și așa poate că nici nu era bine ca Ana să afle despre ele. Ce-i drept, Ghiță se uita mereu la urechile porcilor, ba a găsit în mai multe rînduri și porci cu semne de ale lui Lică, însă Lică venea și se ducea fără ca să-l întrebe ceva, și așa nu avea decît să țină

mintе și să tacă. Lică nu-l întreba nimic, nimic nu-i spunea și nimic nu cerea de la dînsul.

Cu toate aceste Sămădăul parcă știa tot ce se petrecea la Moara cu noroc și aceasta îl nedumirea cîteodată pe cîrciumar.

Și mai mare i se făcu nedumirirea, cînd într-o zi Lică îi trimise șase porci, dintre care patru nu erau însemnați cu nici unul dintre semnele înșirate pe veriga de sîrmă. Ghiță a statut mult la luptă cu sine ; dar în cele din urmă tot i-a primit, pentru ca să nu se strice cu Lică, și tot nu i-a grăit Anei, fiindcă se temea că ea va stărui să nu-i primească.

De aci înainte el în adevăr se ferea de dînsa, iară ea își dedia silință să nu-l supere.

Astfel sosi timpul cînd bruma cade și vîntul scutură frunzele copacilor și rărește pădurile.

De cînd venise toamna, drumul era mereu umblat și nici chiar duminica nu era părăsită cîrciuma de la Moara cu noroc. Toamna se țin tîrgurile cele bune ; toamna are tot omul cîte ceva de vîndut ; toamna fac negoțatorii trebile cele bune : și lui Ghiță îi mergea dar acum chiar mai bine decît peste vară, și abia se întîmpla cîte un ceas pe săptămînă, ca să fie singur la cîrciumă. Și cu cît se apropia ziua de Sfîntul Dimitrie, drumul era cu atît mai umblat.

Într-o zi de luni erau cinci care la Moara cu noroc și șapte oameni sub cerdac, cînd sosi și Lică dimpreună cu Buză Ruptă, cu Săilă Boarul și cu Răuț, omul de care numai rareori se despărțea.

Lică nu stetea niciodată sub cerdac, nici în cîrciumă, ci în odaia de alături, în care era o masă măricică, cîteva scaune de paie și două paturi pentru drumeții mai aleși, care se întîmpla să mîie peste noapte la Moara cu noroc. Altfel în această odaie își petrecea cîrciumarul ziua, cu nevasta și cu copiii,

fiindcă odaia în care se culca el era în altă parte, cu intrarea prin bucătărie și cu ferestrele la deal, cîta vreme aici ferestrele erau spre drum, încît, șezînd la masă, putea să vază cu o privire și cîrciuma, și drumul, și locul dinaintea cîrciumei.

Astă dată însă Lică nu intră drept în odaia aceasta, ci se opri sub cerdac și prinse vorbă cu oamenii, întrebînd pe fiecare dintre dînșii de unde vine, unde merge și în ce treabă umblă. Într-un tîrziu el îl trase apoi pe Ghiță la o parte și-i zise încet :

— Cînd vine jidovul pentru cîștiul ¹ de la St. Dimitrie ?

— Arăndașul ? răspunse Ghiță tot încet, gîndeam să mă duc eu la el.

— Da, arăndașul. Nu te duce, grăi Lică. Lasă-l, că vine el. Am o vorbă cu dînsul.

— Bine ! Să te vestesc cînd are să vie ?

— Nu-i nevoie. Aflu eu ; grija mea de dînsul.

Deși ei vorbiseră încet și mai ales Lică părea a voi să păstreze taina despre cele ce vorbeau, el rosti cuvintele „jidovul“, „arăndașul“ și „grija mea de dînsul“ destul de tare, pentru ca oamenii de sub cerdac să le poată auzi, apoi privi cam speriat împrejurul său și adause :

— Dar să intrăm în casă.

Intrînd, Lică își aruncă biciul pe masă, un semn că voia să petreacă în draga sa voie. Fusesse certat cu Buză Ruptă și cu Săilă Boarul, Răuț îi împăcase și acum voia să se cîntească cu dînșii. Despre arăndaș, Lică nu mai vorbi nici un cuvînt.

Peste puțin sosiră trei țigani la cîrciumă, unul cu vioara, altul cu clarinetul și al treilea cu țîmbala : Lică îi puse pe laița din cîrciumă și le porunci să cînte.

¹ Cîști — rată (a arendei unei moșii etc.).

Și fiindcă țiganii cîntau, oamenii se îngrămădiseră la ușa cîrciumei și asculta și Ana cu bătrîna și cu copiii, căci numai rar se nimereau trei țigani deodată pe la Moara cu noroc.

Lui Lică îi veni de la o vreme poftă să joace și apucînd pe Buză Ruptă, ieși în cîrciumă și începu să frămînte pămîntul, încît părul răsucit în plete lungi îi zbura în vînt.

Dar jocul fără de muierc nu are nici un rost.

De cînd umbla pe la Moara cu noroc, el nu grăise nici zece vorbe cu Ana ; acum însă el se duse la ea, o apucă de mîni și-i zise :

— Haid să te joc o dată, să zici că ai fost jucată.

Ana se dete în lături.

El o cuprinse cu amîndouă brațele.

— Dar dacă n-am poftă de joc ? ! grăi ea cu hotărîre și se desfăcu încet din brațele lui.

— Vine pofta !

— Și la mai mult ! adause Buză Ruptă, trăgînd cu ochiul.

— Ei ! nu vreau ! grăi Ana rece și se dete înapoi.

Lică se retrase cam necăjit.

— Săracul de mine ! grăi Ghiță așa în glumă. Dar năzuroasă mi s-a mai făcut nevasta ! Joacă, muierc ; parcă are să-ți ia ceva din frumusețe.

Ana își călcă pe inimă și se dete la joc.

La început se vedea c-a fost prinsă de silă ; dar ce avea să facă ? La urma urmelor, de ce să nu joace ? Încetul cu încetul ea prinse voie bună ; se cam turbura cînd Lică se apropia de dînsa ; singele îi năvălea în obraji cînd el o apuca de brîu ca s-o învîrtească ; dar așa era acum, și altfel nu putea să fie, și ea se dete din ce în ce după păr. În cele din urmă tot se arată copila răsfățată de odinioară, și Ghiță ferbea în el, cînd îi vedea fața străbătută de plăcerea jocului.

— Să-ți fie de bine ! grăi Lică peste cîtva timp obosit. Dau mărturie că te ții mai bine decît mine.

El o strînse apoi în brațe, o ridică de la pămînt, se învîrți cu ea o dată, o sărută și o puse pe laiță.

Ana își stîmpără obrajii cu palmele, privind cam amețită împrejur, în vreme ce Lică se plimba în sus și în jos, ștergîndu-și sudorile cu mîneca de la cămașă, apoi se opri și grăi :

— Ce cîrciuma dracului mai e și asta ? ! De ce nu-ți ții o slujnică ?

Oamenii de la ușă zîmbiră pe sub mustață, Ana tresări și se ridică roșită ca bujorul, iară bătrîna privi la o parte, făcîndu-se că nu înțelege vorbele lui Lică.

— De ! își zise ea, ce să-i faci ? așa e omul. Ori cît de bun ar fi, tot are cîte un păcat. Fie cît de mic, dar tot îl are.

Ghiță nu zise nimic, ci-și puse numai de gînd că are să o ție minte și asta.

Înspre seară, Săilă Boarul plecă cu Buză Ruptă spre Ineu, Răuț o luă, după ce schimbă cîteva semne tainice cu Sămădăul, spre pădurea de la Fundureni, iară Lică se opri la drumeți și grăi privind înspre apus, de unde se ridicau niște nori grei spre cer :

— Se schimbă vremea, precum se vede ; dar tot mi-e că am să rămîn aci peste noapte. Am bani la mine și locurile sunt cam rele, mai ales acum toamna.

El rămase dar peste noapte la Moara cu noroc.

VII

De cînd drumurile erau mai umblate, se vorbea mereu despre nenorociri întîmplăte mai ici, mai colo, prin partea locului ; cotitura de la Moara cu noroc, altădată vestită de rea, era însă în anul acesta scutită și drumeții scosese ră vorba că, de cînd Ghiță

a venit la Moara cu noroc, locurile nu mai sunt primejdioase cale de o zi jur împrejur. Jandarmii de la Ineu se țineau cu toate acestea mereu pe drumuri și abia trecea zi dată de la Dumnezeu, fără ca ei să deie și pe la cârciuma lui Ghiță.

Ghiță se bucura când veneau jandarmii și își dedea toată silința să se pună bine cu dînșii : le dedea mîncare și băutură, fără ca să primească banii, cînd ei voiau să plătească, îi ținea de vorbă și umbla mereu în voile lor.

Era însă între dînșii unul, Pinteș căprarul, un om scurt și îndesat, cu ochii mari, cu umerii obrajilor ieșiți și cu fălcile late, cu mustața tunsă și cu o tăietură în frunte, dar mai presus de toate om așezat și tăcut la fire, cu care Ghiță se făcuse prieten bun. Ce-i drept, el nu vorbise încă între patru ochi cu Pinteș ; dar așa sunt oamenii : e cîte unul pentru care simți din clipa ce l-ai văzut tragere de inimă, fără ca să-ți dai seama pentru ce. Așa era și Pinteș. Cînd venea pe la Moara cu noroc se vedea că se simte bine la cârciumă și pleca totdeauna cam anevoie ; apoi el ținea la Ana, la copii, netezea cîinii lui Ghiță și-ar fi fost orișicînd gata să deie cu ciomagul dacă cineva, chiar la drept vorbind, ar fi îndrăznit să-l grăiască de rău pe Ghiță. De aceea simțea și Ghiță că Pinteș e oarecum singurul om cu care ar putea să vorbească mai pe față, și acum cînd se văzu peste noapte sub același acoperămint cu Lică, ar fi dorit să-l aibă și pe Pinteș în apropiere.

Toate gîndurile rele se grămădiseră deodată în capul lui și-l cuprinsese o neliniște ca niciodată mai înainte.

Sufletul i se pusese în turburare, cînd Lică îi spusese că are o vorbă cu arîndașul. Turburarea îi crescuse cînd Lică îi sărută nevasta și îi aruncă vorba despre slujnică. În sfîrșit, Ghiță-l cunoștea destul de

bine pe Lică, pentru ca să știe că el nu se teme de oamenii răi și de locurile rele, și așa se întreba mereu : „Pentru ce a rămas el la cârciumă ? Pentru ce le-a spus drumeților că are bani la sine ? Ce avea de gând să facă ? Pentru ce a vorbit, pentru ce a vorbit ? ! Pentru ce ? ! pentru ce ? ! își zise el în cele din urmă deznădăjduit. Cine știe ? ! Le va fi zis așa din întâmplare, fără ca să fi gândit la ceva iară eu mă fierb în mine pentru ele.”

El uitase încetul cu încetul învoiala făcută cu Lică și numai din cînd în cînd își mai aducea aminte de banii pe care îi pierduse atunci. Acum se gîndea la toate, și la învoială, și la bani, și la porcii cu semne străin, pe care îi primise de la Lică, și la urmările ce putea să aibă acestea, și un glas tainic parcă șoptea mereu : „A venit vremea să te răfuiești”.

Nu trecuse nici jumătate de an de zile de cînd se afla la Moara cu noroc, și trebile-i mergeau din ce în ce mai bine : avea porci la îngrășare, două vaci cu lapte, căruță pe răzoare, doi cai buni, avea bani în ladă, nu prea mulți, dară destui, pentru ca să poată trăi un an doi dintr-înșii. Dar acum, cînd trebile îi mergeau mai bine, Lică voia să-i vorbească arîndașului, fără îndoială pentru ca să-și facă rînd de vrîun alt om la Moara cu noroc.

Dară Ghiță nu voia să plece ; nu-l lăsa inima să părăsească locul, la care în scurt timp putea să se facă om cu stare.

Și iar se gîndea la învoiala pe care o făcuse în strîmtorarea sa, la banii săi, la primejdiile ce-l împresurau, la iarna ce se apropia și la zilele bune, pe care le avuse, cînd nu avea nici porci la îngrășare, nici vaci cu lapte, nici căruță pe răzoare, nici cai sprinteni, nici bani bine numărați în ladă. Și cînd se gîndea la aceste, îi venea oarecum să se bucure că Lică îl scoate fără de voie de la Moara cu noroc.

și-l scapă așa-zicînd de toate nevoile. Dar Ghiță era om cu minte și simțea că are să-i pară toată viața rău, dacă va pleca de la Moara cu noroc. De aceea, de cîte ori își aducea aminte că Lică se afla sub același acoperămint cu dînsul, îl cuprindea o viuă îngrijare. Ar fi voit să meargă la el și să-l întrebe : „Omule, ce vrei să faci, ce vrei să ceri de la mine ? vorbește-mi verde-n față, ca să ne înțelegem.“ Și iar îi venea să-și zică : „Ce-mi pasă ? ! Eu nu dau nimic ! Sunt gata să țin piept cu el. Și dacă pier, atîta pagubă !“ Și mai ales acesta era gîndul care-l stăpînea pe Ghiță : nimic nu era în el mai tare decît pornirea de a se pune împotriva lui Lică și de a nu da nici cît e negrul sub unghie îndărăt.

Dar pe cînd se întărea în această hotărîre, el era singur și părăsit. Ana, pe care o privea cu atîta drag mai nainte, încetul cu încetul se înstrăinase de dînsul și nu mai era veselă ca mai nainte, cînd se afla singură cu dînsul. El însuși se înstrăinase de dînsa. Din clipa în care ea și-a arătat bănuielile pe față, se stînsese orice tragere de inimă pentru dînsa din sufletul lui. Și-ar fi dat adesea toată viața pentru ca să mai poată simți, fie chiar pe o singură clipă, bucuria pe care o simțea odinioară, cînd privea la dînsa ; dar în zadar : ea nu mai era pentru dînsul ceea ce fusese ; chipul ei frumos, trupul ei fraged, firea ei blîndă și glasul ei dulce nu mai puteau să străbată pînă la inima lui plină de amărăciune. Din dragoste către dînsa și către copii venise la Moara cu noroc ; din dragoste pentru dînsa și pentru copii se băgase în strîmtoarea în care se afla : și acum tocmai ea era cea dintîi în rîndul acelor care nu țin seamă de strîmtorarea lui și de greutățile cu care se luptă, chiar și ea îl credea rău, cînd nu putea să-i înțeleagă purtarea.

De aceea acum, cînd simțea trebuință de un suflet în care să-și caute sprijinire, Ghiță nu se gîndea la Ana, care dormea liniștită lîngă dînsul, ci la Pinteaua care-l mîngîiase adeseori cu privirile sale pline de încredere. La început ar fi fost în stare să-și pună caii la căruță și să plece acu în vreme de noapte la Ineu, ca să-l caute pe Pinteaua ; încetul cu încetul însă gîndurile s-au lămurit în sufletul lui și în cele din urmă, simțindu-se mai tare, el își zise : „Adecă de ce să pun eu mai multă încredere într-un om străin, decît în nevasta mea ? !“

Deși abia se înnoptase, toți dormeau la cîrciumă și chiar Ghiță, mai împăcat cu gîndurile sale, ațipise cînd cîinii începură să latre și o luară din ce în ce mai neastîmpărați pe vale în sus.

Ghiță tresări spăriat din somn, sări din pat, se apropie de fereastră și privi afară în noaptea întunecată.

El nu zări nimic, dar simți că se apropie vreun om cunoscut, deoarece cîinii se întorceau schiaunînd înapoi.

Peste vreun sfert de ceas el văzu în sfîrșit trecînd pe sub fereastră și înaintînd spre ușa cîrciumarului un om și o femeie înaltă și lată în umeri,

Asta era adecă ! Acum înțelegea pentru ce a rămas Lică la Moara cu noroc și-i era rușine de gîndurile rele ce-și făcuse.

„Parcă-i un voinic de codru !“ zise el retrăgîndu-se de la fereastră.

— Cine-i ? ! strigă în clipa aceea unul dintre slugile Marti, ungurul.

— Oameni buni ! răspunse un glas bărbătesc.

Ghiță se turbură din nou. Precum văzuse prin întunec, îi părea că omul ce venea cu femeia nu era Răuț ; acum, cînd îi auzi glasul, nu mai putea să se îndoiască despre aceasta : era un om cu desăvîrșiri

necunoscut. Atunci cum de-l cunoșteau cîinii ? Cum de-l lăsa sluga să treacă ? De ce nu venise Răuț însuși ?

„De ce ? de ce ! îşi zise el necăjit. E grozav cînd omul îşi face spaimă din toate nimicurile.“

Cu toate acestea, îi veni gîndul să se ducă să vadă cine-a venit.

— Ce-i, Ghiță ? întrebă Ana, care se deşteptase din somn şi se ridicase în pat.

— Ce să fie ! îi răspunse bărbatul. Nimic ! Răuț se întoarce. Cine ştie, va fi uitat ceva ; va fi avînd să-i spună ceva lui Lică.

— Nu era glasul lui Răuț, Ghiță, grăi nevasta. Te rog, du-te şi vezi. Ce fel de oameni sunt aceia care umblă-n vreme de noapte ?

Acum nici vorbă nu mai putea fi ca el să se ducă, căci o ar fi neliניştir pe ea şi mai tare.

— Fii pe pace, îi zise el. I-am văzut eu cu ochii mei şi dacă n-ar fi oameni cunoscuți, nu i-ar fi lăsat Marți să treacă.

— Marți ? ! îl întîmpină nevasta. Mie nu-mi place Marți de loc.

— Ei, apoi tu bănuiești pe toată lumea, grăi Ghiță. Fii cu minte şi te liniștește.

Ana se liniști, deşi tremura în tot trupul.

Pe cînd ațipise din nou, cîinii începură iar să bată.

— Ce-i asta ? ! strigă circiumarul. Ca din senin îl cuprinsese spaima şi parcă-i venea să se îndoiască dacă a văzut bine cînd a văzut acea femeie înaltă şi lată în umeri ca un voinic de codru. El sări dar din nou jos şi iar se duse la fereastră.

Omul şi femeia se duceau cu pași grăbiți.

Însă parcă era alt om, parcă era Lică, el însuși.

Dacă ar fi știut că Ana doarme, Ghiță ar fi plecat să se încredințeze.

— Se duc, grăi el dar încet.

— Bine, Ghiță, răspunse Ana. Să dormim.

— Să dormim.

Însă ea nu putea să doarmă. Fusesse trezită din somnul cel dintii, turburată de gânduri grele și în cele din urmă o apucară niște fierbințeli, care n-o mai lăsau să se astîmpere. Ghiță fu peste puțin cuprins de un somn adînc ; afară începu să bată vîntul, iară ea era frămîntată de muncile nopților petrecute pe neadormite în culcușul învrăjmășit.

Tîrziu după miezul nopții cîinii se mișcă de a treia oară.

Ana-și opri răsufierea, se dete tiptil din pat și se apropie de fereastră.

Lică se întorcea singur despre Fundureni la cîrciumă.

Acum ea le înțelegea toate : el a fost undeva și a făcut ceva cu știrea lui Ghiță.

— Doamne ! zise ea îngrozită. Ce-a căzut pe capul meu !

Dar Ghiță era bărbatul ei : ar fi dorit să-i fi secăt lumina ochilor în clipa cînd a ajuns la fereastră, pentru ca să nu vadă și să nu știe nimic, și i se răci tot sîngele, cînd se gîndi că vor fi văzut și vor fi aflat și alții.

Era tîrziu, marți dimineața, cînd Lică ieși cam nedormit la lumina zilei.

Ploua și le spunea oamenilor că avusese dreptate, cînd zicea că are să se schimbe vremea și că tot era mai bine dacă pleca ieri, pentru că nu era silit să umble pe ploaie.

Ghiță luase hotărîrea să nu aștepte decît plecarea lui Lică, apoi să-și pună caii la căruță și să se ducă la Ineu, ca să-l caute pe Pintea. Însă el dormise bine peste noapte și mai ales acum, după ce-l văzu pe Lică, își schimbă gîndul. La urma urmelor, nici nu prea știa ce ar fi avînd să vorbească cu Pintea.

Gîndurile pe care le avuse în seara trecută se strecuraseră cu toate, încît parcă le visase numai, și de cînd știa că și Lică are o slăbiciune, el îi părea un om mai bun în felul lui decît cum îl crezuse și îi era greu de bănuielile pe care și le făcuse în nedumirirea sa asupra lui.

Iară Ana întîia oară în viața ei simți tragere de inimă pentru Lică și-i zise la plecare, din toată inima, „noroc bun“, căci soarta soțului său era acum legată de a lui.

După plecarea lui Lică, ea îl trase pe Ghiță la o parte și-i grăi :

— Am o vorbă cu tine : nu acum, dar cînd îți prinzi vreme.

— Bine, răspunse el pus pe gînduri. Spune-mi acum.

— Nu acum, Ghiță, îi zise ea, ci cînd vom putea vorbi în tîgna. Caută-ți de rînd cu oamenii ; precum vezi, voiesc să plece.

Făcîndu-și socoteală cu drumeții, Ghiță se întreba mereu ce va fi avînd nevasta să-i spună, și grăbea mai mult decît de obicei, dar pe cînd drumeții erau gata de plecare, iată că sosi și Pinteza însoțit de alți doi jandarmi la cîrciumă.

El venea mai iute și era mai tăcut decît de obicei.

— Ce fel de oameni așa mai înșămnați au trecut ieri pe aici ? întrebă el, după ce intră cu tovarășii săi în odaia de lîngă cîrciumă și trase ușa după sine.

— Nu-i mai țin minte, răspunse cîrciumarul rece.

— Ei, trebuie să aflu ! grăi Pinteza scurt și hotărît.

Ghiță privi lung la el, apoi la ceilalți doi și grăi dezghețat :

— Dacă voi ați sta mereu aici, atunci aș putea vorbi cum îmi place ; dar voi veniți numai din cînd în cînd și, așa, trebuie să fiți oameni cu minte și să nu cereți să-mi bag capul în primejdie ori să vă

spun minciuni. Eu nu știu de ce mă întrebați, dar pot să vă spun că la asemenea întrebări n-am să răspund niciodată. Dacă nu vă este destul atît, luați-mă strîns legat și mă duceți cu voi.

— La nevoie așa o să facem ! răspunse Pinteadeși ai și tu toată dreptatea.

De aci înainte ei vorbiră despre altele, în vreme ce Pinteale făcu tovarășilor săi semn să iasă.

Rămîind singur cu Ghiță, el privi cîtva timp jos tîntă înaintea sa, apoi grăi :

— Lui Lică îi spui tot și mie nu-mi spui nimic

— Nu i-am spus lui Lică pînă acum nimic.

— Aș ! El știe tot ce poate să-i fie de folos.

— Va fi știind, răspunse Ghiță, dar de la mine nu.

Pinteale privi lung și aspru în fața cîrciumarului, ca și cînd ar voi să afle adevărul în ochii lui.

— Atunci, zise el într-un tîrziu, poate că ai vreo slugă.

Ghiță dete din umeri.

— Nu-mi vine să cred ; dar va să fiu cu ochii mei patru.

Deodată el tresări ca deșteptat printr-un gînd care-i luminează tot capul.

— Cunoști tu pe Lică ? întrebă el iute.

— Îl cunosc.

— Bine ?

— Bine ! N-am fost prinși împreună ? ! Nu împreună am stat închiși ? !

— Tu ai fost închis ? întrebă Ghiță turburat

— Da ! Furaserăm niște cai, Lică, și eu, și ne-a dat de urmă ; au împușcat pe Lică la picior, căc altfel nu ne dedeam prinși.

— Va să zică tu ai fost prins odată ? grăi Ghiță încă o dată.

— Ce dracu ! strigă Pinteia rîzînd, aş fi oare ceea ce sunt, dacă n-aş fi dovedit că ştiu toate potecile şi toate apucăturile tovarăşilor mei de mai nainte ? Dar ce vrei să-ţi spun despre Lică ?

Ghiţă-şi pierduse rostul şi începu a se teme de omul la care ţinuse atît de mult mai nainte.

— Voiam să te întreb, zise el, cam cu jumătate de gură, dacă Lică are slăbiciune pentru muieri.

— Pentru muieri ? răspunse Pinteia. Pentru nimic. Nu-i vorbă, îl apucă din cînd în cînd, dar slăbiciune nu are. El are o slăbiciune, una singură : să facă, să se laude, să ţie lumea de frică şi cu toate aceste să rîză şi de dracul şi de mumă-sa. Să rîză de noi, Ghiţă, de noi, urmă el mai aprins, dar, Ghiţă, sunt de treizeci şi opt de ani : mă spînzur dacă împlinesc patruzeci fără ca să-i arăt că mai sunt şi alţii mai şi mai decît dînsul. Mi-a făcut una, pe care n-am să i-o uit toată viaţa.

— Atunci înţeleg ! grăi cîrciumarul încălzindu-se din nou. Ieri îmi zicea să-i aduc o slujnică la cîrciumă, ca să-i pun adecă om de pîndă în casa mea !

Şi acum Ghiţă alegea în el vorbele cu care să-i facă lui Pinteia împărtăşire despre cele petrecute între el şi Lică şi stetea la luptă cu sine, dacă nu ar fi poate mai bine să tacă.

— Pentru că trebuie să ştii, urmă el cam cu jumătate de gură, Lică a umblat mult după mine...

— Stăi ! strigă Pinteia tăindu-i vorba. Adă-i una. Lasă-mă să ţi-o aleg eu, şi grija mea de dînsa.

— Bine ! grăi Ghiţă ; dacă socoteşti tu...

— Dar acu să nu mai perdem vremea : cine-a fost ieri pe aici ?

— Pinteo, nu mă întreba, că nu pot să-ţi răspund.

— Stai să ne înţelegem, grăi Pinteia mîhnit. Dintre două, una : ori vorbeşti cu mine pe faţă, ori mă laşi dracului. Înţeleg să nu le spui altora, dar mie ?

— Ție ți-aș spune, răspunse Ghiță, dar dacă-ți spun ție, spun la toată lumea, fiindcă tu ești dator să le spui și altora. Uite ! întreabă-i pe drumeți, întreabă-l pe slugă, silește-l să-ți spună, dar nu te mira, dacă-l voi alunga de la casa mea.

— Te înțeleg, zise Pinteia mai dumirit. Să fie precum zici tu. Știi tu de pielea cui e vorba ? Astă-noapte l-au călcat doi inși pe jidovul, l-au bătut de anevoie se mai pune în picioare și-au luat, după cum spune el, peste — Dumnezeu știe câți bani de la dînsul.

Ghiță parcă nu înțelegea bine.

— Pe care jidov, întreabă el, pe arîndașul ?

— Da ! pe arîndașul. Treaba asta nu putea s-o facă altul decît Lică. El are obiceiul de a se pune cu puțini la cale, pentru ca să se știe mai adăpostit de prostia altora.

Ghiță nu se mai îndoia că acei doi au fost Săilă și Buză Ruptă, care plecaseră ieri seară spre Ineu ; însă el nu putea vorbi.

— Lică nu putea să fie, zise el hotărît. Pe el îl cunoaște arîndașul.

— Apoi da ! răspunse Pinteia, tocmai. Erau cu fețele acoperite și arîndașul zice că i se părea ca și cînd ar fi fost Lică.

— Ei bine ! nu se poate, grăi Ghiță îndărătnicit. Lică a dormit astă-noapte aici, în casa mea, și n-a plecat decît abia acum.

Pinteia stete cîtva timp pe gînduri.

— Cînd a venit ? întreabă el.

— Ieri pe la amiazăzi.

— Cu cine a stat ?

— Va să afli de la slugi. Se poate că el a pus treaba la cale ; eu am cuvinte să o cred asta.

— Ferească Dumnezeu ! grăi Pinteia ridicîndu-se. Un lucru să știi și să-l ții totdeauna minte : Lică nu se bizuie niciodată pe alții. Pune caii și-ți ia slugile, ca să vii cu mine. Ceilalți doi rămîn aici.

VIII

Ana rămase cu inima încleștată, cînd Ghiță îi spuse că trebuie să plece cu Pinteia și cu slugile la Ineu. Deși vedea însă din fața lui că e ceva neobicinuit la mijloc, ea se mai liniști cînd se gîndi că Pinteia e omul lui Ghiță, ba parcă numai acum înțelegea pentru ce Ghiță și-a dat silința să se pună bine cu Pinteia, și-i părea bine că pleacă tocmai cu dînsul.

Dar inima cu toate aceste îi bătea mai tare decît de obicei și temerile ce se deșteptaseră peste noapte în sufletul ei nu mai slăbeau.

— Maică ! îi zise ea într-un tîrziu bătrînei. Cum ți se par lucrurile aici la noi la cîrciumă ?

— Cum mi se par ? răspunse bătrîna. Le vezi și tu ca mine. Merg bine.

— Da, merg bine aici în cîrciumă, urmă nevasta, dar la noi în casă ? Nu-l vezi tu pe Ghiță că e mereu pe gînduri, că nu se mai dă în vorbă cu noi ; nu vezi tu că de cîtva timp parcă nici nu mai suntem nevastă și bărbat ?

— Așa sunt vremile, grăi bătrîna. Ghiță e om harnic și strîngutor și așa se gîndește mereu, ca să adune ceva pentru casa lui. Are și el, ca tot omul, o slăbiciune : îi rîde inima cînd își vede sporul. E bună slăbiciunea asta și nu trebuie să te mîhnești pentru dînsa : rabdă, că de folosul tău rabzi, și nici nu ai prea mult de răbdat.

— Bine, maică ! zise Ana, dar dacă el ar începe să caute cîştig nelegiuit ? E vorba şi de noi ; ar trebui să ne spună şi nouă ce face.

Bătrîna stete cîtva timp pe gînduri, apoi grăi întristată :

— Nu ştiu, fata mea, şi nici nu caut să-mi dau seamă. E multă nenorocire în lume şi oamenii şi-o împart între dînşii : dacă ţi-a căzut o parte mare, şi bătaie de cap, şi sfat, şi bogăţie, şi mărirea lumescă, şi toate sunt în zadar.

Ana stetea dusă în gînduri, cînd auziră zurelul unei trăsurii boiereşti cu trei cai şi cu fecior pe capră.

Ghiţă nefiind acasă, Ana şi bătrîna ieşiră să primească pe cei veniţi.

Afară ploua ca din ciur.

După ce feciorul sări de pe capră şi deschise uşa cu geamuri a trăsurei, se ivi o doamnă ca de douăzeci şi opt de ani, înaltă, cu obrazii plini, cu ochii mari albaştri şi cu părul auriu, îmbrăcată de sus pînă jos în negru şi de mîină cu un copil ca de cinci ani, slab şi bolnăvicios.

Ea îi făcu un semn feciorului, trecu iute sub cerdac, apoi privi la Ana, ca şi cînd ar voi s-o întrebe unde-şi poate găsi un adăpost mai retras.

Ana o duse în odaia de lîngă cîrciumă.

— Dar frumoasă e, bat-o s-o bată ! grăi bătrîna plecînd în urma lor.

În clipa cînd erau să intre în odaie, străbătu un fulger printre nori şi căzu un tunet puternic, de care se cutremură toată valea.

— Vai de mine ! strigă drumeaţa oprindu-se speriată în prag, închideţi ferestrele, că ne trăsneşte pe toţi aici în cîrciumă.

— E minunea lui Dumnezeu, acu toamna, grăi bătrîna, făcîndu-și cruce și grăbind să închiză ferestrele. Dar nu vă temeți, domnișoară: Dumnezeu nu-l lovește decît pe acela pe care vrea să-l pedepsească.

— Da, Dumnezeu, grăi drumeața, așa pentru dînsa, totdeauna Dumnezeu și numai el.

— Poftiți ceva ? o întrebă Ana, după ce ea se așează.

— Să steie ploaia, ca să pot pleca mai departe, îi răspunse asta cam peste umăr.

Ana se retrase și închise ușa în urma sa.

În vremea aceasta, vizitiul deshămasse caii și-i dusese la grajd, iară feciorul se retrăsese sub cerdac, unde stetea rezemat de un stîlp și privind din cînd în cînd la jandarmii care ședeau în cîrciumă.

— E foarte tristă, grăi Ana apropiindu-se de dînsul.

El se îndreptă și curăți mîneca pe care se rezemase cu mîna, apoi răspunse :

— Da, e tristă.

— Unde mergeți ? întrebă cîrciumărița.

— Nu știu, grăi feciorul privind mai cu dinadins în fața ei, ca să vadă dacă-i poate vorbi. La Ineu, pare-mi-se. N-am mai umblat pe aici. Pe aici sunt pădurile cu turme de porci ?

— Da, îi răspunse Ana, în toate părțile, cît vezi cu ochii. Are turme ?

— Așa se zice, grăi feciorul dînd din umeri.

— Dar pe cine jelește ?

— Pe bărbatu-său. S-a împușcat acu trei săptămîni.

— S-a împușcat ? ! strigă Ana speriată. Pentru ce ?

— Nu știu, răspunse feciorul, dînd iar din umeri.

D-ta înțelegi, adause apoi peste puțin depărtându-se, că asta nu e moarte firească și că trebuie să fie o taină la mijloc.

— Sărmana femeie ! grăi Ana înduioșată.

Pe cînd Ana-i povestea bătrînei cele ce aflate despre drumeața cea frumoasă; se întoarse și vizitiul de la grajd și se puse pe laița de sub cerdac.

— Le dau dracului toate, și cai, și căruță, și stăpînă, zise el amărit. Îmi vine s-o las aici în pustietate și să mă duc pe ici încolo.

— Taci măi, că te aude ! îi zise feciorul trăgînd cu ochiul și destul de tare pentru ca stăpîna să-l poată auzi, cum trebuia să-l auză și pe vizitiu. Fii cuminte, urmă apoi mai încet și se așeză în față cu el. Nu știi tu că, de cîte ori venim pe la Ineu, ne întoarcem încărcăți ca stupul ?

— Ai vorbit cu cîrciumărița ? întrebă vizitiul.

— Aș ! Ți-ai găsit omul ! răspunse feciorul. Asta nu-ți încarcă socoteala. Lasă că am eu omul meu la Ineu, unde stăm cu săptămîna.

— Dacă i-ar da Dumnezeu Sămădăului un gînd bun, grăi vizitiul, să ne mai amîne pînă duminică — cel puțin.

Feciorul trase iar cu ochiul, drept semn că acuma va ști să o pună și aceasta la cale, apoi ei rămaseră tăcuți față-n față, privind țintă unul la altul, ca și cînd fiecare ar avea să-i spună celuilalt ceva, dar stă pe gînduri și nu află vorba potrivită ori nu cutează să se deie fără șovăire pe față.

— La ce te gîndești tu acum ? întrebă vizitiul într-un tîrziu.

— Hm ! îi răspunse feciorul zîbind pe sub mustață.

— Pare-mi-se că tot la aceea, la ce te gîndești și tu. Dar ce ne pasă nouă ? ! urmă el peste puțin,

mai deschis. Nu-i așa ? ! Ce-ți pasă ție ? ! Ce-mi pasă mie ? ! Un lucru știu : că de cîte ori venim la Ineu, ne întoarcem cu bani, cu bani mulți.

— Dar eu tot aș vrea să știu, de unde ia stăpîna noastră banii, îi întîmpină vizitiul, pentru că, drept să-ți spun, eu nu cred să aibă ea tocmai atîte turme, pentru cîte ia banii.

— Nici eu nu știu, grăi feciorul privind cam îngrijat împrejur. Nici eu nu știu, adăugă apoi mai încet și plecîndu-se peste masă, dar de cînd cu moartea stăpînului parcă bănuiesc un lucru. Uite ! eu numai acum încep să înțeleg. Tu știi că de Sămădăul se vorbesc multe. Bine ! De cîte ori ne întoarcem de la Ineu, ea pleacă peste cîteva zile în sus, în Țara Nemțească. Apoi lanțul de aur, pentru care erau să-l închiză pe stăpînul nostru, dacă nu se împușca, îl ții minte de cînd fuseserăm în rîndul trecut la Ineu.

— Adecă tu crezi că Sămădăul fură și ea vinde, grăi vizitiul cu îndoială.

— Nu cred ; îți spusei că parcă mi-ar veni să bănuiesc. Să vedem de aci înainte. Las' pe mine. Zic las' pe mine, căci dac-ar fi să fie, ne-a văzut Dumnezeu pe amîndoi, și pe mine, și pe tine.

— Cum adecă ?

— Las' pe mine ! răspunse feciorul, sărind în picioare, ca să primească poruncile stăpînei, care ieșise sub cerdac, spre a vedea dacă ploaia n-a mai slăbit cel puțin, căci de vreme bună parcă nu mai era nădejde.

Nerăbdătoare cum era, ea dete poruncă să prinză caii, căci nu voia să mîie peste noapte la cîrciumă, și să-i prinză cît mai neîntîrziat, ca să n-o apuce noaptea pe drum.

Feciorul și vizitiul începură să facă gură, că nu pot pleca pe astfel de vreme, că omoară caii, că e

greu pentru dinșii, că drumul e rău ; însă hotărîrea ei era nestrămutată. În zadar o sfătui și Ana să rămîie peste noapte la cîrciumă și să nu se teamă, deoarece în curînd are să sosească și Ghiță, ba sunt chiar și jandarmi la cîrciumă.

— Noi nu știm cît stăm aci, grăi unul dintre jandarmi, dar tot e bine să mîneți aici : sunt aproape două ceasuri și, cum e drumul, anevoie mai sosiți cu ziuă la Ineu, iară locurile sunt rele.

— Ce să vă plătesc, ca să veniți cu mine ? întrebă ea.

— Nu putem, răspunse jandarmul. Trebuie să stăm aici pînă ce ne va veni altă poruncă.

— Puneți caii ! strigă drumeața îndărătnică. Voi știți că nu cer nimic degeaba de la voi, adause apoi peste puțin și, aruncînd o bucată de hîrtie pe masă, ceru socoteala.

Ana luă hîrtia, privi nedumerită la ea, apoi întrebă cam sfiită :

— Nu s-ar putea să-mi dați alta ? Lipsește un colț, și eu nu prea mă pricep la bani.

Drumeața scoase zîmbind o pungă mare și plină de hîrtii noi-nouțe, luă una dintre ele și i-o dete, apoi se găti de plecare.

Ana privi înduioșată în urma ei. Vederea acestei nenorocite îi dăduse iar liniștea pierdută, dimpreună cu simțimîntul de încredere al omului care se simte mai norocos decît alții. De cînd Ghiță plecase, ea era cuprinsă de fel de fel de temeri. Nu știa nimic despre cele petrecute la casa arîndașului, căci Ghiță nu avuse timp să-i vorbească, iar jandarmii nu aveau voie să se deie pe față, ca unii care steteau să păzească casa : cu toate aceste, după cele petrecute peste noapte la cîrciumă și după plecarea grabnică a lui Ghiță, ea nu se mai îndoaia că e la mijloc ceva ce poate să pună capul lui Ghiță în primejdie. Din

cînd în cînd iar își schimba gîndurile ! Îi părea peste putință ca Ghiță să se amestece în treburi rele. „Nu ! își zicea ea, Ghiță e om drept și blînd la fire, dar e om cu minte și nu voiește nici să auză, nici să vază, nici să știe nimic, nu voiește să ațîțe mînia oamenilor răi.“ De cînd aflase despre soarta drumeței, gîndul acesta bun nu o mai părăsea și îl aștepta cu nerăbdare pe Ghiță, ca să-l mîngîie prin o vorbă bună.

Cîtva timp după plecarea trăsurei ploaia mai îngădui și începu să bată vîntul, iară înspre Bihor ceața din cînd în cînd se mai rărea și cerul parcă era să se lumineze.

— Dă, Doamne, să se mai însenineze ! grăi Ana, care stetea înaintea cîrciumei, privind cînd în calea soțu-său, cînd înspre norii care treceau repede pe deasupra văii înspre apus.

Dar timpul trecea și căruța lui Ghiță tot nu se mai ivea în culmea dealului, pe drumul pustiu, iară Ana tot mai mult se lăsa în voia presimțirilor ei.

IX

Plecînd cu Pinte și cu slugile la Ineu, Ghiță avu pe drum destul timp să se gîndească la strîmtorările sale.

El nu se mai îndoia că oamenii cu fețele acoperite, care îl călcaseră pe arîndașul, nu erau alții decît Buză Ruptă și Săilă Boarul. Erau doi oameni, cu care nu avuse nici o daravere mai nainte și pe care nu i-a văzut niciodată în viața sa ; însă ei petrecură mai multe ceasuri cu dînsul și plecaseră de-a dreptul de la cîrciuma lui ca să-l calce pe arîndașul, și asta putea să deie loc la bănuieli. Mai multă grijă îi făcea lui Ghiță un alt lucru : se temea ca nu cumva să se dovedească ceva asupra lui Lică. Înaintea ju-

decătorului, față în față cu crucea și cu luminările aprinse, el nu putea tăgădui c-a avut daraveri cu Lică și trebuia să spună toate cele petrecute, și din două una : ori Lică ajungea să fie dovedit și pus la pedeapsă, și atunci nici el, Ghiță, ca om însoțit cu un făcător de rele, nu putea să scape cu obrazul curat ; ori Lică scăpa, și atunci Ghiță trebuia să se teamă de răzbunarea lui. Cu cît mai mult se apropia dar de Ineu, Ghiță cu atît mai puțin se gîndea la cele petrecute peste noapte. Era vorba de el însuși ; făcuse, fie la strîmtoare, fie din slăbiciune, lucruri care puteau să deie loc la bănuieli grele ; nu se simțea cu desăvîrșire nevinovat și se temea ca nu cumva să se deie astă dată pe față și vina lui. Dacă ar fi fost un om mai cu inima deschisă, el i-ar fi vorbit lui Pinteă fără de șovăire și l-ar fi rugat ca să potrivească lucrurile, pe cît era cu putință, așa, ca să nu iasă la iveală daraverile sale cu Lică ; simțea însă că s-ar strica cu Pinteă, care-l ura din toată inima pe Lică, dacă i-ar vorbi acum despre aceasta. Se muștră dar, că nu a făcut-o aceasta pe cînd erau singuri, încît îi putea vorbi în tîgnă și-i putea spune toate din fir în păr, ca să nu-l mai lase în nedumirire asupra purtărilor sale față cu Lică.

După ce intrară în Ineu, Ghiță începu să schimbe la fețe. Îi era greu că tocmai acum, după cele petrecute peste noapte la casa arîndașului, oamenii îl vedeau în căruță cu un jandarm. Dacă s-ar fi mîngăiat cu gîndul că mai curînd ori mai tîrziu i se va dovedi nevinovăția și vor rămînea de rușine toți aceia care îl cîrtesc acum și se ivesc pe la porțițe, ca să-l vază în strîmtorarea lui : această mîngîiere însă el o perduse de mult.

Ei traseră la cazarma de jandarmi.

Pe cînd slugile deshămau caii, oamenii începură a se aduna în partea cazarmei, ca să vază cele ce se

petrec, și precum oamenii se adunau, Ghiță simțea că i se împăinjenesc ochii.

— Aș avea să-ți grăiesc o vorbă ! îi zise el lui Pinteau.

Pinteau, care de la Moara cu noroc pînă aici abia grăise cîteva cuvinte, privi lung la el.

— Atît ar mai trebui, răspunse apoi, după ce slugile se mai depărtară, nu mai rămîne decît să ne vază cineva vorbind în taină. Fii om cu inimă și te lasă pe mine !

E greu, e foarte greu, cînd ai voi să-i grăiești cuiva o vorbă, care-ți vine din fundul inimii, și nu poți ; e însă mai greu, cînd simți că numai această vorbă poate să alunge gîndul rău, pe care și-l face despre tine un om la care ții : greutatea aceasta o simți Ghiță întreagă, cînd îl văzu pe Pinteau depărtîndu-se. El se trase mai mult purtat de o pornire firească, decît dinadins, la o parte, ca să nu-l mai vază oamenii adunați la poartă, apoi rămase sub zidul cazarmei, o casă lungă, veche și cu acoperemîntul înalt, ce stetea la dreapta curții împrejmuite cu zid netencuit.

„Da, își zise el într-un tîrziu, sunt un om fără de suflet : n-aș fi trebuit eu să plec de acasă fără de a-i spune ei în ce treabă plec și fără de a o fi întreat ce are să-mi spună.“

Pe cînd el stetea aici, Pinteau, care se ținu de vorbă, îl luă înaintea de toate pe Laie și-l duse înaintea comisarului, un om înalt și uscățiv, cu mustața lungă și răsucită, neastîmpărat și cam aspru la vorbă.

Laie, biet, nu știa de ce e vorba ; însă îi fusese destul să privească o dată în fața stăpînului său, pentru ca să simtă că e vreo primejdie la mijloc ; văzîndu-se dar față în față cu comisarul, el începu să tremure și să spună că el nu știe nimic, fiindcă are de lucru la grajd, iară seara se culcă dăvreme. Atît

era destul, pentru ca comisarul să se simtă întărit în bănuielile sale și să-l ieie mai de scurt. Astfel, Laie mărturisi, cu inima încleștată, că-ntr-o duminică, Lică Sămădăul, venind cu doi tovarăși la Moara cu noroc, l-a deșteptat cu ghionturi din somn, că în urmă stăpînu-său l-a trimis la popa din Fundureni, dar el nu s-a dus, ci s-a ascuns într-un crîng ; cu toate acestea, cîteva zile în urmă, ducîndu-se pe vale în sus, ca să aducă vacile de la iarbă, s-a întîlnit cu Lică și cu Răuț, care l-au luat între bîte și i-au zis că-i sfărămă oasele, dacă va mai îndrăzni să steie de pîndă. De atunci s-a ferit de Lică și de oamenii lui, care nu l-au întrebat niciodată nimic și cărora nu le-a spus nimic.

Auzind aceste mărturisiri, Pinteș și încreți sprîncenele. Îl cunoștea destul de bine pe Lică, pentru ca să știe că el nu a venit în duminica aceea degeaba la Moara cu noroc ; însă el nu se putea lăsa pe mărturisirile deșirate ¹ ale lui Laie.

Comisarul, ca om mai pripit, era, dimpotrivă, încredințat că a dat de urma unei fapte ascunse pînă acum ; aducîndu-i-se dar Marți, începu să-l întrebe, înainte de toate, asupra acestei fapte.

Marți, care intră mai nesfiit, nu știa nimic despre cele petrecute atunci, duminică, însă, din mărturisirile lui, comisarul află că Ghiță are o verigă de simă, pe care sunt înșirate semnele turmelor lui Lică, de la care a primit în mai multe rînduri porci, și că luni, ca ieri, Lică a stat cu Răuț, cu Buză Ruptă, cu Săilă Boarul și cu Ghiță la cîrciumă, că ei au vorbit cam în taină despre arîndașul și că în amurgul serii Buză Ruptă și cu Săilă au plecat spre Ineu, Răuț a luat-o pe vale în sus la pădure, iară Lică a rămas pînă dimineața la cîrciumă. Tîrziu apoi, cam

¹ In text : *deșirate*.

pe la miezul nopții, s-au mișcat cîinii și așa el, Marți, a ieșit afară și, văzînd un om și o muiere, a întrebat cine-i. Răuț a răspuns atunci : „Oameni buni !” De cu zori însă el iar s-a deșteptat, fiindcă iar se mișcau cîinii : a ieșit și a văzut că Răuț se duce cu muierea aceea.

Acu Pinteia știa destul. La început el se turbură. Care va să zică Ghiță era oarecum tovarășul lui Lică : el îi păstra semnele turmelor, primea daruri de la dînsul, era înțeles cu Săilă și Buză Ruptă, care păreau a fi venit la Ineu ca să-l calce pe arîndaș. Comisarul ar fi dorit să fie cineva de față, ca să i se poată lăuda cum, în mai puțin decît douăzeci și patru de ceasuri, a dat de urma făcătorilor de rele. Pinteia însă, ca om zăcaș ce era, își lăsa totdeauna vreme și cu atît mai puțin putea să se pripească acum, cînd era vorba de niște lucruri pe care nu-i venea să le crează. Îl socotea pe Ghiță om cinstit și vrăjmaș al lui Lică și chiar acum, după cele ce aflase, ar fi fost gata să-și bage mîna în foc pentru dînsul : nu putea el să-și schimbe așa deodată părerea ; îi era rușine să-și facă mărturisirea că s-a înșelat așa de strajnic și, în cele din urmă, ținea atît de mult la Ghiță, încît îl durea inima să piardă buna părere pe care și-o făcuse despre dînsul. Însă tocmai pentru aceea era mai chibzuit decît totdeauna, căci el nu auzise numai singur mărturisirile lui Marți, și un glas tainic îi șoptea mereu : „Și dacă totuși te-ai înșela ? ! Și dacă totuși ai rămînea de rușine ? !” El nu se pripsi dar, ci-l rugă numai pe comisar să-l țină prins pe Marți.

— Mie nu prea îmi vine să le cred toate cîte ne-a mărturisit, zise el. Lică nu se bizuie pe nimeni, nu se dă așa lesne de gol, nu se lasă în daraveri cu niște oameni, precum îl știe toată lumea pe cîrciumarul de la Moara cu noroc. Nu-i vorbă, trêbuie să fie ceva

la mijloc, dar lasă-l pe mîna mea, că scot eu adevărul din el.

Ieșind apoi, ca să-l cheme pe Ghiță, care petrecuse tot timpul acesta cuprins de un viu neastîmpăr, el îi zise încet :

— Bagă de seamă că, precum stau lucrurile, nu vei putea să te mai întorci acasă decît pe bună cheazășie.

Ghiță rămase ca trăsnit din senin.

— Adecă tocmai tu mi-o faci mie asta ! zise el cu glasul înăbușit de năvala singelui.

— Fii cuminte ! îi întîmpină căprarul. Tu vezi că n-am încotro !

„N-am încotro !“ Aceasta e o vorbă pe care de obicei n-o înțelege decît acela care o grăiește, căci numai rar se întîmplă ca un om să înțeleagă strîmtorarea în care se află alții.

— Bine ! zise dar Ghiță și-și ridică capul cu îndărătnicie, ca omul care își adună toate puterile și se simte destul de tare spre a nu mai căuta ajutor la alții.

— D-ta ești prieten cu Lică Sămădăul ? îl întrebă comisarul cam aspru, după ce află de la dînsul că Lică a petrecut, ca ieri, cu Săilă și cu ceilalți la cîrciumă.

Ghiță se aștepta la această întrebare ; cu toate aceste ea îi luă parcă pămîntul de sub picioare. Dar trebuia să răspundă fără de întîrziere.

— Prieten, zise el, tocmai prieten n-aș putea zice că-i sunt ; cel puțin el nu îmi este mie prieten : e însă un om ce are multe daraveri pe drumuri, trece des pe la cîrciumă, un om cu care nu aș voi să mă stric.

— Așa ! nu ai voi să te strici ! grăi cam în bătaie de joc comisarul, care numai decît simți că aceasta e întrebarea cu care poate să-l scoată din sărite pe

Ghiță. Dar ce folos ai d-ta din aceea dacă nu te strici cu el ?

— Foloase nu prea am, răspunse cîrciumarul, dară veți înțelege că s-ar putea să am pagube, dacă m-aș strica. Apoi, adăugă el mai cu jumătate de gură, omul bea și mîncă, el și oamenii lui, iară eu m-am pus ca cîrciumar pentru asemenea oameni, la marginea drumului.

— Se înțelege, urmă comisarul apăsînd asupra vorbelor, el plătește bine.

— Da, răspunse Ghiță, începînd a se turbura. Dacă nu are bani, îmi dă porci.

— Va să zică porci îți dă ? grăi acum comisarul apropiindu-se de dînsul. D-ta știi că Lică Sămădăul e om bănuît : de unde știi dacă porcii pe care ți-i dă nu cumva sunt de furat ?

Pe Ghiță începură să-l treacă sudorile reci. Îi părea un lucru nedrept să fie silit a se destăinui față cu un om pe care nu-l mai văzuse niciodată în viața sa, cînd era de față și Pinte, prietenul său, cu care se stricase tocmai fiindcă-l lăsase în nedumirire asupra daraverilor sale cu Lică. Dar și astă dată trebuia să răspundă și să spună adevărul, căci nu știa ce va răspunde Lică la vremea lui.

— Am toate semnele turmelor lui Lică tăiate în bucăți de piele și înșirate pe o verigă de sîrmă ; mi le-a dat el însuși, grăi dar Ghiță mai liniștit.

— Așa ! zise iar comisarul, ți-a dat semnele turmelor sale. Și nu ți s-a întîmplat niciodată ca el să-ți deie porci care nu purtau nici unul din acele semne ?

— Da ! răspunse Ghiță hotărît, ca omul care-și aprinde casa în cap, apoi aruncă o privire la Pinte, ca și cînd ar voi să-i zică : „Asta ți-o spun ție !“

Comisarul își pierdu răbdarea în față cu liniștea lui Ghiță.

— Nu știi d-ta, îi zise el aprins, că numai hoț cu hoț se însoțește și că legea îl pedepsește pe acela care primește lucruri de furat ?

Ghiță privi din nou la Pintea și, văzînd mînia ce se oglindea în ochii lui mari și în sprîncenele-i încrețite, își ridică capul și își potrive hainele pe trup, în vreme ce vinele de la tîmple din ce în ce i se umflară.

— Domnule comisar, zise el așezat, nu te încrunta la mine, că n-ai pentru ce. Așa este, am primit semnele turmelor lui Lică, pentru ca să-i pot spune dacă trec porci furați din turmele lui pe la cîrciumă, ba cînd mi-a dat porci, pe care puteam să-i bănuiesc, n-am venit aici să vă spun d-voastră. Dar să nu-mi arunci mie vorba asta, urmă el luîndu-și avînt, căci, dacă-i așa, eu trebuie să vi-o arunc d-voastre ! Dacă nu știți să curățiți drumurile de oamenii răi, cum îl credeți pe Lică, atunci rămîneți cel puțin drepti și nu-i năpăstuiți pe aceia pe care tot d-voastre îi lăsați în strîmtorare !

Îi părea rău lui Ghiță că grăiește aceste cuvinte și, chiar atunci cînd le rostea, se muștra pentru ele, căci știa că-l vor umplea pe comisar de mînie ; însă el nu se putea stăpîni, trebuia să deie odată pe față gîndurile pe care le purtase atîta vreme în inima sa, trebuia mai ales acum, cînd era de față și Pintea, pe care nu voia să-l mai lase în nedumirire.

Dar Pintea era cu toate acestea nedumirit, căci el nu aflate tot ce trebuia să afle și le aflate chiar și aceste puține numai acum, ca din întîmplare, numai pe cînd Ghiță era strîmtorat, iară nu mai nainte, p_e cînd se aflau singuri.

Cît pentru comisar, el se făcu roșu ca și racul și era o clipă în care ar fi fost în stare să ridice mîna și să deie în Ghiță ; însă el simțea că de aici

înainte îl ține strîns pe Ghiță și se poate juca cu el, cum pisica se joacă cu șoarecele.

— Înțeleg, zise el dar, stăpînindu-se. Nu te-ai întovărășit cu Lică decît de strîmtorare. Mie prea puțin îmi pasă de ce te-ai întovărășit : destul că știu că trebuie să te pun în rînd cu el. A stat Lică toată noaptea singur ?

— Nu, răspunse cîrciumarul adunîndu-și din nou puterile. Puțin după ce s-a înserat a venit la el un om cu o muiere.

— Puțin după ce s-a înserat ? Dă-ți bine seamă : nu cumva era mai spre miezul nopții ?

— Tocmai mă culcasem, răspunse Ghiță cam turburat.

— Tocmai te culcaseși ? grăi comisarul. Eu nu știu cînd ai d-ta obiceiul să te culci. Dar să fie așa. Cine era omul acela ?

— Nu știu.

— Nu cumva era Răuț, tot Răuț, care plecase de cu seară ?

— Nu ! răspunse Ghiță hotărît.

— Ei bine ! urmă comisarul nerăbdător. Au stat, omul cu muierea, pînă dimineața la Lică ?

— Nu, răspunse iar Ghiță. Au plecat iar peste puțin.

— Peste puțin ? O ții bine minte aceasta ? Nu cumva era în zori de zi ?

— Tocmai ațipisem ! grăi Ghiță cam speriat.

Cîtva timp ei steteră toți trei nedumeriți, ca și cînd ar fi auzind undeva ceva și ar voi să-și deie seamă ce era ceea ce auziseră, și unde, și cum. Ghiță, care nu știa nimic despre mărturisirile lui Marți, nu înțelegea unde bate comisarul cu întrebările lui, iară Pinte și comisarul, văzînd deosebirea dintre mărturisirile celor doi oameni luați la cerce-tare, își dedeau silința să se dumirească asupra lor.

Comisarul, care din mărturisirea lui Marți își făcuse gîndul că Buză Ruptă și Săilă au călcat de cu seara pe arîndașul, iară spre miazănoapte Răuț a venit să-l vestească pe Lică despre cele petrecute și să-i aducă poate o parte din lucrurile răpite, credea că Ghiță spune dinadins un neadevăr; el făcu dar cîțiva pași înainte, privi aspru în ochii lui Ghiță și întrebă:

— Care va să zică: omul care a venit cu femeia nu era Răuț; el a venit numaidecît seara, cum am zice, chiar pe timpul cînd arîndașul fusese călcat, și a plecat peste puțin?

Pintea făcu un pas înainte, ca să-i cază mai în față lui Ghiță, își trase cu mîna peste față și-și încreți sprîncenele. „Dacă-i așa, își zise el, atunci Lică a plecat, l-a călcat pe arîndașul și iar s-a întors la cîrciumă, iară Ghiță e năpăstuit.“ Purtat de acest gînd, el privi drept în fața lui Ghiță și-i făcu semn să zică da.

— Nu pot să jur, răspunse Ghiță, cu toate că nu-i scăpase acest semn. Steteam la fereastră și poate că n-am auzit și n-am văzut bine. Poate că era Răuț. Apoi ațipisem înainte de a fi plecat ei și nu pot să-mi dau seamă de timpul care a trecut la mijloc.

— D-ta ai vorbit cu Lică și cu ceilalți despre arîndaș? grăi comisarul stăruitor.

— Da! răspunse Ghiță, cam scos din sărită prin această trecere neașteptată de la un lucru la altul, însă numai cu Lică singur, care m-a întrebat cînd vine arîndașul, fiindcă ar fi avînd, precum zicea, o vorbă cu dînsul.

— Numai atît?

— Numai.

— A mai auzit cineva?

— Nu cred, răspunse Ghiță strîmtorat. Mă luase la o parte.

— Apoi, dacă nu aveți altă de vorbit, grăi comisarul zîmbind, ce nevoie aveți să vorbiți în taină ?

Ghiță dete tulburat din umeri.

Pintea nu se mai putu stăpîni. El înțelegea pentru ce Lică a vorbit în taină și cu toate aceste destul de tare, pentru ca și alții să-l auză.

— Nu cumva, zise el apăsînd asupra fiecărei dintre vorbe, Sămădăul a vorbit așa, pentru ca să te te pună la bănuială, dacă se va fi dovedit că el a călcat pe arîndașul ?

Pe Ghiță-l trecură odată fiorii.

— Asta nu e cu puțință, zise el înecat de năvala singelui. Nu se poate ! șopti apoi cu glasul perit al omului ce-și apără viața. Nu pot să dovedesc că atît am vorbit cu Lică și numai atît, cît vă spusei ; dar pot să jur pe pîne și pe sare, pe cruce și pe sfînta evanghelie că n-am vorbit mai mult, pot să jur, adause deznădăjduit, că Lică a stat toată noaptea la cîrciumă.

— O vom descurca noi și asta, ca să vezi că știm să curățim drumurile de oamenii răi ! grăi comisarul mulțumit de capătul la care-a ajuns, în vreme ce Pintea-și mușca buzele și-și rupea unghiile de la degete, iară Ghiță ședea descordat în fața lor.

După cum spusese Pintea de mai nainte, Ghiță nu putu să se întoarcă acasă decît ca om lăsat pe cheazășie.

Plecînd să-și caute oameni de cheazășie, el simți că îi slăbesc deodată toate puterile ; privirile oamenilor cu care se întîlnea pe drum îl ardeau parcă, și așa mergea drept înainte, fără de a mai îndrăzni să-și ridice ochii de la pămînt ori să privească în lături.

Cel dintîi la care se duse, cumnatu-său Andrei, fratele Anei, fiind un om nemaiumblat în asemenea treburi, se cam codi, cînd află de ce e vorba.

Aceasta-l făcu pe Ghiță și mai nehotărît. Mergînd la popa, un văr al său, ca să-l roage și pe acesta, el se opri mai adeseori în cale și, dacă nu ar fi trebuit să se gîndească la Ana și la gospodăria sa, el s-ar fi dat chiar de pe acum prins, ca să nu se mai pună în sarcina altora. Popa primi bucuros să-i fie om de chezășie, ba îl și îmbărbătă, spuindu-i să nu se teamă de nimic, dacă se simte nevinovat ; însă în același timp îi dăde sfaturi bune și-l muștră pentru că s-a dus la Moara cu noroc.

Popa îi făcu totodată și hîrtia de chezășie, pe care trebuia să o deie comisarului înainte de a pleca, și astfel, cam pe la 4 ceasuri după-amiază, Ghiță putu să-și pună caii la căruță și să plece.

Dar cînd era să plece dimpreună cu Laie, îi veni o femeie înaltă și smeadă, cu buzele subțiri și cu ochii mici, neastîmpărați, și-l vesti să mai aștepte, fiindcă vine și Pinteă căprarul. Această femeie, îmbrăcată pe jumătate țărănește, era Uța, slujnica pe care o căutasă Pinteă după înțelegerea ce avuseră de dimineață.

— Bine ! îi grăi Ghiță, am mare trebuință de o slujnică, dar nu tocmai acum ; am să vin în zilele aceste să te iau. Dar, adăugă el peste puțin, mai stăi pe aci pînă ce vine căprarul, ca să văd cum v-ați înțeles.

Singur nu-și dedea bine seamă pentru ce, dar era hotărît să nu o ieie chiar acum cu dînsul ; însă, după ce Pinteă veni și zise scurt : „Iacă, ți-am adus și slujnică“, el nu mai îndrăzni să zică nimic, ci-și călcă pe inimă, deși parcă simțea că Pinteă îi pune această femeie de pîndă în casă.

Plecînd, Ghiță mîna caii, Pinteă ședea lingă el, iară Laie se făcuse ghem în fundul căruței, lingă Uța, care-și adusese în pripă și o legătură cu rufe,

pe care și-o pusese pe un snop de coceni, ca să șează mai bine.

Pintea era tăcut ca de obicei, iară Ghiță ședea ca pe spini lângă dînsul.

— Să nu te miri ! îi zise Pintea într-un tîrziu. Eu am poruncă să-ți caut casa, pentru ca să văd dacă nu voi găsi ceva ascuns în casa ta. Știu că n-am să gădesc nimic, dar trebuie să mă supun la poruncă.

Obosit cum era, Ghiță nu putu să-și deie numai-decît seamă despre înțelesul acestor cuvinte.

— Adecă și asta ?! zise el cam nepăsător. N-au fost destule cele de pînă acum ?! Bine, Pinteo ! adăugă apoi peste puțin mai viu, spune-mi tu, pe sufletul tău : mă crezi tu ori nu mă crezi pe mine vinovat ?

— Nu mă întreba, că nu pot să-ți răspund ! grăi căprarul apăsînd asupra vorbelor.

Ghiță tresări și ochii i se umplură de văpaie.

— Înțeleg, zise el. Aceste sunt cuvinte pe care ți le-am zis eu ție astă-dimineată. Vrei să mi le aduci aminte. Dar să știi un lucru : nu se poate să-i faci unui om o mai mare nedreptate decît să-l muștri pentru o greșală, pentru care-și face el însuși destule muștrări. Dacă n-ai avut destulă vreme să mă cunoști, rușine să-ți fie de slăbiciunea ochilor tăi.

— Noi bănuim pe toată lumea, grăi căprarul, asta ni-e meseria.

— Să-ți fie de bine ! răspunse Ghiță privindu-l cam peste umăr. Crede-mă că prea puțin îmi pasă dacă mă crezi așa ori altfel : eu tot eu rămîn.

Pintea nu era omul care să răspundă la asemenea vorbe ; ei își urmară dar calea în tăcere, înșirînd fiecare gîndurile sale. Pintea spusese adevărul cînd zisese că bănuiește pe toată lumea. Oricum se sucea și învîrtea, el nu putea părăsi gîndul că Lică a fost acela care a călcat pe arîndașul și-l cuprindea un

fel de nebunie, cînd se gîndea că și astă dată îi va scăpa. Îl vedea parcă rîzînd pe subț mustață și lăudîndu-se între pahară... Iară Ghiță, fie dinadins, fie din nepricepere, ceea ce pentru Pinteia era totuna, se făcuse apărător al lui Lică, se pusese alături cu el, îi dăduse mîna de ajutor.

Dar și Ghiță vorbise din inimă, cînd spusese că prea puțin îi pasă. Acum cînd chiar nici Pinteia nu se sfia a-i spune că-l bănuiește, el se simțea mai bun decît cum îl credeau alții, prea bun pentru oamenii în mijlocul cărora se afla, și dacă mai nainte îl apăsă gîndul că nu mai poate umbla pînă la lume decît sub scutul cinstei altora și că în curînd va trebui poate să cază la închisoare, acum iar își ridică fruntea, deoarece simțea că toți aceia care îl osîndeau, aflîndu-se la strîmtorarea în care se aflase el, s-ar fi dovedit mai slabi, mai nesocotiți ori mai răi decît dînsul. „Da, își zise el, am primit porci de furat de la Lică, dară voi, fiind puși în locul meu, ați fi mers mai departe decît mine ori v-ați fi aruncat cu nesocotință în primejdie.“ Era o amarnică dezamăgire în aceste cuvinte. În clipa cînd le zicea, el se simțea mai sărac decît pînă atunci. Perduse toate bucuriile, toată părerea de bine pe care omul o simte cînd vede pe acela pentru care simte tragere de inimă, cînd îi vorbește, cînd poate să-i facă vreo mulțumire, cînd primește o vorbă bună de la dînsul, cînd se gîndește la el, perduse mîngîierea ce se revarsă peste sufletul omenesc la vederea podoabelor lumii, căci nimic nu dă lumii o mai strălucită podoabă decît omul despre care putem să ne facem gînduri bune și plăcute. Și despre cine-și făcuse Ghiță gînduri bune ? ! Despre Pinteia, un fost tovarăș al lui Lică, om ieșit din fundul temnițelor, ca să-și urmărească prietenii de mai nainte, om care bănuiește pe toată lumea, fiindcă asta îi este meseria :

pentru acest om el se depărtase de Ana, soție-sa ; în acest om pusese el mai multă încredere decît în aceea cu care era legat pe toată viața. Dar Ghiță nu se muștra pentru aceste, ci se bucura numai de un nou gînd, care încetul cu încetul se strecură printre celelalte și-i umplu în cele din urmă sufletul de mîngîiere. La urma urmelor toate le făcuse din dragoste cătră dînsa, din dorința de a o vedea veselă și mulțumită, de a o feri de orice supărare, de orice necaz, de orice gînd rău. Ce-i păsa lui acum de Pinte, de judecări, de trebile arăndașului, ce-i păsa de gîndurile ce-și va fi făcînd lumea. Căci mare drept avea bătrîna, cînd vorbea de liniștea colibeii : aici și numai aici e limanul de scăpare, cînd, la nevoie, ca totdeauna, lumea te părăsește. Ghiță începu să mîne mai iute, căci drumul îi părea prea lung. Simțea că ea îl așteaptă cu neliniște, îi vedea neastîmpărul și îi părea o vecinicie la mijloc pînă ce va putea să o vază și să-i grăiască un cuvînt, numai un cuvînt, numai cîteva vorbe : „Ano ! nu te nedumiri, nu te întreba la ce mă gîndesc, cînd mă vezi tăcut, căci toate le fac numai din dragoste către tine, care ai luminat zilele vieții mele ; nu-ți fac gînduri rele, că nu vreau să împarți necazurile vieții cu mine, ci să le port eu însumi. Ano ! te gîndește, că-mi trece ca un junghi prin inimă, cînd te văd tristă ori mîhnită și ori de ce te-ai întrista ori mîhni, eu nu pot să cred alta decît că eu sunt de vină : Ano ! sunt om bănuir, om lăsat pe chezășie, am poate să cad la închisoare, dar tu nu te mîhni, cînd vei vedea că jandarmii se pun să ne caute în casă, ci-ți pune toată credința în mine, căci toate vor trece în cîteva zile și cită vreme dragostea cătră tine îmi va lumina calea, ferită vei fi de orișice supărare. Uite, în trei zile plecăm de aici și trăim mai departe cum am trăit odinioară. Acum, cînd

simt că pentru tine e mai bine așa, nu mai stau la îndoială, ci plec cu părere de bine.“

— Ce-i asta ? ! strigă deodată Pinteă, ridicîndu-se iute în picioare.

Ghiță tresări ca deșteptat din somn și privi în toate părțile, ca să vadă ce-l speriasse pe Pinteă.

Erau aproape de Moara cu noroc ; nu-i mai des-părțea decît un deal. Ploaia încetase ; norii se răriseră și razele soarelui furișat din dosul norilor atingeau de asfințit culmile dezvăluite ale Bihorului, care de aici nu se vedeau decît ca de cîteva palme în dosul dealului, acoperit cu pădure deasă, ce se întindea la stînga drumului. Pe drum stetea o trăsură boierească fără de cai.

— Mîna ! grăi Pinteă. Aici nu e bine.

Ghiță se ridică și el în picioare, apoi dăte frîu cailor : gîndurile bune îi periră ca și cînd le-ai fi luat cu mîna și mintea i se opri pe cîtva timp în loc.

Sosind la trăsură, ei nu găsiră decît trupul unui copil mort de o lovitură, pe care o primise, precum se vede, cu patul puștii în ceafă ; el era aruncat la cîteva pași pe iarbă, cu hainele lipite pe trup, cu ochii ieșiți pe jumătate din cap și cu fața plină de sînge închegat.

În ceealaltă parte a trăsurii mai era o mare baltă de sînge închegat, și capra de asemenea era pe ici pe colo încruntată¹, deși ploaia spălase sîngele de pe ea. Urmele pe drum erau spălăcite, iară pe iarbă nici nu se vedeau de loc, fiindcă le spălase ploaia ; numai la vale se cunoșteau urme de copite, dar și aceste se perdeau la depărtare de vreo sută de pași.

¹ *Incruntat* — înșingurat.

Pintea își dete seamă de toate aceste, făcu un ocol împrejur, apoi se întoarse iar la Ghiță, care stetea dimpreună cu Laie încremenit în drum, în vreme ce Uța rămăsese cuprinsă de fiori în căruță.

— Ce-a fost aici ? ! zise el turburat. Ți vine să juri că slugile și-au omorît stăpînul, și tot nu-mi vine să cred. Ei ! nu înțeleg, urmă apoi peste puțin. Au plecat la vale, pe cît se vede de pe urme, apoi au legat cîrpe cu cîlți la copitele cailor și s-au întors în pădure.

Ghiță dete din umeri.

— Nu cumva ești gata să juri că nici asta n-a făcut-o Lică ? ! grăi acum Pintea, în vreme ce vinele i se umflară și ochii erau parcă să-i iasă din cap.

— Bine ! Ți-ai ieșit din fire ? ! zise Ghiță privind buiguit la el.

— Nu ! răspunse căprarul, dar minune că nu-mi ies. Pentru că aici e ceva la mijloc, urmă el aprins. Să nu perdem vremea ; Uța rămîne aici, iară noi plecăm toți trei, ca să căutăm urma pin pădure. La locul mai șes, căci hoțul cuminte nu umblă pe coaste, unde lunecă calul și lasă urme, pe la bălți, unde rămîne urma pe lîngă buturugi, unde se adună putrigaiul și pămîntul se prăfuiește sub copita calului...

— Haideți !

Ghiță stete cîtva timp nehotărit.

— Eu nu mă duc, zise el apoi. Am plecat astă-dimineată, așa-zicînd, fără de veste de acasă și cine știe ce s-a întîmplat de atunci pe la cîrciumă. Mă duc să văd cine au fost aici cu trăsura asta.

— Fără de mine nu poți să te duci ! îi zise Pintea aspru.

— Vorbă și asta ! grăi cîrciumarul cam nepăsător. Aș vrea eu să văd cine mă oprește să mă duc la

neastă și la copii, ca om lăsat pe cheazășie, adăugă el peste puțin.

— Eu te opresc ! Am poruncă să-ți caut casa și nu te las să intri în ea decît deodată cu mine. Trebuie să înțelegi de ce.

Ghiță se întoarse pe călcîi, sări în trăsură și apucă în mînă frînele, iară în cealaltă biciul.

— Dă-te în lături ! zise apoi așezat, cînd văzu că Pintea sare să apuce căpăstrul unuia din cai.

Pintea nu se mișcă.

— Pinteo ! grăi Ghiță zîmbind. Nu mă băga în păcate. Ce vrei tu ? ! Văd un copil omorît în drum, abia cîteva împușcături de la casa mea, și crezi că mai am eu inimă în mine să-mi las copiii mei încă un ceas macar singuri în pustietatea asta ! Dacă vrei, vino și tu acuma, iară dacă nu vrei, lasă-mă, că n-am vreme să mai aștept... Dă-te în lături ! strigă apoi hotărît, cînd văzu că Pintea se încăpățînează, dă-te în lături, strigă iar ridicînd biciul, că dacă nu, le dau frîu cailor și trec cu căruța peste tine. O loază¹ ca tine nu mă oprește pe mine în cale.

— Cum ai zis ? Loază ? ! grăi Pintea, lăsînd cam amețit căpăstrul din mînă. Acu du-te, dacă vrei !

Ghiță dete cu biciul între cai și plecă, părăsînd pe Laie în mijlocul drumului.

Era în amurgul serii, cînd Ana văzu căruța lui Ghiță în culmea dealului despre Ineu, venind la vale și venind, încît era să crezi că are să se sfărîme în bucăți.

Ana-și opri răsufletarea și inima începu să i se bată în piept. Deodată ea tresări și tot singele îi năvăli în obraji.

Ghiță era singur cu o femeie, fără îndoială slujnica pe care și-o poftise Lică.

¹ Om de nimic ticălos, netrebnic.

Nevasta își uită deodată toate nedumiririle, tot neastîmpărul cu care-și așteptase bărbatul și nu mai simți în ea decît o singură pornire pătimașă: să meargă la femeia aceea și să-i tragă cu ghearele pelea de pe obraji. Era amețită, tremura în tot trupul și nu se putea mișca din loc, cînd Ghiță se dete jos din căruță și se apropie de dînsa.

— Ce-i ? zise el privind la fața ei albă ca varul.

— Ce să fie ! Nimic ! răspunse ea stăpînindu-și mînia.

El o luă de mînă și-o duse în casă.

— Ce s-a întîmplat, îi zise apoi, cine a trecut astăzi pe aici ?

— Oameni, fel de fel, zise ea înecată.

— Ano ! grăi bărbatul înduioșat. Nu vorbi așa cu mine, acum, tocmai acum nu vorbi așa. Ai dreptate să fii mîhnită ; m-am dus fără de veste, așa-zicînd, și nu ți-am spus, precum ar fi trebuit, cum stau lucrurile. Află acum că astă-noapte l-au călcat pe arîndașul, l-au bătut de moarte și-au luat de la el bani, aur și argintărie, tot ce-au găsit și putut duce. Află că m-au luat și pe mine la bănuială și că nu m-am întors acasă decît pe chezășie. Acum, întorcîndu-mă de la Ineu, am găsit în drum o trăsură boierească și lingă ea un copil ucis și aruncat la marginea drumului. Cine-a mai fost în trăsura aceea ? Spune-mi, ca să-l vestesc pe Pinte.

Ana stetea ca un stîlp de piatră înaintea lui și asculta cu încordată luare-aminte, însă cuvintele lui parcă îi sunau a săc în urechi și nu puteau să străbată pînă la inima ei turburată de alte gînduri.

— O femeie a fost ! zise ea, o domnișoară, o văduvă tină ! Mai știi eu cine ? ! Vor fi dus-o cu dînșii, căci era tină și frumoasă, urmă ea cu patimă, plină la față și la trup, iară voi, bărbații, nu vă gîndiți decît la d-alde astea.

Ghiță rămase nemișcat înaintea ei.

— Ce-i, Ano ? Ce ai tu ? zise el îngrijat și se apropie, ca să o cuprinză cu brațul și să-i privească mai cu dinadins în față.

— Lasă-mă, îi șopti ea înecată, și-l dăte cu cotul la o parte. Lasă-mă, că-mi vine rău cînd mă atingi.

— Nu te las ! strigă el deznădăjduit și o cuprinse cu amîndouă brațele. Trebuie să știi ce ai ! Așa nu te-am mai văzut. Aveai să-mi spui ceva astă-dimineață ? grăiește ! Tu nu ești bine ! E primejdie, sfinte Doamne, e primejdie la casa mea... Ți-a dat cineva ceva ! Te-a vrăjit ? Ce-i ?

Ana începu să răsufle din greu, să se înece de plîns și să-și strîngă pumnii ridicați în sus.

— Ce caută muierea asta aici ? ! zise ea rîzînd, încît i se vedeau dinții. Ghiță, se caută ? Muierea, ce caută ? Ce vrei tu să faci din casa mea ? !

El o lăsă din brațe și rămase privind turburat la dînsa, turburat dar răce ca sloiul de gheață.

— E oare cu putință ? ! zise el încet. Mintea mi se oprește în loc. E vorba de oameni morți, omorîți în drum, de o femeie care a fost răpită de lingă copilul ei mort, e vorba de cele mai grozave lucruri și tu nu ai alt necaz pe lumea asta decît pe acela, că eu am adus o slujnică la casă.

— Ce-mi pasă mie de alții ! răspunse ea. Mă doare mult amar n-a fost în viața lor întreagă decît este acum în sufletul meu : e mai grozav să trăiești cum trăiesc eu, decît a fi ucis în drum. Tu nu mă omori Ghiță : mă seci de viață, mă chinuiești, îmi scot răsufle cu răsufle viața din mine, mă lași să mă omor eu din mine.

— Lasă-mă dracului, nu mă mai cîrăi și tu, grăbește soțul mutînd un scaun din loc, că destule am eu pe capul meu.

— Dacă le ai, tu ți le faci singur, răspunse că înrăutătită... Hei ! Ghiță, să nu te bată pe tine suspinele mele ! Prea mă crezi tu pe mine proastă ; însă nu sunt proastă, ci am slăbiciune de tine. Astă-noapte mă gîndeam să-mi iau copiii și să plec de aici, lăsîndu-te singur cu păcatele tale : știu că așa ar trebui să fac, dar nu pot, iacă nu pot, nu mă lasă inima, n-am putere și simt că, orice ai face, eu tot țin la tine, cîtă vreme nu trebuie să cred că-ți cad ca o sarcină pe cap. Nu te mai ascunde de mine. Zici că l-au călcat pe arîndașul : crezi tu că eu nu v-am auzit ieri vorbind de dînsul ? Crezi tu că eu n-am înțeles cele ce s-au petrecut astă-noapte ? Crezi tu că nu l-am văzut pe Lică întorcîndu-se în zori de zi de la Ineu ?

Ghiță adunase peste zi mult venin și multă mînie în sufletul său și acum tot acest venin, toată această mînie se adună la un loc ; el răsuflă o dată din greu, se dete un pas înapoi și grăi încet :

— Ce vrei tu să zici, Ano ?

— Știi tu prea bine ce voiesc să zic ! răspunse ea rîzîndu-i în față. Tu cu Lică, voi, în înțelegere, l-ați călcat pe arîndașul : dar nu te teme, căci eu nu sunt prea ticăloasă pentru ca să te pot da de gol.

— Adecă și tu ! grăi Ghiță înecat de mînie, apoi se apropie de dînsa, pas cu pas, precum paianjenul se apropie de musca prinsă în mreaja măiastră, o măsură cu ochii, își ridică amîndouă minile asupra ei și rămase cîtva timp nemișcat și gata de a se arunca la ea.

— Da ! zise ea rîzîndu-i încă o dată în față, omoară-mă, că ești mai tare decît mine. Ai început o dată, urmează mai departe, mergi pînă la sfîrșit.

El își încheștă ghearele în umerii ei fragezi, o ținu strînsă înaintea sa, apoi întrebă :

— Tu zici că eu m-am înțeles cu Lică, pentru ca să-l calce pe arîndașul ?

— Da ! răspunse ea hotărîtă.

— Tu zici că astă-noapte eu l-am văzut pe Lică plecînd, iară tu l-ai văzut întorcîndu-se ?

— Da ! răspunse iar Ana.

El îi scuipe o dată în față, apoi își luă minile de pe ea.

— Mi-e scîrbă, cînd mă gîndesc că am o nevastă care poate să mai trăiască cu un om, precum tu mă socotești pe mine, zise el, și ieși din casă cu amîndouă minile în cap.

Iară Ana se lăsă pe patul de alături și începu să plîngă un plîns ușor și alinător.

X

Pintea nu se făcuse degeaba jandarm : de cîte ori era vorba să se pună pe urma făcătorilor de rele, el își schimba toată firea și-l vedea că se face neastîmpărat ca și copoul, cînd simte mirosul ierbii de foc ; cu atît mai nerăbdător era astă dată, cînd cele petrecute îl priveau foarte de aproape. Îi era ca și cînd ar fi pus prin întunerec mîna pe făcătorii de rele și s-ar fi temînd că-i scapă mai nainte de a se face lumină, ca să-i poată vedea.

Mai ales depărtarea cu totul grabnică a lui Ghiță îl scoase cu desăvîrșire din sărițe. Dacă ar fi găsit la Moara cu noroc, fie chiar în lada lui Ghiță, ceva din lucrurile furate de la arîndașul, el tot ar mai fi stat la îndoială și ar fi zis că Ghiță poate să fie năpăstuit ; acum însă, cînd îl văzu depărtîndu-se, inima i se umplu de mînie și mînia îl orbește pe om. Nici acum însă mînia lui nu era pornită asupra lui Ghiță,

ci asupra lui Lică, deoarece numai Lică era de vină pentru cele petrecute.

Orbit precum era de mînie, Pinteau nu putea să vadă copilul omorît fără ca să-și zică : „Am să dovedesc că tu l-ai omorît, chiar și dacă n-ar fi adevărat“. El nu-și mai perdu dar timpul, ci lăsînd pe Laie la trăsura din drum, își dete seamă dacă pușca îi este bine încărcată și plecă singur și cu vinele încordate spre pădure.

Norii se răriseră și luna plină, ieșind pe ici, pe colo în cîmpul senin al cerului, arunca umbrele împletecite ale copacilor desfrunziți, ca o mreje nesfîrșită, peste fața pămîntului ; ba chiar și atunci cînd luna se ascundea în dosul norilor, noaptea era destul de luminată, pentru ca un om ca Pinteau să poată vedea la depărtare de vreo sută de pași împrejurul său. Îi era cu toate aceste greu să afle urma, deoarece pămîntul era acoperit cu frunzele căzute în curînd, care foșneau în liniștea nopții sub picioarele lui. Timp îndelungat el umblă dar mereu după bălțile ce-i scăpărau de departe sub razele lunii, după licurirea putregaiului pe la locurile mai umbroase și aruncînd din cînd în cînd, după obiceiul său, cîte o înjurătură. Aflînd apoi urma unuia dintre cai, el încordă cocoșul puștii, intră mai adînc în pădure, urcă pînă la culme și începu să coboare spre valea cealaltă.

Era înspre miezul nopții, cînd el dete peste trupul înțepenit al unei femei tinere, îmbrăcate în negru. Ea nu era înjunghiată, nu gîtuită, nu împușcată : se înnabușise cu cîrpa pe care i-o legaseră peste față, ca să-i astupe gura.

Pinteau era om oțărît ; e însă ceva tainic în trupul mort și în clipa cînd se lăsă în genunchi, pentru ca să-l privească mai de aproape, îl trecu un simțimînt de înduioșare. Mult nu putea să-l țină

acest simțimînt ; trebuia să se piardă în fața părerii de bine, pe care o simte tot omul cînd, după multă căutătură, află în sfîrșit, ceva. El pipăi dar trupul și căută cu tot dinadinsul, ca să vadă dacă nu cumva ucigașii au uitat ceva la fața locului ; apoi își potrive chivăra¹ în cap, luă pușca, de curea, peste umăr și ridică iute trupul de la pămînt, ca și cînd ar trebui să se teamă, ca nu cumva să-l piarză, dacă va mai zăbovi.

Dar, voind să facă un pas înainte, el se simți oprit în loc, se mai opinti o dată, în vreme ce simți că-l furnică de-a lungul spinării și că perii i se ridică în cap, apoi puterile îl părăsiră, scăpă trupul din brațe și căzu cît era de lung peste el.

Călcase pe capătul biciului cu care hoții legaseră minile femeii la spate și pe care-l uitaseră în zăpăceala lor.

Singur în miez de noapte și aruncat ca din senin peste un trup de mort, Pinteau nu putu să creadă decît că e necuratul la mijloc și nimic nu era mai aproape de mintea lui decît gîndul să se ridice și să o ieie la fugă, încotro îl duc picioarele. Dar rădicîndu-se pe jumătate și privind îngrozit împrejurul său, el simți că nu poate să lase trupul aici, îl cuprinse iar în brațe și se depărtă cu pași grabnici, ca și cînd s-ar ști urmărit de cineva.

Și în adevăr, el era urmărit.

Laie, pe care-l lăsase singur, nu era omul pe care-l poți pune să steie peste noapte de streajă la un mort. Puțin după plecarea lui Pinteau, îl apucase urîtul. O trăsură părăsită la marginea drumului, bălți de sînge, un copil mort cu totul aproape, acestea nu erau lucruri cu care oamenii ca Laie se pot ținea de urît. Acum îi vedea parcă pe oamenii cu fețele

¹ Chivără — coif, chipiu.

acoperite ivindu-se pe la marginea pădurii, iar peste puțin copilul parcă începea să se miște. Și cu cît noaptea înainta, cu atît mai fioroasă îi părea fața copilului, pe care, ce-i drept, nu o vedea, dar, după loc și împrejurări, și-o închipuia cu atît mai viu. În cele din urmă el plecă spre Moara cu noroc, iuțindu-și din ce în ce pasul. La depărtare de cîteva sute de pași el începu să fugă. Vedea oarecum în dosul său cum copilul se ridică, se lungește, își întinde brațele ca să-l apuce și pornește cu pași mari după el ; și cu cît fugea mai tare copilul, fără de a-și schimba pasul, cu atît mai mult se apropia.

Cînd el sosi fără de răsuflare la cîrciumă, află pe cei doi jandarmi stînd de chibzuiri, dacă e să-i mcargă lui Pintea într-ajutor ori trebuie să rămînă la cîrciumă.

— Ce-i ? Ce s-a-ntîmplat ? întrebă unul dintre dîșii, cînd îl văzu pe Laie venind în fuga mare.

Ghiță, care stetea răzămat de unul dintre stîlpii cerdacului, se întoarse spre Laie.

— Nu-i bine ! răspuse acesta, lăsîndu-se ametit pe laiță. Căprarul s-a dus în pădure, ca să caute urma și m-a lăsat pe mine singur, singur cu mortul.

— Și de ce n-ai stat acolo ? întrebă Ghiță.

Laie simți că are să minînce bătaie, dacă va spune adevărul.

— Ba bine că n-oi sta, răspuse el cam turburat, să mă omoare oamenii cu fețele acoperite. Au venit, adause apoi cu îndrăzneală, amîndoi au voit să mă omoare.

Jandarmii nu mai aveau timp să se gîndească dacă Laie spune ori nu adevărul ; era destul că trăsura cu copilul mort a rămas singură în drum, pentru ca ei să se hotărască a pleca. Luă deci fiecare cîte un cal de la Ghiță și plecară în săltate, lăsîndu-l pe

Ghiță răzămat de stîlpul cerdacului, cum îl găsisese Laie.

Pe cînd Pintea înainta cu urma găsită mai adînc în pădure, ei se aflau la trăsura, iară pe cînd el atinsese culmea, unul dintre dînșii, Hanțl, un neamț cît un munte, îl căuta pe la marginea pădurii.

În același timp din valea ceealaltă urcau la deal alți doi oameni, care își duceau caii înșelați de căpăstru, înaintînd cu băgare de seamă și fără de zgomot pe o urmă ce le părea cunoscută.

Cînd Pintea își descărcă în cădere pușca, atît cei doi oameni, cît și jandarmii rămaseră pe o clipă nemișcați, apoi oamenii se aruncară în șele, își traseră cîte o cîrpă vînată peste față și porniră cu hotărîre la deal ; jandarmul rămas la trăsura plecă spre pădure, iară Hanțl o luă la fugă spre partea pădurii la care se descărcase pușca.

Pintea trecuse culmea și se afla vreo mie de pași de la locul unde găsisese trupul femeii, cînd deodată auzi mai întîi două împușcături, apoi o a treia și peste puțin, despre drum, o a patra, descărcată de către jandarmul rămas la trăsura și plecat acum la deal.

— Unde sunteți, măi Pinteo, măi ! strigă el acum tare, încît răsună toată pădurea.

— Hoa-hop ! Ațineți-vă-ncoa ! răspunse Pintea și lăsînd trupul mort la pămînt, plecă spre partea la care se descărcaseră cele trei focuri, în vreme ce el își încărca pușca și striga mereu ca ieșit din fire : „Hoa-hop ! hoa-hop ! după mine, măi !“

Ieșind iar la culme, el auzi copitele cailor bătîndu-se de rădăcini și scăpărînd pe pietri, însă departe-n vale, pînă unde nu putea să-i bată pușca, încît de urmărire nici nu mai putea să fie vorba, deoarece,

ajungînd pîriul, călăreții dedeau prin apă și li se perdea urma.

Peste puțin ei găsiră pe Hanțul întins la pămînt și plin de sînge, însă nu mort. Plumbul intrase în preajma umărului drept; afară de aceasta, îi era înfipt un cuțit prin gît, înspre inimă.

Pintea avea slăbiciune de tovarășii săi; însă cea dintîi pornire a lui fu să puie mîna pe cuțitul pe care hoții, fie dinadins, fie din zăpăceală, îl lăsaseră în carnea tovarășului său. În urmă el se dezbumbă și își sfășie cămașa, ca să șteargă și să lege ranele lui.

Rănitul, slăbit de dureri și de perdere de sînge, nu putu rosti decît cuvintele: „Căutați biciul, l-au uitat aici“, apoi își ridică mîna în care ținea cîrpa vînată, pe care o smucise de pe fața celui ce-l înjunghiasă, și-și perdu simțirile.

Toate aceste se petrecură atît de iute și într-un șir atît de neîngăduit¹, încît lui Pintea nici nu-i rămînea timp să se mai gîndească la cele ce făcea și cînd se văzu, tîrziu după miezul nopții, iar în drum, îi era parcă s-ar trezi din somn și nici nu mai căuta să-și deie bine seamă de starea lucrurilor. Simțea numai că l-a prins, în cele din urmă, l-a prins și-l ține, strîns pe Lică. Biciul, un bici cu codoriștea de os împodobită cu verigi de argint și cu ghintulețe de aur, era al lui, îl văzuse chiar el în mai multe rînduri la dînsul... Apoi cuțitul, apoi Hanțul nu era mort și putea să spuie pe cine a văzut, cînd a rupt cîrpa.

Dar, sosind înspre amurgul zilei la Ineu, Pintea începu a se dezmetici. Hanțul era mort și nu mai putea să spuie nimic, iară jandarmii ce umblaseră să-i prinză pe Săilă și pe Buză Ruptă nu i-au găsit

¹ În text : *atît neîngăduit.*

pe aceștia nicăiri, dar au aflat la casa lui Buză Ruptă o parte din argintăria arîndașului, ascunsă sub streșină, ba unii din cei de față erau gata să jure c-au văzut un cuțit ca cel de la Pinteia în mîinile lui Săilă. Nimeni nu se mai îndoia dar că oamenii care l-au rănit pe Hanțl nu erau decît oamenii cu fețele acoperite, care îl călcaseră pe arîndașul, adecă Buză Ruptă și Săilă, ca unii ce plecaseră atunci seara la Ineu. Iară cît pentru bici, mai ales comisarul era de părere că Lică nu e dintre oamenii care își uită biciul și un bici ca al lui Lică mai pot să aibă și alții.

Pinteia-și puse mîinile în cap. Era de felul lui un om care nu suferea nici un fel de împotrivire și, mai ales acum, după zoala¹ prin care trecuse, îi venea să ridice patul puștii și să deie orbiș în toate părțile, ca să nu mai rămîie viu nimeni dintre cei ce-l apărau pe Lică.

— Cîrciumarul de la Moara cu noroc a fugit, îi zise el comisarului, și eu fiind pe jos, n-am putut să-l urmăresc ; acu degeaba ne-am mai duce să facem cercetare la casa lui.

Comisarul puse numaidecît doi jandarmi pe drum, ca să-l aducă pe Ghiță legat la Ineu, și numai apoi ascultă pe căprarul mai departe.

Pe cînd acesta îi spunea cum a scos lucrurile la capăt, sosiră și jandarmii, care umblaseră să-l prinză pe Lică, și aduseră știrea că el trebuie să fie chiar în Ineu, unde venise, precum se zicea, încă marți dimineața, ca să aștepte pe o doamnă de la Arad, căreia avea să-i deie prețul unei turme vîndute la tîrgul de la Zărand, unde-i întîlnise pe Săilă și pe Buză Ruptă.

¹ *Zoală* — trudă, osteneală, frămîntare.

Obosit și înfierbîntat cum era, de-abia se mai ținea pe picioare. Pinteaua-și luă iar pușca și plecă să-l caute și să nu-i mai lase timp de răsuflare ; și în adevăr, peste vreun ceas dote de el tocmai la marginea Ineului, la casa prietenului său Acrișor, îl luă din pat, unde zăcea prins de friguri, și se întoarse cu el la cazarmă.

Lică fusese de multe ori prins și avea obiceiurile sale în asemenea împrejurări : el se dedea prins, fără ca să mai întrebe pentru ce ; însă era știut că nu dă răspuns la nici un fel de întrebare decît înaintea judecătorului.

Pentru astă dată el se abătu de la obiceiul său.

La început era galben ca ceara și abia îngîna cuvintele, însă, pe cînd se întorceau la cazarmă era ziuă, oamenii umblau pe uliță și față cu oamenii Lică pînă chiar și-n patul de moarte ar fi stat drept și îndrăzneț. În cele din urmă el începu să-și roază mustața cu dinții și să zîmbească în el.

Pinteaua, care mergea cu pușca pe umăr în urma lui, îl urma cu privirea și cu cît îl vedea mai nepăsător, cu atît mai mult se îndîrjea.

— Am auzit c-ați găsit o trăsură și-un copil mort la marginea drumului, grăi Lică într-un tîrziu, nu cumva crezi c-o poți pune și asta în socoteala mea ?

— Nu știu ! - răspunse Pinteaua stăpînindu-se.

Depărtare de vreo cincizeci de pași înaintea lor steteau trei oameni la porțiță de vorbă ; Lică aruncă ochii la dînșii, apoi grăi cam încet :

— Cînd mi-oi vedea eu ceafa cu ochii, atunci să știi că încep a crede în hărnicia voastră și a mă teme de voi. Eu să fiu, măi, în locul tău, te dovedesc și chiar dacă n-ai fi vinovat.

Pintea se opri în cale, răsuflă o dată din greu, privi mînios la el, dar nu grăi nimic.

— Știu eu ce vrei tu, zise apoi după ce trecură de oameni, să mă scoți din răbdare, ca să mă dau de gol înaintea oamenilor ; dar nu sunt eu omul pe care tu să-l poți purta după placul tău.

— Apoi, dacă vreau, îi răspunse Lică, o și fac, am și făcut-o. Să te vezi tu pe tine însuși, te-ai speria de ceea ce vezi. Parcă e să mă mîنینci de viu.

Era Lică Sămădăul care grăia aceste cuvinte, vestitul sămădău, care acum trecea urmărit de un jandarm de-a lungul uliței din Ineu, unde se făcuse în noaptea trecută o călcare și unde lumea era cuprinsă de spaimă. Lică știa dar că e privit din toate părțile și că orice mișcare a lui e văzută de o mulțime de ochi.

— Adecă ce-i ? ! zise el oprindu-se în cale și tare, ca oamenii rămași în urma lor să-l poată auzi. Dacă voi fi vinovat, voi merge la spînzurătoare, dar acu mă lasă în pace și nu mă cîrăi ; tu vezi că mă duc fără de nici o împotrivire.

Pintea puse oarecum fără de voie mîna pe pușcă și iar o luă, dar mișcarea lui nu le scăpă oamenilor ce steteau pe la porțițe și peste puțin ei începură să se adune din toate părțile spre dîșii.

— Vezi că e făcută ? grăi Lică iar încet, acum rîde și tu, cum rîd eu. Și să știi că azi, nu mai departe, am să mă plimb cu țigara în gură printre oamenii ăștia și să rîd de prostia voastră.

— Măi, Lică, bagă de seamă, că pușca-i încărcată, și dacă-mi perd răbdarea, o perd de tot, îi zise Pintea.

Cu toată cumpătarea lui Pintea, cîțiva oameni se luară după dîșii, iară unde se adună în asemenea împrejurări doi-trei inși, peste puțin lumea se îngămădește. Pe cînd ei sosiră la cazarmă, tot Ineul știa

că Pinteia căprarul l-a prins pe Lică Sămădăul și că era să-l împuște pe drum, în mijlocul uliței, și vreo cincizeci de oameni doritori de a afla ceva despre cele petrecute veneau în urma lor. Pinteia mergea drept înainte și se făcea că nu vede și nici nu aude nimic.

— Ce căutați aici ? le zise oamenilor unul dintre jandarmii ce steteau la poarta cazarmei. Haid ! acasă !

— Apoi de ! nu te mira, grăi Lică, oamenii vor și ei să văză mînia lui Pinteia, era să mă împuște pe drum ; zice că are el să mă dovedească pe mine și chiar dacă n-aș fi vinovat.

— Asta n-am zis-o, grăi Pinteia, dar zic acum că, dacă n-ajungi tu acum în furci, nu mai e dreptate în lume.

— Așa o fi ! zise Lică, apoi se întoarse spre oamenii ce iar se îngrămădiseră spre dînșii. Măi, adăugă apoi, să ineargă cineva dintre voi la domnul Vêrmeșy, la curte, și să-i spună că ieri noapte i-au perit vreo 70 porci din turmă și că eu am fost prins, și nu pot umbla să-i caut.

Lică-i cunoștea bine pe oameni ; nu unul, ci zece plecară deodată, fără ca să-și deie seamă despre ceea ce fac, numai pentru ca să poată zice că și ei au făcut ceva în niște împrejurări ca și aceste.

— Uite cum se duc ! zise el dar mulțumit și intră pe poartă.

Înainte comisarului, Lică spuse că a văzut cuțitul la Săilă Boarul și cînd îi arătară biciul, el zise deșghețat : „E al meu. Se vede că l-ați găsit tot la Moara cu noroc, de unde cred că ați luat și cuțitul.“ Mai departe el nu voia să spuie nimic, ci ceru să i se deie voie să plece, fiindcă are treabă și nu putea să-și piarză vremea cu nimicuri. Și era destul să

înşire numele stăpînilor săi, pentru ca comisarul să simtă că nu va putea să-l ţină închis, căci Lică ştia să-şi aleagă stăpînii şi putea să şi-i aleagă după plac, deoarece nimeni nu ştia să păzească o turmă şi să o vînză atît de bine ca dînsul. Alegea dar tot oameni cu trecere precum era Vérmeşy, care, la nevoie, puteau să-i facă şi ei cîte o treabă.

Domnul Vérmeşy Árpád avea trei turme şi nu se mai îndoia că în timp de cîteva zile le perde pe toate trei, dacă se răspîndeşte ştirea că Lică a fost prins. Nu mai lipsea decît să afle că i-au şi perit cei şaptezeci de grăsuţi din turmă şi să intre la comisar cu vorbele : „Pe răspunderea mea să-i dai drumul, ca să-mi caute porcii !“

Iară răspunderea lui Vérmeşy mergea foarte departe, căci el era prieten cu judecătorii, din care unul avea şi el o turmă sub paza lui Lică, şi avea mare trecere la d-l. fişpan¹, care putea să-l sufle pe comisar. ca să se trezească tocmai cale de trei poştii. Dacă Lică e vinovat ori nu, de asta nu prea era vorba : la urma urmelor, parcă toţi ucigaşii se pedepsesc ? ! Mai ales cînd oameni prea cumsecade au trebuinţă de dînşii...

Pe cînd dar jandarmii se întorceau cu Ghiţă la Ineu, Lică ieşea cu d-l Vérmeşy pe poarta cazărmei, în faţa lumii adunate aici.

— Nu-ţi face gînduri grele, îi zise el lui Ghiţă în treacăt, lasă-te numai pe mine.

Ghiţă nu-i răspunse nimic, ci privi numai la el, ca omul pe care nu-l mai atinge nimic. Plecase de acasă fără de a fi grăit vreun cuvînt cu Ana ori cu bătrîna, fără de a-şi fi pus gospodăria la cale şi fără de a fi aruncat macar o privire la copiii săi :

¹ Prefect.

nu-i mai păsa de nimic, de nimic nu mai voia să știe.

Iară Pinteia era obosit și se duse să se culce, lăsînd să mai caute și alții urma făcătorilor de rele.

XI

Vineri după Sfîntul Dumitru se ținu judecata.

Răuț și Acrișor fuseseră prinși chiar în ziua cînd îl aduseseră pe Ghiță la Ineu : Acrișor acasă la el, iară Răuț în pădurea de la Șicula, unde se afla cu turmele. Tot în aceea zi jandarmii au mai prins încă vreo șase alți oameni bănuți și au găsit cei trei cai lăsați de pripas în hotarul Fundurenilor ; însă urma celor două slugi, feciorul și vizitiul, era perduto, încît nu se știa dacă au fugit ori au fost uciși și îngropați la loc bine ascuns, ceea ce, după sîngele aflat pe capra trăsorei și după bălțile de sînge de lîngă trăsura, părea mai de crezut. Pe Buză Ruptă și pe Săilă Boarul nu-i putură prinde decît treizeci și șase de ceasuri în urmă, la Salonta, cale de vreo două poștii înspre Oradea Mare, și nici nu se mai întoarseră cu ei la Ineu, ci-i duseră drept la Oradea Mare, unde aveau să fie judecați și unde se aflau și ceilalți, afară de Lică, pe care judecătorul îl ascultase mai nainte decît pe toți ceilalți și-l lăsase iar să-și caute de trebile stăpînilor.

Încă pe cînd se urmau cercetările, Ana veni la Oradea Mare cu popa, vărul lui Ghiță, aducînd, după sfaturile bătrînei, și bani cu dînsa, căci banul, zicea bătrîna, dreghe toate lucrurile ; dar nu i se dădu voie să-și vază soțul. Plecînd acu de a doua oară, pentru ziua de judecată, la Oradea Mare, ea era cu atît mai perită, cu cît o mai mustra și gîndul că n-a făcut nimic spre a ușura soarta soțului său, pe care,

după cele aflate în urmă, începuse a-l crede nevinovat.

— Nu te turbura fără de vreme, fata mea, îi zise bătrîna, liniștită ca totdeauna. Așteaptă să vezi, pentru că nu știi dacă în ziua cînd se va întîmpla — Doamne ferește ! — lucrul de care te temi, el îți va părea atît de grozav, cum îl vezi acum în închipuirea ta : așteaptă să vezi, și dacă durerea-ți va fi adevărată, plîngi trei zile de-a rîndul, apoi zi : „Tu, Doamne, ai voit așa !“ te ștergi la ochi, caută-ți un alt izvor de mîngîiere și mergi cu el mai departe, căci viața e scurtă și n-ai timp să te oprești mai mult în cale.

Așa vorbea bătrîna, fiindcă era bătrînă ; Ana însă era tinărară și nu îndrăznea să privească în viitorul îndoios și parcă nesfîrșit de lung, iară cînd ochii o furau, ei se umpleau de lacrimi.

Dar Ana nu era dintre oamenii în mintea căroră gîndurile grele se pot încuiba. Încetul cu încetul ea se mîngîie cu gîndul că Ghiță nu se poate să fie vinovat și numai cînd se văzu în mijlocul lumii, ce se adunase la judecată, simți iar greutatea pe inima ei.

Cel dintîi adus înaintea judecătorilor fu și astă dată tot Lică, omul înalt și uscățiv, care totdeauna știa să tragă asupra-și privirile altora.

Ana se făcu albă ca varul cînd îl văzu intrînd și ochii ei mari rămaseră, ca odinioară, ațintiți la fața lui aspră și nemișcată. De la acest om atîrna soarta lui Ghiță, căci dacă el scăpa, nici Ghiță nu putea să fie osîndit : ea urma deci cu încordată luare-aminte, și inima i se încălzea la fiecare cuvînt rostit de dînsul.

Lică se știa sprijinit de stăpînii săi, dintre care unii erau pătrunși de nevinovăția lui, iară alții, ca oameni cu multă trecere, puteau să-l apere pe sub

mîna, deși poate că-l bănuiau ; cu toate aceste el știa de ce e vorba, aflate că mai mulți dintre judecători îl bănuiesc și așa își dedea răspunsurile scurt și deslușit, neabătîndu-se întru nimic de la mărturisirile ce făcuse pe cînd fusese luat pentru întîia oară la cercetare. Se bizuia Lică pe cît se bizuia pe ajutorul stăpînilor săi, dar mai mult se bizuia pe chiar a sa cuminție.

Înainte de toate el spuse că nu ține minte să fi vorbit la Moara cu noroc despre arîndaș și despre slujnică, ori ca Săilă să fi plecat cu Buză Ruptă drept la Ineu, iară cînd i se citiră mărturisirile celorlalți, el răspunse scurt : „Se poate, dar eu nu-mi aduc aminte“.

În urmă el tăgădui că Răuț ar fi venit în noaptea aceea cu o muiere la el, zicînd că n-a venit decît să-i spună c-a perit o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni și că birtașul și sluga lui trebuie să se fi înșelat cînd au văzut și o femeie.

Ana începu să răsufle mai ușor. Adecă, atunci noaptea, s-a dus Lică să-și caute de turmă.

Judecătorii erau însă de altă părere. Era dovedit cu destule mărturii ceea ce Lică tăgăduia ; ei socoteau dar că el dinadins nu-și aducea aminte de nimic din cele ce pot să întărească bănuiala căzută asupra lui Buză Ruptă și a lui Săilă, pentru că era înțeles cu dînșii. Iară cît pentru muiere, el tăgăduia, pentru ca să nu fie silit a o numi, lucru pentru care mulți dintre cei de față îl lăudau — așa în taină.

Judecătorii fură întăriți în această părere a lor.

Întrebat dacă nu bănuiește că birtașul de la Moara cu noroc era înțeles cu Săilă și cu Buză Ruptă, Lică răspunse că nu crede ca aceștia să fi fost oamenii cu fețele acoperite ce l-au călcat pe arendaș și au săvîrșit în ziua următoare faptele din drumul de țară, ci că argintăria arîndașului a fost

ascunsă de cineva la casa lui Buză Ruptă, poate de vreun om al lui Pinteă, care le este vrăjmaș.

Cînd îi arătară, în sfîrșit, cuțitul și biciul, Lică dete din umăr, ca și cînd nu s-ar simți de loc atins, și zise că la aceste nu poate să răspundă nimic, ci așteaptă ca lucrul să se deslușească din mărturisirile celorlalți bănuți.

Răuț, Acrișor și alți martori și bănuți, care fuseseră luați la cercetare în urma lui Lică, întăriră prin mărturisirile lor parte cele spuse de Lică, parte cele mărturisite de Marți înaintea comisarului, astfel că, pe cînd Pinteă veni la rînd, atît în mintea judecătorilor, cît și a oamenilor ce se aflau de față, Buză Ruptă și Săilă păreau ca dovediți de a fi săvîrșit faptele rele, iară Lică și Ghiță tare bănuți de a fi stătut în înțelegere cu dînșii.

Cînd Pinteă intră, apărătorul lui Lică se ridică și spuse că nu poate primi această mărturie, arătînd în puține cuvinte cele petrecute pe cînd Pinteă îl ducea pe Lică la cazarmă și cerînd să fie ascultați martorii pe care îi adusese în această privință.

— Eu îl primesc ! grăi Lică deșghețat.

Pinteă și potrivise de mult și de multe ori vorbele, dar cele spuse de apărătorul lui Lică, sîngele rece al lui Lică și fețele neîncrezătoare ale cîtorva dintre judecători îl scoaseră din sărite și acum nu mai știa ce să zică. Spre marea mirare a celor de față, el spunea din cuvînt în cuvînt ceea ce spusese și Lică, anume, că nu-i crede pe Buză Ruptă și pe Săilă, vinovați, că argintăria arîndașului a fost ascunsă de alții la casa lui Buză Ruptă, că cuțitul lui Săilă a fost lăsat dinadins în trupul lui Hanțl, că Răuț nu a venit atunci noaptea cu o muiere la Moara cu noroc, ci singur ori cu vreun alt tovarăș al său, și spunea, și spunea, iară Lică îi rîdea în față și, cum îl vedea pe Lică rîzînd, își perdea tot mai mult

cumpătul și vorbea tot mai aprins, încît se făcu în cele din urmă de rîsul lumii adunate la judecată. Atunci tăcu și începu să-și șteargă sudorile reci de pe frunte.

Cu toate aceste lumea rămase cam nedumirită și cei mai chibzuiți dintre judecători puseră oarecare temei pe cuvintele lui.

Acu intră însă Buză Ruptă și puțin în urma lui Săilă Boarul, și aceștia deteră cercetărilor cu totul altă față.

Amîndoi erau oameni știuți ca făcători de rele, bănuți și chiar pedepsiți în mai multe rînduri, iară astă dată le venea cu atît mai greu să se apere, cu cît nu-și puteau sprijini spusele prin nici o mărturie și erau prigonți de cătră toți aceia care-și dedeau silința să-l scape pe Lică.

Buză Ruptă, un om înalt, grăsuliu și slut, de-ți era silă să te uiți la el, tăgădui că a plecat atunci seara la Ineu și spuse că pînă marți la amiază a petrecut cu Răuț și cu Săilă pe la turme, iar mai departe cu Săilă, cu care dimpreună s-a dus la Salonta.

— V-a mai văzut cineva în tot timpul acesta ? întrebă unul dintre judecători.

— Nimeni, răspunse bănuitul.

— Cum ați umblat așa de nimeni nu v-a văzut ? De ce vă ascundeți ?

— Nu ne-am ascuns, dar din întîmplare nu ne-am întîlnit cu nimeni.

— Bine ! urmă judecătorul. Eu însă nu prea înțeleg un lucru : Răuț a plecat spre Fundureni, iară nu spre Ineu.

— Luasem înțelegere să ne-ntîlnim dincolo de deal și să mergem mai departe împreună.

— De ce asta ?

Buză Ruptă stete un timp nehotărît,

— Ca să nu știe Lică Sămădăul că ne ducem împreună, fiindcă Lică ne este vrăjmaș și s-ar fi mîniat pe Răuț dac-ar fi aflat că umblă cu noi.

Răuț dovedea însă cu patru mărturii că a fost luni noaptea la Moara cu noroc, iară marți pe la prînz la Șicula, dovedea că Buză Ruptă spune un neadevăr și că vrea să-l năpăstuiască.

Săilă, intrînd, văzu pe Buză Ruptă frînt, simți că treaba le stă rău și-și schimbă în bîiguiala sa mărturisirea ce făcuse mai nainte.

El spuse, în deosebire de tovarășul său, că s-au înțeles cu Răuț ca să fure o parte din turma ce se afla în pădurea de la Fundureni și că în urmă s-au dus pînă ascuns la Salonta, ca să afle un cumpărător. Această mărturisire însă, care mai nainte ar fi putut să schimbe părerea judecătorilor, acum îi făcea pe cei mai mulți să rîză.

Astfel, din mărturisirile lui Buză Ruptă și din ale lui Săilă nu ieșea decît un lucru : că ei sunt vrăjmași ai lui Lică, întocmai ca Pinte, și că nu puteau să fi săvîrșit fapta în înțelegere cu dînsul, lucru pe care apărătorul lui Lică îl puse cu vorbe bine potrivite în vederea judecătorilor, arătînd cum Lică li s-a făcut apărător numai pentru ca să nu pară a-și răzbuna de dînșii, acum cînd se aflau în strîmtoare, deși putea să știe că numai ei au putut să-i lase biciul la trupul iubitei sale stăpîne.

Și în adevăr, din două una : ori biciul lui Lică ori cuțitul lui Săilă trebuia să fie o urmă lăsată dinadins la fața locului, pentru ca să-i ducă pe urmăritori pe o cale greșită, fiindcă despre o înțelegere între Buză Ruptă, Săilă și Lică acum nu mai putea să fie vorba. Lică însă, deși ar fi putut săvîrși faptele petrecute în drumul de țară și în pădure, nu putea să fie unul dintre oamenii cu fețe acoperite, care îl călcaseră pe arîndașul, fiindcă în timpul cînd

s-a petrecut această faptă, el, după mărturisirea mai multora, se afla la Moara cu noroc. Ce-i drept, Pintea bănuia că el n-a stat toată noaptea la Moara cu noroc și mărturiile erau cam îndoioase, tot oameni care puteau să fie bănuți de tovărășie cu Lică ; singurul razăm de bănuială asupra lui Lică erau mărturisirile, cu totul îndoioase, pe care le făcuse cârciumarul asupra timpului la care sosise și plecase acel om ce venise cu muierea la Lică ; de aceea îl puseră pe Ghiță la urmă și acum așteptau cu toții hotărîrea de la mărturisirile lui.

Înalt, lat în umeri, cu ochiul limpede și cu fața nemișcată, Ghiță se opri în mijlocul lumii.

Înaintea lui erau doi oameni nevinovați, care aveau să suferă osînda grea ; era pătruns de nevinovăția lor, dar acum nu mai putea să o dovedească, deși era gata s-o apere chiar cu primejdia de a trece de părtaș la vina lor ; ochii lui se opriră asupra lor ca și cînd ar voi să le zică : „Nu vă temeți, căci știu eu un lucru pin care pot să vă scap cel puțin deocamdată“.

Ana suspină o dată din greu, apoi rămase încremenită. Nu mai era el, omul puternic și plin de viață : în cîteva zile se făcuse numai umbra din ceea ce fusese odinioară ; în cîteva zile pelița obrajiilor i se încrețise și perii capului îi dăduseră în cărunțeală.

Cuprins de o durere sfășietoare, el se întoarse oarecum fără de veste spre partea la care auzise suspinul și, aflînd cu ochii pe Ana, își ridică mîna, o trase încet peste fruntea sa uscată și se întoarse iar drept spre Lică, omul care nu-și perdea niciodată liniștea.

În o clipă el își simți toată firea prefăcută. Nu o văzuse de mult, și acum cînd o vedea așa de perită, cum era, se adună deodată în sufletul lui toată dra-

gostea pe care o simțise din clipa cînd o văzuse pentru întiași dată, toată dorința de a o vedea mereu ferită de rele, toată alipirea către viață a omului pătruns de iubire, și tot ce plănuse în cugetarea lungilor zile petrecute în închisoare se zădărnici în clipa cînd fața Anei se ivi în ochii lui.

El nu putea să se pună în primejdie de dragul altora, căci avea nevastă și copii, iar pe Lică îl poți speria cu o vorbă, dar nu-l poți stîrpi, fiindcă el nu e om singur, ci un întreg rînd de oameni, din care unii se răzbună pe alții.

Din cuvînt în cuvînt Ghiță mărturisi dar tot ceea ce mărturisise înaintea comisarului, cu deosebire numai că el stăruie să rămîie scris, că nu-i crede vinovați pe Buză Ruptă și pe Săilă. Iară cînd i se puse întrebarea hotărîtoare, dacă poate jura că Lică a stat atunci toată noaptea la Moara cu noroc, el răspunse : „Nu pot să jur că n-a plecat în noaptea aceea, fiindcă n-am stat mereu lingă dînsul ; jur însă că eu unul nu l-am văzut nici ducîndu-se, nici întorcîndu-se, jur că l-am știut toată noaptea la cîrciumă“.

Cercetarea era încheiată și peste cîtva timp judecătorii rostiră judecata : Lică se află nevinovat ; Ghiță, ale cărui purtări dăduseră loc la bănuieli, scăpă în lipsă de destule dovezi, iară Buză Ruptă și Săilă Boarul fură osîndiți pe viață.

Unul cîte unul, judecători, osîndiți, bănuți, mărturii și oameni adunați, toți se depărtară ; numai Ghiță stetea mereu cu ochii țintiți la pămînt, în luptă cu el însuși, cu dorința de a-i grăi Anei un cuvînt și cu durerea de a o vedea așa de perită cum era. Apoi cînd lumea se rări, el se întoarse spre dînsa, ochii i se împăinjeniră și fața i se umplu de lacrimi.

— Iartă-mă, Ano ! îi zise el. Iartă-mă cel puțin tu, căci eu n-am să mă iert cît voi trăi pe fața pămîntului. Ai avut tată om de frunte ; ai neamuri oameni de treabă și ai ajuns să-ți vezi bărbatul înaintea judecătorilor. Și n-am păcătuit nimic, Ano, dar cerul m-a lovit cu orbie și n-am voit să cred și să înțeleg, cînd mi-ai arătat calea cea bună.

— Lasă, Ghiță, că trece și asta, grăi nevasta împăcată cu ea însăși.

XII

— Nu te mîhni, dragul meu, grăi bătrîna adînc mișcată. Mă uit la fața ta, mă uit la părul tău și nu mai întreb ce s-a întîmplat : văd eu c-a fost mare nenorocirea prin care ai trecut. Nu-mi spune nimic : mă tem ca nu cumva nenorocirea ta să-mi pară prea mică și să-ți fac o nedreptate, căci ea este așa-de mare, cum o simți tu. Dar zic să nu te mîhnești : e norocit omul care a trecut prin o mare nenorocire, căci a scăpat de multe neazuri mici, care te mistuie mai rău decît durerea.

Ghiță luă pe unul dintre copii și-l sărută.

— Sărmanilor mei copii, zise el, voi nu mai aveți, cum avuseseră părinții voștri, un tată om cinstit.

— Lasă, Ghiță, grăi Ana, noi și toți oamenii buni, care te cunosc, te știm cine ești și ne muștrăm pentru gîndurile rele ce ne vom fi făcut despre tine.

— Nu asta e cîntea, întîmpină soțul. Cinstit nu e decît omul care a astupat gurile rele, pre care nimeni nu-l poate grăi de rău fără de a se da de rușine : cîntea e sila pe care le-o faci oamenilor răi de a te socoti om între oameni. Eu nu mai pot sili pe nimeni să nu le zică copiilor ăstora : „Tatăl vostru e un om ticălos !“

— Aşa e, răspunse bătrîna, multe trebuie să faci de dragul lumii, fiindcă e mare nenorocire cînd te strici cu ea. Dar ce să-i faci ? e aşa o dată şi nu altfel. Dacă te-ai stricat cu lumea, nu te mai găti de sărbătoare, ci stăi acasă şi te pune să-ţi torci din fuiorul tău o cămaşă curată.

— Da, dacă eşti muiere !

— Muiere sau bărbat : om cu minte să fii !

— Om cu minte ? Hei ! mult venin am adunat eu şi mă credeam om cu minte, dar tot numai în mine l-am deşertat.

— Da, mulţumită lui Dumnezeu că l-ai deşertat, grăi bătrîna.

Şi bătrîna avea dreptate : Ghiţă trecuse în adevăr printr-un fel de prefacere.

Nenorocirea îl făcuse mai îngăduitor şi mai mulţumit cu lumea în mijlocul căreia se afla. Odinioară el credea că omul poate să facă şi să desfacă ; acum simţea că toate vin cu întîmplarea şi se mulţumea cu puţinul bine de care avuse parte. Astfel, îi părea bine cînd vedea veselă pe Ana, care se bucura de capătul la care au ajuns lucrurile, fiindcă ele puteau să ajungă la un capăt şi mai rău.

Apoi omul îşi caută, la amărăciune, el însuşi mîngîierea. Încetul cu încetul, Ghiţă îşi puse tare şi tot mai tare de gînd, că mai stă pîn' la primăvară la Moara cu noroc, apoi îşi adună toată averea, îşi ia nevastă şi copii şi se duce departe, unde nu-l cunoaşte nimeni, în fundul Bănăţului ori chiar în Țară. „Şi, îşi zicea el, nu este cu putinţă ca purtările bune să nu străbată cu vremea...” Astfel îşi dedea silinţa să uite cele petrecute, să le treacă cu vederea, ca şi cînd nu ar fi fost, şi să se piarză într-un viitor mai bun, pe care şi-l închipuia adeseori ca-n aieva.

În puținele zile petrecute în închisoare îi venise de sute de ori gîndul să ucidă pe omul care-l perduse și nu o dată simțea în el că e prea slab spre a se stăpîni să nu-l ucidă, ci să-l omoare încetul cu încetul și să-l ducă, precum ar fi dorit, de jumătate sfîrșit, la spînzurători ; acum parcă-i venea să-și zică : „Dar ce-mi pasă ? ! cele făcute tot nu se mai pot desface“.

„Lasă-l, săracul, cu păcatele lui“, zise el cînd îl văzu iar pe Lică Sămădăul, care veni cîteva zile în urmă la Moara cu noroc. Iară Ana îl primi cu inima deschisă pe omul ce vorbise atît de frumos în fața judecătorilor și prin a cărui cuminție scăpase soțu-său de primejdia în care se afla.

După ce stete vreun ceas de vorbă, Lică-și căută prilej să rămîie singur cu Ghiță, apoi își desfăcu șerparul de la brîu, plin de bani, și-l deșertă pe masă.

Ghiță, cuprins de o pornire pătimașă, privi aspru în fața lui.

— De care sunt ăștia ? întrebă el apăsînd asupra vorbelor : de ai ovreiului ori de ai domnișoarei ?

El credea că Lică se va cutremura în auzul acestor cuvinte ; rămase dar rușinat, cînd acesta îi rîse în față și răspunse :

— Și de unii, și de alții ; ca hoț m-am împrumutat și tot ca hoț trebuie să și plătesc.

— Și dacă mă prinde cineva cu ei ?

— Cine să te prinză ? Banii sunt bani și tu ești cîrciumar : vin la tine fel de fel de oameni și tu iai ce-ți dă fiecare.

— Și dacă te-aș da eu de gol ?

— De asta nu mă tem, răspunse Lică.

Ghiță se ridică, scoase saltarul mesei, trase banii în el și iar îl închise.

— Vezi, acum ești om cu minte, grăi Lică. De ce folos ți-ar fi fost, dacă-i spuneai judecătorului ceea

ce poate că nici el nu dorea să-i spui. Peste mintea mea tot nu trece nici unul cu mintea lui, nici tu, nici altul. Lasă-i, șează la răcoare, dacă sunt proști. Credeau, proștii, că eu îmi pun credința în niște oameni pe care nu-i țin destul de strâns legați și că mă vor păgubi pe mine, dacă se vor duce cu Răuț, ca să ieie vreo sută de porci din turma mea : acum n-or să mai ieie nici unul.

Ghiță suspină o dată. Era uimit de acest om atât de ager în răutatea sa și se simțea ușurat când află că în nedreptatea legilor e o aspră ceartă dumnezeiască.

— Dar cu femeia aceea ce-ai avut ? întrebă el.

— Ceea ce am cu tine, răspunse Lică răce. Am prins-o că are slăbiciune de aur și de pietre scumpe și am pus-o să vînză, ceea ce putea să facă fără de a cădea la bănuială. Dar muierea tot muiere rămîne : era să mă deie de gol, căci n-a avut inima să vînză un lanț, care-i plăcea, precum se vede, afară din seamă.

— Și pentru asta tu ai stins patru suflete, grăi Ghiță îngrozit. Tu nu ești om, Lică, ci diavol.

— O simți acum ? grăi Sămădăul mulțumit. Ar fi trebuit să o simți de mai mult și să înțelegi că eu atât de mult mă tem de cearta legilor, încît frica îmi deschide mințile și-mi luminează calea pe care umblu. E nebun acela care-mi zice, ca tine, că are să mă ducă la furci, pentru că mă face să bag mai bine de seamă. Înțelegi tu acum că acela care ține cu mine nu are să se teamă de nimic, iară acela care vrea să mă doboare trebuie să steie mereu cuprins de îngrijire, pentru că, de ar fi mai nevinovat decît copilul de trei zile, tot îi frîng în cele din urmă gîtul. Tu ești om cinstit, Ghiță, și am făcut din tine om vinovat : acum pot să merg lesne

și mai departe și să te duc eu la furcile cu care mă sperii tu pe mine.

— Pentru ce, Lică ? ! Pentru ce ? ! strigă cârciumarul cuprins de spaimă.

— Nu zic că te duc, răspuse Lică domol, acu nu-mi vine la socoteală ; am trebuință de un om ca tine. Zic numai că te pot duce, dacă-mi stai în cale.

— Plec mine de aici și-mi dă pace.

— Acu nu te las să pleci : ai stat pîn-acum din încăpăținare ; trebuie să stai de aici înainte de frică. N-am muncit eu degeaba : acum tremuri înaintea mea ca frunza de mesteacăn ; acu vreau să stai aici !

— Ce vrei cu mine ?

— Ce vreau ? grăi Lică rîzînd. Ghiță ! mulți oameni au perit la cârciuma asta și li s-a găsit urma cale de două poștii de aici. De cînd ești tu aici, n-a murit încă nici unul. Mă înțelegi ?

Ghiță se ridică și-l privi cu dispreț.

— Și cită vreme stau eu aici, n-are să moară nici unul, afară poate de mine ! zise el hotărît.

Lică iar se rînji la el.

— Vorbești ca fetele mari, mai nainte de a fi gustat dulceața păcatului, zise apoi așezat. Poate că și eu am vorbit odată așa, nu țin minte. Știu numai că mă aflu în strîmtorare, cînd am ucis pe cel dintîi om : îmi periseră niște porci din turmă și-mi era rușine să spui c-au perit, și n-aveam bani să cumpăr alții în locul lor. Apoi am ucis pe al doilea, ca să mă mîngîi de muștrările ce-mi făceam pentru cel dintîi. Acum sîngele cald e un fel de boală, care mă apucă din cînd în cînd, pentru că tu nu știi încă, urmă el mai cu avînt, cum îți fierbe și clo-cotește tot sîngele, cînd te hotărăști o dată să pui un lucru la cale, și ce grozavă e plăcerea de a-l

lovi pe omul care te supără, de a-l lovi tare, ca să-l sfărâmi, cînd te-a atins c-o vorbă ori cu o privire, de a răsplăti însutit și înmiit. Aduni mereu venin, și ură, și minie oarbă, și cînd ai adunat destulă, atunci verși cu prisos și nu prea mult îți pasă asupra cui, numai om să fie. Tu ești om, Ghiță, om cu multă ură în sufletul tău, și ești om cu minte : dacă te-aș avea tovarăș pe tine, aș rîde și de dracul și de mumă-sa. Mă simt chiar eu mai vrednic, cînd mă știu alături cu un om ca tine.

— Îți sunt tovarăș ! grăi Ghiță hotărît și rece.

— Nu te primesc ! răspunse Lică tot atît de hotărît și de rece. Pe om nu-l stăpînești decît cu păcatele lui și tot omul are păcate, numai că unul le ascunde mai bine, iar altul le dă mai lesne pe față : caută-i slăbiciunea, fă-l să și-o deie de gol și faci cu el ce vrei, căci unul se minie, altul se rușinează, al treilea se zăpăcește, dar nu e nici unul care nu-și perde bunul cumpăt și mintea întreagă. E însă o slăbiciune de care mă tem, fiindcă nu știi niciodată cum s-o apuci ; e azi mai mare, mîne mai mică și cînd ai crede c-ai nimerit-o, dai greș : de oamenii cari au asemenea slăbiciune mă feresc, căci ei te dau de gol, cînd lumea ți-e mai dragă. Am pățit-o o dată cu Pinte : n-o mai pat și cu tine.

— Ce fel de slăbiciune ? întrebă Ghiță cam cu jumătate de gură.

— De femei, ba chiar mai rea decît aceasta, de o singură femeie.

Ghiță nu-i răspunse nimic, dar după ce Lică se depărtă, el își ridică amîndouă minile asupra lui și grăi pătruns de un singur gînd : „Te crezi tu mai rău decît mine ? ! Să vedem ! Te duc la spînzurătoare, chiar dac-ar trebui să merg și eu de hăț cu tine.“

XIII

Banii primiți de la Lică erau pe masă și Ghiță stetea singur și cu ușa închisă înaintea lor, cercetînd cu încordată luare-aminte fiecare bucată, ca să vadă dacă nu află vreun semn pe vreuna din ele.

Era hîrtie, argint și aramă, însă hîrțiile, afară de două bucăți mai mari și de una mică, erau nouă-nouțe, cam mototolite, dar încă neîmpăturate. Pe una din hîrțiile mari era o pată mare de cerneală, iară dintr-una mai mică lipsea o bucată ; dar acestea nu puteau să fie semne.

Ghiță privi cîtva timp dezamăgit la bani : cu toate acestea îi părea bine, căci, la urma urmelor, el avea drept la o parte din acești bani, muncise pentru ei, îi cîștigase pară cu pară și i-ar fi părut rău, dac-ar fi trebuit să-i deie judecătorului, ceea ce era hotărît să facă cu banii ce-ar fi avînd vreun semn.

După ce trase iar banii în saltarul mesei, el se mai plimbă cîtva timp nedumirit prin casă. Îi era ca și cînd ar fi furînd oarecum acei bani și se întreba mereu, cuprins de îngrijare, dacă nu cumva își pune el însuși o cursă, țîindu-i la dînsul. Ar fi voit să-i ieie și să-i arunce pe fereastă, însă el nu putea : se gîndea cît trebuie să muncească un om ca dînsul pentru ca să adune atîta la un loc, și nu-l lăsa inima să-i deie din mîna.

A treia zi era sîmbătă, ziua în care se numărau banii și cînd trebuiau să fie cu toții de față, un obicei bun, rămas încă din vremile bune, și mai ales obiceiul de care Ghiță nu s-ar fi putut lăpăda niciodată.

Încă de la început Ana era cam nedumirită. Îi părea că sunt prea mulți bani de astă dată și nu pu-

tea să depărteze de la sine gîndul că hîrțiile nouă-nouțe au venit de la unul și același om.

Iară bătrîna se bucura că săptămîna aceasta a fost atît de bună.

— E bună aceasta ? întrebă ea, cînd văzu hîrtia din care lipsea o bucățică.

— Să-mi deie Dumnezeu tot de aceste ! grăi Ghiță numărînd mai departe.

Ana privi la hîrtie cu tot dinadinsul și sîngele îi peri din obraji, dar ea nu grăi nimic, deoarece era și bătrîna de față.

În urmă voi să-i grăiască lui Ghiță, dar nu putea. Îl bănuise odată și se temea să-l mai bănuiască. Așa e ! dar gîndul rău, încuibat o dată în mintea ei, nu o mai lăsa să-și vie în fire, se temea, ea singură nu știa de ce, și mai ales seara, după ce Ghiță și bătrîna adormiră, capul începu a i se înfierbînta.

„Trebuie să aflu adevărul, de dragul copiilor mei, dacă nu de alta !” zise ea hotărîtă, apoi se dete jos din pat, căută cheile, deschise tîptil, ca o hoată, lada și scoase teancul de hîrtii. Apoi se duse în odaia de lîngă birt, făcu lumină, încuie ușa, apoi desfăcu cu mîna tremurătoare teancul și începu să cerceteze hîrțiile.

„Asta e ! grăi punînd la o parte hîrtia din care lipsea o bucățică. Jur pe sfînta cruce că am văzut-o în mîinile ei.”

Ea cercetă apoi hîrțiile nouă, pe care le bănuise din început.

Una dintre ele parcă era împunsă cu acul tocmai la mijloc, și cercetînd mai departe, ea află cincizeci și trei de bucăți, care toate erau astfel împunse, ca și cînd ar fi fost trase pe o sîrmă subțire.

Ea puse hîrțiile una peste alta, apoi se întoarse cu capul ridicat la soțu-său și-l deșteptă din somn.

— Ce-i ? ! Ce s-a întîmplat ? ! întrebă el speriat.

— Vino cu mine ! îi zise ea.

El se ridică cu grăbire și plecă buiguit în urma ei.

— De unde ai tu banii ăștia ? întrebă ea, arătînd la hîrtille de pe masă.

Ghiță tresări cuprins de spaima ucigașului prins asupra faptei.

— Mai știi și eu ? ! răspunse el. De la drumeteți.

— Ghiță, îi zise ea. Nu te juca cu dracul ! Banii ăștia, cîți sunt aici, toți i-ai primit de la un singur om. Hîrtia asta, din care lipsește o bucată, a fost o dată în mîna mea : i-am dat-o femeii pe care o știi și tu, în ziua cînd a fost ucisă, iară aceste cincizeci și trei de bucăți sunt însemnate cu același semn și tot așa trebuie să vie de la unul și același om și anume de la ea, căci la ea am văzut bani noi ca și aceștia. Din două una : ori tu ești amestecat în trebile aceste, și atunci nu e bine, ori nu ești amestecat și nu știi să te ferești de oamenii răi, și atunci iar nu e bine. Dacă-i așa, apoi pune chiar acum caii la trăsură, căci vreau să plec de aici cu copiii mei.

Ea rămase cam zăpăcită cînd văzu că el, în loc de a se turbura, o privește cu dragoste și bucurie.

— Copiii aceia sunt și ai mei, zise el, lasă-i numai, că grija mea de dînșii. Care va să zică sunt însemnate hîrtille ? Și eu am căutat semne pe ele, dar n-am găsit nici unul. Ce fel de semn e acela ?

— Iată, răspunse Ana mai domoală, puind hîrtille în fața luminei, vezi împunsătura aceasta ?

— O văd acum ! o văd prea bine și-l țin minte pe omul de la care le-am primit. E un om, urmă el peste puțin cam în silă, pe care nu-l cunoști, dar ai să-l cunoști într-o zi.

Grăind aceste, el se apropie de dînsa, îi luă capul între mîni și o sărută mai de multe ori pe frunte.

— Să nu-ți faci gînduri rele, zise el iar, și să nu te miri dacă mă vei vedea cîteodată cam schimbat

la fire : eu trebuie să scot la capăt un lucru greu. Acum mă duc, chiar acum, ca să fiu mîni dimineată aici, așa ca nimeni să nu știe c-am fost dus peste noapte. M-ai înțeles ? Du-te și te culcă și fă ca și cînd n-ai ști nimic.

— Dar unde te duci ? îl întrebă ea îngrijită.

— Am să-ți spui, răspunse el, apoi strînse hîrțile și plecă.

Peste puțin el călărea în treapăt mare de-a lungul drumului de țară spre Ineu, iară pe la miezul nopții îl aștepta într-una din odăile mai retrase ale cazărmii pe Pintea, care se dusese cu banii la arîndașul.

— Puțină treabă, grăi Pintea, dar tot e ceva. Ar trebui să ai mărturii că ai primit banii de la el ; însă Lică e om viclean și n-are să-ți deie decît între patru ochi.

— Atunci ce să facem ? întrebă Ghiță.

— Multe ar fi de făcut, grăi Pintea, numai dacă ai fi tu om mai viclean, dacă n-ai fi atît de prost, ca să-l aperi, cînd vrei să-l surpi. Știi tu că sluga ta, Marți, e omul lui Lică ?

— Marți ? ! strigă Ghiță.

— Nu te aprinde, îl întîmpină căprarul. Acum trebuie să-l ții, căci altfel ni se strică toată treaba. I-am găsit eu noima și lui Marți. Îți spui numai atît, că am aflat multe, dar încă nu destule, căci de Lică cu una cu două nu te poți apropia. Dacă m-ajută Dumnezeu, în cîteva zile am să dau și de cei doi morți : le sunt pe urmă. Nu s-a sfîrșit încă judecata : mai va — fie chiar pînă la împăratul. Iacă ce-ți spun eu ție : banii împunși cu acul sunt de la bancă, unde hîrțile se țin în teancuri de cîte o sută de bucăți, trase pe o sîrmă subțire, ca nimeni să nu poată fura din teanc fără de a rupe sîrma ori pecetea de la capătul ei, și e știut că domnișoara aceea a

luat bani de la bancă înainte de a fi plecat la Ineu ; argintul e de la arîndaşul, însă el a avut mai ales hîrtii mari, însemnate la colţ cu o slovă rotundă şi o cruce lîngă ea, şi aur, tot galbeni împărăteşti, la care tot al treilea zimţ e pilit. Te-ai simţi tu destoinic să mi-l dai pe Lică prins cînd are galbeni ori hîrtii astfel însemnate în şerpar la el ?

— Ți-l dau ! răspunse Ghiță hotărît.

— Mai domol, grăi Pinte, asta-i lucru greu. Mă tem că ai să ne strici toată treaba. Să știi un lucru. Lică are acum trebuință de bani, ca să-și poarte judecata mai departe, și, precum se vede, are de gînd să te pună pe tine să-i preschimbi și poate chiar să-i vinzi aur și argintărie. Tu primește orișice, vino la mine, și eu îți schimb, adecă îl pun pe arîndaşul să schimbe, fără ca el să știe că ești tu la mijloc. Se înțelege, tu te duci totdeauna la Arad ori la Oradea și faci ca și cînd ai fi schimbat acolo.

— Și dacă aş intra în vreo încurcătură ?

— Grija mea de asta ! Tu caută numai să te pui bine cu Lică !

În zori de zi Ghiță dormea iar în patul său și visa că-l dă pe Lică prins și vede cum Pinte scoate galbenii cu zimții piliți din şerparul lui. Iară Ana își stăpînea răsufarea, ca să nu-l deștepte din somnul său dulce.

XIV

Ziua următoare, deșteptîndu-se din somn, Ghiță era neliniștit. Își aducea bine aminte cele petrecute peste noapte ; dar și le gîndea ca și cînd le-ar fi visat și parcă nu-i venea să le creadă, iară cînd își dedea seamă că ele în adevăr s-au petrecut, îi era rușine de cele ce făcuse și se temea că, mai curînd ori mai tîrziu, se va da de gol și nu numai va strica

toată treabă, dar își va băga totodată capul în primejdie.

„Nu ! își zise el, eu nu pot să o fac aceasta ; n-am în mine inima, n-am, precum zice Pinte, dibăcia pe care ar trebui s-o am, pentru ca să o pot face.”

De aceea, cînd Ana îl întrebă despre cele puse la cale peste noapte, el răspunse că e bine și că toate s-au făcut și, dînd acest răspuns, el nu spunea decît adevărul, pe care îl simțea atunci în sufletul său.

Ana însă era adînc jignită : ea ar fi dorit să afle mai mult, se simțea în drept a cere să știe tot și nu putea să-l ierte pe Ghiță pentru lipsa lui de încredere. „Vorbești cu mine, își zise ea, cum ai vorbi cu un străin, cu un copil, cum ai vorbi cu o slugă, pe care o ții cu simbrie, fiindcă ai trebuință de ea.”

Și Ana avea dreptate.

A doua zi, cînd Lică se întoarse iar pe la cîrciumă, Ghiță simți că nu știe ce are să facă. Întîia oară în viața lui îi era rușine de Lică, se simțea oarecum mai netrebnic decît dînsul și se temea înzecit de răzbunarea lui.

Iară Lică era vesel, era precum nu fusese mai nainte, om cu inima deschisă.

Bunul Dumnezeu a rînduit ca copilul să se ieie întru toate după oamenii mari și Petrișor, băiatul lui Ghiță, voia și el să aibă cu orice preț un bici ca nenea Lică, dacă nu poate să aibă deocamdată chiar și un cal ca dînsul ; Ana luase dar un caiet și se pusese să-i împletească unul.

— Ce are să iasă de aici ? întrebă Lică. Un bici pentru Petrișor voinicul. Ei ! apoi dacă-i așa, las' pe mine : ce a da tîrgul și norocul ! Ține capătul, să-i împletesc eu un bici, cum îl știu eu împleti.

Ana rămase pe laiță, ținînd capătul pletei, iară Lică stetea înaintea ei și, împărțind fuiorul în opt suvițe,

începu să împletească în opt coarde, cum ea nu văzuse mai nainte. Și cum el împletea, ea privea la degetele lui, care strîngeau pleata, răsuceau coarda și-o împleteau cu măiestrie între celelalte, privea la mîna lui, care nu atinsese niciodată sapa, nici coar-nele plugului, ci numai biciul ușurel și frîul calului, la mîna albă și la degetele lui subțiri și lungi, privea la cămașa lui albă ca floricelele, la fața lui rasă neted, la mustața lui lungă, la ochii lui verzui, care acum se mișcau cu atîta vioiciune, privea și asculta vorbele vesele, care curgeau într-una peste buzele lui, privea și asculta și-și aducea aminte pe omul rece și aspru la față, pe care-l privise c-o uimire copilărească atunci, în ziua aceea, cînd el sosise pentru întîia oară la Moara cu noroc, pe omul tăcut, pe care-l crezuse odinioară așa de rău și de primejdios și care acum își petrecea timpul cu dînsa și se bucura cînd vedea că Petrișor saltă de bucurie.

Și pre cînd Ana privea, asculta și se gîndea, oare-cum fără de voie, la cele ce-au fost și la cele ce sunt, pleata scoasă în patru dungi se lungea mereu.

— Frumos are să iasă ! îi zise ea.

— S-ar putea oare să iasă altfel, răspunse el cam cu jumătate de gură, cînd o nevastă așa de frumoasă îi ține capătul. Mie nu mi-ar păsa, adăugă apoi peste puțin, dac-ar ieși și lung cît postul Paștilor.

Ana se turbură și-ar fi voit să dea capătul să-l mai ție și Uța, care stetea cîtiva pași în dosul ei ; dar ea se făcu că nu înțelege și începu să vorbească cu copilul.

De aici înainte Lică își rări vorbele, începu să subțieze coardele, să împletească mai iute și încetul cu încetul iar se făcu omul cu față răce și aspră.

— Nu mai am mult, zise el în cele din urmă, sfîrșesc numaidecît ; codoriștea o fac eu apoi și singur.

Pe Ana o mîhneau aceste cuvinte. Pornită spre veselie, precum era, ar fi dorit¹ să vadă tot fețe vesele și se simțea cu atît mai jignită, cînd știa că ea însăși a stricat voia bună a cuiva : umbla dar dinadins să-l aducă iar la voie bună pe Lică, să-l lase precum l-a găsit, și-i venea oarecum să plîngă, cînd vedea că nu izbuteste. Ea îi zîmbea în ochi, îi arăta în toate chipurile că se bucură de vorbele lui, iară cînd el se duse să caute o nuiă, din care să taie codoriștea, ea-și luă copilul de mînă și-i zise veselă : „Haid și noi să-i ajutăm lui nenea Lică“.

Ghiță umbla în vremea aceasta după trebile sale, însă cînd el se întoarse iar la cîrciumă, Lică ședea la masa de sub cerdac și tăia cu vîrfuțuțului cuțitului creștături pe codoriștea făcută gata, iară Ana stetea în dosul lui și privea peste umărul lui cum lucrează, și cum stetea așa, ea se rezăma cu dreapta de masă, iară stînga o ținea pe cellalt umăr al lui.

Ghiță rămase o clipă amețit, apoi se depărtă iute, ca să nu mai vadă.

„Nu ! își zise el, de asta nu m-am temut niciodată și nu mă tem nici acum.“

Și în adevăr el nu se temea, dară ferbea cu toate aceste în el. Își aducea aminte vorbele lui Lică despre slăbiciunea pentru muiere, înțelegea gîndul lui și se turbura cînd se gîndea că Lică crede c-ar fi cu putință, și că Ana, chiar ea, în nesocotința ei copilărească, îl întărește în această credință. Dar tocmai pentru aceea el însuși nu voia să înțeleagă nimic și peste o jumătate de ceas, cînd se văzu iar singur cu Lică, el se arătă mai deschis la inimă decît de obicei.

¹ În text : *ar fi de dorit*.

Pintea avuse o bună presimțire. Lică-i aduse astă dată lui Ghiță patru hîrtii mari și, puindu-le pe masă, îi grăi :

— În jumătate ; cît ție, atît mie, dar la aceste să bagi mai bine de seamă, fiindcă au semne.

Ghiță privi cîtva timp la hîrtii și la semnele ce acum îi erau cunoscute.

— Te înțeleg, zise el apoi, nu ceri decît cincizeci la sută ; ceilalți cincizeci să fie ai mei, ca bani de cheltuială. Eu te sfătuiesc însă să-ți alegi vreun alt om pentru treaba asta : nu te temi tu că iau banii ăștia și mă duc cu ei la judecătorie, ca să spun că-i am de la tine ? Ai face bine să te temi și să-mi dai pace.

— Dac-ai avea de gînd s-o faci, nu mi-ai fi spus-o, răspunse Lică. Poate că tu crezi c-ai putea s-o faci ; te știu însă om destul de cu minte, pentru ca să simți ce-ar urma de acolo pentru tine, și te știu om care ține la bani.

Ghiță se știa și el însuși om care ține la bani, dar tocmai pentru aceea nu voia s-o afle de la alții. El luă banii și îi puse în ladă, apoi scoase un teanc de hîrtii mai mici și dete lui Lică jumătatea ce i se cuvenea, zicîndu-și mereu, pe cînd număra : „Am eu să-ți arăt ție că tot nu țin la bani atît de mult, cum crezi tu“.

Și în adevăr, el nu așteptă decît noaptea, pentru ca să plece la Ineu.

Seara însă Lică iar se întoarse la Moara cu noroc și-i aduse zece bucăți de hîrtie, pentru ca să nu-i deie timp de răsuflare.

— Dacă n-ai destul mărunț la casa ta, îi zise el, pleacă mîne la Arad, ca să schimbi.

— Așa-mi pare că am, îi răspunse Ghiță, și-i dete aproape toți banii mărunți pe care îi avea la dînsul.

Și numai cînd se întorcea de la Ineu, Ghiță sim-

tea că Lică are dreptate. El îi dăduse lui Pinteia cele patrusprezece bucăți de hîrtie ; dar nu-i spusese lui [un] lucru : că jumătate din bani sunt ai săi, ci, dimpotrivă, stăruise ca jandarmul să-i schimbe banii deplini, pentru ca Lică să nu simță nimic. Îi fusese în mai multe rînduri vorba pe buze însă totdeauna își zicea : „Adecă de ce folos ar fi, dac-ar mai afla-o și asta ? !“ Iară acum, cînd se întorcea la Moara cu noroc, își punea de gînd că i-o va spune într-alt rînd.

Intr-alt rînd ? Da ! Însă în curînd el se încredință că nu poate să i-o spună, și cu cît mai mult se încredința despre aceasta, cu atît mai dinadins se ferea de Pinteia.

Și omul foarte lesne se împacă cu păcatele sale.

„Ei ! ce să-mi fac ? își zise Ghiță în cele din urmă. Așa m-a lăsat Dumnezeu ! Ce să-mi fac, dacă e în mine ceva mai tare decît voința mea ? ! Nici cocoșatul nu e însuși vinovat că are cocoșe în spinare : nimeni mai mult decît dînsul n-ar dori să n-o aibă.“

Și fiindcă avea un păcat pe care nu-l putea stăpîni, el nici nu-și mai dedea silință să-l stăpînească și se lăsa cu totul în voia întîmplărilor. Apoi el nici nu mai era om cinstit ; lumea tot îl credea rău. Cîteodată, cînd îl apuca frica de pedeapsă ori de răzbunarea lui Lică, el își punea de gînd că are să plece și să se ducă, încît să i se piarză urma ; însă el iar se dumirea și aștepta ca Lică să vină iar cu banii.

Astfel, trecu toamna și veni iarna, trecu și iarna și sosi primăvara. Pinteia se făcea din ce în ce mai nerăbdător, căci aflase în cele din urmă și pe oamenii îngropați ; arîndașul avea fierbințeli de cîte ori trebuia să dea bani mărunți pentru banii pe care îi agonisise cu multă osteneală ; Ghiță însă nu avea altă vorbă decît : „Ți-l dau, dar trebuie să bag de

seamă, ca să nu stric toată treaba“. Iară mai departe, el rîdea în pumni ori tremura de frică.

Căci adunase mulți bani Ghiță, atît de mulți, în-cît în fiecare zi își zicea : „Mult a strîns arîndașul!“ dar precum aduna banii, el scăpăta mereu în gîndul său.

În vremea aceasta Lică trăia zile albe. El venea des pe la Moara cu noroc, și de cîte ori venea, era vesel și bun și om cu dare de mîină. Și fiindcă era vesel și bun și darnic, țigani de la Ineu prinseseră slăbiciune de dînsul și treceau foarte des pe la cîrciumă, ca să întrebe dacă n-a venit cumva ori dacă nu are să vină în curînd, ca să-și petreacă cu tovarășii.

Iară cînd ei îl găseau, se puneau să-i cînte și atunci venea rîndul la Uța, femeia înaltă, smeadă și sprintenă la vorbă.

Lică nu juca decît foarte arareori și atunci mai ales cu Ana, cu copilul ori pentru ca gluma să fie de tot bună, cu bătrîna. Îi plăcea să steie, să privească și să asculte, fiindcă era destul de privit și destul de auzit, fiindcă Uța juca cum se joacă la cîrciumă și vorbea cum se vorbește în birt, fără multe marafeturi, fără mult încunjur. Iară cînd Uța mergea prea departe cu veselie, Lică îi zicea : „Mai astîmpără-te, fă ! prea te obrăznicești“. Dar ea atunci, parcă tocmai în ciuda lui, se făcea cu atît mai dez-mățată.

Bătrîna dedea miloasă din umeri și zicea așa în ea : „Ei ! ce să-i faci ! Așa a lăsat-o Dumnezeu ! Păcatul ei !“

Ana la început se turbura, în urmă se înscîrbea și dez-mățărilor Uței îi păreau sarbede, și numai tîrziu se deprinse cu ele, ba, cînd Uța zicea cîte una ne-călită, stăpîna ei simțea un fel de mîncărime și prindea poftă să zică una mai bună. Atunci Lică

rîdea din toată inima și nu lipsea niciodată a zice : „Bată-te să te bată, dar de mult n-am rîs așa cu poftă“.

Iară Ghiță nu rîdea ; se făcea că nu pricepe gluma, și cînd vedea pe Lică învîrtindu-se pe lîngă Ana ori pe Ana trăgîndu-se la Lică, el se ducea pe ici încolo, ca să nu vadă nimic, fiindcă era greu să vadă și-l durea inima cînd simțea cum Ana scapătă din ce în ce în gîndul său. Dar cîteodată îi părea că ea își da silință să-l țină pe Lică departe de la sine, și atunci el își făcea muștrări și simțea înzecit ticăloșia la care căzuse el însuși ; de aceea parcă-i venea să se bucure, cînd iar o vedea căutîndu-l cu ochii pe Lică ori legîndu-se de el, căci acum erau deopotrivă.

La începutul „săptămînei luminate“, Pinteau trecu pe la Moara cu noroc și-l luă iar pe Ghiță de scurt.

— Ce să-i fac ! răspunse Ghiță. E om viclean și nu-l pot prinde. Dacă-știi cînd are bani la el, te-ăș vesti ori l-ăș prinde față cu cîțiva drumeți. Mă tem însă să nu mă dau de gol : și tu știi că-mi pun chiar capul în primejdie, fără ca să-l stric pe el. Îți spun drept : îmi vine să-mi adun boscîrțele și să fug de aici.

— Bine, bine ! grăi Pinteau. Dar Dumnezeu să te ferească pe tine să nu te pună păcatul să mă înșeli pe mine !

Ghiță nu răspunse nimic.

Bătrîna încă de mult umbla cu gîndul de a potrivi lucrurile astfel, ca să-și petreacă Paștile cu toții împreună la una dintre fetele ei din Ineu și totdeauna se întrista cînd Ghiță zicea : „Dacă se poate“. Numaidecît după plecarea lui Pinteau, Ghiță se duse dar la ea și-i spuse că se poate și să-i vestească pin vreun drumeț pe cei din Ineu despre aceasta, ca să facă din vreme toate pregătirile.

— Bine ! ginere dragă ! grăi bătrîna cuprinsă de viuă bucurie. Dumnezeu să te binecuvînteze pentru această hotărîre a ta, căci, precum tu prea bine vezi, eu sunt bătrînă și cine știe dacă ne va mai fi dat să petrecem o zi de sărbătoare împreună.

Era în adevăr mișcată bătrîna ; nu-și aducea aminte să fi petrecut vreodată în viața ei sfintele sărbători altfel decît împreună cu cei mai de aproape ai săi, afară de anul trecut, cînd Paștile căzuseră tocmai în timpul mutării lor la Moara cu noroc, și parcă nu erau Paști, parcă-i lipsea darul pentru tot anul, dacă mai petrecea și acum ca în anul trecut.

Mare era și bucuria Anei, care de mult nu-și văzuse rudele și prietenele cu care fetise, mare bucuria copiilor, care totdeauna aveau dor de Ineu, unde căpătau daruri de la mătușele lor și găseau alți copii ca dînșii.

Ana și bătrîna se puseră la sfat, deoarece cu mîna goală nu puteau să meargă, și mai ales Ana simțea în ea o puternică pornire de a se arăta că nu mai e săracă, precum fusese odinioară, și parcă i-ar fi venit pofta să risipească acum deodată tot ce cîștigaseră în timpul de un an.

Pe cînd ele steteau de sfat, Ghiță se afla singur în odaia de lîngă birt și-și număra banii, îi număra singur, fără zgomot și ascuțindu-și mereu urechea, pentru ca să-i ascunză îndată ce ar simți că se apropie cineva.

În clipa cînd văzuse mînia lui Pinte, el luase hotărîrea de a-și trimite nevasta și copiii pe sărbători la Ineu și de a se duce astfel, neștiut de nimeni, să caute undeva un loc ascuns, unde să-i cheme în urmă la sine și să-și petreacă zilele vieții pierdut în lume și nesupărat de nimeni, deoarece Lică nu putea să-l vînză, iară Pinte nu știa nimic. Însă chiar la cel dintîi pas făcut pentru punerea în lucrare a

hotărîrii sale el începu să şovăiască. Îl durea bucuria bătrînei şi parcă nu se simţea destul de tare ca să o curme în ziua hotărîită pentru plecare, îl durea cu atît mai mult, cu cît vedea în ea totodată durerea zguduitoare pe care o vor simţi cu toţii în ziua cînd nu-l vor mai găsi. Apoi, dacă fugea de frica lui Pinte, nu mai puţin se temea că, fugind, Lică îi va găsi urma. Acum, în sfîrşit, cînd îşi văzu banii adunaţi atît de mulţi la un loc, îl cuprinse cu o putere necovîrşită gîndul, venit ca din senin, că Lică, ştiindu-l că are bani mulţi, va veni într-o zi să-i ia de la dînsul, şi după ce-şi puse iar banii în ladă şi stinse lumina, el se opri îngrozit în mijlocul odăii întunecate : vedea parcă, departe, dincolo de dealul despre Ineu, în valea tăcută şi pustiicioasă, trăsura părăsită la marginea drumului şi copilul omorît şi aruncat pe iarba stropită cu sînge.

Nu, nu era destul că se duce, trebuia să se ducă aşa ca nimeni, şi mai ales Lică, să nu-i poată da de urmă.

Iară Ana nu simţea nimic ; capul ei era plin de colaci, de ouă roşii, de plăcinte, gîndul ei era dus în lumea căreia dorea să i se arete. Marţi seara trecu pe la cîrciumă şi Lică Sămădăul, căruia Ghiţă îi trimisese vorbă c-ar fi avînd să-i spună ceva, dar ea nu ştia nici cînd el a venit, nici cînd a plecat.

Lică nici nu stătuse mult. Ghiţă dorise numai să-l întrebe în taină dacă nu are cumva bani de schimbat, fiindcă are de gînd să meargă peste sărbători, neştiut de nimeni, la Pesta, ca să schimbe ce are la dînsul, mai ales galbenii, pe care nu îndrăznea să-i deie pe aci pin apropiere. Aşa credea el că va putea să alunge orice prepus din mintea lui Lică, pentru ca numai într-un tîrziu să-i vină gîndul de a ştirici încotro a plecat.

— Am, răspunse Lică. Nevasta cînd îţi pleacă ?

— Sîmbătă de cu seară.

— Atunci tu mă așteaptă, că viu neapărat, fie sîmbătă seara, fie duminică dimineața, și-ți aduc, îți aduc fel de fel.

Ghiță începu să tremure. Acum nu mai era vorba numai să fugă, ci să-l și fure totodată pe Lică.

„Dac-o fac, să o fac barem deplină!” își zise el amețit de acest nou gînd și numărînd cu neastîmpăr ceasurile ce-i mai rămîneau.

Sîmbătă pe la amiazăzi, în sfîrșit, cînd toate erau puse la cale, toate gătite pentru ziua de sărbătoare, el spuse că nu poate să plece, cel puțin nu chiar acum, deodată cu ceilalți, fiindcă are să-l aștepte pe Lică, de la care a primit vorbă.

— Atunci nici eu nu mă duc, grăi Ana, pentru care această nouă hotărîre a lui Ghiță venea ca un trăsnet căzut din senin.

— Ai nebunit? zise el. Le-ai trimis vorbă că veniți, ai făcut din partea voastră toate pregătirile și acum nu mergeți? Duceți-vă voi și vă petreceți sărbătorile, ca și cînd eu nici nu aș fi; cu atît mai bine are să vă pară, dacă voi veni mai tîrziu.

— Eu nu pot să-mi petrec Paștile fără tine, grăi nevasta. Te gîndește ce ar zice lumea, cînd te-aș lăsa singur aici.

— Ei! vorbe degeaba! Vreau să te duci!

— De ce te răstești la mine? zise Ana mîhnită. Ghiță! Spune-mi ce ai tu? De ce nu-mi vorbești pe față?

Ghiță se plimbă cîtva timp prin casă, apoi se opri la fereastră și privi afară.

— Îmi stai în cale, zise el în cele din urmă.

Ana simți în ea pornirea de a pleca fără de întîrziere, pentru ca să nu se mai întoarcă niciodată; îi părea că nu mai poate trăi cu omul care i-a grăit

odată aceste cuvinte : era însă în sufletul ei și ceva mai tare decît această pornire.

— Tocmai de aceea voiesc să rămîn, răspunse ea, și am să rămîn, pentru că nu mă lasă inima să plec. Grozav te-ai schimbat tu de cîtăva vreme : abia mai ții minte de cînd nu m-ai atins cu mîna și nu mi-ai zis o vorbă bună ; dar să nu crezi că așa mă vei alunga de la tine. Țiu la tine, Ghiță, strigă ea îndărătnicită, țiiu cu toată inima și cu cît te vei face mai aspru, cu atît mai dinadins am să țiiu, și ți-o spun aceasta tocmai fiindcă te vād că nu vrei s-o auzi.

Și în adevăr Ghiță nu se temea de nimic mai mult decît de niște cuvinte ca aceste, și acum, cînd le auzi, el se simți ca și cînd ar fi cuprins de un păinjenis pe care nu se îndură să-l rumpă.

— Grozav ți-e de mine ! zise el. Spune drept ; vorbește-mi pe față : vrei să rămii, pentru că știi că are să fie și Lică aici.

— Ești un om netrebnic și grozav trebuie să te fi ticăloșit tu în tine, pentru ca să-mi spui ceea ce nu crezi nici tu însuți, zise ea și se depărtă fără zgomot. Apoi, din prag, ea îi mai aruncă vorbele : Tu ești acela care să pleacă înaintea lui ca o slugă, iar nu eu, Ghiță ! Să ne ferească pe noi Dumnezeu să nu ai tu cumva ceva pe sufletul tău, că atunci toată viața noastră e mai rea decît o robie !

Ghiță o lăsă să se ducă, ba chiar se bucură că ea se duce, fiindcă nu-i mai venea să creadă că acum ea va rămînea și niciodată hotărîrea lui de a pleca nu fusese mai tare decît acum. În adevăr viața ei nu era decît o robie, o robie de care nu mai putea scăpa decît așa, dacă se duceau în lume. Ea putea încă să fie fericită ; el însuși, niciodată.

Dar Ghiță se înșela.

Bătrîna plecă de cu seara singură cu copiii, singură și mîhnită pînă la adîncul inimii. Ea își sărută la despărțire copila, o sărută o dată, de două, o sărută de mai multe ori, ca și cînd s-ar despărți pe veci de dînsa, ca și cînd acum o ar mărita și numai acum ar simți că ea trebuie să împartă bucurii și amaruri cu soțul său.

Dar inima îi era grea și trebuia să și-o ușureze.

— Eu vorbesc arareori, zise ea, deși totdeauna spun cam multe. Așa-mi este firea. N-am însă obiceiul de a mă amesteca în trebile altora. Voi sunteți copiii mei : n-am stăruit însă niciodată să faceți altfel decît așa cum vă trage inima. Acum însă mă doare inima cînd văd că pentru Lică voi părăsiți neamurile voastre de sfintele sărbători și nu vă mirați dacă doresc să ascultați o dată și de mine : nu vă lăsați prea departe cu oamenii ca Lică. Îi bine să-i crezi pe oameni buni, fiindcă așa te bucuri mai mult de dîșii ; Lică e însă om rău din fire. Nu v-am spus-o pînă acum, fiindcă n-aveam pentru ce : acum vă zic să-l țineți mai departe de voi.

Bătrîna grăi și se duse, iară Ghiță și Ana rămaseră cu Marți și cu Uța la Moara cu noroc, care, ca niciodată mai nainte, parcă stetea pustie și întunecată în urma bătrînei.

— Ei ! ce să-i faci ! grăi Ghiță, cînd își văzu zădărnicit astfel planul. Se vede că acesta e norocul meu, și dac-ar fi nenorocirea mea : cine poate să scape de soarta ce-i este scrisă ? ! Poate că e mai bine așa.

Atît se simțea de ticăloșit și de slab în el însuși, încît nu mai putea să-și deie seamă ce poate și ce nu poate să facă, și așa încetul cu încetul se lăsa în voia întîmplării și aștepta cu o leneșă nepăsare soșirea lui Lică.

Sosind duminică, în ziua de Paști, pe la prînzul cel mic, dimpreună cu Răuț și cu Păun, un alt tovarăș al lor, toți trei călare, la Moara cu noroc, Lică se simți cam scos din sărite, cînd nu-l găsi pe Ghiță singur, precum fusese vorba. El însă nu grăi nimic, ci aruncă numai o traistă cu scule, pe care o adusese cu sine, într-un colț al casei.

— N-am putut să mă desfac de dînsa ! grăi Ghiță.

— N-ai putut ? ! Trebuie să te desfaci, îi răspunse Lică aspru. Va să zică, eu umblu așa după pofta inimii tale. Am adus bani, aur și argintărie, și nu pot să le port cu mine. Fă-i rînd să plece.

— Cum să-i fac ?

— Ce-mi pasă mie ? ! Fă-i rînd și atît. Cum ? asta-i treaba ta.

Ghiță vedea parcă iar trăsura părăsită la marginea drumului, cu copilul mort lîngă dînsa.

— Să te ferească Dumnezeu de oamenii care au slăbiciune de vreo muiere ! urmă Lică aprins.

— Slăbiciune nu am, grăi cîrciumarul.

— Nu ai ! zise iar Sămădăul. Bine ! înțelegi tu, că lucrul ăsta trebuie să ajungă odată la un capăt. Lasă că-i pun eu capătul. Bine c-a rămas aici ! Am astăzi o grozavă mîncărime în mine, adause apoi așa pentru dînsul și împinse cu piciorul traista în dosul unei lăzi ce se afla în apropiere.

După aceste el ieși prin birt, pișcă de pulpă pe Uța, care stetea răzemată de ușchior, încît ea țipă și se duse mai departe la Ana, care stetea înaintea cerdacului pusă pe gînduri asupra celor ce se vor fi petrecînd în casă.

— Fac rămășag, zise el, că peste jumătate de ceas sunt aici și țiganii. Au un miros mai bun decît copoiul. Apoi să ne facem o zi cum n-a mai fost nici una din cele de pînă acum. Am azi un chef din cele

mari, și trebuie să știi că eu sunt nesățios, cînd mă apucă cheful.

— Și eu sunt la chef, răspunse Ana cam în silă.

Lică se apropie mai tare de dînsa și-i zise la ureche, așa ca de glumă :

— Îi fac eu rînd lui Ghiță să plece și să ne lase singuri.

Ana-și opri răsufierea. Era o glumă aceasta, însă chiar ca glumă era prea îndrăzneată și-o atîngea tocmai acolo unde era mai simțitoare.

— Numai dacă-l poți, îi zise ea dar cu capul ridicat și privindu-l peste umăr, ca și cînd ar voi să mai adauge : „Tare te-nșeli, dacă crezi că bărbatu-meu ține atît de puțin la mine“.

— Uite, cum se supără, zise el acum zîmbind. Așa-i că te-am atins la inimă ? ! Ei, apoi dacă n-aș ști eu cît de mult își ține la nevastă, de mult i-aș fi furat-o.

Și asta era o glumă, însă una care îi mai plăcea Anei.

Lică avuse dreptate. Nu trecu mult și țiganii sosiră și, pe cînd la Ineu oamenii intrau în biserică, la Moara cu noroc se începu veselie, o veselie destrăbălată și fără de frîu.

Ana nu voia să joace tocmai pe timpul sfintei liturghii și era jignită, văzînd pe Uța acum chiar mai nerușinată decît totdeauna ; dar Lică, neastîmpărat afară din seamăn, o strînse în brațe și o luă cu sila la joc. Ea își aținti ochii la Ghiță ; acesta însă, în loc de a se arăta supărat, scoase pe Uța din mîinile lui Răuț și începu să-și petreacă și el, dar să-și petreacă, precum petrece omul, cînd se pune în ciuda altuia. Apoi desfrîul are și el farmecile lui, și Ana încetul cu încetul se obișnuise și prinsese o tainică poftă de el.

Pentru ca petrecerea să fie mai cu haz, Lică scoase peste cîțva timp din șerparul său plin de bani patru hîrtii, scupă pe ele și le lipi pe fruntea fiecăruia dintre țigani cîte una.

— Acum cîntați pînă ce nu se rump toate coardele ! strigă el apoi și iar o apucă pe Ana, care dinadins se lăsa în voia lui și se făcea cu atît mai neastîmpărată, cu cît Ghiță se arăta mai nepăsător.

Iară Ghiță fierbea în el și nu se stăpînea decît cu gîndul că e vai și amar de bărbatul care trebuie să-și păzească nevasta, și era vesel, ca să arete că el nu e asemenea bărbat.

Era dar o veselie, încît casa parcă era să zboare cu dînșii în aer : Lică o juca pe Ana de abia îi mai atingeau picioarele pămîntul ; Ghiță și Răuț luaseră pe Uța la mijloc, Păun și Marți băteau în palme și chiuiau în ruptul capului, țiganii trăgeau din toate puterile cu arcușul, zîmbind cu mulțumire și privind din cînd în cînd cu ochii galeși la hîrțiile ce le erau lipite pe frunte, iară cîinii lui Ghiță zăceau cu capul pe labe în pragul birtului și priveau buiguiți la cele ce se petreceau.

Obosit, în sfîrșit, de joc, Lică se lăsă pe laiță, o luă pe Ana pe genunchi și începu, așa în glumă, să o sărute și să o strîngă.

Ghiță nu se mai putu stăpîni și, făcîndu-se că nu vede nimic, ieși să se mai răcorească sub cerdac.

— Acu lasă-mă, grăi Ana înecată, că începe Ghiță să se supere.

— Apoi nu vezi tu că nici eu nu vreau alta, răspunse Lică. Să-l necăjim nițel. Măi Ghiță ! strigă apoi, așa e că mi-o lași mie acu o dată, de ziua de Paști ?

— Fă cu ea ce vrei ! răspunse Ghiță în glumă ; dar în dosul glumei se simțea minia lui oarbă și nesățioasă.

Ana se desfăcu din brațele lui Lică, și cîtva timp veselia peri din mijlocul lor, deși îndeosebi Ana numai acu era în voie bună și ar fi voit să-și petreacă din toată inima.

Iară Ghiță plănuia în el cum să plece acum la Ineu, fără ca să deie loc la presupuneri, cum să plece, cum să-l afle pe Pinteș și cum să se întoarcă pe nesimțite cu el, ca să i-l deie prins pe Lică.

Era pe la un ceas după-amiazăzi, cînd Lică îl apucă la o parte și îi zise :

— Noi ne-am înțeles : tu pleci pe ici încolo și mă lași pe mine aici cu dînsa. N-ai nevoie să-i spui nimic ; te duci, ca să se pomenească deodată singură cu mine și atît. Am să le zic celorlalți că te-ai pus să dormi în podul grajdului, pentru ca nimeni afară de noi să nu simță nimic.

Ghiță se așteptase la aceasta ; acum însă, cînd nu mai era timp de a se chibzui, el rămase încremenit.

— Are să-ți vie greu acu o dată, urmă Lică, de aici înainte ești lecuit pe vecie. Tu vezi că ea mi se dă de bunăvoie : așa sunt muierile.

Ochii lui Ghiță se împăinjeniră. În două ceasuri putea să meargă călare și pe căi ascunse la Ineu și în alte două ceasuri, pe cînd se întunecă, să se întoarcă dimpreună cu Pinteș la Moara cu noroc.

„Așa vrea Dumnezeu ! își zise el ; așa mi-a fost rînduit.“

Și cînd și le zicea aceste, se simțea așa de tare, încît, cu toate cele ce văzuse, nu credea că e cu putință ca Ana, Ana lui să se deie viuă în mîinile unui om ca Lică. „Și dacă se dă, atunci e mai bine așa, adăogă el, să se hotărască odată ; să știu cum stau, căci viața mea tot e perdută, dacă nu răușesc acum.“

— Bine, îi zise dar lui Lică. Și cînd să mă întorc ?

— Mîne dimineată.

— Dar un lucru, adause Ghiță, fă ce faci, însă nu mă face de rușinea lumii ; caută ca ceilalți să nu simță nimic.

— Asta de sine se înțelege ; altfel nici ea nu m-ar lăsa să mă apropii de dînsa, grăi Lică și se depărtă.

Ghiță rămase cîtva timp privind în urma lui, apoi se întoarse spre grajd, cu avîntul omului care, purtat și orbit de un singur gînd, își pune viața în joc, ca să arate că nu se teme că o va pierde.

Pe cînd el își gătea calul la grajd, Lică-l punea la cale pe Răuț.

— Care va să zică, grăi Răuț în cele din urmă, cînd se înseară, noi îi lăsăm pe dînșii acolo, ne întoarcem, stăm ascunși și nu ieșim decît la semnul dat de tine.

— Huhurez ! răspunse Lică și iar se puse pe veselie.

Peste puțin, Răuț întrebă cine voiește să vie cu dînsu la Șicula.

— Punem caii la căruța lui Ghiță, zise el, încărcăm țiganii și mergem ca la nuntă. Uță ! Haid și tu cu noi ! O dată sunt Paști pe an. Îl luăm și pe Marți.

— M-aș duce și eu, grăi Lică, dar nu mă lasă inima ; apoi ar trebui să fiu de mult la Fundureni și nu pot să mai perd vremea pe aici ori pe la Șicula.

— Marți ? zise Uța zîbind prin ascuns. El cine știe pe unde o fi acum. O fi sărind gardurile prin Fundureni, pe la drăguța lui de pereche ; dar eu mă duc, dacă mă luați.

Atît dorea și Ana : să rămîie singură cu Ghiță.

Intr-un tirziu însă ea băgă de seamă că Ghiță, care nu fusese de față la plecarea celorlalți, nu se mai întoarce și începu a se nedumiri.

— Ghiță doarme prea mult, zise ea ridicîndu-se.

— S-a dus și el, grăi Lică așezat.

— Cine ?

— Ghiță. N-am zis că-i fac rînd să plece ?

Ana se întoarce cu obrazii aprinși de la el și ieși afară, ca să-l caute pe Ghiță ; dar ea îl văzu departe pe vale în sus călărind spre Fundureni, rămase cîtva timp răcită în tot trupul, apoi iar se întoarce.

— Așa-i, zise ea zîmbind, s-a dus. Cu atît mai bine !

Lică se ridică și făcu ca și cînd ar fi voind să plece și el.

— Ce vrei ? întrebă ea.

— Nu spuneam că trebuie să plec ?

— Să nu umblăm cu vorbe deșerte, îi zise ea. Acu rămîi. Tu ești om, Lică, iară Ghiță nu e decît o muiere îmbrăcată în haine bărbătești, ba chiar mai rău decît așa.

Grăind aceste, ea-și stîmpără obrazii cu palmele, își ridică cu vîrfurile degetelor părul de pe frunte, apoi grăi, privind ca ieșită din fire împrejur :

— Rău ai făcut că i-ai trimis pe ceilalți de aici. Aș vrea să văd oameni împrejurul meu, oameni mulți, să-mi petrec, încît să ți se ridice perii în vîrfurile capului, pînă ce nu cad istovită la pămînt. Dar acum e bine așa : tu trebuie să-mi făgăduiești însă un lucru.

Lică privea cu mulțumire la obrazii ei aprinși, la ochii ei plini de văpaie sălbatică, la buzele ei desfăcute ca și caisa rășcoaptă și la trupul ei înalt,

mlădios și fraged. Se simțea stăpinit de dînsa și parcă voia dinadins să se lase în stăpînirea ei.

— Oricare ar fi acela, ți-l fac, zise el, întinzînd mîna, ca s-o apuce,

XV

Era în amurgul serii.

Peste zi fusese cald ca-n zilele de vară și acum, pe la sfințitul soarelui, se simțea un fel de greutate în aer ; deodată se făcu rece și începu să bată vîntul și să aducă niște nouri de la răsărit, să-i întindă la dreapta și la stînga și să-i mîne mereu înaintea spre apus.

De departe, ca din fundul pămîntului, se auzea din cînd în cînd cîte un tunet molcom și iar se perdea în tăcerea amurgului.

Lică ședea la masă, cu paharul înaintea sa, de vorbă cu Ana, dar neastîmpărat și trăgînd mereu cu urechea la cîinii ce lătrau în depărtare, ca și cînd s-ar apropia cineva, om necunoscut, cu care cîinii nu sunt deprinși.

Șerparul plin de galbeni, pe care îl descinsese cîtva timp după plecarea lui Ghiță, era aruncat jos la picioarele patului.

— Așa crezi tu acum, grăi Ana, care ședea în cealaltă parte a mesei, față în față cu el.

— Asemenea lucruri nu se cred, răspunse el cam necăjit, ele se simt. Ziceam că dac-aș voi să plec, mi-ar fi greu să mă despart de tine. Mai multă dovadă nu-ți trebuie decît că ți-o spun, fiindcă oamenii de felul meu, mai ales la anii mei, nu prea spun asemenea lucruri. Dar, adause el, lumea mă socotește om rău la fire pentru că știu să mă stăpînesc în toate împrejurările : nici acu n-o să-mi pierd eu sărîta.

Grăind aceste, el privi cu ciudă la dînsa, apoi se ridică.

Ana se ridică și ea.

— Ce-i ? întrebă ea speriată. Ce ai de gînd ?

— Eu mă duc, răspunse el și scoase traista cu scule din dosul lăzii.

— Nu poți să te duci și să mă lași pe mine singură și așa cum sunt.

— Trebuie să mă duc și nu vreau să rămii, zise el punîndu-și pălăria în cap.

Ana își opri răsufierea : îi era ca și cînd nu el ar pleca, ci ea însăși ar fi dată cu rușine afară din casă, în mijlocul drumului, unde toți trecătorii își întorc fața de la dînsa. Cînd îl văzu dar că pleacă, ea se înfipse cu amîndouă minile în brațul lui și-i zise cu liniștea încordării :

— Dacă te duci și te duci, ia-mă și pe mine : nu vreau să-l mai văd ; nu pot să mai dau față cu el.

— Ei, ce să fac cu tine ! îi răspunse el și-o dete — așa cam în silă — cu cotul la o parte.

Ana se retrase și rămase cu ochii la pămînt și neclăntită în mijlocul casei ; apoi într-un tîrziu își ridică ochii la el, ca și cînd ar voi să-i zică : „Ce mai stai ? Ziceai că te duci.“

Înalt, cu mustața lungă, alb ca varul la fața neted rasă, cu traista plină de scule prețioase în mînă și cu pălăria roșundă peste pletele răsucite, Lică stetea ca înfipt în pămînt înaintea ei.

— Și parcă văd cu ochii cum ai să te împaci cu el și să-ți verși toată minia adunată în sufletul tău asupra mea, zise el, apoi se întoarse în călcîi și se depărtă cu pas iute și mărunț.

Peste puțin el trecea călare pe murgul său fugareț la deal spre Fundureni, mîinîndu-și calul său întins, ca și cînd s-ar ști gonit de moarte.

Ploaia începu să cază în stropi mari, tunetele începură să răsunе de-a lungul văii cu niște zguduituri mai puternice și tot mai puternice ; fulgerele sfășiau mai în lung, mai pe-ntrecute și tot mai pe-ntrecute noaptea căzută în pripă : iară Lică gonea cu frîul slobod și plecat spre gîtul calului, încît trecea ca blestăm̃ul pămîntului pîntre șiroaiele îndesate, pîntre tunete și fulgere.

Pe cînd sosi în preajma satului, ud pînă la piele și obosit și amețit de băutură, de petrecerea fără de frîu și de neastîmpărul sufletului său, el tremura în tot trupul și abia se mai ținea în scări.

Și totuși parcă-i venea să-și schimbe calea și să se întoarcă iar la Moara cu noroc.

„De femeie m-am ferit totdeauna și acum la bătrînețe tot n-am scăpat de ea !“ zise el, apoi o luă la dreapta, pe lîngă sat, ca să iasă la pădure și să-și caute un adăpost ; dar sosind în dreptul bisericii ce stetea singură și părăsită la cîteva împușcături deasupra satului, el își opri calul și privi cu veselie gîndului bun la ușa cea mare.

Fără de a se mai gîndi, sări din scări, apucă ușa bisericii cu amîndouă minile și se izbi în ea, ca să-i rupă zăvorul, să o scoată din țîțini, în sfîrșit, să o spargă.

Ușa se zgîlțăie, încît răsuna toată biserica goală, dar ea nu îngădui cu una cu două și trecu timp la mijloc pînă ce Sămădăul izbuti să intre.

Acum era la adăpost.

Ploaia se vărsa șiroaie și se bătea de acopere-mîntul bisericii ; ferestrele mari zîngăneau mereu sub zguduitura trăsnetelor ; fulgerele luminau într-una chipurile sfinților ce priveau țintă, cu ochii lor nemîșcați, la omul abătut din cale, care venise să turbure liniștea sfîntului locaș.

Lică nu vedea și nici nu auzea nimic.

El trecu, ducîndu-și calul de căpăstru, spre altar, își legă calul de strana de dreapta, apoi intră, ca să-și caute în altar ceva, o haină preoțească, vreun stihar, în sfîrșit, o acoperitoare, pe care s-o ieie peste sine, și alta, pe care s-o arunce pe cal, căci bietul dobitoc tremura de frig.

El aștepta un fulger, ca să poată vedea cele de dimprejurul său.

Erau niște Țoale pe un cuier la dreapta, era acoperitoarea de pe altar și erau perdelele mari de la ușa din mijloc a altarului.

El trase, înainte de toate, acoperitoarea de pe altar și se duse de o aruncă asupra calului plin de spume.

Acum se simțea mai tihnit și întorcîndu-se iar spre altar, ca să rumpă perdeaua de la ușă, el începu să simtă mirosul tămîiei și al făcliilor de ceară ce arseseră peste zi și parcă-i venea greu de ceea ce voia să facă. Gîndurile, care îl părăsiseră din clipa intrării sale în biserică, iar se iviră unul cîte unul în mintea lui. Vedea pe Ana, pe Ghiță, pe Pîntea, pe oamenii din sat, vedea oarecum așa, cum vezi înainte de-a adormi, una peste alta, o lume întreagă și de cîte ori calul își bătea copitele în pardoseala de piatră, îl trecea un tremur de îngrijare, căci multe făcuse în viața sa, dar cele sfinte încă nu le atinsese.

El apucă perdeaua de un colț și o smînci cu o opintire îndărătnică, ca s-o tragă la sine.

Perdeaua era însă groasă și căptușită cu mătase și nu îngădui.

El o smînci cu îndoită putere.

Perdeaua începu a se destrăma cu un foșnet ascuțit și pătrunzător, și acest sunet era așa de tare, de aspru și de sfișietor, încît îl tăia ca un junghi prin creieri pînă în măduva oaselor și-l făcu să scape din mînă

perdeaua pe jumătate ruptă și să rămîie cuprins de fiori și împietrit la ușa altarului.

Înspăimîntat, el singur nu știa de ce, făcu un pas înapoi și privi, trăgîndu-și capul între umeri, împrejurul său.

Nu era nimeni aici, nici o suflare omenească, nici un ochi care să-l vadă, nici un glas care să-l deie pe față, nici o minte care să treacă peste a lui, nimeni și nimic decît tăcerea, mirosul de tămîie și de făclii, sfinții de pe pereți și bătaia din cînd în cînd a copitelor de cal în piatra de pardoseală. Era însă un gînd, care aici trebuia să-i vină oricărui om : că este o putere tainică ce lucrează prin oameni și le luminează mințile, că toate vin de la această putere, pe care nimic nu o covîrșește, pentru că ea pune șirul întîmplărilor prin care trece omul. Dumnezeu era acela care-l scăpase de atitea primejdii, Dumnezeu îi lumina mintea și întuneca pe a celorlalți ; cu Dumnezeu n-ar fi voit să se strice.

Dar nu ! el voia să aibă perdeaua ; voia să o taie cu cuțitul, ca să nu îi mai foșnească în urechi. Însă cuțitul rămăsese în șerpăre. „Șerparul meu !“ țipă el tare și sfișietor, încît calul sări sperios la o parte. „Șerparul meu !“ strigă iar și începu să se pipăie mereu la trup, ca și cînd i-ar fi arzînd cămașa pe el și să deie pas cu pas înapoi, pînă ce nu ieși din altar spre mijlocul bisericii.

Aceasta era pedeapsa lui Dumnezeu.

Îi era frică, încît îi venea să se arunce pe cal și să meargă și să fugă mereu, pînă ce nu va scăpa de el ; însă Dumnezeu e pretutindenea, fiindcă pretutindenea, în tot locul și în toate timpurile soarta omului atîrnă de întîmplări, a¹ căror tainică legătură el cu mintea lui mărginită nu poate să o cuprinză. Afară

¹ În text : *ale*.

tuna, și el se cutremura la fiecare trăsnet; afară fulgera, și fiecare fulger îi trecea ca un fior prin inimă; icoanele sfinților îl priveau, și el stetea împietrit sub ele, căci oriunde s-ar fi dus, el tot acolo rămînea: el își puse minile în cap, își rupse în urmă băierile cămășii; îi venea să-și scoată inima din piept, îi venea să se repeadă cu capul în zid, ca să rămîie sfărîmat la treptele altarului.

Dar el nu putea să moară; de nimic nu îi era mai frică decît de moarte: ar fi voit să trăiască mult și lung, cît ține lumea, ca să scape de viața cealaltă, și o hotărîre aspră îi cuprinse mintea.

— Unul cite unul, strigă el ridicîndu-și mîna dreaptă în sus, unul după altul, om cu om toți trebuie să moară, toți care mă pot vinde, viață cu viață trebuie să se stingă, căci dacă nu-i omor eu pe ei, mă duc ei pe mine la moarte.

Grăind aceste, el se repezi pe cal, ieși călare pe ușa cea spartă, se întoarse spre pădure, dete un ocol, intră din altă parte în sat, trecu de-a lungul uliții pînă la casa preotului și bătu la portiță.

Era cam pe la nouă ceasuri și popa ședea încă la masă, cînd auzi bătaia în portiță și ieși.

— Să mă ierți, părinte, îi zise el, dar viu cu grabă. Astăzi, chiar în ziua de Paști, mi-a pierit o parte dintr-o turmă.

— Mulți oameni răi pe fața pămîntului! răspunse preotul cuprins de mîhnire sufletească.

— Și te rog, urmă Lică, fără să mai țină seamă de vorbele preotului, n-ai văzut cumva pe Răuț trecînd pe aici?

— Nu!

— Atunci mănînc ceva, apoi mai dau o raită prin pădure și încă mine de cu zori sunt la Ineu, unde cred că va fi plecat și el. Iar dacă s-ar întimpla să

mă înșel și să mai vină pe aici, te rog să-i spui ca să mă caute la Ineu. Noroc bun ! și să mă ierți, părinte.

Grăind aceste, el plecă, dete o raită spre pădure, apoi ieși în drum și slobozi calul la vale, spre Moara cu noroc.

XVI

Înainte de a pleca, Ghiță îl căutase pe Marți, ca să-i deie de lucru, însă nu l-a putut găsi în pripă și nu avea destulă răbdare, ca să-l caute mai cu dinadins. Ele se depărtă dar în grabă, ca omul care nu are timp de pierdut.

În urmă, cîtva timp după ce plecase, privind în urma sa, el văzu căruța în drumul de la țară, dar nu putea să-i treacă prin gînd că în acea căruță sunt oamenii pe care îi lăsase la cîrciumă, fiindcă aceștia veniseră călare.

Cu toate aceste el începu a se nedumiri.

Sosind, în sfîrșit, aproape de Ineu el îl găsi pe Marți în drum.

Ungurul plecase să-l vestească pe Pinteă despre cele ce se petrec la Moara cu noroc.

Ghiță rămase cîtva timp buiguit, ca lipsit de simțiri.

„Dar ce să fac ? ! Își zise el în cele din urmă, dacă Dumnezeu nu mi-a dat gîndul cel bun în ceasul potrivit. Dacă e rău ce fac, nu puteam să fac altfel.“

Și de aci înainte el simțea că Ana e pierdută și nu se mai gîndea decît la răzbunarea lui.

Însă niciodată nădejdea nu piere cu desăvîrșire din sufletul omului și așa el tot își mai zicea : „Și dacă totuși s-ar întîmpla să mă întorc la timp“. De aceea el grăbi.

El sosise încă din vreme cu Marți, cu Pinteă și cu alți doi jandarmi în preajma Moarei cu noroc, dar temîndu-se că nu cumva Lică să îi zăpsească ¹ și să fugă de la cîrciumă, ei descălecară în culmea dealului și se hotărîră să aștepte întunecimea, ca să se poată apropia pe nesimțite.

Ghiță, galfăd ² la față, ca și cînd i-ar fi săcat tot sîngele din vine, stetea întins pe pămînt, culcat pe brînci, privind țintă și cu ochii însetați în vale.

— Tare om ești tu, Ghiță, grăi Pinteă pe gînduri. Și eu îl urăsc pe Lică ; dar n-aș fi putut să-mi arunc o nevastă ca a ta drept momeală în cursa cu care vreau să-l prind.

— Nevasta, răspunse Ghiță, mi-am pierdut-o eu de mult. N-ar fi trebuit să iau eu pe Uța la casa mea, căci numai Uța a stricat-o, adause apoi într-un tîrziu, așa pentru dînsul, și iar tăcu și așteptă cu încordare căderea întunecimii apropiate.

Deodată el sări ca ieșit din fire în picioare.

— Ne-au zăpsit ! strigă el. Iată-l călare. Pleacă ! A fost singur, singur cu dînsa ! Săriți pe cai ! După el ! Sfinte Doamne, cîinii, pe care i-am luat la casa mea, ca să mă apăr de el, cîinii mei mă vînd și-l scapă din mîna mea !

Cînd rosti cele din urmă cuvinte, ei se aflau toți patru călare, porniți de-a curmezișa peste coaste drept în urma lui Lică. Dar ei înaintau mai anevoie la vale decît Lică la deal, caii lor nu se puteau măsura cu murgul lui Lică și așa depărtarea creștea mereu între urmărit și urmăritori.

Ajunși în preajma satului, ei îl perdură din vedere și se opriră zăpăciți.

¹ A zăpsi — a zări, a surprinde.

² Galben, palid.

— Dați voi la dreapta, grăi Pinte, că noi dăm la stînga ; ocolim satul și apoi ne întoarcem, ca să vedem dacă nu cumva s-a oprit aici, fiindcă pe vreme ca asta unde dracu să se ducă.

— Ei, ce mai vorbe ! L-am scăpat și socoteală curată, răspunse Ghiță rîzînd. Voi mergeți mai departe : eu mă întorc acasă să-mi închei socoteala cu dînsa.

Grăind aceste, el smînci frîul calului și se întoarce la vale, drept spre Moara cu noroc.

Ana, care petrecuse tot timpul acesta plîngînd, se ridică și își șterse lacrămile din față, cînd auzi copitele calului bătîndu-se de pietrișul de dinaintea cîrciumei, apoi inima începu să-i bată tare.

Dar mai trecu mult timp la mijloc pînă ce el intră.

Descălecînd, el socoti că trebuie să-i deie calului fin, apoi, că trebuie să-l șteargă de sudori și să-l acoperă cu o cergă, iar după ce le făcu toate aceste, el rămase cîtva timp în ușa grajdului, își dete seamă despre cele ce voia să facă, apoi își luă pălăria din cap, își făcu de trei ori cruce și plecă spre cîrciumă.

Intrînd, el închise ușa în urma sa, o încuie și aruncă cheia într-un colț.

Ana se cutremură în tot trupul, apoi se îndreptă, se dete un pas înapoi și grăi înecată :

— Nu vreau să mor, Ghiță ! Nu vreau să mor ! urmă ea tare și se aruncă în genunchi la picioarele lui. Fă ce vrei cu mine, dar nu mă omorî.

Ghiță își dete trupul înapoi, se plecă, îi apucă cu amîndouă mîinile capul și privi dus în fața ei.

— Nu-ți fie frică, îi zise el înduioșat, tu știi că-mi ești dragă ca lumina ochilor. N-am să te chinuiesc : am să te omor cum mi-aș omorî copilul meu, cînd ar trebui să-l scap de chinurile calăului, ca să-ți dai sufletul pe nesimțite.

— Dar de ce să mă omori ? zise ea agățîndu-se de brațele lui. Ce-am păcătuit eu ?

— Nu ştiu ! răspunse el. Simt numai că mi s-a pus ceva de-a curmezişa în cap şi că nu mai pot trăi, iară pe tine nu pot să te las viuă în urma mea. Acu, urmă el peste puţin, acu văd c-am făcut rău şi dacă n-aş vedea din faţa ta că eu te-am aruncat ca un ticălos în braţele lui, pentru că să-mi stîmpăr setea de răzbunare, dacă mai adineoară l-aş fi găsit aici, poate că nu te-aş fi ucis.

Ana se ridică şi privi ca trezită din somn la el.

— Unde ai plecat tu ? întrebă ea.

— M-am dus ca să-l aduc pe Pinte, pentru ca să-l prindem aici pe Lică cu şerparul plin de galbenii luaţi de la arîndaşul. El e omul de la care am primit hîrţile, pe care găsiseseşi tu atunci noaptea semnele.

— Ghiţă ! Ghiţă ! de ce nu mi-ai spus-o tu mie asta la vreme ? ! zise ea înăbuşită de plîns şi-l cuprinse cu amîndouă braţele.

Afară se auzi ţipetul unui huhurez, apoi iar se făcu linişte.

Ghiţă începu şi el să plîngă, o strînse la sîn şi îi sărută fruntea.

— Pentru că Dumnezeu nu mi-a dat gîndul bun la vremea potrivită, zise el, şi deodată se întoarse spre uşă.

Afară se auzeau paşi, şi peste puţin cineva încercă să deschiză uşa.

— Pinte cu jandarmii ! şopti bărbatul scoţîndu-şi cuţitul de pe tureac. Ano ! fă-ţi cruce ! fă-ţi cruce, că nu mai avem vreme.

— Săriţi că mă omoară ! săriţi, măi oameni ! strigă nevasta luptîndu-se cu el, săriţi, săriţi !

Cînd uşa căzu sfărîmată din ţîţini şi Răuţ se ivi cu Lică în ea, Ana era întinsă la pămînt şi cu peptul plin de sînge cald, iară Ghiţă o ţinea sub genunchi şi apăsa cuţitul mai adînc spre inima ei.

— Dă foc ! zise Lică, și Răuț își descărcă pistolul în ceafa lui Ghiță, care căzu înapoi, fără să mai poată afla cine l-a împușcat.

Nemaisimțind greutatea genunchilor lui, Ana se opinti să se ridice.

— Tu ești, Lică, tu ? ! gemu ea cu ochii țintiți la el. Vino și mă ridică.

Cînd Lică se plecă asupra ei, ea țipă dezmiardată, îi mușcă mîna și își înfipse ghearele în obrajii lui, apoi căzu moartă lingă soțul ei.

Lică se ridică iute și începu să-și șteargă singele de pe obrajii zgîriați, să-l șteargă fără de astîmpăr, ca și cînd mîna ei ar fi otrăvită, apoi își luă șerparul de la picioarele patului și îl încinse.

— Voi căutați, că trebuie să găsiți bani mulți în casă, le zise după aceste, și cînd socotiți că eu mă apropii de Fundureni, dați foc, pentru ca să pot privi cîrciuma arzînd de la Fundureni, dimpreună cu sătenii. Tu, Răuț, vii pe ceealaltă cale la Ineu, iară tu, Păune, te întorci la Șicula.

Toate aceste el le zise iute, ca și cînd i-ar fi groază să mai steie sub acest acoperemînt, și ștergîndu-se mereu cu mîneca la față, iară după ce își dăde astfel poruncile, se depărtă spre șirul de răchite, unde-și lăsase calul.

Murgul făcuse prin ploaie o dată calea pînă la Fundureni și o dată înapoi : era obosit și se culcase.

Acesta era un rău semn pentru Lică, fiindcă el încă în noaptea asta trebuia să mai facă tot pe acest cal obosit drumul pînă la Ineu, cu încunjur și pe drumuri rele, pe la Fundureni.

Iară zgărietura din față îl ustura și-l făcea mereu să se întrebe : „Ce vor zice oamenii, dacă mă vor vedea zgăriat la față și mușcat la mînă ?“

Murgul nu voia să se ridice, apoi nu voia să plece, ci stetea zgriburînd în loc, apoi nu voia să o ieie la

treapăt, dar deodată el își adună toate puterile, o rupse la fugă încordată și o ținu așa cale de cîteva împușcături, apoi căzu frînt la pămînt, încît își aruncă stăpînul cît colo între cioate.

„Acu m-a ajuns mînia lui Dumnezeu ! grăi Lică după ce se ridică cu anevoie de la pămînt. Ce să fac eu acum ? ! Calul meu ? ! Mîne îmi găsesc oamenii calul aici, și eu cu fața zgîriată și cîrciuma arde.“

Încă pe cînd plecase de la Moara cu noroc, îl apucaseră fierbințele ; acum începură să-l treacă sudoarele și tremura, încît abia mai stetea pe picioare.

El se gîndi să-și ieie calul și să-l țîrească pînă la rîulețul umflat, ca doară să-l ducă valurile departe la vale : dar nu avea destulă putere. Luă dar șeaua de pe el, îi luă frîul din cap și plecă spre rîuleț, ca să o ieie pe jos drept la Ineu. Rîulețul era însă umflat. „Nu-mi pasă !“ își zise el hotărît și, aruncînd șeaua și frîul în valuri, intră în apă. Dar abia făcu un pas, doi dinainte și valurile răpezi îl apucară și îl făcură să se retragă înspăimîntat spre mal. El căută un alt loc de trecătoare mai la deal, apoi un al treilea, apoi un al patrulea, și așa umbla mereu pe mal, privind neîncetat împrejurul său și spre focul de la Moara cu noroc, și ștergîndu-și din cînd în cînd singele de pe obraji.

Deodată el se opri înveselit în loc.

Ghiță plecase călare la Ineu și calul lui trebuia să fie la Moara cu noroc, un cal odihnit și luat din grajd, cu care, pe lîngă tot încunjurul, putea sosi la vreme în Ineu.

El se întoarse iar la vale, deși era săcat de puteri, și parcă nu se mai simțea destul de tare spre a-și tîrî trupul pînă la cîrciuma cuprinsă de flăcări.

În vremea aceasta Răuț se depărtase spre Ineu, Păun ¹ o luase spre Șicula, iară Pintea, văzînd focul la

¹ În text : *Pîrou*.

Moara cu noroc, îi lăasă pe săteni să creadă că a trăsnet din cer și aducîndu-și aminte de vorbele lui Ghiță, se întoarse drept pe zarea de lumină, ca să sosească, dacă mai era cu putință, la vreme.

Cînd ajunsese la murgul lui Lică, calul îi sări speriat în lături.

„Un cal ? ! Murgul lui Lică ! strigă el sărind din scări. Sfinte Doamne, încotro s-a dus ? Îmi scapă, iar îmi scapă ! La deal n-a putut să meargă, fiindcă l-aș fi văzut.“

El așteptă un fulger, ca să poată privi împrejur.

Fulgerul nu-i fu trimis din cer, dar Lică se văzu trecînd prin zarea focului, pe care îl pusese la Moara cu noroc, pentru ca să arunce vina păcatului său asupra lui Dumnezeu, făcînd lumea să creadă că a trăsnet.

— Stăi ! strigă Pinteza tare, încît răsună toată valea. „Uf ! Sărăcul de mine ! își zise apoi. L-am scăpat ! Acu fuge.“

Așa-i ! dar astă dată Lică nu mai putea să fugă și dacă fugea, tot prins era, prins de mîna lui Pinteza, prins cu toate dovezile.

El se îndreptă, încît părea îndoit așa de înalt ca mai nainte, privi împrejurul său, își ținti ochii la un stejar uscat ce stetea la depărtare de vreo cincizeci de pași, scrișni din dinți, apoi își încordă toate puterile și să rezezi înainte.

Pinteza îl găsi cu capul sfărîmat la tulpina stejarului și rămase neclintit și cuprins de fiori în loc.

„A scăpat ! zise el într-un tîrziu. Dar asta nu are s-o afle nimeni în lume.“

Grăind aceste, el îl apucă pe mort de un picior și îl tîrî după sine pînă la rîuleț, apoi împinse trupul cu piciorul în valuri.

Luni pe la prînz focul era stins cu desăvîrşire şi zidurile afumate steteau părăsite, privind cu tristeţă la ziua senină şi înveselitoare.

Din toate celelalte nu se alesese decît praful şi cenuşa : grinzi, acoperemînt, duşumele, butoaie din pivniţă, toate erau cenuşă, şi numai pe ici pe colo se mai vedea cîte un cărbune stins, iar în fundul gropii, care fusese odinioară pivniţă, nu se mai vedeau decît oasele albe ieşind pe ici pe colo din cenuşa groasă.

Bătrîna şedea cu copiii pe o piatră de lîngă cele cinci cruci şi plîngea cu lacrimi alinătoare.

— Se vede c-au lăsat ferestrele deschise ! zise ea într-un tîrziu. Simţeam eu că nu are să iasă bine : dar aşa le-a fost data.

Apoi ea luă copiii şi plecă mai departe.

Novele din popor, Bucureşti, 1881

POPA TANDA

I

Ierte-l Dumnezeu pe dascălul Pintilie ! Era om bun și cîntăreț vestit. Și murăturile foarte îi plăceau. Mai ales dacă era cam răgușit, le bea cu gălbenuș de ou și i se dregea organul, încît răsunau ferestrele cînd cînta „Mintuiește, Doamne, norodul tău !“ Era dascăl în Butucani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală, pomeni și ospețe de bogat. Iară copii n-avea dascălul Pintilie decît doi : o fată, pe care-a măritat-o după Petrea Țapului, și pe Trandafir, părintele Trandafir, popa din Sărăceni.

Pe părintele Trandafir să-l țină Dumnezeu ! Este om bun ; a învățat multă carte și cîntă mai frumos decît chiar și răposatul tatăl său, Dumnezeu să-l ierte ! și totdeauna vorbește drept și cumpănit, ca și cînd ar citi din carte. Și harnic și grijitor om este părintele Trandafir. Adună din multe și face din nimica ceva. Strînge, drege și culege, ca să aibă pentru sine și pentru alții.

Mult s-a ostenit părintele Trandafir în tinerețea lui. Școlile cele mari nu se fac numai iac-așa, mergînd și venind. Omul sărac și mai are, și mai rabdă. Iară cu capul se lucrează mai greu decît cu sapa și cu furca. Dar toate s-au făcut și nici n-au rămas lucru zădarnic. Trandafirică a ajuns popă în satul tătine-său, în Butu-

cani, bun sat și mare, oameni cu stare și cu socoteală ; dar la pomeni și la ospete părintele Trandafir nu mergea bucuros.

Minunat om ar fi părintele Trandafir, dacă nu l-ar strica un lucru. Este cam greu la vorbă, cam aspru la judecată : prea de-a dreptul, prea verde-fățiș. El nu mai sucește vorba, ci spune drept în față, dacă i s-a pus ceva pe inimă. Nu e bine să fie omul așa. Oamenii se prea supără cînd le luăm căciula din cap. Și e bine să trăim bine cu lumea. Aceasta s-a văzut și cu ale părintelui Trandafir. Un om ca el nici doi ani n-a putut să steie în Butucani. Cînd una, cînd alta : o dată da cu vorba-n săteni, altă dată-n protopop. Și este știut că, mai ales cu protopopul, preoții trebuie să nu facă multă vorbă. Decît vorbele, la protopopi, darurile au mai mult înțeles. Dar asta părintele Trandafir nu voia s-o priceapă.

Nu-i vorbă ! drept avea părintele Trandafir. Este numai că dreptul e treaba celor mari în putere. Cei mai slabi trebuie să și-l arăte pe-ncetul. Furnica nu răstoarnă muntele, dar îl poate muta din loc : încet însă, încet, bucățică după bucățică. Poate că știa și părintele că este așa în lume ; dar el avea legea lui. „Ce-i drept și adevărat, nici la dracu nu-i minciună !“ Acesta era cuvîntul lui ; cu acest cuvînt și-a făcut calea din Butucani... Adecă nu tocmai el a făcut-o, ci sătenii. O vorbă și încă ceva, pentru mai bună înțelegere, la protopop, o cale la episcopie și aici o vorbă bună de la protopop : lucrurile se fac, numai dacă le știm face. Cu mult, cu puțin, părintele Trandafir fu trimis de la Butucani la Sărăceni, pentru buna înțelegere între credincioși.

Popă-n Sărăceni ! Cine știe ce vrea să zică popă-n Sărăceni ! Dar așa-i trebuie părintelui Trandafir ! Cine vrea să sară peste groapă arunce-și mai nainte desagii peste ea. Părintele Trandafir n-avea însă decît o

nevastă și doi copii : desagii îi erau deșerți. Pentru aceea îi era atît de greu să sară din Butucani la Sărăceni.

Pe valea Seacă este un sat pe care oamenii îl numesc Sărăceni. Un sat „Sărăceni“, pe o vale „seacă“ : mai rău nu poate să sune însemnarea unui loc.

Valea Seacă !

„Vale“, pentru că este un loc închis între munți ; „seacă“, pentru că păriul ce și-a făcut cale pe mijlocul văii este sec aproape întregul an.

Iată cum stă valea :

În dreapta este un deal numit Rîpoasa. În stînga sunt alte trei dealuri, numite Fața, Gropnița și Aluniș.

Pe Rîpoasa cresc stînci ; pe Fața sunt holde ; pe Gropnița este satul, iară pe Aluniș sunt mormintele satului, între aluni și mesteacăn.

Așa-n dreapta și așa-n stînga ; dar lucrul de căpetenie este tocmai în fund. Aici sunt munții ; de aici vine ce vine.

Dincolo, peste Rîpoasa, este Valea Răpiții, o vale mai adîncă decît Valea Seacă și numită așa pentru că printr-însa curge Răpița. Răpița este supărăcioasă, mai ales în timp de primăvară iară păriul de pe Valea Seacă este un crac al Răpiții. Primăvara, cînd se topește neaua pe munți, Răpița se supără, varsă o parte din minia ei în cracul de pe Valea Seacă, și asta încețază a mai fi „seacă“. În cîteva ceasuri, sărăcenenii sînt numai prea bogați de apă. Așa o pat aproape în fiecare an. Cînd sămănăturile din vale par mai frumoase, Valea Seacă minte cu numele și spală tot ce-i pică în cale.

Ar fi încă bine dacă astă năpădire ar ținea numai scurtă vreme. Apa rămîne însă pe vale, formînd multe locuri de adăpost pentru neamul broscănesc.

Iară în locul grînelor, pe lingă bălți, cresc răchite și se îmbuibă sălcișul.

Este oare minune dacă în urma acestora sărăcenenii s-au făcut cu vremea cei mai leneși oameni ? Este nebun acela care seamănă unde nu poate secera ori unde nu știe dacă va putea ori nu secera. Pe Fața locul este nisipos, grîul crește cît palma și păpușoiul cît cotul ; pe Rîpoasa nici murele nu se fac, iară în vale apa mîinîcă rodul. Unde nu e' nădejde de dobîndă, lipsește și îndemnul de lucru. Cine lucrează vrea să ciștige, iar sărăcenenii și-au fost scos gîndul de ciștig ; pentru aceea nici nu se aflau îndemnați să lucreze. Cît puteau, petreceau vremea întinși la răcoare ; cît nu puteau, își mînceau zilele lucrînd prin alte sate învecinate. Cînd venea apoi iarna... vai și amar !

Iar cine e deprins cu răul, la mai bine nici nu gîndește ; sărăcenenilor le părea că, decît așa, mai bine nici nu poate fi. Peștele-n apă, pasărea-n aer, cîrțița în pămînt și sărăcenenii-n sărăcie !

Sărăcenii ? Un sat cum Sărăcenii trebuie să fie. Ici o casă, colo o casă... tot una cîte una... Gardurile sunt de prisos, fiindcă n-au ce-ngrădi ; uliță este satul întreg. Ar fi prost lucru un horn la casă : fumul află cale și prin acoperiș. Nici muruiala pe pereții de lemn n-are înțeles, fiindcă tot cade cu vremea de pe dînșii. Cîteva lemne clădite laolaltă, un acoperiș din paie amestecate cu fin, un cuptor de imală ¹ cu prispa bătrînească, un pat alcătuit din patru țapi ² bătuți în pămînt, o ușă făcută din trei scînduri înțepenite c-un par cruciș și cu altul curmeziș... lucru scurt, lucru bun. Cui nu-i place, să-și facă altul mai pe plac.

În vîrfurile satului, adecă la cel mai înălțat loc, este o alcătuială pe care sărăcenenii o numesc „biserica”. Ce să fie și asta ? Este o grămadă de groși ³ bătrîni,

¹ Lut.

² Tap — par, țăruiș.

³ Gros — buștean, trunchi de copac.

puși unii peste alții în chip de pereți. În vremile bătrîne, cîndva, nu se știe cînd, acest fel de perete se aflau cu partea de din sus privind tocmai spre cer ; acuma însă, nici asta nu se știe de cînd, ei se află în supusă plecare spre acea parte, care avea să țină locul unui turn. Asta, pentru că stîlpii din fața fiind putreziți de cînd a bătut vîntul cel mare, s-au plecat spre răbdătorul pămînt, trăgînd cu sine în treaga alcătuială. Așa a și rămas apoi, fiind biserica cel puțin în Sărăceni, un lucru de prisos.

Popă ? Se zice că nu e sat făr' de popă. Pesemne cine-a făcut zicala asta n-a știut de Sărăceni. Sărăceni era un sat fără de popă. Adecă era sat cu popă numai că popa lor totdeauna era popă fără sat. Un lucru singur în felul lui cu Sărăcenii aștia. Mai cînd n-a fost încă popă care să fi stat mai mult de treizeci zile în Sărăceni : într-una vine, într-alta rămîne, iar în a treia se duce. Cîți popi vinovați, toți au trecut prin Sărăceni, și care a stat mai multă vreme aici s-a curățit de păcate.

Iar acuma părintele Trandafir ajunsese la acest capot non de pocăință. El nu mai putea să aștepte că va face ca alții, să vină o zi, să stea alta și să se ducă în a treia. Știa că s-a pus prea rău la protopop, pentru ca să poată crede că-l va trimite la alt sat. Iară fără de sat nu putea să rămînă. Popă făr' de sat : roată făr' de car, jug făr' de boi, căciulă pusă într-un vînt de par. Își puse dar de gînd ca s-o ieie precum i se face, să facă din nevoie drag și să steie bucuros în Sărăceni. Era sat cel puțin de nume : nimeni nu putea zice că e popă făr' de sat. Și într-adevăr, mai potrivit popă pentru mai potrivit sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. Traista popei se potrivea cu pragul porților.

Chiar de la început, părintele Trandafir a înțeles un lucru : cum că în Butucani era mai bine decît în Sărăceni.

cenii. Oamenii aveau cîte ceva ; iară de unde este, poți lua. În Sărăcenii însă toate încuietorile erau de lemn. Și apoi părintele judeca : popa face treaba satului, iară satul să îngrijească de traista popii.

Multă vreme n-a trecut pînă ce părintele a început să prindă încredințarea că cu desăvîrșire proști n-au fost oamenii care au început cu pomenile și cu ospețele. „Este un lucru folositor, zicea el, cînd oamenii se adună spre a se mîngăia și veseli împreună. Chiar Mîntuitorul a început cu pomenile și cu nunta de la Cana Galileii.“ Așa gîndea acum părintele Trandafir ; dar în Sărăcenii nu erau nici pomeni, nici ospețe.

„Un lucru, își zise părintele mai în urmă. În satul sărac popa nici spice n-are de unde culege. Cîtă vreme vor fi sărăcenii leneși, ei vor rămînea săraci și eu stau flămînd !“

Își puse dar de gînd ca să facă din poporenii săi oameni harnici.

Omul harnic mănîncă piatră, scoate caș din apa de baltă și seceră fir de grîu unde-au crescut cucute.

„Apoi, sfîrși popa, cînd vaca are hrană, ea nu rămîne stearpă !“

Așa a zis ; așa s-a pus să și facă.

Un om care n-are ce să mănînce își face treabă din treaba altora. Nici acum nu face bine ! Orbul n-ajută pe cel olog ; flămînzii nu-ndreaptă treaba satului ; cînd gîștele păzesc stratul, puțin îi rămîne grădinarului. Ei, dăr părintele Trandafir e vîrtos la cap : unde pleacă, merge și ajunge, ori moare pe drum.

În cea dăntii duminecă, părintele Trandafir ținu o predică înaintea oamenilor ce s-au adunat în număr mare, ca să vadă pe popa cel nou. Nu este mai mare mulțumire pentru omul ce dorește binele altora decît aceea cînd vede că este ascultat de cătră alții și că vorbele lui prind rădăcini. Gîndul bun se în-

mulțește, cuprinzînd loc în mai multe suflete, și cine-l are și poartă, mai ales atunci dacă îl prețuiește, se bucură cînd vede că-și face cale-n lume. Părintele Trandafir se simțea norocit într-acea zi. Niciodată el n-a fost ascultat cu atîta luare-aminte ca astă dată. Părea că oamenii aceia ascultă ceea ce știu, dar nu știu bine, și-i sorbeau vorbele cu atîta sete, încît părea c-ar voi să-i scoată sufletul, ca mai ușor să culeagă din el învățătura.

S-a citit în ziua aceea evangelia asupra fiului rătăcit. Părintele Trandafir a arătat cum Dumnezeu, în nesfîrșita lui iubire de oameni, l-a făcut pe om spre fericire. Fiind omul în lume, Dumnezeu voiește ca el să simță toate plăcerile curate ale acestei vieți, pentru că numai așa poate să o iubească și să facă bine într-însa. Omul care din vina sa ori în urma altor întîmplări simte numai amar și necazuri într-astă lume, nu poate iubi viața și, neîubind-o, desprețuiește în chip păcătos acest înalt dar dumnezeiesc.

Ce fac însă oamenii leneși, oamenii care nu-și dau nici o silință, care nici mîna nu și-o întind, ca să ieie darul? Sunt păcătoși! căci nu numai dorințe avem, ci și pofte trupești. Poftele cele curate sunt date omului ca să le stîmpere prin rodul muncii: dorințe îi sunt date în suflet, ca să cuprindă lume și Dumnezeu în sine și, fericit, să le privească. Lucrarea este dar legea firii omenești, și cine nu lucrează greu păcătuiește.

După aceste, părintele a arătat cu vorbe, care dau gîndirilor chip viețuitor, cît este de ticăloasă viața unui om peritor de foame și a dat credincioșilor săi sfaturi, zămislite în mintea lui înțeleaptă, cum ei ar trebui să lucreze în primăvară, în vară, în toamnă și în iarnă.

Oamenii au ascultat ; în fețele lor era scrisă vorba părintelui, iară mergînd spre casă, ei vorbeau numai despre ceea ce auziseră în biserică și fiecare se simțea cu un om mai mult decît pînă acuma. Erau poate mulți și de aceia care așteptau numai să treacă sfînta duminică, pentru ca în cea dăntii zi de lucru să înceapă.

— Așa popă n-a mai fost în Sărăceni ! grăi Marcu Florii Cucului, despărțindu-se de vecinul său Mitru.

— Popă, chiar popă, ca la un sat cinstit ! răspunse Mitru, ca și cînd ar fi simțit că cinstit, satul său, tocmai cinstit, nu este.

Au venit apoi alte dumineci. Părintele Trandafir a mai dat însă îndărăt cu predicele. Chiar în a doua duminică n-avea cui să-i vorbească. Era vremea cam ploioasă și oamenii au rămas pe acasă. Alte dumineci însă era vreme frumoasă ; pesemne atunci nu se îndurau oamenii de vreme ; le venea greu a se despărți de cerul lui Dumnezeu. Așa, cîte o babă bătrînă, cîte-un moșneag cam slab la vedere și mai slab la auz mai avea părintele prin biserică. Adeseori rămînea numai cu Cozonac, clopotarul. Așa nu se face treabă.

Dacă ar fi fost altfel de om, s-ar fi oprit aici. Părintele Trandafir e însă ca și capra în grădina cu curechi. Cînd îl scoți pe ușă, îți intră prin gard ; cînd astupi gardul, dai că sare peste gard și îți face mai multă pagubă, stricînd și streșina gardului. Dar țină-l Dumnezeu ! — e numai vorbă — tot bun om rămîne părintele Trandafir !

„Așteptați ! grăi el. Dacă nu veniți voi la mine, mă duc eu la voi !“ Și apoi porni popa la colindă. Cît e ziua de mare, gura lui nu se mai oprea. Unde prindea oamenii, acolo îi ținea la sfaturi. La cîmp dai de popă ; la deal dă popa de tine ; mergi la vale, te întîlnești cu popa ; intri-n pădure, tot pe

popa îl afli. Popa la biserică, popa la mort, popa la nuntă, popa la vecin : trebuie să fugi din sat, dacă voiești să scapi de popă. Și unde te prinde, te omoară cu sfatul.

Vrun an de zile a dus-o părintele Trandafir cu sfatul. Oamenii ascultau bucuros ; le plăcea să steie de vorbă cu popa și chiar se prindeau de sfaturi. Atîta însă, și mai departe tot povestea cea veche : știau oamenii cum să facă, dar nu făceau. Părintele se cam necăjea. De la o vreme a fost sfîrșit cu sfaturile. Nu era om în sat asupra căruia să nu fi descărcat întreaga sa învățătură : nu mai avea ce să spună.

„Ei ! că nu e bine așa ! grăi iarăși preotul. Nu merge cu sfatul. Să-ncep cu ceva mai aspru.“

Se începu batjocura. Unde afla un om, părintele Trandafir începu a-l face de rîs și a-și bate joc de el în tot chipul. Trece pe lîng-o casă, care nu e tocmai de ieri acoperită : „Măi ! dar isteț om mai ești tu, grăiește către stăpîn, și prin vîrfurile casei ai ferestri. Tare iubești lumina și sfîntul soare !“

Află o femeie cu cămașa nespălată : „Uită, măi ! dar de cînd ați început voi să purtați rochiile de postav ?“

Se întîlnește cu un copil nespălat : „Auzi, nevastă, mult lictar¹ aveți voi de se mînjesc copiii atît de tare“.

Dă de un om culcat la umbră și-i zice : „Bun lucru ! bun lucru !“ Iară dacă omul se scoală, îl roagă să nu se lase de lucru, că are copii.

Așa începe și o duce mai departe tot așa. A ajuns treaba într-atîta, încît oamenii cale de-o poștă se feresc din calea popii. A ajuns ca și ciurma. Dar mai rău decît toate este una : după atîta tîndăli-

¹ Magiun.

tură, oamenii i-au pus numele „Popa Tanda“. Apoi Popa Tanda a și rămas.

Vorbind drept, sătenilor numai într-un chip nu le plăcea felul popii. Fieștecare rîdea bucuros cu popa de alții ; nici unuia nu-i prea plăcea însă cînd alții rîdeau de dînsul. Așa e firea omului : fiecare pune bucuros șeaua pe iapa vecinului. Și de asta le plăcea părintele Trandafir poporenilor săi ; cu atîta însă popa nu se mulțumea. Nici n-a trecut anul pînă ce toți oamenii din sat erau batjocoriți ; n-a mai rămas de cine să-și bată joc, căci de la o vreme și cei batjocoriți începeau să rîdă. Aici apoi s-a sfîrșit. A rămas numai una : ca satul să-și bată joc de popa.

Doi ani de zile au trecut fără ca părintele Trandafir să fi mișcat satul înainte, măcar numai atîta cît e de la vorbă pînă la supărare. Oamenii ajunseseră atîta de sfătoși și atîta de batjocoritori, încît ziua întreagă stau grămezi, cîteodată la sfat, cîteodată la batjocură. Era lucru minunat : oamenii cunoșteau binele, rîdeau de rău, dar nu se urneau din loc.

Ei ! spună om cu suflet : să nu se supere părintele Trandafir ? Ba să se mînie, greu să se mînie !

Și el s-a mîniat. A început să ocărască oamenii. Cum a purces la sfaturi, la batjocuri, așa acuma la ocări. Unde prindea omul, acolo îl ocărea.

Dar acuma n-a dus-o departe. La început oamenii se lăsau ocăriți. Mai tîrziu, mai răspundeau și ei cîte ceva, așa, pe sub căciulă. În sfîrșit însă, văzînd că merge prea pe gros, începură și ei să ocărască pe popa.

De-aici înainte trebile se-ncîlciră. Mergea cînd cruciș, cînd curmeziș. Oamenii începură să spună popii vorba că nu se vor lăsa de rîs și de ocară, ci vor merge la episcopie și-l vor scoate din sat.

Numai asta îi trebuia popii. Au nimerit-o poporenia ! Să-l scoată din Sărăceni ! Acuma începă popa cu adevărata ocară.

Așa a mers : poporenia s-au pus în car. La proto-pop și de-acolo la episcopie.

Este în cartea învățăturilor despre viața lumească o scurtă învățătură : binevoitorii de multe ori ne sunt spre stricare și răuvoitorii spre folos. Părintele Trandafir astă dată n-a avut noroc să tragă folos din răuvoitorii săi. Episcopul era un suflet bun, vrednic ca să fie pus în toate pomelnicele de pe fața pământului. I s-a făcut milă de bietul popă și i-a dat dreptate, ocărînd pe poporeni.

Adecă tot în Sărăceni a rămas Popa Tanda.

Îndeobște, nenorocirile se grămădesc asupra omului. Una naște pe cealaltă ; sau că ele sunt surori de cruce. Destul că le aflăm totdeauna ca umbra și lumina, una lîngă alta.

Părintele Trandafir avea acuma trei copii. Cînd sosi acasă de la episcopie, găsi pe preoteasa în pat. Era a patra bucurie la casă.

O soție bolnavă, trei copii mici, al patrulea de lapte, o casă numai hîrb : prin pereți se furișa neaua, cuptorul afuma și acoperișul era tovarăș cu vînturile ; iar hămbarele goale, punga deșartă și sufletul năcăjit.

Părintele Trandafir nu era omul care să fi putut afla calea pe care să iasă din această încurcătură. De ar fi fost alții în starea lui, el le putea da ajutor ; pe sine însuși nu se putea mîngăia. El stete multă vreme gînditor la opaiețul ce arunca lumină somnoroasă ; împrejurul lui dormeau toți. Și bolnava dormea. Apoi nimic nu îndeamnă mai mult spre întristare decît tocmai priveghearea între cei ce

dorm. Iar acești dormitori erau iubiții lui, iubiți de-a căror fericire el avea să răspundă, iubiți prin cari el viețuia și a căror iubire da preț vieții sale. Gînd se înșira cu gînd în capul lui. Sufletul îi trecea în trecut și în viitor, și viitorul, în starea în care se afla, nu putea să și-l înfățișeze decît cu cele mai triste colori. Copiii lui ! soția lui ! ce va fi de dîșii ? Inima îi era grea, dar nu afla un singur gînd mîntuitor, un singur chip de scăpare ; în lume nu afla nimic de unde ar fi putut prinde speranță.

A doua zi dimineța era duminică ; părintele se duse la biserica cea închinată spre pămînt, ca să citească utrenia.

Ca îndeobște oamenii, părintele Trandafir niciodată nu și-a dat seamă despre cele ce făcea. Era preot și era bucuros. Îi plăcea să cînte, să citească evangelia, să învețe creștinii, să mîngîie și să dea ajutor sufletesc celor rătăciți. Mai departe nu se gîndea. De s-ar fi întrebat cîndva, dacă cuprinde el și înalta sfințenie, tainicul înțeles al chemării sale, ar fi rîs poate în tăcere de toate acele pe care omul numai în momentele grele le pricepe. Este în firea omului că după ce mintea pricepe un șir de lucruri mai ascunse, ea pune aceeași măsură pe lumea întreagă și nu mai crede ceea ce nu poate înțelege. Nu totdeauna însă omul gîndește. Sunt în-tîmplări în fața cărora mintea stă locului : în primjdie, cînd sufletul nu mai află ajutor, în bucurie, cînd el nu află izvorul din care îi curge norocul, și în înșirarea gîndirilor sale, cînd el nu le mai află legătura. Atunci cînd omul în orice chip a ajuns la locul unde putința începe să se atingă cu neputințele sale, înceată a mai gîndi, gîndind în locul său firea omenească.

Părintele Trandafir intră în biserică. De cîte ori a intrat el în astă biserică ! Dar totdeauna precum intră făurarul în făurărie. Acuma însă îl prinse o frică neînțeleasă, merse cîtiva pași înainte, se opri, își ascunse fața în amîndouă mîinile și începu să plîngă greu și cu suspin înnăbușit și viforos. De ce plîngea el ? Înaintea cui plîngea ? Din gura lui numai trei cuvinte au ieșit : „Puternice Doamne ! ajută-mă !...” Și oare credea el că acest gînd, cuprins cu atîta înfocare în desperarea lui, îi va putea da ajutor ? El nu credea nimic, nu gîndea nimic : el era purtat.

II

Sfînta Scriptură ne învață că întocmai precum plugarul trăiește din rodul muncii sale, și păstorul sufletește, care slujește altarului, din slujba sa, de pe altar, să trăiască. Și părintele Trandafir și într-asta era credincios cătră sfînta învățătură ; el totdeauna a lucrat numai pentru povățuirea sufletească a poporenilor săi, așteptînd ca aceștia, în răsplată, să se îngrijească de traiul lui zilnic. Nu însă totdeauna lumea este întocmită după cum este scris și este poruncă ; așa era numai popa, iară nu și poporeni. Din slujba sa părintele trăgea foarte puțin folos, atît cît nu era destul, adecă : patru bucăți de pămînt la țarină, birul de la poporeni și folosul de la cei născuți și cei morți. Toate la un loc — nimica, fiindcă pe pămînt nu răsare aproape nimic, birul nu este decît de nume, cei născuți se botează de milă, și celor morți li se face pomană de cătră popa.

În apropierea bisericii se afla o casă pustie : numai după nume casă. Stăpînul casei ar fi ținut

vitele într-însa, dar n-avea vite. Lîngă casă era și loc de grădină, grădină însă nu era, fiindcă zis a fost cum că garduri în Sărăceni nu sunt. Părintele Trandafir cumpărase casa cu loc cu tot și locuia într-însa. De cînd casa era a popei, prea multe îndreptări nu i se făcuseră, și acuma era tot hîrb, pereții ciur și acoperișul mreje. Părintele numai de ale altor case purta grijă.

Masa popii nu era mai bună decît casa. Vorba cu lumea gheboșilor : omul se îndreaptă după oameni, chiar și cînd ar voi să-ndrepte oamenii după sine ; popa trăia în felul satului. Noroc avea numai de zestrea preotesei ; dar de unde numai să ia, multă vreme nu se ia ; și asta se apropia de postul cel mare.

„Nu merge ! grăi părintele Trandafir. Așa nu merge !“ și începu a se face și el om ca lumea, a se îngriji înainte de toate de binele casei sale.

Numaidecît în primăvară luă un țigan, îl puse să frămînte imală și-și lipi casa. În cîteva zile toți patru pereții erau lipiți și muruiți. Acuma părintele ședea mai bucuros afară decît în casă, fiindcă din casă nu se vede atît de bine muruiala casei ; și era frumos lucru o casă muruită în Sărăceni, mai ales cînd omul își putea zice : „Asta e a mea !“ Era însă un lucru care de fel nu se potrivea. De cîte ori ochii părintelui scăpătau peste pereți pe acoperiș, el intra în casă ; îi părea c-a văzut acuma destul. Nu privea la acoperișul stricat și, totuși, de cîte ori voia să vadă pereții, vedea tot acoperișul. Afurisitul de acoperiș ! Nu mai era chip să-l lase precum era.

Colo jos în vale, pe unde sunt bălțile cele multe, nu cresc numai sălcii și răchite ; pe ici pe colea

este și șovar¹, pipirig, papură, ba chiar și cîte un fir de trestie. „Așa voi să fac!“ gîndi popa. Luă un om, îl puse la șovar, la pipirig, la papură și trestie. Sîmbătă era plin împrejurul casei — tot snopi legați cu nuiete de răchită; iară în cealaltă sîmbătă, acoperișul era cîrpit și tivit pe vîrf cu snopi de trestie, peste care erau întinse două prăjini legate cu furci. Acuma lucrul era chiar bun — și nu scump. Oamenii treceau pe lingă casa popii, clătinau din cap și ziceau cîteodată: „Popa e omul dracului!“ Iară popa petrecea bucuros pe-afară.

Dar nici astă bucurie n-a ținut multă vreme. Tot se mai afla un lucru care nu se potrivea. Popa se simțea prea în cîmp. Ca și a lui casă nu mai era nici una în sat: s-ar fi potrivit ca ea să fie cumva despărțită de sat. Părintele se cam sfia a zice „la mine acasă“, fiindcă vedea că „la el“ este „în sat“. Un gard trebuia încă și o porțiță, pe care să intre oamenii cînd vin la popa; să fie gard numai de nume, să fie porțița numai pîrlaz, dar să se știe că, înainte de a intra în casa popii, trebuie să intri în curtea lui.

Popa iarăși luă un om, îl trimise să taie spini și pari, bătu parii în pămînt, puse spinii printre pari și gardul fu gata. Înaintea casei, înspre biserică, loc de vro 400 de stînji, locul fu îngrădit; iară porțița se făcu din patru pari înțepeniți cu alți doi, care erau puși cruciș.

Mai ales preuteasa se bucura foarte, cînd se văzu așa îngrădită, mai ales popa se bucura, cînd vedea că se bucură preuteasa. Nu era zi în care popa ori preuteasa să nu le zică copiilor de vro zece ori: „Auziți? Să nu ieșiți afară din curte! Jucați-vă frumos aici, *acasă!*“

¹ Rogoz.

Cînd omul a făcut începutul, el nu mai ajunge la capăt. O dorință naște pe cealaltă. Acuma preutei i-a intrat un lucru în cap.

— Știi tu ce, popă ? zise ea într-o dimineată. Eu aș gîndi că ar fi bine să fac cîteva straturi colo de-a lungul gardului.

— Straturi ?

— Da ! să seamăn ceapă, morcovi, fasole, barabule și curechi !

Părintele rămase uimit. Îi părea că asta ar fi peste putință. Straturi în Sărăceni !... Dar cîteva zile capul îi era plin de straturi, de barabule, curechi și fasole ; așa, peste iar cîteva zile, locul era săpat, straturile erau făcute. Nu era ziuă în care atît popa cît și preuteasa să nu fi mers măcar de zece ori la straturi, pentru ca să vadă dacă nu erau răsărite semințele. Mare a fost bucuria într-o zi. Popa s-a sculat mai de dimineată.

— Muiere, scoală !

— Ce-i ?

— Au răsărit !

Toată ziua aceea popa și preuteasa, cu copii cu tot, au petrecut vremea șezînd pup¹ între straturi. Care vedea mai multe semințe încolțite, acela era mai norocos.

Iară sătenii treceau pe lîngă casa popii, priveau printre spini la straturile popii și-și ziceau și astă dată : „Popa`e omul dracului !“

— Auzi tu, preuteasă, grăi acum popa. Oare n-ar fi bine să semănăm păpușoi pe lîngă gard și împrejurul straturilor ?

— Ba bine, zău așa ! Mie-mi place păpușoiul verde !

— Și mie, mai ales copt pe jaratic !

¹ A ședea pup — a sta pe vine, ghemui

Lucru nou ! Popa se-ncunjură cu păpușoi. Îi rîdea inima cînd gîndea cît se va face de frumoasă treaba, cînd jur-împrejur păpușoiul va crește și va acoperi spinii din gard, care începeau a nu-i plăcea părintelui. Dar tot vorba cea veche : un năcaz naște pe celalalt. În dosul casei era încă o bucată de loc, de vro cinci ori mai mare ca acea îngrădită. Asta nu mai ieșea din mintea popii. Pentru ce să stea asta goală ? Oare n-ar putea el pune păpușoi și în dosul casei ?

În țarinesele de pe Față oamenii arau și sămănau, în sat însă neatins era pămîntul, pentru că aici era sat.

Marcu Florii Cucului, vecinul popii, avea un plug, cam stricat... dar plug, iară Mitru Cătănaș, vecinul lui Marcu, avea doi boi slabi și un cal spetrit. Popa, Marcu, Mitru, boii și calul, împreună, munciră o zi de dimineață pînă seara ; locul fu arat și semănat cu păpușoi.

Popa de aci înainte sta mai bucuros în dosul casei. Era lucru minunat și frumos — așa brazde ! și printre brazde, pe ici pe colea, cîte un fir de păpușoi abia încolțit. Cu toate aceste popa se scărpină cîteodată, ba foarte adeseori, după ureche. Părea că tot îi mai apasă ceva pe inimă. Era lucru greu, de care nu cuteza a se prinde : pămînturile din țarină. Pînă acum le-a fost dat în parte ; acuma nu știa ce să facă cu ele. I-ar fi plăcut ca să le lucreze însuși. Să-și vadă el semănăturile lui, să meargă la ele cu preuteasa, apoi la toamnă... Era lucru foarte amăgitor !

S-a făcut multă vorbă cu preuteasa asupra acestui lucru. Trebuiau cai, trăsură, plug, slugă, grajd — o mulțime de lucruri trebuiau. Iară popa nu prea se pricepea la plugărie... Și totuși, straturile erau verzi, păpușoiul încolțea. Popa își întări gîndul :

luă rămășița din zestrea preotesei, care sta încă încuiată în ladă, și se apucă de muncă.

Plugul Marcului era bun pentru început. Un cal cumpără popa de la Mitru ; alt cal se afla la un om din Valea Răpiții ; Stan Șchiopul avea un car cu trei roate. Popa îl cumpără, fiindcă a câștigat o roată de la Mitru, ca adaus la calul spetit.

Cozonac Clopotarul se prinse să fie și slugă la popa, fiind casa lui numai de o săritură de aici. Popa bătu apoi patru stâlpi la capătul casei, doi mai înalți, doi mai scurți, alcătui trei pereți de nuijele, făcu acoperiș de șovar și grajdul fu gata.

În vremea asta, părintele Trandafir a îmbătrânit cu zece ani ; dar întinerea când încărcă preuteasa și copiii în trăsură, da bici la cai și mergea ca să-și vadă holdele.

Sătenii îl vedeau, clătinau din cap și iarăși ziceau : „Popa e omul dracului !”

Preuteasa avea însă necazurile ei muieresti. Ea avea o icoană frumoasă, pe care a fost căpătat-o în cinste de la feciorul popii din Vezura. Și acum icoana zăcea pusă în fundul lăzii, învelită în hîrtie. Ar fi dorit mult s-o pună între ferești, să pună flori și busuioc împrejurul ei, s-o vadă mai adeseori, fiindcă icoana era chipul sfintei Mariei Maicii [Preacurate], și pe fiica preotesei o chema Maria. Peretele era însă murdar și icoana n-avea privaz. Era și un alt lucru ce o supăra pe preuteasă : o fereastră era astupată cu beșică de porc, iară în celelalte două erau trei ochi spărți și cîrpiți cu hîrtie. Era cam întunec în casă.

Paștile se apropiau. Nu mai erau decît cinci zile pînă-n Săptămîna cea mare. Dacă popa voia să petreacă Paștile cu preuteasa împreună, nu-i rămînea decît să câștige trei lucruri de căpetenie : var pentru pereți, ferestri pentru casă și privaz pentru

icoana sfintei Mariei Maicii Preacurate — tot lucruri care numai în oraş se pot căpăta. La târg dară !

Avea popa cai, avea şi trăsură. Îl cam supărau însă lesele, din care n-au fost rămas decît spinarea cu coastele. Îl prindea apoi ruşinea, ca popă ce era, să meargă fără de lese la târg. În împrumut nu putea lua, fiindcă era în Sărăceni, unde nici popa n-avea lese cumsecade.

Nevoia este cel mai bun învăţător. Părintele trimise pe Cozonac în vale după nuiele, bătu doi pari în pământ, între pari, tot în depărtare de o palmă, bătu beţigaşe mai subţirele, şi apoi popa, preuteasa, copiii şi Cozonac se puseră la împletit. Multă vreme nu trecu pînă ce lesele şi fură gata. De minune nu era lucrul : erau însă cele mai bune lese în Sărăceni, bune, încît Cozonac nu se putu răbda să nu-şi zică : „Popa e omul dracului !“

La târg şi de la târg acasă părintele se făli cu lesele sale ; află că alţii au, ba chiar cumpără mai rele lese decît acelea pe care le făcuse el.

— Ce faci, popă ?

— Lese.

— Dacă doar ai.

— Fac pentru cei ce n-au.

După Paşti, Cozonac începu să cureţe bălţile de nuiele, iară popa să împletească la lese. Cu cît mergea lucrul mai nainte, cu atîta mai bine mergea ; cea din urmă leasă era totdeauna cea mai bună.

Marcu Florii Cucului era om sfătos. Îi plăcea să steie de vorbă cu popa. Cozonac curăţă nuiele, popa împleteşte, iară Marcu zace întins pe burtă cu capul pe pumni şi priveşte în dragă voie.

— Nuiaua asta e cam lungă, zise părintele, măsurînd nuiaua cu privirea. Măi Marcule ! ia dă-mi toporul cela, ca s-o fac mai scurtă !

Toporul era la picioarele lui Marcu. Marcu ridică partea de dinainte a trupului, se razemă pe cot, întinde piciorul și moșcotește ¹, voind să tragă toporul cu piciorul.

— Tare ți-e grabă ! îi grăiește popa și-i trage una cu nuiaua.

Marcu sare și se încredințează că el este cu mult mai sprinten decît credea. În urmăastă încredințare i-a fost de mare folos. Înainte de Rusalii, părintele a gătit un car de lese, cu care avea să meargă la tîrg, și Marcu știa foarte bine că, dacă popa vinde lesele, și el va să aibă sărbători bune. I-a fost ajutat popei cîteva săptămîni și lucrul totdeauna îi aduce folos celui ce-l face.

Înainte de Rusalii începură însă niște ploi, care părea că nu vor mai înceta.

— Nu știu, zău, eu ce voi face, zise popa. Parcă m-oi lăsa cu tîrgul pînă după Rusalii. Mi-e groază să plec pe ploaia asta. Dacă n-o sta ploaia pînă joi, apoi eu unul nu mă duc !

Marcu se scărpină după urechi, dar nu zise nimic. Vedea și el că popa nu se cade să fie plouat.

Îl supăra însă lucrul și-l făcea să se gîndească.

— Oare, grăi el într-un tîrziu, încetînd a împleti, oare n-am putea noi împleti o rogojină ? Șovar, rogoz și pipirig este în vale !

— Măi, poate că ai dreptate, îi răspunse popa. Și aceea tot cam așa trebuie să fie ca și asta ce facem noi.

Ajutînd popii, Marcu a început să facă mai bune lese decît popa. Rogojina a ieșit în cîntea lui

¹ A moșcoti — a se mișca încet, a face mișcări întîrziate.

Marcu ; iară popa n-a venit plouat, ci cu punga plină de la târg.

Ziua sfintelor Rusalii astă dată a fost zi bună. Preuteasa avea rochie nouă, cei trei mai mărișori aveau păpucași din oraș, Măriuca cea micuță avea o pălărie de paie cu două flori roșii, iară pereții erau albi chiar și pe din afară, ferestrele erau întregi, casa era luminoasă și icoana sfintei Mariei Maicii Preacuratei se vedea bine, precum era pusă sus, între ferestri, și împodobită cu florile crescute pe marginea straturilor. Făină albă, carne, unt, ba chiar și zahar a adus popa de la oraș. Părintele o iubea pe preuteasa ; ei însă niciodată nu se sărutau din senin. Într-astă dimineață cel dintâi lucru pe care l-au făcut a fost că s-au sărutat. Preuteasa a început să plîngă — nu știu de ce — iară părintele Trandafir era să plîngă ; cînd a sosit în biserică, a văzut însă oamenii pe la icoane și a intrat în altar cu lacrămile în ochi. Zic oamenii că el niciodată n-a cîntat mai frumos decît într-astă zi. A rămas vorba : Cîntă ca popa la Rusalii !“

Poporenii mergeau la popa, intrau pe porțiță înainte de a trece pragul, se curățau pe picioare, își puneau pălăria în băț, rezămau bățul de perete, își netezau mustățile și părul, apoi intrau ca la popa. Iară cînd ieșeau din casă, priveau o dată împrejur, clătinau din cap și nu mai ziceau nimic.

Vremile vin ; vremile se duc ; lumea merge înainte, iară omul cînd cu lumea, cînd împotriva ei.

Drumul de țară vine din oraș, trece pe lîngă Valea Seacă și merge mai departe pe Valea Răpiții. Unde se întîlnesc drumurile, la împreunarea celor două văi, pe Rîpița, este o moară, lîngă Rîpița este

o rugă¹, lîngă rugă este o fîntînă, iar lîngă fîntînă sunt opt paltini frumoși. Locul acesta se zice „La rugă la Sărăceni !” De aici pînă la Sărăceni nu este decît cale de un ceas. Cu toate acestea, de cîte ori vine din oraș, sărăceanul se oprește aici, adapă caii și mai stă puțină vreme, așteptînd ca să vie vrun drumeț, care să întrebe : „Ce sat e acela unde se vede biserica cea frumoasă, cu pereți albi și cu turn sclipitor ?” Fiind întrebat astfel, el își netezește mustățile și răspunde privind fălos spre acel loc : „Acolo sus pe Gropnița ? Acela e satul nostru, Sărăcenii, dar clopotele să le auzi : ce clopote sunt în turnul acela !... s-aud cale de trei ceasuri !”

Unde se despart drumurile, este un stîlp cu două brațe : pe un braț stă scris : „Spre Valea Răpiții”, pe cellalt : „Spre Valea Seacă”. Drum ca acela care trece prin Valea Seacă înspre Sărăceni jur împrejur nu este. Neted ca masa și vîrtos ca sîmburele de cireșe. Se vede că sărăcenenii l-au făcut de dragul lor. În dreapta și în stînga, tot zece-cincisprezece pași unul de altul, sunt niște nuci tufoși, la care omul privește cu drag. Albia pîriului rămîne la dreapta : drumul trece pe coastă, mai pe sus, ca să nu-l atingă năpădirea apei. Sărăcenenii au trebuit să sfarme stînci în calea lor ; dar au făcut-o bucuroși, fiindcă din stînci și-au făcut drumul.

Pe aicea sărăceanul se simte acasă, pentru aceea mîna numai în pași. De altmintrelea nici nu i se urăște. Aproape la tot pasul întîlnește cîte un cunoscut, cu care mai schimbă vorba „de unde și pînă unde ?” Țsta duce un car de var, celalalt un car de poame ; mai apoi vine unul cu împletituri, altul cu un car de roate, doage ori alt lemn lucrat. Iară pe

¹ Troiță, cruce.

marginea drumului, din cînd în cînd, dă de petrarii care ciocănesc din zori de zi pînă la apusul soarelui. Astă cale nu e pustie !

Unde cotește valea și drumul, acolo sunt vără-riile. Aici apoi e tîrg întreg. Unii încarcă var, alții descarcă piatră și lemne ; pietrarii fac tocot¹ ; vărarii aruncă lemne în foc ; stăpînii fac larmă unul pentru cinci.

De la acest loc și satul se vede mai bine. Grădi-nile sunt însă prea îndesate cu pomi ; numai printre crengi ori peste pomi vedem pe ici pe colea cîte o bucată din pereții și acoperămintele caselor. Casa popei este tocmai sus lîngă biserică : nici din asta nu vedem însă decît cinci ferestri și un acoperămînt roșu cu două hornuri. În față cu biserica este școala. Casa, din care nu vedem decît o bucată de perete cu două ferestri mari și acoperămîntul, este a lui Marcu Florii Cucului. Iară zidirea cea mare, care se vede mai în vale, este primăria. Dacă satul nu ar fi atît de îndesat, ar trebui să ni se înfățișeze foarte frumos. Așa însă rămîne învelișul, din care trebuiește să urmăim la cele ce nu vedem.

Toate s-au schimbat ; numai părintele Trandafir a rămas precum a fost : verde, vesel și harnic. Dacă părul cărunt și barba căruntă nu ar vesti vremea lui, am crede că copilașii, cu care se joacă înspre seară la laița cea de dinaintea casei, sunt copilașii lui. Unul dintre copilași, pe care l-a ridicat ca să-l sărute, îi fură pălăria din cap și fuge cu ea năstașnic². Măriuca deschide fereastra și strigă :

— Trandafirică al mamei, nu lăsa pe moș-tătuca cu capul gol.

¹ Zgomot produs de loviturile ciocanului la sfărîmarea pietrei.

² Neastîmpărat, zburdînd de bucurie (aici)

Apoi fuge de la fereastră, pentru ca să prindă pe Ileana, care a furat ceapța¹ bunicăi, s-a împodobit cu ea și vine să se fălească la moș-tătuca. Moș-tătuca râde din toată inima ; îi place gluma. Tocmai vine de la vecernie și părintele Coste și prinde atît pe Ileana, cît și pe Măriuca², le sărută și apoi se pune pe laiță lîngă socrul său. Marcu, vecinul, vechiul prieten, socrul Măriucăi, om din casă, vede alaiul și vine și el să steie de vorbă. „Bătrînule ! na-ți căciula ; nu sta cu capul gol !“ grăiește bunica, întinzînd căciula pe fereastră.

Un om din sat trece, le poștește „bună odihnă“ și-și zice : „Ține-l, Doamne, la mulți ani, că este omul lui Dumnezeu !“

Convorbiri literare, IX (1875)

¹ *Ceapță* — scufița.

² În text : *cît pe Măriuca*.

SCORMON

I

Cît e de lung gardul, de la portiță pînă la cotitura uliței, Sanda l-a măsurat, nici ea singură nu știe de cîte ori, cu firul în mînă. Jos, lîngă portiță, e vîrtelnița cu jerebia¹ de tort. Sanda ia capătul firului, îl sucește pe lîngă cel dîntii par din gard, apoi merge, lăsînd firul printre degete, din par în par, pînă la stîlpul din cotitură ; acolo sucește firul încă o dată și iarăși se întoarce înapoi. Vîrtelnița se mișcă alene, scîrțiind îndelungat, și lasă firul a se dezvăli. Din cînd în cînd scîrțiitura încetează și firul nu mai curge. Sanda fuge la vîrtelniță, descurcă firele și iarăși pîrîndă parii. Așa se urzește pînza. Și gardul e cel mai bun urzitor : pari bătuți unul lîngă altul și legați între dinșii, loc de șase palme de la pămînt, cu o împletitură de nuiete. Lîngă gard locul e neted ; dincolo, grădina cu legume și flori. Cucurbăta² se întinde de-a lungul, se ridică și pe alocurea se răsucește pînă în vîrfurile parilor, încît firul Sandei se ascunde în verdeața frunzelor ori scutură albini din florile galbene. Așa de-a îndemînă nu e urzitorul, cu

¹ *Jerebie* — mănunchi de fire de tort, la depănat, la urzit etc.

² *Cucurbătă, curcubătă* — dovleac, bostan.

cracii lungi ca păianjenul. E bun în vreme de iarnă. Acuma însă naica¹ Marta s-a dus cu copiii la stîină, badea Stan a plecat cu un car de scînduri : Sanda e singură-singurică. Îi mai place afară la uliță. Nu pentru că ar fi trecători, dar afară cîntecul vine mai bine. E cald. Dar deprinsă e fata la ger și la arșiță. Cu brațele goale, cu poalele aninate în brîu și cu ștergarul în cap, ea nici nu simte vremea lui cuptor : cîntă, întinde firul, descurcă jerebia și se pierde în tinerețele ei.

Din vale vine, abia tîrîndu-se, un cîne flocan, pe mijlocul uliței. Cîteva sute de pași de la cotitură el zărește o clipă pe Sanda, se oprește, ridică capul, ciulește și începe a scheauna încet. Sanda se întoarce cu firul și iarăși se arată la cotitură. Cînele tresare, prinde viață și, cu ochii ațintiți la Sanda, se repede în sus.

Pentru o fată care urzește pînză de-a lungul gardului, un cîne flocan — mai ales cînd nu vine, ci se repede — totdeauna este o ivire mai mult decît supărăcioasă. Sanda țipă, apoi rămase încremenită de spaimă, cu fața albă ca fagurele și cu ochii ațintiți la cîne.

Ca o șopîrlă însă, cu labelle întinse, colbăind cu coada și scheaunînd, se tîrîie cînele pînă în apropierea ei. Acolo apoi rămase turtit la pămînt, privind la fata speriată, scheaunînd cu frică și mișcîndu-și coada neîncetat.

Sanda își veni în fire. Îi părea că a mai văzut adeseori acest cîne, dar unde și cum, nu-și aducea aminte.

Deodată fața ei se însenină.

¹ *Naică* — lele, nană (termen de respect cu care se adresează un copil sau o femeie mai tînără unei femei mai în vîrstă).

— Scormon ! strigă ea cu bucurie, ca și cînd ar întîlni un vechi prieten.

Cînd auzi cînele acest cuvînt, sări iute la picioarele ei, apoi se ridică cu labelle pe ea și iarăși îi cuprinse picioarele, sări împrejur vesel, începu să latre, să scheaune și iarăși să-i lingă mîinile.

— Scormon ! Dragă Scormon ! zise ea, plecîndu-se spre cîne și netezindu-l. Cît e de slab, sărmanul ! Unde e Pascu ?

La auzul acestui nume, cînele începu să scheaune încet, mai tare, tot mai tare, în sfîrșit el își ridică capul în sus și începu să urle.

Sanda îl privi cîtăva vreme cu mișcare.

— Bietul cîne ! cum urlă ! zise ea înduioșată. Scormon, nu urla ! urmă apoi, simțind că lăcrămile îi vin în ochi. Cine știe, poate a și murit în cătănie. Bietul cîne !

Apoi începe a se șterge la ochi, așezîndu-se pe piatra de lîngă portiță.

„Cine știe, poate a și murit ! Trei ani vor fi la toamnă de cînd l-au dus în cătănie. Și mulți mor în cătănie. Se zice că-i bate și-i țîn cu mîncări rele. Vai ș-amar ! Nu se mai aude nimic de el. Despre alții tot mai vine cîte-o veste. Dar el n-are pe nimeni, decît pe bietul acest cîne, care pierde de foame.“

La acest gînd, Sanda privi împrejur. Scormon era tupilit la picioarele ei. Ea începu să-l netezească.

— Scormon, tu n-ai stăpîn !

Scormon se ridică și-și puse labelle pe genunchii ei, privindu-i în față.

Sanda începu a-și face muștrări. De trei ani, de cînd s-a dus Pascu, ea abia cîteodată și-a adus aminte de el. Măcar numai să se fi gîndit la el. Și așa nu se mai gîndește nimeni altul în lume. Dar atunci, cînd îl luaseră în catane, Sanda era încă tînără, de tot tînără și nepricepută. Iar el totdeauna

a fost bun cu dînsa. Cînd mergea la stîină, iarna, cînd şedeau seara la sfărămat porumb şi primăvara, cînd oile începeau să fete, totdeauna el îi aducea pe cel mai frumos dintre mieii priori¹. Cine ştie, poate el... Da ! de dragul ei el ar fi fost gata să facă orişice. Ar fi dorit. să ştie unde-i şi ce face, şi cum e, şi ce gîndeşte, ar fi dorit să-l vază şi numai să-l vază.

Scormon se ridică cu labele pe umerii ei.

— Scormon ! strigă ea înduioşată, apoi îi cuprinse capul şi îl sărută, privind speriată împrejur, ca să vază dacă nu o va fi zărit cineva. După aceea se ridică repede, intră în curte, în casă, şi ieşi cu o bucată de mălai proaspăt.

— Scormon, ia, mănîncă ! grăi ea, întinzîndu-i bucata.

Cîinele începu să muşine² mălaiul.

— Mănîncă, Scormon, mănîncă ! Sărmanul ! cît e de slab : abia a mai rămas păr pe el. Mănîncă, Scormon !

Scormon apucă bucata cu sfială şi o puse între labe, iar fata se aşeză lingă el şi rămase privind cu mulţumire cum cîinele din ce în ce se îndemna mai tare la mîncare.

— Unde e Pascu, Scormon ?

Cîinele lasă bucata şi iarăşi începe a scheauna.

„A murit, ştiu c-a murit ! cîinele simte mai bine decît omul !“

Naica Marta se opri în porţiţă şi stete uimită : Sanda şedea jos şi netezea un cîine străin.

— Ce faci tu, fată ?

— A murit, mamă ! Ştiu c-a murit ! Urlă cîinele.

— Cine-a murit ?

¹ Prior — timpuriu.

² A muşina — a adulmeca, a mirosi.

— Pascu ! Ia, acesta e cînele lui.
— Care Pascu ?
— Pascu, care era cioban.
— Aha ! îmi aduc aminte, bălanul ! răspunse naica Marta. Dar de unde știi tu ?
— Urlă cînele, mamă. Să vezi. Scormon ! Unde e Pascu ?

Cînele, la intrarea naicăi Martei, se retrase și făcu un cerc împrejurul femeilor. Acum se opri și ridică capul în sus.

— Unde e Pascu ? întrebă Sanda încă o dată.
Cînele începu iarăși să urle.

Muma și fata steteau privind cu înduioșare la cînele ce în limba lui se plîngea de singurătate.

— Da, nu e cu bine ! grăi naica Marta într-un tîrziu. Dumnezeu să-i ierte păcatele ! Era băiat bun. Nu mai știe nimeni să facă brînză precum o făcea el. Bietul cîne, cum urlă !

Acum, cînd și naica Marta zisese că Pascu a murit, Sanda ar fi dorit să-i arăte că e cu puțință ca el să nu fi murit. Cînele poate urla și numai de dor să vază pe stăpînul său. Văzînd însă că și mumă-sa își șterge lacrămile, ea o urmă în casă, fără să-i vină a zice vrîun cuvînt.

Ceva mai tîrziu, Sanda iarăși măsura lungimea gardului cu firul în mînă, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Scormon era culcat la vîrtelniță, purtînd capul în urma fetei, pe care și-o alese de stăpînă. Ea se apleca totdeauna cînd sosea la vîrtelniță și-l netezea, iar cînele se tăvălea dezmierdat înaintea ei.

„Bietul cîne ! Cum se bucură !“

Numai în cealaltă zi dimineața se simți urma zilei acesteia.

— Ce ți-e, fată ? o întrebă mumă-sa îngrijată.
— Nimic, mamă.

— Ești galbenă ca ceara !

— Nu știu ! zise Sanda, mergînd să deie mălai la cîne.

Și din zi în zi Sanda se făcea tot mai tăcută, mai galbenă și mai gînditoare. Îi plăcea să iasă sara afară, numai cu Scormon. Acesta, peste cîteva zile, încetă de a mai urla, cînd îl întreba unde e Pascu, ci scheauna numai, privind împrejur, ca și cînd l-ar aștepta.

„Cine știe, poate că nici n-a murit“, își zise Sanda. Parcă-i spunea un glas tainic că el trăiește ; iar cînd auzea acest glas, parcă se temea de ceva.

Și de cîte ori vedea pe Scormon, glasul răsuna în sufletul ei și în răsunetul glasului se ivea frica.

Peste cîteva săptămîni, naica Marta ieși cu o bucată de mălai.

— Scormon !

Nimic.

— Scormon !

Nimic.

— Tu, fată ! ian vină, cheamă cînele acela !

Cheamă fata, cheamă muma, cheamă toți, dar e zadarnic. Astăzi, mîne și poimîne : s-a dus Scormon. Cine știe unde ?

— Păcat de cînele acela. Era bun la casă ! grăi naica Marta.

Sanda s-ar fi bucurat că a scăpat de el, însă îi părea c-a rămas satul pustiu.

II

Trei vâi și trei dealuri : cale scurtă în tinerețe ; cine o face în voie bună, a sosit la Măcinîș, fără chiar să bea apă din izvoarele din cale.

Jos în vale curge riul; mai în sus, pe coaste, resfirat, se întinde satul, prin holde și grădini. Sus, pe culme, paște turma în iarbă verde și îndesată. Stîna e așezată tocmai lîngă cruce, de unde ochiul cuprinde amîndouă văile. Un nuc bătrîn și tufos dă umbră păstorului.

Berbecii sunt bătauși, mioarele sunt grase, mieii zburdalnici, dar păstorul totuși e tăcut. Zadarnic ia fluierul în mînă, doina nu mai are farmecul pe care-l avea odinioară.

— Scormon, ține !

Scormon sare și se repede între berbecii care se bat în capete, despărțindu-i pe șapte în șapte părți, apoi rămîne stînd cu capul ridicat, ca să vază dacă lupta e sfîrșită. Iar cînd vede că toți pasc, latră încă de cîteva ori, ca semn al privegherii sale, și se întoarce încet lîngă stăpînul său. Aici se întinde, își pune capul pe labele de dinainte și rămîne urmînd cu ochii săi mișcările lui Pascu. Din cînd în cînd ciulește, tresare, ridică capul, ori mornăie parcă ar fi simțit ceva nepriincios.

Pascu nu-l vede. El se simte singur. Cîtă vreme a fost în cătănie, adeseori și-a adus aminte de el. Muntele, turma și Scormon au fost prietenii din revărsatul tinerețelor lui. Acuma însă, de cînd a sosit acasă, parcă e sătul de traiul de mai nainte. De patru săptămîni își paște turma și încă nu și-a botezat chiar nici pe berbecul ce poartă clopotul cel mare. Poate cu vreme, cu zile, lucrurile iarăși vor intra în firea lor de mai nainte.

Scormon ridică capul, se ridică de tot, privește ciulind în vale, apoi, ca lăsat din pușcă, se duce peste gropi și tufișuri în jos.

— Unde, păcate, se duce cînele așa ? Scormon, Scormon !

Scormon n-are vreme să steie de vorbă...

Pascu se ridică și privește în urma lui.

Din vale șerpuiește, albă și netedă, calea îngustă. Jos, unde se perde în dosul spinișului îndesat, Pascu vede o femeie venind grăbită în sus. Scormon merge drept la ea, apoi joacă împrejurul ei, se tăvălește, latră, sare pe ea și iarăși ia calea înapoi pînă la Pascu.

— Ce-i, Scormon ? Cine e aceea ?

El ar spune dac-ar ști vorbi. Dar scheaună, sarc, latră și iarăși fuge la Sanda, și de la Sanda la Pascu, și de la Pascu la Sanda, cale tot mai scurtă, pînă ce nu îi poate vedea în față.

Sanda se oprește cu obrajii aprinși înaintea lui Pascu.

O, dacă n-ar fi plecat, dacă n-ar fi venit, dacă n-ar fi aici !

Pascu o vede și-și aduce aminte de ea. Da, e Sanda lui badea Stan. Parc-o vede acum tot cum era înainte de trei ani, dar totuși parcă tot nu e precum a fost atunci. Parcă e — ferească Dumnezeu cum ! Ar voi să-i spuie o vorbă, dar nu o găsește tocmai pe aceea.

— Mi-a spus Florea lui Butuc c-ai venit acasă ! grăi Sanda înnăbușită.

Pascu abia putu să o auză.

— Da ! am venit acasă. Și Florea a venit acasă. răspunse el, căutînd vorbele. Am turmă frumoasă. Patruzeci și șase de berbeci, o sută șasezeci și două de mioare și optzeci și trei de miei.

— Frumoasă turmă !

— Și iarba e foarte bună, să zici că-i pagubă să pască oile în ea. Ia ! berbecelul acela e al meu : sim-brie. Să ți-l arăt.

El plecă înspre turmă și Sanda în urma lui, iar Scormon, adunînd turma, înaintea lor.

— E grasă turma.

— Foarte grasă. Așa turmă n-am avut încă. Vezi aceea, și aceea, și berbecul cela, și celălalt, urmă el, arătînd oile resfirate. Am tot de la zece una.

Sanda umbla în urma lui, privindu-l furișat, iar cînd el stete locului și se întoarce la ea, amîndoi rămaseră ca în cea dintîi clipă a întîlnirii lor.

— Eu mă duc acasă ! zise Sanda cu glas tremurător.

— Te duci acasă ?

— Da ! Mă duc ! răspunse ea, plecînd.

Pascu plecă în urma ei.

Acum se opri Sanda.

— Dar unde ai plecat ? o întrebă Pascu.

— Am fost numai iac-așa !

— Ce duci în cîrpă ?

Sanda privi la cîrpă, apoi la Pascu. Ochii începură să i se păinjenească. Scormon văzu cum o lacrimă se strecură în jos pe obrazul ei și începu să scheaune, văzînd c-acuma nu e bine.

— Ți-am adus niște struguri ! zise ea, fără ca să-și șteargă lacrima. Sărmanul, a venit la noi.

Mai departe nu putu vorbi.

Nu știu ce, și nu știu cum... Pascu se simți că nu se mai știe... Fără de a putea să-și dea seama în ce chip, el se trezi că îmbrățișează pe Sanda.

Scormon privea neclintit la ei.

★

În toamna viitoare, peste trei dealuri și trei văi, în umbra unui tei era o trochiță. Scormon e culcat lîngă ea și privește în tăcere cum copilul se joacă cu mînuțele lui, bombănind vorbe de tainic înțeles.

LA CRUCEA DIN SAT

I

Naica Floare n-are vreme. Cuptorul este ars și plăcinta nu e încă întinsă. Multă grabă nu-i prea bună : Marta ar fi trebuit să mai aștepte cu cuptorul. Ea însă umblă cu gîndul tot pe la cei din casă ; abia apucă să se vază și ea la masă cu scărmanătorii de pene. Sunt prea veseli, îi aude rîzînd în casă. Bujor spune minciuni ; trei zile și trei nopți el nu ar sfîrși. Cînd n-o știe de la altul, o scornește de la sine. Și apoi mai este bun la clacă și pentru că nu se mînie dacă-i fac fetele cîte o glumă. Mai ales nu se mînie cînd Ileana îi face cîte o glumă, și Ileana bucuros îi face cîte una. Așa-i asta între tineri.

În vreme ce naica Floare întinde plăcinta și tinerii petrec veseli împrejurul mesei, stăpînul casei, badea Mitru, șade pe prispă, în umbra celor de la masă. Ca totdeauna, pipa-i este în gură, dar de mult a uitat că nu arde. Simte că-i lipsește ceva : ce însă anume, nu știe. Tot așa de puțin știe de veselia celor din casă. Simte că singur nu este ; mai departe nu-și bate capul. Veselia lor nu îl supără, dar nici nu îl înveselește. Scoate pipa din gură, cascade o dată, se întinde, apoi, pentru ca să facă și el ceva, ia un pumn de pene și începe a le număra, aruncîndu-le jos una cîte una.

Un nou hohot îl trezește și pe el din astă nepăsare.

Ileana a făcut o cunună de pene cu coadă dindără și a pus-o pe nesimțite în capul lui Bujor. Bujor a simțit, dar se face a nu fi simțit, fiindcă-i place să vadă pe Ileana rîzînd. Toți rîd în hohot, rîde mai ales Ileana. Bujor stă cu cununa pe cap, făcîndu-se a nu ști de ce rîd ceilalți. Îi șade foarte poznaș. Marta deschide ușa : acumă rîde și ea. Ileana însă văzîndu-i pe toți așa rîzînd de Bujor, însași se oprește în rîs, face o față ca și cînd ar fi răsturnat oala la foc și grăiește :

— Dar, prostule, nu vezi că de tine rîd ? !

Bujor vrea să-și ieie cununa din cap ; Ileana nu-lasă, ci frumos, precum a pus-o, o ia însași, curățîndu-l în urmă cu îngrijire de pene. Sfirșind, îl trage o dată de ureche, iar Bujor se supără d-un lucru : c-au fost prea puține pene.

Vrînd ori nevrînd, badea Mitru le-a văzut pe toate. Chiar i s-au mișcat și lui buzele a rîde.

— Măi Bujor, grăi el alene, după ce s-au sfîrșit toate.

Bujor sări în picioare.

— Ai adăpat tu boii ?

Bujor s-așeză, în semn de răspuns.

— I-ai adăpat ?

— Asta nu se face acum. Știi d-ta bine că noi adăpăm boii cînd se culcă găinile !

— Dar caii...

Bujor îi taie vorba.

— Bade Mitre ! Ca în toate serile, și astăzi s-au hrănit porcii, apoi s-au închis, s-au muls vacile, apoi s-au adăpat, s-au adăpat și boii, și caii ; plugurile sunt în car ; sămînța este în saci ; grăpile sunt la îndemînă. Mîne dimineață, cînd răsare luceafărul boului, noi adăpăm — și ziua ne prinde în cîmp.

— Dar tot ar fi mai bine să nu-ți perzi tu vremea pe aci pe la fete !

— Dar ce să fac în grajd ? Nu e destul Toader la vite ?

— Ești bun de gură, îi zise badea Mitru, după aceste vorbe. Dar om n-are să iasă din tine !

— Ia dă-mi pace ! răspunse Bujor, făcându-se a glumi.

— D-ta ai vrea ca toți să fim moșnegi. Ce zici tu, măi Ghiță ! ?

Ghiță era flăcău numai d-aici, din vecini. Foarte bucuros petrecea seara la scărmanat de pene cu Ileana și cu ceilalți tineri veseli. Așadară el știa că badea Mitru este cam rău de gură. Gîndi că este mai bine să nu răspundă nimic. A răspuns însă badea Mitru, scurt, dar gros :

— Măi ! cu Ghiță nu te măsură ; tu ești slugă, iară el nu are stăpîn.

Bujor părea că n-a auzit bine aceste cuvinte. El privi o dată aspru la badea Mitru, privi mînios la Ghiță, privi încă o dată împrejur, fără ca să poată vedea și pe Ileana ; apoi se sculă încet și-și luă pălăria de lîngă cuptor. Ileana îl ghionti, îl mai trase de sucman, dar el ieși fără ca să zică „noapte bună“, ca și cînd ar fi fost să se mai întoarcă. Îi părea că e cam cald în casă.

Mai tîrziu a ieșit și Ileana, pentru ca să vadă dacă e coaptă plăcinta ori ba. Mult nu rămase afară. Cînd intră, află pe tatăl său culegînd penele pe care le-a fost aruncat pe jos.

— Tu, fată, dă-mi foc în pipă !

Ileana iarăși ieși în tindă, pentru ca să aducă un tăciune. Ochii ei însă umblau mai mult p-afară decît pe la vatră, încît era p-aci-p-aci s-aducă un cărbune stîmpărat în loc de tăciune. Dar nu vedea nimic.

Astă-seară plăcintele s-au mâncat fără de Bujor. Naica Floare a întrebat după el de vreo trei ori, fiindcă-i place să vadă tinerii veseli, iară în lipsa lui Bujor, veselie totdeauna merge cam schiopătînd. Ileana a mai ieșit după aceea din casă, pentru a-i spune lui Bujor c-a întrebat „mama” de el.

Bujor ședea în mijlocul curții pe oiștea carului. Poate chiar aștepta să iasă Ileana și să-l cheme a intra în casă. Cînd însă o văzu mișcîndu-se spre ușă, el se ridică și merse în dosul carului. Și aici îl văzu Ileana. Nu știa însă de ce, ea stete cîtăva vreme nehotărîtă, apoi iarăși intră. În tindă se opri încă o dată și-și zise cam necăjită : „Nu știu ce om e și tata !”

Nici n-a făcut Mitrea Boarului bine, zicînd așa vorbe. Bujor nu era nici slugă, nici om nou în casa lui. Aici a pruncit el. Cînd era școlar, venea des-de-dimineată să ia pe Ileana cu sine, fiindcă Ileana era mică și naica Floare n-ar fi lăsat-o să meargă singură ori numai cu Păscuț la școală, Păscuț, copilul care i-a murit acum vro opt ani. Bujor însă o trecea peste puncte și purta grije de ea ca de ochii săi. Dar nici Ileana nu voia să meargă fără de Bujor. Mai tîrziu, de la vîrsta de șaptesprezece ani, Bujor a rămas cu totul la Mitrea Boarului și de șase ani de zile este om din casă. Badea Mitru știe că celelalte două slugi nu-i fac pe jumătate treaba pe care i-o face Bujor singur. O știe și Bujor. El lucrează acasă, nu la stăpîn. Așa vorbe nu s-ar fi căzut să-i zică badea Mitru. Zău, Bujor s-a cam supărat... El știe însă că badea Mitru nu e om rău. Nu dar tocmai de vorba lui s-a supărat. Erau însă și alții de față, era și Ghiță. Bujor s-a supărat pe Ileana, pentru că ea a auzit această vorbă. Ileana îl mîhnește : ea n-ar trebui să asculte la asemenea cuvinte. Apoi, barem să fi venit și să-i fi zis : „Bujorel ! dar fii cuminte, știi tu cine

este tata". Dar ei nici că-i pasă de el. Nu-i pasă. Cine știe, poate se și bucură c-a scăpat de el.

Bujor se ridică repede de pe oiște, unde a șezut, apoi iarăși se așează încet și astîmpărat. Nici acum însă nu îl ținea locul : el sări mai repede încă, privi o dată la fereastră și plecă de-a dreptul spre gardul care despărțea grădina tătîne-său de aceea a lui Mitrea.

Voia să vorbească cu tatăl său.

Tatăl său, Stan, a petrecut într-astă seară neobicit de mult la lumină. El este al doilea titor¹ la biserică și a stat multă vreme cu popa la sfat. Este vorba să se facă un clopot nou la biserică din banii ce Mitrea Boarului i-a dăruit pentru vecinica odihnă a tătîne-său. Cînd a venit acasă, copiii erau culcați ; Stan a privit la ei, a ascultat răsufierea lor, apoi s-a dezbrăcat, a stins lumina și s-a culcat și el. Cînd a venit Bujor, l-a trezit din cel dintîi somn.

— Cine e ?

— Eu !

— Cine, eu ?

— Eu, tată !

— Hm ! Bujor ? ! Dar ce vrei acum noaptea ?

Bujor stete o vreme fără de răspuns. Îi părea că tot ar fi mai bine să tacă.

— Vorbește, măi, dacă m-ai trezit din somn !

— Deschide ușa ; aș vrea să-ți spun ceva !

— Spune numai ! Și așa te aud eu.

— Vezi d-ta, taică, să mă crezi... fiindcă...

— Scurtă vorba, măi !

— Tată, eu nu mai rămîn la Mitrea Boarului.

— Ei, apoi bine faci și tu o dată în viața ta.

— Auzi, tată ! Eu nu rămîn, chiar nu rămîn.

¹ Epitrop, curator.

— Apoi vezi bine că nu rămîni, dacă nu vrei să rămîni. Ce vorbă !

După aceste vorbe Stan se dete la pace, cu inima îmbucurată că fiul său iese de la Mitrea Boarului. Vecinii nu prea trăiau bine unul cu altul. Mitrea Boarul era bogat și acum se făcuse leneș și cam încrezut, iară Stan, ca om cărturar ce era, deși sărac, se ținea mai presus de bogatul său vecin.

Bujor rămase stînd la fereastră. El știa de mai nainte că tatăl său nu se va supăra, dacă va veni acasă ; totuși, parc-ar fi dorit să-l ocărăască pentru această hotărîre a sa și să-i zică : „Tu trebuie să rămîi !“

Era să plece, cînd auzi ușa și văzu pe mamă-sa ieșind din casă. Au stat multă vreme apoi de vorbă, mama și fiul, așezați pe piatra de lîngă porțiță. Bujor n-a spus mamei sale pentru ce nu vrea să rămînă : aceasta n-ar fi putut-o spune nimănui pe fața pămîntului ; zicea numai că vrea. Mama zicea să rămînă, fiindcă-i merge mai bine decît acasă. „Suntem mulți la puțin !“ era cuvîntul mamei ; tocmai acest cuvînt îl îndemna însă pe Bujor să facă ce s-a fost hotărît.

— Apoi, dacă suntem la puțin, vreau să fim la mai mult, grăi el hotărît. Și Marta trebuie să vină acasă ! Noi doi nu vom lua pita de la cei mai mici. Sîn-George este aproape, atunci mi se împlinește anul.

Dară Bujor nu și-a ținut vorba. El nici pînă la Sîn-George n-a așteptat. Numaidecît, în ziua următoare, a spus stăpînului că tatăl său dorește să meargă acasă și el ar dori să meargă acuma, cînd e vremea de lucru.

— Bine faci ! drept ai, îi răspunse badea Mitru, acuma e vremea. Eu eram însurat cînd am fost de douăzeci de ani.

De ce nu mai rămîne Bujor, la asta badea Mitru nu se gîndea. El gîndea foarte puțin !

Naica Floare a prădat multe vorbe în dragul lui Bujor. Îi părea că-i vine să fugă d-acasă, cînd auzi că Bujor merge. Așa lucru nu i s-a mai pomenit. Omul acesta crește în casă și acuma se duce. Treaba s-a sfîrșit cu vorba : „Mai mult peste pragul meu să nu treci !“

Ileana singură știa „pentru ce“ merge Bujor ; asta însă nici chiar sie nu și-o spunea. Ziua întreagă ea era unde se afla Bujor ; mereu voia să vorbească cu el și totdeauna, cînd îl întilnea, îi ferea din cale, pentru că nu știa ce vrea să-i zică. Cîteodată apuca un gînd, ieșea anume la Bujor și iarăși intra. Totdeauna gîndul, în urmă îi părea fără de înțeles. Îi plăcea că Bujor vrea să meargă, pentru lumea asta nu ar fi voit ca el să rămînă ; și totuși, adeseori, fața i se aprindea de mînie, gîndind că el chiar se duce. Iară cînd Bujor a plecat, Ileana nu s-a putut răbda să nu se sfădească, acuma întîia oară, cu Marta, sfadă — nu pentru fratele Martei, ci pentru că Marta n-a închis ușa cumsecade. Așa sunt femeile : se sfădesc foarte ușor. E vorbă veche, că babele bătrîne și fetele de măritat sunt supărăcioase. Însă Ileana tot numai pe taică-său era supărată. Îi părea om cu inima neagră, deși prea mult ținea la el. Zisese că Bujor e slugă, și pentru asta nu-l putea ierta.

II

S-a dus Bujor și Ileana l-a lăsat să meargă. Măcar nici atîta nu i-a zis : „Mai vino cîteodată pe la noi“. Cînd el se gîndea la asta, începea pămîntul să se clatine sub el.

Naica Floare a zis vorbe mai grele. Pe ea nu era însă Bujor atît de mînios. El era mînios pe Ileana,

pentru că n-a zis nimic. Tot gîndea la Ileana și, cu cît mai mult gîndea, cu atît mai mînios se făcea, și cu cît mai mînios era, cu atîta gîndea mai mult. În sfîrșit, a ajuns că nici nu mai gîndea la alta decît la Ileana ; iară cînd o zărea cîteodată trecînd pe dinaintea casei, el tresărea, îl prindeau fiori și-i furnicau vinele, încît să fi avut pașarul de cuminecătură în mînă și pe acela l-ar fi scăpat. O dorință ar fi avut numai : să-i spună verde în față ceea ce altui om pe fața pămîntului nu-i putea spune, ce-i zace pe inimă. Numai frățiorii cei mai mici și Antița simțeau cîteodată mînia lui Bujor. Cînd n-o mai putea purta, o descărca asupra acestora și apoi, pentru ca iarăși să-i împace, îi cioplea Antiței o păpușă și-i făcea lui Toderică o morișcă de vînt ori un arc lui Mărian.

Nu însă multă vreme a rămas asta așa. Bujor era om deprins la lucru. Peste cîteva zile au început a-l mînca palmele ; îi părea că i se spoiește pielea. Totdauna gîndea însă la lucrul de colo, unde a mai lucrat șease ani de zile. Aici, acasă, se simțea străin. Îi părea că lui îi este totuna, dacă trebile merg bine ori dacă ele merg rău.

Dacă ploua, Bujor își aducea aminte de iazul de la țarina Boarului și se întreba dacă este stăvilît ori nu ; iară la aceea nu gîndea că a lor țarină este pe coaste și de iazuri nici că-i pasă. Cu vremea însă și omul se schimbă. Din zi în zi Bujor privea tot mai mult împrejurul său ; mai mergea prin grajd, mai prin grădină, mai pe la țarină. În urmă află că, zău, și aici vor fi multe de îndreptat, multe de stricat și multe de făcut. În sfîrșit, începu și el a lua parte la necazurile casei și a zice tot „la noi” și tot „la Boarul”. Apoi, cînd oamenii ca Bujor încep să-și facă grije și să lucreze, ei nu mai încetează, ci își fac de lucru chiar și cînd nu au !

Dar nici Ileana nu stetea cu mîinile în sîn.

Războiul și ghergheful sunt două cîmpuri pe care nimeni nu știe resfira florile ca Ileana. De asta se vorbește jur împrejur, cît ajunge vestea bună. Parcă-i fermecată la degete. A și avut însă de la cine să învețe. Naica Floare¹ în viața ei n-a făcut alta decît covoare și alțițe. Puține fete se mărită în Vezura, care să nu o poștească cumătră, pentru că ea totdeauna are cîte ceva la îndemînă pentru zestrea miresei. Dar Ileana începe a o întrece și pe ea. Are chip și chibzuială ; puind vrîsta² între flori, pune verde lîngă roșu, pe cîmp alb o floare neagră, lîngă ea o frunză-n fir, toate bine potrivite, parcă nu e pus, ci crescut.

Naica Floare are zor. Firele sunt întinse pe război ; fușteiele sunt bine așezate ; năsădeala³ este în suveică ; ițele sunt ridicate.

— Șezi, Ileană, să începem !

Sunt două săptămîni pînă la Paști. Iară la Paști Ileana trebuie să meargă cu mîneci nouă la biserică. Nici Ileana n-are vreme. Are să fie o pînză cum Ileana pînă acuma n-a văzut : fire subțirele puse în urzeală des, unul peste altul ; iară năsădeala rară, fire groase, fir de fir. Crede că se poate, dar încă nu știe. Astă-iarnă Bujor a făcut spata, precum a fost dorit-o ea.

Lucru greu, pentru că spata și ițele sunt temelia războiului. Cînd ițele se încurcă ori se rupe vrun dinte în spată, cînd ițele sunt groase și spata rară în dinți, pînza rămîne plină de noduri, iară nodul în pînză nu-i cîntea țesătoarei. Bujor a făcut spata

¹ În text : *Sanda*.

² *Vrîstă* — dungă.

³ *Năsădeală* — băteală.

pentru Ileana, adecă precum ¹ altele nu sunt făcute : dinți deși și subțirei ca ascuțișul briciului, legați nu cu ață, ci cu păr de cal, pentru ca îndesat să rămână fir lângă fir. Și legătura este făcută cu măiestrie : chip iscodit la nevoie de către Bujor, în dragul Ileanei. Iară capetele spetei sunt crestate frumos, ca lucrul să fie deplin.

Ileana începe a țese. Gîndește la spată și, gîndind, Bujor îi vine în minte. Asta nu e bine. Cînd ea gîndește la Bujor, este cam aprinsă și mîinile îi cam tremură. Dă prea aspru cu suveica ; apasă prea tare asupra iepelor și, cînd trebuie să bată firele cu spata, dă cu toată puterea. Aici ar trebui tocmai ca năsădeala să rămînă rară, fiind bătută cu chibzuială. Tot ea a zis lui Bujor să facă dinții subțirei : de ce uită acumă că tot ce e subțire ușor se rupe ?

Dară nu s-au rupt dinții, ci părul de cal. Lucrul este cam slab, dară nici n-a fost făcut pentru țesătoare mînioase.

Ileana stă cu suveica în mînă, parcă s-a huluit în casa asupra ei.

Naica Floare n-aude războiul și intră să vază ce e.

— S-a rupt părul și cad dinții !

— Pentru ce dai așa de tare ?

— Da că nu dau !

Multă vreme s-a muncit mama și fiica, pentru ca să lege dinții. Pînza era abia începută și cu cît mai scurtă era pînza, cu atîta mai mare necazul. Nu însă toată mîna era bună ca să facă acest lucru mai ales acumă, cînd legătura trebuia făcută în război, cu grije de fire. Asta numai unul o știe : Bujor.

— Du-te, cheamă pe Bujor ! grăi naica Floare cînd văzu că nu poate face nimic.

¹ În text : *pentru*.

² A se *hului* — a se dărîma, a se surpa.

Ileana sări de la război și plecă să cheme pe Bujor. Capul îi era atît de plin cu ițe, spete și fire, încît uitase cine este Bujor. Parcă și acuma era numai ici în curte. Cînd se află însă în curte, ea roși ca bujorul, stete speriată, apoi iarăși intră în casă.

— Mergi tu, mă tem că nu va veni, dacă-l chem eu !

Naica Floare n-avea vreme. Se duse totuși.

Ileana rămase la război. Îi părea că arde casa în capul ei. Vine Bujor. Oare să vină ? ! O ! d-ar da Dumnezeu să nu vină ! să nu fie acasă ! să nu vrea să vină ! Ba ! asta nu. Asta o dată cu capul n-ar fi vrut-o Ileana. Ea știa că el va veni, auzind că s-a rupt legătura din spată.

Îndată ce auzi portița, Ileana sări speriată și plecă spre ușă, ca și cînd ar fugi de moarte. Îi era grabă : tocmai i-a venit în minte că în pod este o suveică mai mică, pe care ar putea să o folosească.

Cînd Bujor suia treptele spre tindă, Ileana suia scările spre pod. Ei priviră unul la altul, o privire din vina căruia Bujor nu află ușa, iară după ce naica Floarea i-o deschise, el căzu peste prag.

Cînd se află în față cu războiul, începu a se șterge de sudori. Însă nu-i era cald. Îi părea că războiul țese de sine, că ițele joacă și nu vedea firele cum-secade. Lucrul mergea cam anevoia.

— Măi Bujor ! grăi naica Floare într-un tîrziu, de ce nu mai vii tu pe la noi ?

Ea de mult a fost uitat că i-a zis să nu-i mai treacă pragul.

— Da că eu vin, naică Floare !

„E mînios pe mine ! zise Ileana amărîtă, cînd văzu pe Bujor ieșind pe portiță. Nici n-a voit să vorbească cu mine !“ Îi era să plîngă, dar o zări naica Floare.

— Ce faci tu, fată, în pod ?

— Caut suveica, mamă !

Bujor a privit o dată pe neștiute la scară, a și văzut pe Ileana.

„E mînioasă ! Își zise el. A fugit de mine.“

Asta îl amăra. Nu vedea decît spete : chiar și gardul stricat a lui Petrea Popii îi părea o spată, pe care ar trebui să o lege.

III

Prescurile făcute din făină albă sunt puse în cîrpă : luminile sunt legate și busuiocul este la îndemînă.

— Bătrînule ! trage clopotul.

Stan ia prescurile, luminile și busuiocul în stînga, pălăria în cap, bățul în mînă și pleacă la biserică. Este Joia mare, zi în care va lua sfînta cuminecătură. Naica Sanda îl petrece pînă la porțiță și aici îi zice :

— Dumnezeu să primească !

Apoi rămîne privind în urma soțului său. El n-a luat calea spre biserică. „Dumnezeu a vrut așa !“ își zice el printre buze și merge mai înainte la vecinul său Mitrea, să-l roage de iertare. Ei n-au avut în curînd vorbe slabe ; Stan însă a simțit o ură tănuită către vecinul său, pentru că era bogat din sărac. „Dumnezeu a vrut așa ! ca el să fie bogat.“ Acuma, cînd Dumnezeu cuprinde sufletul lui, simte că această ură e nedreaptă și se ușurează. În porțiță se întîlnește cu vecinul, care tocmai plecase la el ; dau mîna ; Stan îi întinde mîna și vecinei ; apoi amîndoi, împreună, pleacă la biserică.

— Dumnezeu să primească ! zic soțiile, cînd îi văd trecînd puntea.

În cealaltă zi este Vinerea mare și apoi vin sfințele Paști.

Naica Floare n-are vreme. Toți sunt gata să plece la Înviere ; numai ea s-a întârziat. Așa o pățește mama totdeauna ; n-are stare pînă ce nu-și vede mai nainte fata gătită. Îi șed foarte bine Ilenei mînecele noi. Ea singură nu știa cum le-a nimerit așa. Mama a pierdut prea multă vreme privind-o din toate părțile. Ileana însă mai ales de una se bucură : că le-a făcut ea însași, cu spata lui Bujor.

Clopotele și toaca n-au sunat încă. Este însă grabă, fiindcă astăzi acela e mai norocos, care iese mai întîi la uliță. Grăbește dar Stan, ca să meargă cu toții.

Aici naica Sanda își făcea de lucru cu copiii. Astăzi ei au fost cei dintîi treziți. Ouăle roșii nu i-au lăsat să doarmă. Totuși, încă nu sunt îmbrăcați ; își pierd vremea asemănîndu-și ouăle. A rămas că al Antiței este cel mai frumos ; altfel ar merge plîngînd la biserică, iară astăzi nu e bine să plîngă omul.

— Aici sunteți cu toții !

— Numai mătura am lăsat-o acasă.

Sună toaca. Vîntul fură cîte-o bucățică din sunetul ei : oamenii stau și ascultă. Încep clopotele, precum vîntul curge, mai tare, mai slab : dară clopotul Boarului s-aude neîntrerupt. E cam departe biserica : nu e însă negură, cerul e senin ; vîntul se mișcă leneș în răcoarea dimineții și calea are să fie plăcută. Abia puțin se vede înspre răsărit vestea zilei, o lumină ascunsă în întunec. Cocoșii cîntă, cîntă privighetoarea, cîte-un cîne, cîte-o vacă s-aude din cînd în cînd, rîul ici alunecă de-a furișa peste prundișul lins, colo se izbește în rîpă și murmură mai înspre vale : printre toate, toaca și clopotele. O pușcă se descarcă, încă una.

— Acuma putem pleca !

Ileana le dă copiilor cîte un ou, schimbă și cu fetele mari cîte unul, apoi sărută pe Antița, care astăzi nu se mai desparte de dînsa, o ia de mîină și toți pleacă. Copiii fug înainte ; trec după-aceea bătrînii puntea, iară în urma lor, muierile și cei mai tineri. Bujor îi lăsă pe toți să treacă. Avea el un gînd : să deie Ilenei oul cel roșu, la care a lucrat trei zile cu vîrfurile cuțitului. Dară nu l-a dat : gîndea că e mai bine să-l deie astăzi la joc.

La sfînta liturghie biserica era plină. Astăzi satul întreg a venit să cînte *Christos a înviat !* Mărian a citit sfîntul Apostol, Stan, titorul, a umblat cu tasul prin biserică, cu capul ridicat în sus, în semn de săr-bătoare, oprindu-se la fieștecăre „Mărire tatălui“. Și pe dinaintea Ilenei a trecut ; și înaintea ei a stat, privind-o cu bunăvoință. Bujor a cîntat irmosul. Cînd el a rostit cuvintele „Îngerul a strigat“, ca o săgeată a trecut sunetul cîntării prin sufletul Ilenei ; fața i s-a roșit, inima îi bătea tare și ochii îi rămaseră ațintiți spre buzele cîntărețului. Bujor a cîntat adeseori și cînta bine ; ea însă parcă se temea că acuma el va rămînea de rușine. Și într-adevăr, cînd Bujor ajunse la „Saltă acum“, unde irmosul este mai frumos, ochii lui întâlneau, între sute de alții, doi ochi a căror privire ațepenită¹ îl făcu mut. „Saltă acum“, și mai departe nimic. Irmosul, pe care l-a cîntat de atîte ori și atît de bine, acuma nu-i mai era în minte. El stete în mijlocul cîntării ; o clipită privirea lui rămase aținită asupra Ilenei, apoi înconjură, speriată, împrejurimea sa, cărțile și oamenii.

Irmosul i-a ieșit din minte și glasul îi lipsea. Ileana voi să fugă din biserică și totuși acuma, tocmai acuma, nu putea. „Mai departe, dă înainte, că merge bine !“ zicea privirea ei, și astă privire a dat lui

¹ *Ațepenit* — (se spune despre privire) fixă, pătrunzătoare.

Bujor fir și glas. A cîntat apoi mai departe și sufletul lui întreg era în astă cîntare.

În viața ei, mai fericită Ileana nu a fost. În vreme ce Bujor cînta și după ce el a cîntat, numai auzul ei era la dînsul, ochii treceau printre oameni și pe fieștecare față ea vedea acea minunare, care era în sufletul ei. Și privirea aceea ! Astfel el încă nu a privit-o. Îi venea să plîngă aici în biserică ; atît de mare plăcere simțea, încît dureri îi erau plăcerile.

Pînă la sfîrșitul liturghiei a trecut o clipă vecinică. Bujor și Ileana vorbeau în priviri și cu privirile se îmbrățișau. „Încă o dată privesc la ea, apoi nu privesc mai mult !“ „Încă o dată privesc la el, apoi nu mai privesc“. „Ea nu este mînioasă !“ „El nu este mînios.“

La sfîrșitul liturghiei, Bujor a trecut cu coatele printre oameni și în cîteva sărituri a fost la ușa bisericii. Aici aștepta pe Ileana. Privirile lor se întîlniră peste oameni. Cu cît însă Ileana era mai aproape de ușă, cu atîta mai cu cinste se arăta către femeile mai bătrîne, lăsîndu-le să treacă înaintea ei, și cu atît mai dinadins vedea Bujor că nu-i șade bine să închidă calea. Rămaseră numai cîteva muieri în biserică, și Ileana tot nu putea ieși.

„O aștept mai la vale !“ grăi Bujor, cînd văzu că Ileana chiar vine, și plecă, mergînd încet.

Marta, Ghiță și Ana steteau împreună la o parte, necăjindu-se că nu mai vine Ileana. Bujor pe aceștia nu-i văzu decît atunci cînd, mai în vale, ei trecură pe lîngă el cu Ileana.

— Dară tu ce stai ? întrebă Ghiță.

— Aștept pe tata ! răspunse Bujor.

Ei meraseră înainte, iară el rămase necăjit pe sine.

Trecînd înspre casă, Ileana a stat foarte multă vreme înaintea Stăneștilor. Erau aici multe de văzut.

Surorile au văruit casa ; pe dinăuntru ferestrelor au boit cu vînăt, iară pe la margini au tras două vrîste cu roșu. Era frumos așa. Ileana s-a hotărît însă ca ea să facă mai frumos. A mai cules apoi flori din grădină, pe care a fost sădit-o Marta la ferestre. Gardul era alcătuit în chipul lui Bujor, care a făcut și porțița. Mai frumoasă era însă vramița¹. Lucru de nimic și totuși frumos. Patru leături cioplite frumos și încheiate laolaltă. Înspre mijloc sunt încă două mai scurte, iar între aceste o cruce. Este făcută numai în semn de vramiță. Pe un stîlp este o moară de vînt. Cînd bate vîntul, moara se învîrtește și două cătane, cioplite din lemn și întocmite cu iscuselă, încep a se bate în săbii. Pe celalalt stîlp este altă morișcă, care pune pe un faur în mișcare ; dă faurul în ileu, tot dă și nu mai încetează. Poznașe lucruri a făcut Bujor !

IV

După prînz oamenii mai stau de vorbă, apoi se duc la vecernie. Înaintea bisericii e satul întreg : copiii la jucării, bătrîni la sfat, iară fetele și flăcăii împrejurul lăutarului.

Bujor n-a mîncat astăzi cumsecade, deși era ziua de Paști. Se necăjea foarte de lucrul ce a făcut azi. El a lăsat pe Ileana să treacă pe lîngă dînsul ! Acuma voia să-și îndrepteze greșala.

„Astăzi mergem împreună la joc.“

V

Crucea din sat este tocmai în marginea rîpei ; rîpa, tocmai înaintea casei Boarului. Dincolo de cruce este

¹ Vramiță — poartă.

un proptiș făcut din cîteva lemne, pentru ca să nu cază vitele în pârîu. Bujor luă un pumn de pietri, merse la proptiș, în dosul crucii, se rezemă și stete privind cum apa cade și se izbește în rîpă. Din cînd în cînd el arunca cîte o pietricea în rîu, privea îndărăt cînd i se părea că prin murmurul apei aude portița din dosul lui, și iarăși privea cum apa cade, se izbește, se prăbușește și apoi se alină mai în vale. El așteaptă și totuși vremea îi părea scurtă.

Portița nu se auzea, și totuși îi părea că vorbește cu Ileana. Dorea să vadă pe Ileana, și totuși tresărea cînd îi părea că aude portița, temîndu-se că ea va ieși.

Ileana privea din tindă la crucea de piatră. Tocmai cînd voia să plece, pentru ca să meargă cu Marta la joc, ea a zărit pe Bujor la cruce. Îi era oarecum frică să iasă.

— Nu mergi tu, fată, la joc ?

— Aștept pe Marta, mamă !

Ileana văzu apoi pe Marta trecînd puntea înaintea lui Ghiță. Fără ca să știe de ce, ea făcu un pas îndărăt, ca să nu fie văzută, iară după ce ei trecură, începu să numere petricelele ce Bujor arunca în apă. I-ar fi plăcut să vadă cum cad aceste pietricele, să auză picatul lor ; i-ar fi plăcut să știe ce vede Bujor în apă, de privește atît de dus la ea. Totuși, dacă ar fi început să arză casa în capul ei, acum ea n-ar fi pășit de la prag. Numai atunci cînd Bujor arunca privirea la portiță, ea pășea în tindă, lăsînd un ochi peste ușchior.

Ușa de la casa cea mare făcu pe Ileana să tresară. Dacă ar fi fost mai luminos în tindă, naica Floare ar fi întrebat-o : „Ce e de tine, fată ?“ În întunerec însă nu se văd toate. Ea crezu dar, cînd Ileana îi spuse că și-a uitat cîrpa acasă, deși chiar și prin întunerec ar fi putut vedea că Ileana ține cîrpa în

mîna. Biata fată răsufila însă atît de cu greu, încît tot omul trebuia să creadă c-a fugit cale d-un ceas, ca să-și caute cîrpa.

Naica Floare coborî treptele, iară Ileana intră în casă, pentru ca să-și ia cîrpa din dulap.

Cînd iarăși se află pe prag, Ileana privi speriată, privi încă o dată, fugi la portiță, privi de aici în toate părțile. Nu era, ca în palmă ; Bujor s-a dus.

— Bujor ! strigă Ileana.

Noroc c-a strigat atîta de încet, încît abia s-auzea ea însăși. Dar a doua oară nu strigă, ci stete puțin locului, apoi merse, stînd la fiecare pas, spre crucea de piatră, unde a fost stat Bujor, de unde el arunca pietricele și privea în apă. Aci și ea se împropti și privi în apă. Nu vedea nimic deosebit. Tot cum a mai fost. Crucea a fost rămas la stînga, cam în dos. Ea făcu un pas îndărăt și șezu necăjită pe treapta crucii.

Piatra e piatră, dar mai nemișcată rămase Ileana, după ce se așeză pe ea. Un fior, o roșată în obraji, și în urmă ca o beție groaznică : Bujor ședea în cealaltă parte a crucii. Cînd el zări pe Ileana, mîna i se deschise, pietrele căzură, și el se șterse pe mîna de praf. După aceea rămase neclintit ca dînsa.

Cînd oamenii șed așa pe piatră, încît numai o cruce îi desparte, atunci ei nu vorbesc nimic, chiar nici nu gîndesc nimic. Este însă o limbă tainică, care nu are vorbe și nu cuprinde gîndiri, o limbă pe care o pricep și cei ce n-o știu. Asta se vorbește însăși pe sine... Într-un tîrziu, Ileana suspină de trei ori într-o răsufolare — suspinul cu care se trezesc copii speriați în vis.

— Auzi tu, Ileană ! Vezi rîpa asta ? Să nu fiu om, dacă nu sar d-aici !

Ileană nu i-a zis să nu sară. Acuma și ea ar fi sărit bucuros. A privit însă la el lung și blînd, încît

trebuia să rămînă neclintit sub această privire, apoi a început să-i netezească aripa sucmanului, privind la țesătura firelor.

— A fost foarte bună spata pe care mi-ai făcut-o !

— Bună ? Da... știam eu că are să fie bună. Tu ai zis s-o fac așa !

Ileana povesti apoi lui Bujor cum a țesut pînza, cîte fire s-au rupt, cîte crîmpițe¹ i s-au făcut, ce-a zis mama, cum o dată a sărit motanul peste război și au căzut trei fușteie ; i le-a povestit toate în de-amănunt, una cîte una ; avea atît de mult de a spune, încît Bujor numai a ascultat.

Cînd umbrele se împreună în amurgul serii, Ileana se ridică de pe piatră. Era vremea ca să se mulgă vacile și să se adape boii.

— Noapte bună, Bujor !

— Noapte bună, Ileană !

Pesemne, pentru că i-a poftit-o Ileana, Bujor, a avut astă dată o noapte foarte bună — bună, nu pentru că a dormit bine, ci pentru că nu putea dormi. Lumea îi părea atît de frumoasă, încît nu se îndura a închide ochii să n-o mai vază. El nu știa că acea lume este cea mai frumoasă, pe care o vede cu ochii închiși.

Cînd intră pe porțiță, cînele flocan sări de lîngă trepte, unde era culcat, și fugi de-a lungul casei, pentru ca să se ascunză dinaintea lui Bujor. Era o neplăcută aducere-aminte. Astăzi, cînd Bujor sosea de la biserică, cînele petrecea gonind găinile împrejurul ogrăzii : pentru asta, Bujor și-a vărsat vinul asupra lui. Acuma, la întîlnire, amînduror le veni în minte întîmplarea de dimineată și Bujor se

¹ *Crîmpiță* — încurcătură a firelor, defect în pînză, în țesătură.

simți cuprins de o durere nepricepută, amestecată cu rușine, cînd văzu cînele fugind de el.

Îl chemă înapoi cu atîta duioșie, încît cînele se opri și îl lăasă să se apropie de el.

— Vezi că nu-ți fac nimic, bietul de tine ! îi zise Bujor, netezindu-i părul, apoi îi luă capul sub brațul drept și, îmbrățișindu-l astfel, îl privi în ochi.

Un cîne a împăcat Bujor și această împăcaciune îl bucura atît de mult, încît ar fi stat noaptea întreagă ingenucheat lîngă perete, ca să petreacă cu el. Antița însă i-a sărit din dos în spate și coprinzîndu-l cu brațele, a început să-l hățească.

— Ia-mă, bădică, în spate !

În spate și în brațe a luat-o apoi bădica. A sărutat-o, a dezmerdat-o, a năcăjit-o ; iară cînele juca împrejurul lor, sărind cîteodată sus spre Antița, care se juca cu el, țipînd nebunatic cînd cînele o atîngea cu labele.

— Încă o dată, bădică !

Bujor îi săruta ochii și făcea încă o dată.

Încă o dată și încă o dată... tot mai rar, tot mai încet, mai alene, mai obosit, pînă ce mica adormi în brațele frăține-su. Bujor o duse apoi la Marta, o dezbracă tiptil-tiptil, ca să nu se trezească, și apoi o culcară. Dup-aceea Bujor ieși din casă, mai stete gînditor pînă ce-i veni fluierul său în minte. De mult l-a fost uitat ; acuma însă simțea dor de el. Jos, tocmai în fundul grădinii, pe unde curge apa peste pietricele, locul este atît de liniștit, mai ales acuma seara. Aici merse Bujor. Se așeză pe pajiște, se împropti cu spatele de nucul cel tînăr și începu doina trăgănată. Cîțiva pași la dreapta, cînele, întins la pămînt, cu capul așezat pe labele de dinainte, zăcea privind la cîntător, ca și cînd el ar ști ce vrea să zică doina aceea.

Alene vîntul, alene rîul, alene doina — o lume legănată alene.

Dar tot mai încet sună fluierul, pînă cînd el se sfîrși într-o duioasă șoptire. Bujor îl puse pe iarba lîngă sine și rămase privind la pălăria sa, pe care o pusese într-un par din gard.

Luna plină grăbea cu răpejune spre un nour rătăcit; el o urma cu privirea, iară cînd luna nu se mai văzu decît în marginile argintuite ale nourului, el închise ochii, ca mai bine să vadă icoanele ce se dezvăleau din sufletul său, părăindu-i ca niște vedenii fără de trup, care se leagănă în văzduh. Vedeă biserica, oamenii în biserică și pe Ileana între oameni; se vedeă pe sine așteptînd la ușă, i se reivea simțirea de bucurie fîrtoasă¹ cu care aștepta și iarăși trecea roșata peste obrazii lui, aducîndu-și aminte vorba: „Aștept pe tata“. Crucea de piatră și apa ce cade și se izbește în rîpă se iveau pretutindenea, rupînd șirul gîndurilor sale; iară mîna Ilenei mereu dezmiarda aripa sucmanului său. Naica Floare și badea Mitru — greu a supărat pe acești oameni. Mult ar fi dat, dacă într-astă clipită ar fi putut să-i împace. Ar fi dorit să sărute mîna naichii Floarei și ca badea Mitru să-i deie o palmă și apoi să-i pară rău c-a făcut-o. Așa se năștea un gînd pe altul în sufletul lui; intra tot mai adînc în această lume, pînă ce nici nu mai știa dacă se află aici ori acolo. Iarăși se simțea crescut în casa Boarului și se muștra pentru greșelile ce le-ă făcut de cînd a ieșit din această casă. Mai deunăzi a trecut pe lîngă holdele Mitrii. Erau rău lucrate. Și boii au fost prea slăbit de cînd nu mai stau sub îngrijirea lui. Ar fi trebuit să-i spună stăpînului, fiindcă el nu poartă grijă de nimic. „Mîne dimineată, în crăpatul zorilor, trebuie să vor-

¹ *Fioros* — plin de fiori.

besc cu el !“ zise Bujor grăbit și se ridică de la pământ.

— Ce faci tu, fată, în grădină ? s-auzi glasul naichii Floarei de peste gard.

— Nimica, mamă ! răspunse Ileana speriată, răspunse pentru sine, pentru că nimeni nu o putea auzi.

Bujor tresări. Îi venea să plîngă, cînd găsi că Ileana a fost stat în apropierea lui. Apoi grăbi la gard și o văzu fugind spre casă.

— Ileană ! Auzi tu, Ileană ! o cheamă el, dar atît de încet, încît nu se auzea.

VI

În vreme ce tinerii petreceau la cruce, bătrînii steteau de vorbă.

De la slujba de seară vecinii plecaseră împreună înspre casă. Era Stan și Mitrea, Gligor, tatăl lui Ghiță, și Păvăloc Țăpăloiu, om bogat și din neam ales, ca și Gligor. Puțină vorbă se schimbă între vecini, pînă cînd Stan nu începu, arătînd spre o vrîstă de nori, ce se vedea înspre apus :

— Dac-ar da bunul Dumnezeu !

— Zău, o ploaie n-ar strica. Grînele sunt cam pălite, zise Gligor.

Păvăloc era casier la sat și om care se pricepe la destăinuirea firii. El privi mai îndelungat la nori, apoi încredință pe vecinii săi că înainte de mine dimineată nu se poate aștepta la ploaie.

De aici înainte vorba se întinse asupra ploilor. Fiecare știa să povestească despre cîte un rămășag, pe care l-a cîștigat de la cutare și cutare.

— Eu îți dau rămășag că plouă la noapte ! îi zise Stan lui Păvăloc.

— Nici vorbă ! Înainte de zori, nu !

— Vere Mitre, grăi Gligor, ce zici, va să plouă la noapte ? Să vedem ce zice el.

Mitrea mergea cu doi pași înainte. El se opri și dete din umeri :

— Ce știi eu !

— Vezi așa, îi zise Stan, ești mare meșter într-asta. Totdauna știi cînd e vremea de semănat. Dacă nu plouă după ce ți-ai pus tu sămînța în pămînt, apoi rămîne secetă vara întreagă.

— Parcă-i călindar, așa o potrivește de bine. Iacă, eu unul vă spun că totdauna aștept cu sămînța și prășitul pînă ce nu văd pe Mitrea că seamănă și prășește.

— Apoi — asta o face satul întreg !

Mitrea se îndreptă cu fața mîndră, ca și din o buiguială îndelungată, și încunjură cerul cu privirea.

— N-are să plouă chiar nici mîne ! zise el hotărît.

— N-am zis eu că nu plouă la noapte ?

— N-am zis eu că nu plouă mîne dimineață ?

De aici înainte vorba trecu la holde. Mitrea era mai vorbareț, dar tot scurt și măsurat.

— Ăst timp ți-au ieșit semănăturile cam rău. Ce ai semănat pe lîngă șipot, în sus pe coaste ? îl întrebă Gligor.

Mitrea nu răspunse nimic, dar în urmă trecu roșeața peste obrajii lui.

— E păpușoi, dar n-a răsărit încă ! zise Păvăloc. Măi Stane ! la tine am văzut păpușoi frumos.

Stan își suci mustața.

— Apoi cînd are omul trei feciori ca mine !

— Asta să fie zisă, îi răspunse Păvăloc, plugar ca Bujorul tău nu mai este în sat !

— Pe asta o au unii de la fire, grăi Gligor. Trebuie să fie în înțelegere tainică cu pămîntul. Mai

an-vară aram, ca să seamăn ovăs aici. „Rău faci c-
pui ovăs aici, îmi zise Bujor, este pământul cam
gras și ți se pălește.“ Așa am și pățit-o. Apoi la
potrivirea vremii nimeni nu se pricepe mai bine
decît Bujor.

Oamenii începură să laude pe Bujor.

— Eh ! vezi ce lucru pocit, zise Păvăloc, arătînd
la păpușile lui Bujor, care în aburirea vîntului își
faceau jocul.

— Mare meșter ! mare meșter !

— Ei bine, grăi Stan fălos, Bujor îți face caru
mai trainic și mai frumos decît cel mai vestit rotar.

Vecinii plecară înainte spre casa lui Mitrea, care
i-a fost poftit la un scaun de odihnă și mai multă
vorbă bună ; Mitrea însă rămase privind la păpușile
lui Bujor ; își aducea aminte că în tinerețele sale și
el făcea asemenea bucurii lui Păscuț, copilul care-i
murise acum opt ani. Deci, ca totdeauna cînd își
aducea aminte de Păscuț, el era cam trist intrînd
pe porțiță.

Naica Floare acoperi masa cu păhare. Se bucura
totdeauna cînd putea să vadă oameni cinstiți la casa
ei. Vorbăreată precum era, îi plăcea să fie de față
unde se înșiră vorbele, așteptînd să vie și rîndul ei
la glumă, ca și la vorbă înțeleaptă. Acuma însă
oamenii au fost urmat vorba de la păpușile lui
Bujor. Stan își lauda fata și feciorii, iară naica
Floare își da toată truda să arate că numai niște
piscoi sunt toți pe lingă Bujor.

— Iacă, să spuie Mitrea, el știe mai bine cine
este Bujor. Vro șase ani de zile el singur a purtat
gospodăria noastră și așa gospodărie nu era în sat.
Acuma, de cînd s-a dus el de la noi, toate merg
avalma.

Toți așteptau răspunsul lui Mitrea. Dar Mitrea
era năcăjit de laudele care i se făceau lui Bujor.

Nu pentru că nu l-ar fi știut pe Bujor vrednic de laudă, dar pentru că vedea pe Stan fălindu-se cu el.

— Apoi da, zise el cam cu jumătate de gură, e flăcău harnic !

Într-astea, paharele se schimbau. S-a închinat în sănătatea tuturor. Stan a închinat un pahar chiar în sănătatea clopotului celui mare, care s-a făcut pe socoteala lui Mitrea. La asemenea rînduri Stan se pricepea mai bine : a stat adeseori la vorbă și s-a veselit la masă cu popi, dascăli și alți oameni cărturari, care știu potrivi vorba în placul altora.

Păvăloc privea pe fereastră la cruce. Era tocmai în vremea cînd Ileana și Bujor ședeau acolo. El trase pe Mitrea de sucman și-i făcu semn să privească. Și-i plăcea lui Mitrea să privească. Bujor era înalt și spătos, iar Ileana, făptura tătine-său, numai c-o palmă mai mică. Se potriveau bine lîngă olaltă, iar asta el n-o găsisese pîn-acuma.

Și Păvăloc privea cu plăcere. El ridică paharul plin și-l închină lui Mitrea :

— Vere Mitre ! să jucăm la nuntă ! Soră Floare ! Vecine Stane ! să fim cu veselie !

Și Gligor ridică paharul, închinînd pentru încuscrire. Dar Mitrea era dus de gînduri și nu pricepea gluma, iar naica Floare o pricepea și nu voia s-o priceapă. De cînd Ileana era mică, ea se dezmierda cu dorința de a fi odată soacra părintelui din sat. Ileana e făcută să fie preuteasă. Dar cum gîndea acum la Bujor, ar fi dorit ca el să fie popa, și mai că n-ar fi fost în stare să închine și ea.

Nici Stan n-a gîndit încă la asemenea lucru și era cam supărat c-au gîndit alții. Tot nu prea era omul lui Mitrea. Om însă, care niciodată nu rămîne dator, el ridică paharul și cumpăni puțin vorbele :

— Cam grăbit, vere Păvăloc. Ai greșit casa. Iacă, vărul Gligor, om bogat, are fecior voinic. Eu ?! mai sunt și alte sate. Pe Bujor îl știe lumea. Șapte fete pe un deget !

— Hai, că n-am eu fată ! Să am șapte, toate i le-aș da lui Bujor.

Stan începu a-și răsuci mustața, privind cam aspru și fălos la Mitrea.

Mitrea porni în răsuflet greu, tot mai greu, se aprinse în sfârșit, sări și dete cu pumnul în masă.

— Să n-am Dumnezeu, de nu crap masa asta în două ! În casa mea eu sunt stăpîn, strigă el mînios.

Toți se uimiră de asemenea purtare pripită.

— Dar ce te-a supărat, dragă ? îl întrebă Floare, care de vro opt ani nu l-a văzut așa de aprins.

— Să nu se fălească cu el, că eu l-am făcut om din casa mea a ieșit, în a mea cinste este cum este, răspunse Mitrea hotărît.

— Ce ? nu cumva ai voi să-mi iai feciorul ?

— Ți-l iau, că e de casa mea. Eu l-am făcut om !

Să nu mai lungim vorba, pentru că nici n-a mai ținut mult. Aprins era Mitrea, Stan aprins : vecinii s-au despărțit cam supărați. Naica Floare era necăjită de cele petrecute. Ea căută pe Ileana și, simțind că e în grădină, o chemă în casă. Ileana e fată mare, dar ea încă nu ține minte să o fi ocărit mamă-sa vrodată. Acuma naica Floare o luă de scurt și-i spuse că unei fete mari nu-i șade bine să umble seara prin grădini.

— Tu ești fată de măritat, trebuie să-ți păzești numele.

De asemenea vorbe Ileana s-a foarte amărît, și amarul ei multă vreme n-a lăsat-o să doarmă.

Badea Mitru nu se mai cunoștea pe sine însuși. Părea c-a găsit o comoară. Afară din seamăn era mulțămît de vorbele pe care le-a fost zis lui Stan.

L-a lovit tocmai unde mai tare îl doare. Apoi simțea că a zis adevărul. Bujor îi era ca fecior. Atîta de tare o simțea asta, încît numai acum începu să se mînie pe Bujor, pentru că a ieșit din casa lui, și ar fi fost în stare să meargă acum noaptea să-l aducă acasă.

Astă-seară era răcoare de primăvară, dară Bujor și Ileana ștergeau sudori, cînd calde, cînd reci. Cînd Bujor plecă de la tei, Ileana era în pat, dar nu putea dormi. Naica Floare se cam neliniștea auzind-o suspinînd și întorcîndu-se mereu de pe o lature pe alta. Dar oricît ar fi dorit să o liniștească, nu știa cum să înceapă. Era și ea cuprinsă de gîndurile sale.

Deodată Ileana se ridică în pat, stete puțin, apoi se coborî și ieși încet din casă. Naica Floare își opri răsufarea, dar nu mai auzi nimic.

Ileana a ieșit să se astîmpere puțin. În casă găsea că era nădușeală. Ea se așeză pe prag și stete cîtăva vreme aici neliniștită, mușcîndu-și buzele și hătînd legătura rochiei, pe care n-a fost lepădat-o. Într-un tîrziu ea se ridică iute și plecă cam fuga spre porțiță, o deschise și ieși, lăsînd porțița așa.

În casă, naica Floarea se neliniștea tot mai tare.

— Ileană ! auzi tu, Ileană ! Ileana mării !

Nici un răspuns.

Ea se coborî din pat și ieși. Ileana nu se mai vedea nicăiri. Speriată, se reîntoarce în casă și sculă pe Mitrea, care dormea dus, ca un copil scăldat și bătut.

— Ce e ? întrebă el buiguit.

— Ei, du-te de vezi unde e Ileana !

— Apoi unde e ?

— A ieșit și nu știu unde a perit.

— Ori tu ți-ai ieșit din fire.

— De-un ceas a ieșit și nu mai vine. Am fost s-o caut și n-o găsesc.

Mitrea se coborî din pat și ieși așa, în cămașă, precum era.

Afară numai cîinii îi ieșiră în cale, mișcîndu-și cozile și scheaunînd încet. Privi în toate părțile, dar nu se vedea nimic. Ar fi chemat-o, dar îi venea greu să-și strige fata în capul nopții. El o chemă de cîteva ori încet, dar nu primi nici un răspuns. Dacă nu era atît de cuprins în căutarea fetei sale, ar fi văzut porțița deschisă și ar fi găsit calea. El plecă însă spre grădină, apoi suci pe la capătul casei.

— Ileană ! auzi tu, Ileană !

Nici un răspuns. „Păcatele mele, zise el plin de îngrijare, unde poate fi fata aceea ?“ În clipita aceasta sosi la colțul casei. În dos, între casă și gardul lui Stan, văzu ceva mișcîndu-se.

— Tu ești, Ileană ! ?

Nici un răspuns, dar și arătarea care se vedea rămase neclintită.

— Cine e acolo ? strigă Badea Mitrea, pășind mînios spre el.

— Eu sunt, bade Mitre ! zise Bujor cu glas tremurător, văzîndu-se un pas de la Mitrea.

— Dar ce dracul cauți tu aici pe vremea asta ? !

Bujor stete cîtăva vreme turburat, apoi scoase vorbele fără de legătură.

— Bade Mitre ! Să-mi dai pe Ileana, s-o măriți după mine, că, zău, nu-i bine dacă nu faci așa !

Mitrea rămase uimit de vorbe și de felul în care erau zise.

— Ei bine, zise el, apoi acuma noaptea vii tu să-mi peșteți fata ?

— Da, că n-o pețesc acuma, nici n-am venit de asta, grăi Bujor amărît, apoi se suci în călcîi. Adecă nu mi-o dai. Nu mi-o da. Ține-ți-o ție !

Cînd Mitrea văzu că Bujor pleacă, făcu un pas spre el :

— Auzi, măi Bujor, zise el molcotit¹, d-apoi că n-am zis eu că nu ți-o dau.

Zicînd aceste, îl apucă cu mîna de braț și ei steră multă vreme așa, fără să se miște, fără să grăiască careva vreun cuvînt.

— Dar Ileana unde e ? întrebă Mitrea mai în urmă.

— Ileana ? Nu e în casă ?

— A ieșit și nu știu unde a pierit.

Bujor tresări la aceste cuvinte. De mult a văzut el ușa deschisă, a auzit chiar cînd cineva a deschis-o, ba a și gîndit că Ileana ar fi putut să iasă pe ușa aceea.

Cînd se găsiră la uliță, Bujor plecă spre` cruce.

— Stăi, grăi Mitrea. La dreapta !

Ileana ședea pe laița de dinaintea casei lui Stan și se săruta cu naica Sanda, muma lui Bujor.

Timpul, 1876, mart. 15—20, nr. 1—4

¹ Potolit, împăcat.

GURA SATULUI

I

Nu-i vorbă, răi sunt oamenii, încît mai răi nici n-ar putea să fie. Chiar și acela pe care toată lumea îl știe de bun își are ceasurile de răutate și nu avem decît să-l atingem unde-l doare, pentru ca să-l facem mai dîrz decît alții. Dar nenea Mihu tot om bun rămîne.

Se și cuvine însă unui om din oameni, ca dînsul, să fie de bună chibzuială, să cumpănească vorbele și să umble mai mult călare decît pe jos.

Acasă, asta-i altă vorbă !

Oamenii s-au obicinuit a zice mai bucuros „la Mihu Saftai“ decît la „Safta Mihului“, fiindcă... așa-i lumea ! Cînd oamenii nu au ce face, ei scornesc o vorbă și își petrec vremea cu ea. Să te ferească Dumnezeu să nu cazi pe gura satului !

Pentru aceea, cînd Safta începe să facă gură, nenea Mihu își pune minile în cap și-i zice :

— Nevastă, nu mă da pe gura golanilor !

Iar apoi caută să-i facă pe plac, numai să scape de urechile vecinilor. Astfel, cam într-un chip și cam într-altul, Safta face să treacă de stăpînă în casă.

Dar se zice, că nu-i stăpîn fără stăpîn.

E cineva și mai presus de Safta.

Nenea Mihi are doi feciori voinici și o fiică frumoasă.

Feciorii, fiindcă sînt doi și feciori, oricît de voinici ar fi, stau sub porunca părintească ; Marta însă e una singură, adevărat nu mai are în casă pe nimeni deopotrivă cu dînsa.

Încă pe cînd era în fașii, Marta avea obiceiul de a pune toată casa în mișcare.

Nenea Mihi, auzind-o plîngînd, alerga plin de îngrijare din grădină ori din curte în casă ; iară Safta, oriunde ar fi fost, tresărea și zicea : „Vai de mine, fata plînge !“

Astfel, cam într-un chip și cam într-altul, Marta se făcuse stăpînă peste toți stăpînii din casă.

Și cu cît creștea, cu atît i se lățea stăpînirea, căci, vorba lui nenea Mihi, fata mare-i cîntea casei.

Dar tot nu e stăpîn fără stăpîn.

Ce-i drept, cît ține preajma casei, nu se găsea nimeni mai presus de Marta ; dar lumea e mare și multe lucruri se găsesc într-însa.

Cînd Marta iese la joc și trece de-a lungul ulițelor, nevestele și babele pizmașe de tinerețe grăbesc la porțiță și privesc în urma ei. E frumos cum își ține capul, cum își poartă trupul și cum se mlădie la tot pasul ; și frumos îi șade părul creț pe frunte, frumos i se lipește bogata salbă pe sîn, frumos îi cad alțițele pe brațe și cătrînța bătută în fir frumos i se rotunjește pe pulpe. Chiar babă să fii, o privești și ai dori s-o tot vezi.

— Oare cine, soro ? zice una.

— Cine altul decît Toderică ? îi răspunde alta.

Toderică ? Așa umblă gura satului. Nici că visezi din ce scornește o poveste.

Pentru ca să vorbim drept, Toderică e Toader, ba chiar Tudoroiu. Lasă că avea din cine să iasă, fiindcă și tatăl său, Cosma Florii Căzacului, seamănă

cu dînsul. Fecior și tată, cînd calcă, puntea le scîrîție sub picioare.

La joc, Tudoroiu se face mai mult Toderică decît Toader și ți-o duce și frămîntă, încît să pui rămășag că ți-ar putea juca pe urzeală, fără ca să-ți încurce firele.

E bun la veselie, deschis cu flăcăii, darnic unde-i vorba să se arăte și prea multe îi place să șuguiască la joc și la șezători cu fetele.

Cînd, la joc, Marta se ivește în preajma vederii lui, Toader scutură din cap, își netezește părul de pe frunte, ridică din umeri și își potrivește peptarul pe trup. Iar dacă ea se apropie, dacă este aproape de dînsul, Toader îi zice :

— Ce mai faci, Marto ?

Ea răspunde :

— Mulțămesc de întrebare, bine !

El apoi întreabă :

— Nenea Mihu ce mai face ?

Ea răspunde :

— Mulțămesc, face bine, că-i sănătos.

El iarăși întreabă :

— Leica Safta ce mai face ?

Ea atunci răspunde :

— Șade, Toderică.

După aceste, ea își adună buzele și întreabă : ‘

— Ce mai fac ai voștri ?

— Ei ! Ce să facă ? răspunde el. Iacă ! mai una, mai alta.

De aici înainte vorba trece la lucruri mai depărtate. Toader spune că a vorbit cu cumnatul, cu vărul, cu finul, în sfîrșit, cu cutare și cutare dintre oamenii vrednici de a fi stat de vorbă cu dînsul ; iară Marta îi spune cine a fost și cine nu a fost

de curînd la dînşii, cu cine a vorbit şi cu cine nu, cine ce a zis şi ce nu a zis.

În sfîrşit, Toader priveşte îndelung în ochii mari ai Martei, Marta îi zîmbeşte cu o răcoroasă bună-cuviinţă şi, văzînd acest zîmbet, el îi apucă mîna şi zice :

— Să jucăm una, Marto.

Ea răspunde veselă :

— Dacă vrei, Toderică.

Toader atunci bagă mîna stîngă în şerpar, scoate un pumn de bani, îi aruncă lăutarului şi strigă :

— Acum, una pe pofta mea !

Iar cînd Toderică se prinde la horă cu Marta Mihului Saftiei, babele şi moşnegii se ridică din umbră, sparg sfatul şi grăbesc să mai vază şi ei o dată.

Aşa se petrec lucrurile. Dar gura satului prea lesne face dintr-un ţînţar un armăsar. Pe cînd Marta şi Toader vorbesc numai aşa ca să nu tacă, cei ce n-au ce face le pun floarea la ureche.

Cu totul fără de nici un temei nu sunt însă nici vorbele babelor. Prea se potrivesc tinerii la stare şi la făptură, prea sunt deopotrivă în sat şi-n şapte sate.

E vorba, cine a fost Căzacul, cine Florea Căzacului şi cine este Cosma Florii Căzacului. Un copil nevîrstnic o ştie pe de rost. Om să-i pui alăturea şi să-l cauţi în şapte sate nu găseşti unul mai bun decît pe Mihiu, care nu-şi mai ştie rubedeniile, şi cuscarii, şi finii, şi care nu-şi numără averea pe boi, ci pe juguri.

Aşa judecă satul şi, dacă e vorba să spunem drept, nici Mihiu, nici Cosma nu sunt scoşi din sat. Prea se simţeau străini în acelaşi sat şi le plăcea să se mîngăie cu nădejdea de înrudire.

Marta și Toader ? Ei s-au trezit încă de mici în gura satului și nici își mai dedeau bine seamă despre cele ce se vorbeau zi pe zi. Ar fi trebuit să vie cineva și să le spuie că nu-i așa, pentru ca să-i puie pe gânduri și să-i facă a se întreba cum adecă este ?

Cineva ! Dar cine ? Dintre toți unul singur era care ar fi dorit să se puie împotriva gurii satului, dar acesta era tăcut și gânditor.

În toate duminicile și zilele de sărbători, des-de-dimineață, coborea despre munte și intra călare în sat un voinic curățel. Nimeni nu se întreba de unde vine și unde descalecă ; toată lumea știa că este Miron oierul și nimeni mai mult nu dorea să știe.

Trecuse un an de zile de cînd Miron venea mereu la joc ; flăcăii îi erau prieteni, iar fetele se adunau bucuros împrejurul lui, ca să-i asculte poveștile, vorbele șăgalnice și cîntecele frumoase. Din cînd în cînd, dar foarte arareori, Miron scotea din șerpar un fluieraș, pe care cînta cîte o doină plină de duioșie, încît oprea răsuflarea celor ce-l ascultau.

Din cînd în cînd, numai foarte arareori, scotea Miron fluierașul său : îl scotea însă totdeauna cînd Marta îl ruga ; ba era chiar destul ca ea să privească la șerpar, pentru ca Miron să puie mîna pe pept, gata de a-i face pe plac.

Acesta e un lucru știut de toți, ba chiar un lucru care de sine se înțelegea. Cine nu ar fi dorit să asculte cîntecele lui Miron și care fată nu ar fi dorit să-i fie în apropiere și să-i auză graiul limpede ? Marta însă era fiica Mihului Saftei și era un lucru firesc ca, atunci cînd ea îl roagă, să nu zică ba, mai ales știind să-l roage atît de

frumos, cum avea obiceiul. Fetele dar, cînd voiau să asculte, rugau pe Marta; Marta însă mai totdeauna le răspundea că Miron nu voiește, fiindcă nu e tocmai în voia lui cea bună. Numai din cînd în cînd, foarte arareori, Marta ruga pe Miron să cînte.

În horă Miron totdeauna e cumpătat, încît parcă numai șuguiește cu jocul. Dar ochii tuturor se opresc asupra lui. Înalt și mlădios, cu umerii lați și cu peptul ieșit, el calcă lat și pe întreaga talpă, încît la fiecare pas întregul trup i se scutură și se leagănă cînd la dreapta, cînd la stînga. Cînd stă însă și-și ridică fruntea eșită din față, fetele tresar sub privirea lui. Un cap bălan cu părul lung pînă pe umeri, cu o față albă și străbătută ca de-o răsufare de rumeneală, cu doi ochi mari și albaștri ca fața cerului privită de pe culmea muntelui. Totdeauna e în această față ceva ce nu se mai găsește în alte fețe, un fel de tristeță, un vâl de gînduri, iar în surîsul de pe buzele lui ascuțite totdeauna e ceva ce-ți deschide sufletul.

E minunat flăcău Miron și nu e minune că toți îl caută și doresc.

Înspre amurgul serii, cînd jocul se sparge, Marta pleacă spre casă.

Unii merg într-o parte, alții într-alta.

Toderică merge cu Marta pînă la răspîntie, îi dorește de bine, apoi cotește la stînga și o lasă să meargă cu ceilalți mai departe.

Pînă acasă ea merge însoțită de fete și de flăcăi. Între flăcăi este și Miron, care, precum de la sine se înțelege, totdeauna merge alături cu dînsa.

Peste puțin, ei lasă apoi ulița, trec un pîrleaz de la dreapta și merg pe o cale mai scurtă, pe

poteca dintre vii, pe la fântîna Corbului, unde izvorește apa cea bună.

Pînă aici merge Miron. Mai departe, nu. Aici apoi, cîteodată, fetele și flăcăii se opresc și Marta roagă pe Miron să cînte.

Și adeseori casele din satul apropiat abia se mai văd, cînd fetele și flăcăii pleacă și lasă pe Miron singur la fîntîna Corbului.

Odată, demult acum, cîntase atît de frumos, încît vremea se întîrzia și singură Marta mai cuteză să rămîie șezînd pe iarbă.

— S-au dus toți, grăi Miron îngrijat, cînd se văzu singur cu Marta.

— Nu-mi pasă ! îi răspunse Marta încălzită. Cîntă mai departe.

— Dar e tîrziu !

— Cîntă, îi zise ea încă o dată.

Miron se simți cuprins de un fel de beție, se așează pe doaga fîntîni și începu să-și verse sufletul în o doină ce se pierdea în liniștea serii.

Marta ascultă cîtva timp dusă, apoi se ridică, se apropie încet de fîntînă, se așează lîngă Miron și își rezemă capul de umărul lui. Miron, simțind răsufierea ei caldă și undoierea sînului mișcat de bătaia inimii, tresări cuprins de o îngrozitoare uimire.

— Cîntă mai departe, căci grozav de frumoasă e doina ! îi zise ea cu stăruință, apăsînd mîna pe umărul lui.

— Nu mai pot ! îi zise el, răsufîind din greu, apoi se ridică.

— Bine ! zise ea. O să cînți altă dată.

Miron privi cîtva timp în fața ei, îi apucă după aceea mîna și grăi :

— Marto ! Dacă tu ai ști cît de bine mă simt cînd te văz, cînd îți aud glasul, cînd mă privești, dac-ai ști cît de bine mă simt cînd gîndesc la tine, nu știu cum, dară parcă ar trebui să plîngi.

— Știi, Miroane ! îi răspunse ea, fiindcă și eu mă simt bine cînd sunt aproape de tine.

După aceste ei își mai steteră cîtva timp tăcuți în față, apoi Marta plecă spre casă, iară Miron rămase privind în urma ei.

E demult de atunci, și de atunci Marta n-a mai fost singură cu Miron.

Sosind acasă în acea seară, nu-i vorbea mumei sale decît despre Miron, spunîndu-i mereu cît de frumos cîntă, cît de dulce e la vorbă și cît de plăcută îi este toată înfățișarea.

Safta asculta cu privirea ațintită la buzele fiicei sale, care vorbea cu atîta căldură și atît de frumos, încît ar fi dorit ca zi și nopte s-o asculte. Iară cînd îi spunea că Miron întru toate îi face pe plac, era mîndră de întîietatea ce i se dă fiicei sale pretutindenea și de cătră toți.

Și de aici înainte Marta foarte adeseori îi vorbea mumei sale despre Miron și foarte adeseori își aducea aminte de dînsul.

Gura satului ? !

La lucru și pe la șezători fetele cîntau doinele pe care le învățaseră de la Miron, își aduceau aminte de fața lui drăgăstoasă, se mîndreau cu vorbele dulci primite de la dînsul și fericeau pe Marta, care îi era dragă.

Atît însă și numai atît ; mai departe nimeni nu cuteza să ducă vorba : ba fetele mai fericeau pe Marta și pentru că în curînd avea să fie mireasa unui june atît de voinic și de bogat ca Toderică.

Ce să-i faci ? Așa s-a deprins lumea ! După ce vinul a stat de fert și începe a se deosebi de drojdii și a se limpezi, flăcăii vor să se însoare, iară pe fete le apucă dorul de măritiş.

Dar Cosma încă din primăvară pusese temelia pregătirilor de nuntă, căci Toader trecuse de douăzeci de ani și nu se mai cuvenea să-și piarză anii bătînd căile șezătorilor, iară Simina, soția lui Cosma, ardea de dorința de a se vedea soacră mare, maică nurorii din casă și cît mai curînd bunică.

Pe cînd dar vinul ferbea prin butoaie, Simina își făcea mereu de lucru prin șopron și mereu își zicea : „Vinul ista nu se mai astîmpără“. O zi însă, alta și iarăși alta, și urma apoi una de sărbătoare, aceea în care argații sloboziră butoaiele pe pălămări¹ groase în pivniță, întrebîndu-se, în șagă, cine oare și cînd și de dragul cui va sparge butoiul cel mare și cu deosebire pe cel mic, în care se păstra cel mai bun vin din anul în care s-a născut Toderică.

În sfîrșit, după ce toate erau puse la cale, Cosma se așeză la masă și privi îndelungat la soția sa.

Ea dete din umeri.

— Ei ! Ce zici, nevastă ? o întrebă el.

— Ce să zic ? îi răspunse ea. Cum vei crede tu mai bine.

Înțelegerea era deplină și nu mai rămînea decît un lucru, pe care trebuiau să-l pună la cale, dar

¹ *Pălămar* — frîghie, otgon.

acesta era greu și trebuia să fie făcut cu multă băgare de seamă.

Nu-i vorbă! Mihu și Safta știau de mult când anume vor avea să primească oameni buni la casa lor; dar ei o știau după spuse, din câte o glumă scăpată la timp potrivit, o știau din gura satului; acum trebuia să li se spuie după cum se cuvine, cu toată cinstea și omenia și fără ca să mai rămîie îndoială dintr-o parte ori dintr-alta.

Întrebarea era dar cine să deie cinstea, cine să ducă vorba și să primească răspunsul. Trebuiau să fie oameni de frunte, oameni din oameni, oameni care știu să zică „bună dimineța“, știu să potrivească întrebarea și, mai ales, care știu să primească răspunsul, oameni trebuiau să fie, care fac cinste caselor între care se pun.

Cosma dorea ca, trecînd oamenii lui de-a lungul uliței, satul să privească în urma lor și să zică: „Aceștia sunt oamenii lui Cosma Florii Căzacului“ și ca Mihu, după ce-i vor fi ieșit din casă, mulțămît să le poată grăi vecinilor: „Am avut pe cutare și pe cutare la casa mea“.

Și lucrul nu e cu totul lesne de pus la cale, deoarece o greșală, fie oricît de mică, ar putea să strice toată înțelegerea și buna învoială.

Oamenii cumsecade, mai ales după judecata Cosmii Florii Căzacului, sunt puțini și, dintre aceștia, unul ar fi cum ar fi, are însă obiceiul de a striga prea tare cînd vorbește, altul e minunat, dar e deprins a face glume proaste, și iarăși altul, care ar fi cel mai bun dintre toți, e cununat cu Stan, numit Gură-spartă. Astfel, mai ales Simina nu-și găsea în tot satul oameni pe plac, și a trebuit să treacă multă vreme pînă ce soț și soție s-au înțeles să roage pe Simion al Anei Popii și pe Mitrea Podarul, amîndoi oameni nici prea bătrîni,

nici prea tineri, cumpătați la veselie și bine chibzuiți în potrivirea vorbelor, cu deosebire însă oameni de neam bun și bine văzuți în sat.

Făcându-se înțelegerea, Cosma își îmbracă sucmanul și porunci să cheme pe Toderică, iar când feciorul intră, tatăl își luă pălăria, o puse în cap și se așează.

— Toadere ! zise el peste puțin, apăsînd asupra vorbelor. Am socotit c-ar fi vremea să te însori.

— Dă, taică ! răspunse Toader. Cum vei socoti d-ta.

— Prea bine ! grăi bătrînul. Ce zici ? Îți place Marta, Marta Mihului, a Mihului Saftai ?

— Dă, taică ! răspunse Toader și dete din umăr.

— Adecă, astfel, ne-am înțeles, încheie Cosma, apoi se ridică, își luă bățul și ieși cu pași lați.

Dacă însă Cosma era pregătit pentru nuntă, nici Safta nu rămăsese cu mîinile în sîn.

Marta era aproape de șaptesprezece ani, adecă începuse să fie cam-cam fată bătrînă, căci Safta se măritase în vîrsta de cincisprezece ani. Să nu ne prinză dar mirare că ea, încă de mai mulți ani, era gata să-și primească pețitorii. Nu împlinise încă cincisprezece ani, cînd troanele de zestre, împodobite cu flori tăiate în scîndura de tei, erau pline de alțițe, de cătrînțe, de trîmbe ¹ de pînză și de albături cusute gata, pline erau și acoperite cu fel de fel de velințe lucrate cu mult meșteșug ; iară de atunci Marta lucrează mereu, țese, alege, coase și aruncă flori pe gherghef, încît zestrea s-a adunat pentru șapte mirese. Prea mult însă niciodată nu se poate aduna, fiindcă cîntea nevestei tinere este de a le face mireselor daruri de nuntă din zestrea sa bo-

¹ *Trîmbă* — val (de pînză), vig.

gată, și, cu cît mai multe daruri poate face, cu atît mai mare cinste i se cuvine.

Acum bătuse vîntul din partea aceea și anume Simina trimisese pe Stanca lui Cîrcioc, așa din în-tîmplare, la Tudora, vecina Saftei, și Stanca îi șoptise leicăi Saftei c-a auzit de la cineva că are să vie cineva, de undeva, cu un gînd bun oarecare. Safta, îndată ce auzi, puse mîinile în șolduri și își zise nedumerită: „Vai de mine dar de ce să mă apuc!“ *

Era vremea frumoasă și se gîndi că ar fi bine să puie albiturile să se azvînte. Porunci dar să scoată troanele împodobite cu flori tăiate în lemnul de tei și să le așeze înaintea casei pe două scînduri puse pe niște polobocele.

După ce troanele fură așezate, leica Safta le deschise pe toate și începu, dimpreună cu Marta, să scoată, bucată cu bucată, velințele, cătrînțele, altițele, trîmbele de pînză și albiturile cusute, să le scoată, să le scuture și să le întinză pe sfoara legată de stîlpii pe care zăcea lungul foișor și cerdacul cel mare.

Era frumos și plăcut la vedere cum, în sfîrșit, toată această bogăție a lucrurilor de mîna sta dezvălită în vederea tuturor, și leica Safta privea din cînd în cînd pe furiș la uliță, pentru ca să vază cine trece și cine stă să privească.

În urmă sosiră și carele de la cîmp, și patru pluguri cu cîte patru boi intrară în curtea largă, iar în urma lor venea călare, pe un murg buiestraș, Vasile, feciorul mai mare al stăpînului.

Cînd argatul voi să închiză poarta în urma carelor, Mihu, care sta în mijlocul curții, ridică dreapta și-i zise încet:

— Lasă!

Poarta rămase deschisă.

Argații voră să tragă carăle în șopron și să ducă boii la grajd. Mihă iarăși ridică mîna și le zise :
— Lasă ! Puneți plugurile la o parte, întoarceți boii la car și le aruncați cîte un braț de fîn.

Așa făcură argații.

— Mîne ducem la moară ! le zise apoi Mihă, primblîndu-se cu pași mari prin curte. Scoateți grîul din hambar și-l puneți în saci.

Vasile privea, asculta și înțelegea ; descălecînd dar, el își legă calul de loitra unui car, luă căciula din cap, își netezi părul de pe frunte și iarăși puse căciula în cap.

— Măi Mitre, îi zice apoi frăține-său, scoate caii la apă.

Peste puțin Mitrea scoase din grajd doi cai înalți și trupeși și-i duse de căpăstru la fîntîna din fundul curții.

Sosiră apoi vacile lăptoase, porcii lacomi, caprele neastîmpărate și oile blajine.

Pe cînd, înspre sară, Simion și Mitrea intrară cu pași măsurați pe poarta deschisă, curtea era plină : slugile așezau în grămadă sacii cu grîu, boii rume-gau la carele puse în șir, slujnicile mulgeau vacile, porcii sfărămau zgomotoși grămezile de popușoi, caprele se obrăzniceau în toate părțile, oile stau îndesuite într-un unghi al curții, iară Mitrea se lupta cu caii năvăliți.

Mihă, stăpînul, se primbla mereu prin curte, iară Marta, fiica stăpînului, își făcea de lucru, împărțind porunci în toate părțile.

Afară, înaintea porții, sta un copil și privea, oprindu-și răsufarea la cele ce se desfășurau sub ochii lui.

Cînd Mihu văzu pe Simion și pe Mitrea intrînd pe poartă, el plecă spre dîșii cu capul ridicat și legănîndu-și alene trupul la fiecare pas.

— Bine te-am găsit! Bine te-am găsit! grăi Mitrea cu fața deschisă.

— Bine să fiți primiți la casa noastră! le răspunse Mihu, întinzîndu-le mîinile. Dar cum și unde și în ce treabă?

— Umblăm și noi, răspunse Simion, mai încoa, mai încolo.

— Iar treaba ne este mare și binecuvîntată, numai noroc să avem la dînsa, adauge Mitrea, privind cu mare băgare de seamă în ochii lui Mihu.

— Norocul, zice Mihu, vine de la Dumnezeu.

— Amin! răspund amîndoi.

După ce-și făcură astfel binețele cuvenite, toți trei înaintară spre scările casei. Mitrea însă, ca om cu multă chibzuială, peste puțin se opri și își aruncă privirea peste curte.

— Precum văz, ați fost astăzi la plug, zise el, ca din întîmplare. Unde-ați arat?

— Nici n-aș ști să-ți spun bine, răspunse Mihu, întorcîndu-se spre curte. Știți cum e omul, cînd îi cresc feciorii. Abia-i cunoști musteața și te scoate din gospodărie. Măi Vasile! urmă el apoi, chemînd pe fiul său. Unde-ați arat astăzi?

— În Dosul Plopului, răspunse flăcăul, apropiindu-se.

— Bune pămînturi! zise Mitrea și, dacă nu mă înșel, erau ogoare.

— Da, sunt bune! grăi Mihu dînd din umeri. Dar sunt mai slabe decît cele de la Vadul Tătarului.

Pentru ca să-i lămurească, Mihu le spune apoi cîte și unde-i sunt pămînturile, care sunt moștenite de la bunicul său, care sunt cîștigate de tatăl său

și care sunt agonisite de dînsul, și le spune cît rod a adunat estimp¹, cît an și cît anțărț.

Pe cînd să sfîrșească, Simion privește la boi și zice că sunt frumoși, apoi pleacă toți trei, ca să-i vadă mai de-aproape.

De la boi trec în urmă la vaci, la porci, la oi și la cai. Pretutindenea Mihule face împărțășire despre cum și cînd și în ce chip, le spune prețul și vremea cumpărării, laudă soiul și scoate la iveală buna prăsilă ieșită din gospodăria sa.

Sosind la vravul de saci, el dezleagă gura unui sac, pentru ca fiecare dintre cei de față să poată lua un pumn și să laude bobul plin. El însuși ia un pumn, îl scutură, îl privește, zice c-a ieșit bine, îl aruncă jos, apoi le leagă gura sacului.

Simion ține pumnul plin la gura unui bou apropiat, iar Mitrea ia cîteva boabe între dinți și aruncă prisosul între saci, ca să găsească și păsările ceva.

— Rău ai brodit-o, îi zice Simeon, căci aici ele găsesc în de prisos.

Cînd se îndreptară din nou spre casă, Safta se ivește, ca din întîmplare, la capul scărilor.

— Vai de mine, cum ne-ați găsit! le zise ea. Dar să iertați. Așa-i omul cu gospodăria! Oricît te trudești, n-o scoți la cale.

— Lasă că te știm cît ești de harnică, îi zise Mitrea. Dar uită, ce velințe! Unde le-ai cumpărat, de-ți sunt atît de frumoase?

— Vai de mine! Eu, să cumpăr? strigă Safta. M-a ferit Dumnezeu. Tot din casa mea!

— Nu te cred, grăi Mitrea cu răutate. Prea sunt de-a degete tinere.

— Și oare nu am fată mare? zise leica Safta.

¹ Estimp (ăstimp) — anul în curs.

— Ei ! grăi acum Simeon. Ai brodit-o, vere Mitre. Ai brodit-o !

— Așa mai înțeleg și eu, glumi acesta. Dacă e vorba de fată mare, apoi, noroc să aibă !

— Norocul vine de la Dumnezeu ! ie răspunse și leica Safta.

— Amin ! ziseră amîndoi, schimbînd o privire plină de înțeles.

După aceste, plecară de-a lungul foișorului, iară Safta începu să le spuie care, cînd și cum și în ce chip. Cele mai multe erau lucrate în casă ; pe ici, pe colo era însă cîte o velință mare, cîte o cătrînță bogată ori cîte o păreche de alțițe, lucruri primite în dar de la cutare și cutare dintre rudeniile din satele mai îndepărtate ori lucruri moștenite de la bunica și chiar de la muma bunicăi.

Pe cînd ajunseră să intre în casa cea mare, unde pereții sunt acoperiți cu zaveze¹ și împodobiți jur împrejur cu fel de fel de vase, începu a se întuneca și Marta intră să pună două luminări pe masă și să le zică oaspeților „bună seara“.

— Noroc să ai, nepoată ! îi ziseră oaspeții.

-- Norocul, răspunse Marta roșind, vine de la Dumnezeu !

— Amin ! ziseră ei și astă dată.

Acum nu mai rămînea îndoială că lucrul se poate pune la cale. Nici tată, nici mamă, nici fată nu a zis : „Va da Dumnezeu și norocul, cu vremea“, o vorbă foarte neplăcută la asemenea prilejuri. Simeon și Mitrea începură dar, pe departe și mai pe aproape, apoi mai de-a dreptul și mai lămurit, pînă ce n-ajunseră la vorbă fățișă. Safta și Mihai se mai făceau că nu înțeleg, în urmă nu îndrăzneau să

¹ Zavează — scoarță, țesătură cu care se împodobesc pereții.

crează și erau uimiți de cinstea ce li se face, în sfîrșit, spuneau că nu sunt încă gata precum ar dori, că le vine greu a se despărți de singura lor fiică... la urma urmelor — că teacă... că pungă, pînă ce Mitrea nu se ridică vesel și grăi :

— Va să zică lucrul e gata, numai să vrea și fata !

— Ei ! așa i-o fi fost ursita ! grăi Mihiu, zîmbind cu mulțumire.

Leica Safta își supse buzele și zise :

— Să o întrebăm pe ea. Ce mai știi ? Fetele sunt cam de capul lor.

Zicînd aceste, ea chemă pe Marta să mai aducă o garafă cu vin.

— Ei, dar în grabă ne lași, nepoată ! grăi Simeon, cînd ea voi să iasă. Nici nu te-am văzut precum dorim să te vedem.

Marta se opri turburată.

— Se șoptește că ai să te măriți ! zise Mitrea glumind.

— O fi ! îi răspunse Marta zîmbind. Dar eu nu știu nimic.

— Și dacă noi am ști ?

— Mi-ați spune și mie ! le zise ea.

— Asta-i, vezi, asta-i, grăi Simeon, că nu știm nici noi ; dar se zice, îi spuneam tocmai vărului Mihiu, c-ar fi să te pețască Toderică, îl știi acum ! Și se teme...

El tăcu, și Marta tăcu, și toți tăcură. Cuvîntul următor trebuia să fie al mumei ; ea se apropie dar de Marta și-i zise :

— Ei, spune-i ce-ai zice tu ?

Marta dete din umeri și grăi :

— Cum a vrea tata.

— Noroc să ai, grăiră amîndoi oaspeții, ridicîndu-se de pe scaun, iară Mihiu simți o deosebită

răcoare la inimă, văzînd că lucrurile se fac atît de pe voia lui.

Cu aceste, toată treaba era pusă la cale și luîndu-se înțelegere ca peste trei zile, adecă duminică, junele să vie cu părinții și cu oamenii săi să pețească după obicei și să se facă logodna.

Cei doi trimiși plecară cu răspunsul, Marta le sărută mîinile, iară Mihi și Safta îi însoțiră pînă la porțiță.

III

Satul se gătea de nuntă.

În sfîrșit, avea să se petreacă lucrul pe care oamenii îl așteptau atît de demult. Încă duminică se vorbea că peste săptămînă Toderică va peți pe Marta, iară joi, cînd trecu prin sat știrea că Cosma Florii Căzacului își va trimite oamenii la casa Mihului, nevestele și fetele mari nu se mai putură stăpîni și plecară, pentru ca, trecînd pe dinaintea porții deschise, să vază cum își așteaptă Marta pețitorii.

Seara, toată lumea știa cum s-au petrecut lucrurile, ce-a zis Mihi, ce-a zis Safta, ce-au zis Mitrea și Simeon și în ce chip Marta a stat înaintea lor și a zis că are să fie cum vrea Mihi, stăpînul casei, fiindcă astfel se cuvine să răspundă o fată de casă bună. Unul văzuse cum Mihi și Safta au petrecut pe Mitrea și pe Simeon pînă la porțiță; altul auzise cum i-a rugat să spuie sănătate și voie bună viitorilor cuscri și să-i dorească de bine junelui, și iarăși altul a văzut pe Simina foarte veselă și a fost în apropiere, cînd oamenii s-au întors la casa ei. Pentru ca să facem vorbă scurtă, gura sa-

tului se pornise ca niciodată mai înainte. Dar vorbele multe izvoreau din veselie obștească. Nu era în sat nici un om care nu s-ar fi simțit părtaș de bucuria celor două case, căci unii erau rude, alții cuscri ori prieteni și iarăși alții fini sau oameni ce se țineau de una ori de alta din cele două case fruntașe. Avea dar să fie o nuntă de care se va vorbi prin fii și nepoți, o nuntă a satului întreg, încît ospetea, chiotele, jocul și voia bună șapte zile și șapte nopți să nu se mai curme, căci acum o dată este un Mihi care-și mărită fata după un fecior de seama lui și cine știe cînd se va mai pomeni o asemenea potriveală.

Fetele și nevestele ardeau de neastîmpăr să vază găteala de mireasă a Martei, să vază podoaba cununiei, rubedeniile sosite din alte sate, călăreții trufași ai junelui, și le treceau un fior plăcut cînd se gîndeau la toate acestea.

Nu rămînea îndoială că Miron are să fie vătavul voinicilor, deoarece este bun prieten cu Toderică și prea mult ține la Marta. Deocamdată însă nici logodna nu era făcută și lucrul era o taină despre care nu se putea vorbi fățiș și fără de cotituri decît în casă.

Aici apoi se făceau pregătirile pentru logodnă, dar cu totul în tăcere, ca din întîmplare, și astfel ca stăpîna casei totdeauna să poată zice: „Vai de mine! Cum ne-ați găsit! Dar să fie cu iertare că ne găsiți atît de puțin pregătiți.”

Făcînd pregătirile, Safta și întreaga ei casă se aflau în o veselă mișcare.

Era mîndră Safta că-și poate mărita fiica, că poate primi oaspeți nuntași și că-și poate desfășura comorile. Din cînd în cînd însă o cuprindea înduioșarea. Toate erau bune, toate frumoase, dar Marta ieșea din casă. Cînd se gîndea la aceasta, se

așeza întristată, începea să-și șteargă lacrămile și, dacă Marta îi era în apropiere, îi acoperea fața cu sărutări.

Mihu nu plîngea, nu-și săruta fata, chiar nu vorbea : el mornăia mereu ca un urs îndîrjit. Îi era crescută Marta la suflet și acum, cînd se gîndea că veselia casei lui se depărtează, nimic nu-i pria, nimic nu-i era pe plac, nimeni nu știa să-i vorbească după dorință. Grozav i se părea lumea înrăutățită : argații, feciorii săi, nevasta, vecinii, toată lumea se schimbase și numai Marta era, și chiar mai mult decît altădată, un leac de alinare pentru orișice suferință.

Dar toate ca toate ! Un lucru însă nu-i putea intra Mihului în cap : cum adecă un flăcăoandru să vie, să-i ieie fata din casă, și el însuși, care a crescut-o și a păstrat-o ca pe lumina ochilor săi, să zică : „Ia-o și te du cu ea !“

Ceasuri întregi Mihu se primbla necăjit și frămîntat de gînduri prin casă și mereu își zicea : „Așa trebuie să fie ! Nici alții nu sînt mai buni decît tine. Oricum o sucești, tot aici ajungi.“ Așa zicea el, dar nu se putea împăca cu acest gînd.

Marta, în sfîrșit, era mireasă.

Mireasă ! Cînd această gîndire i se iva în suflet, o trecea un fior dezmerdător, un fel de beție care o seca de puteri.

Această gîndire stîrnea într-însa o mulțime de altele, care mai de care mai străine și mai tainice, gîndiri pline de farmec, care-i aprindeau inima și apoi iarăși o umpleau de răceală. Era o viață nouă de care se apropia, o viață necunoscută, și această necunoștință în o clipă da loc celor mai dulci nădăjduiri, și în alta celor mai îngrozitoare temeri. Era să părăsească mumă, tată, frați, casă părintească, să părăsească tot ce-i era lipit de suflet și sta

uimită ca de un lucru pe care nu-l putea crede ; dar dincolo de această uimire era farmecul unei vieți pe care parcă ai putea-o umple după cum te poartă gîndul. Acum zilele îi păreau prea lungi și peste puțin se înspăimînta de scurtimea lor. Acum ar fi dorit să fie aproape de Toader și să privească în ochii lui binevoitori, și peste puțin îi venea să fugă la mumă-sa și să strige : „Mamă, nu mă mărita!“

Și iarăși chipul lui Miron se arăta în sufletul ei ; îl vedea înaintea ei atît de viu, atît de a vorbind, încît parcă razele soarelui ar cădea asupra lui și l-ar lumina. Și atît se simțea de ușurată cînd se perdea în gîndurile despre dînsul, atît de bine se simțea cînd și-l închipuia în apropiere, șezînd lîngă dînsa, vorbindu-i în graiul lui cel limpede și adimenitor, apucînd-o de mînă, cuprinzînd-o cu brațul și zicîndu-i : „Marto !“

Nu-și închipuia ce-ar zice Miron mai departe, dar atît de fericită se simțea cînd și-l gîndea astfel, grăind cuvîntul „Marto“, încît iarăși și iarăși sufletul i se umplea de chipul lui.

Ceasurile treceau și în trecerea lor ea tot mai mult se amețea, încît, sosind ziua de sîmbătă, ea umbla buiguită, fără de a-și mai putea da seama despre vreun gînd hotărît.

Era ajunul zilei în care trebuia să se logodească cu junele ce-i fusese ales din copilărie, junele pe care se obicinuise a-l privi ca pe viitorul ei soț, junele care-i era drag și care o avea în drag ; cu cît însă ziua se apropia de cădere, cu atît mai viu se ivea într-însa dorința de a face să se amîne această logodnă. Oricînd, numai acum nu, cînd se afla în o stare, singură nu știa cum, dar o stare în care logodna îi părea peste putință.

Dar, acum întâia oară în viața ei, Marta simțea că nu poate să spuie nimăruî ceea ce gîndește. Nu-și găsea loc de astîmpăr, dorea de singurătate, îi venea să plîngă și se retrase pe o laiță ce sta în fundul grădinii, sub un păr cu frunzele îngălbenite.

Safta, care pretutindenea o căuta cu privirea, o văzu intrînd în grădină, o văzu așezîndu-se pe o laiță, merse apoi, închise portița și se întoarse cu ochii plini de lacrimi în casă.

Ziua încetul cu încetul se învălui în noapte, liliicii și gîndacii tomnateci începură să zboare prin aer, luna plină se ridică din dosul dealului acoperit cu pădure pe cerul senin. Era o seară liniștită, numai din cînd în cînd străbătea cîte un freamăt printre frunzele copacilor, se auzea mugetul unei vaci ori lătratul unui cîne.

Deodată prin liniștea serii, de departe, ca prin vis, străbate de pe dealul din dosul grădinii sunetul unui fluier, o doină ce se ridică și cade ca un șir de mărgăritare.

Marta tresare și se ridică asemenea unei căprioare speriate, ascultă, oprindu-și răsufarea, la dreapta și stînga, înșiră sunetele, alcătuieste doina, apoi fața ei se înseninează și se umple de strălucire.

„El!“ strigă ea pîrduță în înțelesul acestui cuvînt, apoi se pornește ca fiind cuprinsă de-o vrajă, iese pe portița din dosul grădinii, trece prin gardul de spini ce împrejmuiește viile, și merge, merge dusă, fără de gînduri, înfierbîntată, cu părul desfăcut, cu ochii plini de văpaie, cu obrajii aprinși, cu buzele cuprinse de tremurare, cu peptul mișcat de viforul inimii, merge drept pe calea sunetului dulce și duios, printre rîndurile de vițe, prin desimea tufișului, tot mai iute, tot mai neastîmpărată, tot mai îmbătată de fericirea apropierii.

În sfîrșit vedea murgul păsînd și pe Miron răzămătat de un stejar singuratec, îl vede și ochii i se împăinjenesc.

— Miroane, Miroane ! țipă ea dezmerdată și fuge spre dînsul.

Miron îi aude glasul plin de simțire, o vede grăbind spre el și rămîne cuprins de uimire.

— Marto ! Ah, Marto ! strigă el, apoi, deznădăduit, aruncă fluierul, face un pas înainte și o cuprinde în brațele sale bărbătești.

— O, Doamne ! șoptește ea, închizîndu-și ochii. Cum te iubesc, Miroane, cum te iubesc !

Gurele lor se împreună în o lungă sărutare, obrajii ei se umplu de lacrimi și astfel rămîn cîtva timp încremeniți în apropierea stejarului, sus, pe coasta luminată de razele lunei gînditoare.

Într-un tîrziu, Miron îi privi îndelung în față.

— Marto ! zise el încet, o singură dată trăiește omul, dar aș dori să mor în clipa aceasta. O ! cît de mult am gîndit, cît de mult am visat, cît de des am furat fericirea, închipuindu-mă fericit. Tu n-ai fost la munte, nu cunoști podoabele lumii. Cînd cerul e senin și vînturile se așează la odihnă, auzi de jos, din vale, murmuiala păraielor, un zgomot așa și vecinic tot așa ; atunci îmi iau fluierul, gîndesc la tine și cînt. Cîntecu îmi sfîșie inima ; dar cînt ca să mi-o sfîșie. Cînd se stîrnește apoi viforul și copacii se încovoae, crapă și ies din rădăcini, cînd puhoiul năpădește, atunci privesc înspre dealul ista, îl caut din ceață și, cînd îl văz, mi se sfîșie inima, dar îl caut, ca să mi-o sfîșie. De cînd te-am văzut, Marto, parcă am șapte vieți : atît am trăit, atît am gîndit, atît m-am zbuciumat, încît e minune că nu m-am mistuit. Iar acum, cînd te simt în brațele mele, îmi vine să cred că tot visez și, știind că nu visez, parcă mă topesc, mă sting, mă mistuiesc.

El tăcu.

— Vorbește ! îi zise Marta cu stăruință.

— Ah ! de ce-ai venit aici ? grăi Miron cu amărăciune. Ce gând te-a purtat ? Care ursită te-a mînat ? De ce nu mi-ai lăsat liniștita amărăciune, pe care o iubeam atît de mult ? Nu am dorit niciodată mai mult decît atîta. Într-un an o vorbă bună, o privire blîndă, o strîngere de mînă. De cînd am auzit însă că în adevăr te măriți, mă cuprind gânduri nebune și umblu pribeag prin lume ; nu-mi mai știu de turmă, nu-mi mai știu de ciobănei, ci stau pironit lîngă acest stejar și privesc uscîndu-mă spre curtea voastră.

— Ah ! îi zise Marta deznădăjduită. Mă cuprinde groază cînd mă gîndesc, dar așa vrea tata.

— Ce vrea tata ? strigă Miron. Nu mai vrea nimeni nimic. Acum nu, nu te mai scoate nimeni din brațele mele. Ori ești a mea, ori, o, Doamne, fă să nu zic într-un ceas rău, ori te ucid cu mîna mea. Nu-mi mai sunt stăpîn.

Marta se alipi mai dinadins de dînsul, el însă deodată o dete la o parte.

— Du-te ! îi zise apoi. De ce-ai venit ? De ce mă duci în ispită ? De ce mă scoți din minți ?

— Miroane ! grăi Marta înduioșată, apropiindu-se de dînsul și cuprinzîndu-l din nou cu brațele ei rotunde. Nu mă trimite ! Lasă-mă să vin mereu la tine, să stăm împreună, să ne plîngem de lume, să ne povestim amarul. Miroane ! strigă apoi din nou și îl sărută. Nu mă lăsa, căci pier !

Miron sta zguduit de lupta ce se petrecea în sufletul lui. Numai acum ajunsese a-și da pe deplin seamă despre cele ce se petreceau cu dînsul. Încetul cu încetul fața lui se umplu de o liniștită asprime.

— Marto ! grăi el încet. Noi trebuie să ne despărțim pentru totdeauna. Ceasul acesta e zestrea

vieții noastre. Nu uita că ești fiica Mihului. Ce ar zice lumea, dacă te-ar vedea aici cu mine ?

Marta tresări și privi înspăimântată împrejur, apoi se îndreptă și rămase turburată înaintea lui.

— Da ! mă duc, zise ea, dar să știi că mă prăpădesc.

— Dumnezeu să-ți binecuvinteze tot pasul ! grăi Miron trist, apoi o cuprinse în brațe, o sărută și după aceea se despărțiră în tăcere.

Păstorul privi timp îndelungat spre sat. Într-un târziu se mișcă, își ridică fluierul, îl puse pe genunchi și-l frînse, aruncînd bucățile la dreapta și la stînga, apoi încălecă pe buiestraș și plecă spre munte.

IV

Cucoșii cîntau de zori, vitele mugeau, paserile își spălau penele, ziua tot mai mult se revărsa și tot mai mult se dezvăluia din noapte.

Mihu se zvîrcolea în culcușul său. Nu mai putea să-și deie seamă dacă a dormit ori dacă a șezut treaz toată noaptea, ci sta cuprins de oboseală, asemenea unui om care a trecut printr-un șir de zguduiuri și nu-și mai este stăpîn pe o singură cugetare hotărîtă. Îi era silă să se ridice și-l cuprindea un fel de leneșă îngrozire cînd se gîndea că peste zi are să primească oameni la casă, să vorbească și să fie cu băgare de seamă la tot ce zic alții și la tot ce trebuie să zică ori să facă el însuși.

Sculîndu-se, Mihu era mai ursuz decît totdeauna și se mișca ticăit și fără nici o treabă prin casă ; simți dar o adevărată ușurare cînd Safta deschise ușa și intră cuprinsă de îngrijire la dînsul.

— Mihule ! îi zise ea cu stăruință. Eu nu știu ce e de capul Martei. Aseară a stat pînă târziu pe laița

de sub părul din fundul grădinii ; cînd s-a întors apoi în casă, era mîhnită și tăcută, iară după ce s-a așezat la odihnă, mereu suspina, mereu se zvîrcolea în cui-cuș și plîngea prin vis de se înmăbușea. Eu nu știu ce-o fi, sfîrși ea ștergîndu-și lacrămile.

— Nu știi ! grăi Mihul îndîrjit. Se vede că nu știi. Ba s-a bucura că iese din casă. Se vede că eu mă bucur ; se vede că tu te bucuri ! Știi că nu ne mai rămîne nici cîne, nici pisică, dacă pleacă ea. Toată casa se duce cu dînsa.

Îi era greu Mihului la inimă, dar nu se arăta și nu-și dezvălea slăbiciunea chiar nici înaintea nevastei.

— Așa-i, urmă Safta. Astăzi dimineată am întrebat-o : „Martă. draga mamei, ce-ți e ?“ Tăcea și tăcea. Nu puteam să scot o singură vorbă din ea. Privea mereu la mine, parcă era speriată, parcă voia să mă roage, parcă voia să-mi ceară iertare. Și tăcea, încît îmi sfărîma inima. „Nimic, zise ea în sfîrșit, dar grozav mi-e de greu. Roagă pe tata să nu facem azi logodna.“ „Cum ? nu vrei să te măriți după Toderică ?“ o întrebai eu. „Da, îmi răspunse ea, mă mărit, dar mai tîrziu. Numai acum, nu.“ Auzi, Mihule, mi se rupe inima. Trimite vorbă că astăzi nu se poate, că Marta e bolnavă, că eu nu sunt bine, că... în sfîrșit spune ceva.

Mihu asculta oprindu-și răsufierea, iar cînd soția sa îi vorbi despre amînarea logodnei, privi îndelung și uimit la dînsa.

— Saftă ! zise el apoi, ți-ai ieșit din fire ? Cum s-ar putea să mai schimbăm un lucru care e pus la cale ? Primesc oamenii lui Cosma, oameni de cinste, cu care nu te poți juca, le dau vorba mea, satul întreg știe că atît eu, cît și Cosma suntem gata de logodnă, și apoi, țop, ca din senin, să-mi calc vorba pe care am grăit-o cu bună chibzuială și să mă fac de rîsul lumii !

— Dară Marta nu voiește ! grăi Safta.

— Nu voiește ? răspunse Mihi nedumerit. Știu și înțeleg că nu voiește. Dar voiesc eu și așa trebuie să fie cum... trebuie să fie.

— Dar, Mihule, e grozav...

— Nevastă ! îi strigă Mihi aprins. Dă-mi pace ! Nu-mi pune foc în creștetul capului, căci să nu am Dumnezeu dacă nu sfărăm tot ce-mi cade în vedere. Așa trebuie să fie. Lasă-mă !

Safta ieși, iar Mihi rămase umblînd prin casă.

„Am să trag o nuntă, încît să-i meargă vestea în șapte țări, își zise el într-un tîrziu. Un an întreg să nu se mai curme beția, și nepoții să povestească cum a fost cînd Mihi și-a dat fata din casă și a făcut legătură de cuscrie cu Cosma Florii Căzacului.“

Ieșind în curte și mergînd pe la grajduri, Mihi nu găsea nimic după dorința sa, certa pe toți ce-i ieșeau în cale și nu-și mai găsea răbdarea obicinuită.

— Astăzi stăpînul nu e de loc cu chef, zise Marcu, parcă-i vine să caute cearta cu luminarea.

Peste puțin Mihi ieși din curte și plecă să meargă la casa satului și de aici la biserică.

Ținîndu-și bățul lung în mîna dreaptă, el mergea drept pe mijlocul uliței, cu capul ridicat, cu pași lați și legănîndu-și mereu trupul. Pretutindenea pe unde trecea, la dreapta și la stînga, oamenii se ridicau și își descopereau capetele, femeile stau cuvinicioase, iar nevestele tinere, fetele și copiii grăbeau să-i atingă mîna cu fruntea.

Oricît de mîhnit, el se simțea bine.

Dedea mereu din cap la dreapta și la stînga, întreba pe unul ce mai face, apuca bărbiile unei fete și o necăjea cu măritișul, le da cîte un ban copiilor, iar dacă erau din casă mai bună, le lăuda frumu-

seșea și, astfel, mergea încet înainte. Simțea că toți privesc în urma lui, toți vorbesc despre dînsul și toți așteaptă cu neastîmpăr nunta pe care avea să o facă.

Cînd se gîndi la nuntă, inima iarăși i se strînse. De cînd știa că Marta nu ar dori ca logodna să se facă astăzi, mîhnirea îi era cu atît mai adîncă. Se stăpînea însă și se mîngăia cu mult prețuita în-cuscrire.

„Da ! își zise el. E mare cîntea pe care mi-o face Cosma, dar cu mult mai mare e cîntea pe care i-o fac eu dîndu-i odorul casei mele.“

Plin de aceste simțiri, el sosi la păriul Corbului.

Aici locul cade. În partea despre care venea Mihiu, sus, pe dîmb, este o casă și înaintea casei vreo cinci-șase femei ședeau pe niște petri la vorbă.

Cînd se apropie, femeile se ridicară și rămaseră privind în urma lui.

Mihu privi zîbind la ele, își clătină încet capul și înaintă mai departe.

Păriul era aproape toată vara sec și nu se umplea decît pe vremi ploioase. Și atunci era însă atît de mic, încît carele și oamenii treceau fără multă greutate printr-însul. Un om era însă care foarte adeseori trecea păriul și căruia nu i se cuvenea să treacă să-rind de pe un bolovan pe altul. Chiar însă dacă Mihiu ar fi trecut însuși, Marta era fată mare ; așa-dar, încă acum doi ani Mihiu poruncise slugilor să facă o punte pe la un loc mai strîmt. Puntea, cam de doi stînji și jumătate de lungă, era făcută din două scînduri de fag puse alătura pe niște pari groși, înțepenite prin mari cuie de fer. Lasă că oamenii treceau mai mult pe lîngă punte decît peste ea ; dar în vreme de ploaie, cînd păriul se umfla, ea sluja întregului sat de trecătoare.

Cînd Mihu dete să scoboare spre podeț, văzu ivindu-se din dosul gardului de peste pârîu un om nalt și gros, care venea spre dînsul călcînd din greu, încît parcă era să se clatine pămîntul sub picioarele lui.

Acest om era Cosma Florii Căzacului.

Nu se putea un lucru mai neplăcut. Astăzi era bine să nu se întâlnească viitorii cuscri și chiar întîlnindu-se să fie destul de departe, pentru ca, dîndu-și binețele cuvenite, fiecare să poată merge mai departe, ca și cînd nu ar ști nimic despre cele ce aveau să se petreacă înspre seară. Aici, la punte, ei trebuiau să treacă unul pe lîngă altul, trebuiau să-și deie mîna, trebuiau să steie de vorbă.

Mihu își încreți sprîncenele.

Sus, înaintea casei, stau femeile și priveau în urma lui ; jos era puntea îngustă, pe care nu puteau să treacă doi oameni alăturați, și vorba era care căruia să-și deie cîntecul întîietății.

Ei se apropiiau de punte cu pași nehotărîți, dar se apropiiau astfel, încît să sosească deodată la cele două capete ale scîndurii.

Mihu stete puțin la îndoială, apoi se îndărătnici și, auzind femeile în dosul său, puse piciorul pe scîndură.

Tot atunci Cosma călcă puntea ce se încovoia sub pasul lui.

Cam pe la mijlocul punții ei își ajunseră pept la pept și se opriră turburați și posomorîți față în față.

— Noroc bun ! grăi Cosma necăjit.

— Să deie Dumnezeu ! răspunse Mihu cu amărăciune.

Ei își strînseră mîna și steteră cîțva timp turburați și căutînd să meargă fiecare mai departe, iară femeile de dinaintea casei începură a-și astupa gurile.

— Prost e făcută puntea asta, grăi Cosma.

— Îmi pare rău, îi răspunse Mihu supărat, căci eu am făcut-o.

— Apoi rău ai făcut-o, îi zise celalt nerăbdător, încît nici nu pot să treacă doi oameni cinstiți pe ea.

— Poștește și treci ! grăi acum Mihu și sări la dreapta de pe punte.

— A, nu ! ferească Dumnezeu ! A d-tale e puntea, îi răspunse Cosma, și sări la stînga, în albia pârîului.

Femeile nu se mai putură stăpîni și începură să bufnească.

— Dacă era făcută de d-ta, trebuia să-mi dai mie pasul întîi la trecere ! strigă Cosma și se depărtă cu obrazii roșiți.

— Se-nțelege ! răspunse Mihu stăpînindu-și mînia. Numaidecît ! Cine sunt eu ? Auzi ? Trebuie să-i las pasul întîi !

Mergea apoi Mihu, mergea fără de a mai privi la dreapta ori la stînga, mergea drept înainte, și femeile parcă veneau în urma lui și bufneau, și rîdeau în hohot, și-și băteau joc de dînsul. Vedea cum una fuge la alta, cum își spun întîmplarea, cum fiecare îi pune cîte-o codiță, cîte-un cornuleț, cum întregul sat nu mai vorbea decît despre rușinea pe care a pățit-o.

Nu mai putea să meargă la casa satului, nu la biserică ; el intră între vii ¹ și se întoarse pe la fîntîna Corbului acasă.

— Ce e, Mihule ? îl întrebă Safta cînd îl văzu întorcîndu-se înainte de vreme.

— Nimic ! Toate sunt bune ! răspunse el intrînd în casă.

¹ În text : *el intră vii*.

Pe la amiazăzi tot satul ştia că Mihi s-a certat cu Cosma, iară după-amiazăzi oamenii şi femeile steteau grămezi-grămezi şi nu vorbeau decît despre nemaipomenita întîmplare.

Unul, mai ştiutor de tainele celor două case, spunea şoptind prietenului său mai apropiat că Toderică se întîlnise vineri seara cu Anica Podarului la porţiţă, că Anica l-ar fi necăjit cu însurătoarea şi că el ar fi zis că Marta e subţirică, încît n-ai şti ce să faci cu ea, temîndu-te ca nu cumva să o frîngi între degete şi alte de asemenea lucruri de luat peste umăr ar fi grăit Toader. Anica le-a spus toate aceste Floarei lui Ciucur, iar Floarea a dat vorba mai departe, încît Safta a prins veste de vorbele pe care le grăise Toderică, viitorul ei ginere, şi grozav s-a supărat şi a început să facă gură. Mihi, blînd ca totdeauna, numaidecît a plecat la Cosma, voind să-i spună că, dacă e vorba aşa, apoi nu-i mai dă fata.

Aşa s-au întîlnit apoi pe punte şi s-au certat din pricina vorbelor pe care le grăise Toader.

— Aşa o fi ! ziceau oamenii şi clătinau gînditori din cap.

Cu deosebire însă fetele şi nevestele tinere nu erau mulţumite cu această lămurire. Tiţa lui Colac auzise de la cineva că lucrul stă cu totul altfel. Adecă Marta nu ar fi voind să se mărite după Toderică, fiindcă ar fi în dragoste cu Miron şi, auzind Simina despre aceasta, i-ar fi zis Cosmii să meargă la Mihi şi să-i spună că, dacă-i vorba aşa, apoi nu se mai duce Toader la peţite. Aşa s-au întîlnit apoi pe punte şi s-au certat.

— Aşa o fi, soro ! îşi ziceau femeile şi nu se mai îndoiu despre nimic.

— Nu spuneam eu că nu are să iasă nimic din toată nunta aceasta ? zicea una. Și orbul putea să vadă că lui Toderică nu-i umblă mîntea la înșurătoare. Mereu pe la șezători, mereu pe la porțițe...

— Așa-i, soro ! îi răspundea alta. Apoi Marta ? N-ai văzut cum se leagă de Miron ? Nu ziceam eu ? Dacă-i o dată bogată, își alege cel puțin un bărbat încît să-i cauti pereche.

Astfel din vorbă în vorbă satul ajunsese la înțelegeri și, pe cînd se înseră, toți știau cum s-au petrecut lucrurile și nici unul nu se mai îndoia că Mihu o dată cu capul nu-și va da fata din casă.

Cînd era însă vorba de Miron, mulți clătinau din cap și ziceau :

— Multă apă va mai trece pe păriul Corbului, pînă ce Mihu își va da fata după un cioban.

Femeile însă nici despre aceasta nu se mai îndoiau.

În vremea aceasta Toader era vesel, Simina era necăjită, Cosma era mîhnit, Marta îi făcea cu ochii plini de lacrimi mărturisiri Saftei, Safta asculta răcită pînă în adîncul inimii, iară Miron cutreiera culmile munților ascunși în ceața depărtării.

De cînd a strîns pe Marta în brațe, de cînd a sărutat-o, de cînd și-a dezvelit scumpa taină a vieții sale, sîngele îi rămăsese înfierbîntat, și sufletul lipsit de astîmpăr. O vedea mereu și mereu fugea de dînsa ; simțirea pe care o avuse atunci mereu se reivea și el căuta mereu să o gonească. Adeseori îl apuca o pornire de turbare, încît se simțea ucigaș și se vedea sfărămînd pe Toderică, pe Mihu, pe Cosma, cu o singură lovitură. Și iarăși se alina pe o clipă, dar deodată îl apuca dorul și-l purta spre vale. „Mă duc, își zicea, o iau și o aduc aici, departe, departe de lume...” Dar cum putea să răpească mîngăierea bătrînețelor ?

Norii se strecurau în liniște, unul cîte unul, pe deasupra lui ; luna mereu se ascundea în dosul lor și iarăși ieșea pe cîmpul senin al cerului ; stelele, carul cu boii, cloșca cu puii, întregi cetele strălucite pe nesimțite își mutau locul și înaintau pe calea robilor înspre cădere ; păstorul zăcea întins pe spate, cu fața spre cer și cu privirea perdută în adîncul înălțimilor lumești, cu care atît de mult se deprinsese. Acest cer atît de străveziu, atît de limpede, era cîmpia pe care Miron se juca în copilărie, era cartea cea mare din care în tinerețe își tălmăcea tainele vieții ; iară acum, cînd, obosit de munca zilei, trupul lui era coprins de amortire, sufletul său dezlegat ca o pară de foc se ridica și se depărta de la fața pămîntului, pe care își părea atît de străin.

VI

Grozav se îndîrjise nenea Mihu.

Ședea și iarăși ședea ceasuri întregi, fără ca să poată ieși la capăt cu gîndurile sale.

Peste puțin el uitase întîlnirea neplăcută pe care au avut-o la punte și nu mai gîndea decît la răutatea oamenilor, care acum aveau despre ce să vorbească. Îi părea că-i vede adunîndu-se grămezi, că aude glumele lor proaste și adeseori îi venea să-și ieie pălăria, să plece la Cosma și să-i ceară iertare, numai ca satul să rămîie de rușine cu cleветirile sale. Cosma îi zăcea greu la inimă, dar nu putea să se mînie pe dînsul. În sfîrșit, amîndoi erau părtași de aceeași soartă, amîndoi deopotrivă dați pe gura satului ; Mihu îl privea deci mai mult ca pe un păgubaș și prieten la nevoie. Duminecă după-amiază, Barbura lui Corbei veni să spună din partea Siminei

că de cu sară nu poate veni, fiindcă se bolnăvise una dintre fetițe.

— Toate sunt bune ! grăi Mihiu cînd Safta îl încunoștiință despre aceasta.

Singele i se ridică însă în cap ; aceasta era o ne-maipomenită necinstire pentru dînsul ! Îi părea bine că logodna nu se face, dar seara, cînd ar fi trebuit să se facă, îl treceau fierbîntelile.

„Nu ! își zicea umblînd neastîmpărat prin casă, atît de departe nu ar fi trebuit să meargă ; dintr-un lucru atît de mic, cum au fost vorbele de la punte, nu ar fi trebuit să facă unul atît de mare cum este acela de a strica o logodnă.“

Luni de dimineată, văzîndu-l mai deschis, Safta începu a se învîrți pe lîngă dînsul. Atît îi vorbise Marta despre Miron, încît capul și inima îi erau pline de chipul frumosului păstor ; sta însă la îndoială și nu credea că Mihiu va voi să auză despre dorințele Martei. De cînd era încă în leagăn, tata și muma se mîngăiau cu gîndul că o vor mărita după Toderică și acum nu putea să se împace cu gîndul ca Marta să-și aleagă un alt soț. Cînd își vedea însă fiica prăpădită și privea în ochii ei stăruitori, începea să se înduioșeze ; iară cînd Marta scăpa cîte-o lacrămă, îndată îi zicea :

— Marto ! vino, draga mamei, să mergem la ei.

— Nu, îi zicea Marta. Nu pot ! Du-te singură, căci mie îmi vine să mă ascund în fundul pămîntului.

Iar cînd Safta pleca, Marta fugea după dînsa și o ruga să nu meargă.

— Mihule ! grăi Safta în cele din urmă. Am să-ți spun o vorbă.

Mihu dete din cap și intră cu dînsa în casă, apoi se așeză tăcut.

— Precum văd, zise acum Safta întristată, din măritişul Martei nu are să se aleagă nimic.

— Nu ştim încă, răspunse Mihiu aşezat. Să vedem ce zice Cosma.

— Ce zice ? îi întâmpină Safta. Pentru ce n-a făcut logodna ieri ? Se vede că şi-a schimbat gândul.

— Nu ştii ! grăi Mihiu. Dacă ar fi astfel, trebuie să aşteptăm, ca să-şi trimită oamenii, pentru ca să-mi întoarcă vorba, după cum se cuvine. Iar dacă nu, urmă el stăpînindu-se, apoi o să vedem care-i mai tare.

— Se vede că Toderică nu o mai vrea pe Marta; grăi Safta cam turburată.

— Nu o mai vrea ? zise Mihiu aprinzîndu-se. Cum ? Ori nu-i pare destulă fată ?

— Nu te aprinde, dragă Mihule, răspunse nevasta, dar vezi, pesemne s-o fi vorbind prin sat, şi Toderică a auzit...

— Ce se vorbeşte prin sat ? întrebă Mihiu albindu-se ca varul.

— Mihule dragă, îi zise Safta îngrijată, linişteşte-te-te ! Nu te-am văzut niciodată atît de nerăbdător. Vezi, tu ştii cum sunt tinereţele. S-ar putea ca Martei să-i fi căzut vreun flăcău la inimă, şi Toderică să fi auzit, şi aşa să nu o mai voiască.

— Cum aşa ? întrebă Mihiu cu ochii mari.

Safta suspină din greu, apoi începu să lăcrămeze.

— Mihule ! zise ea, niciodată nu ne-am gîndit la una ca asta. Se prăpădeşte, pierе, se usucă. De ieri dimineaţă nu mai vorbeşte decît despre dînsul ; plînge şi suspină, încît îmi sfişie inima.

— Sărmana fată ! zise Mihiu înduioşat. Pentru ce nu mi-aţi spus mai demult ?

— Nu ştiam ! urmă Safta. A trecut un an de cînd mereu îmi vorbeşte despre dînsul, mereu mi-l laudă, mereu îmi spune cît e de voinic, de frumos

și de dulce la vorbă ; totdeauna îmi vorbea însă așa, că nu mă gîndeam la nimic. Acum, deodată, nu o mai cunosc... și nu știu ce-i de făcut... Uită, Mihule, să nu te mîinii : e un cioban de la munte și nu știu...

— Un cioban ? șopti Mihiu răcit în tot trupul.

— Da, un cioban, răspunse Safta.

— Și Marta îl iubește ?

— Da, încît se prăpădește, zise muma plîngînd.

Mihu căzu pe un scaun de lingă masă, își răzămă capul în pumni și stete cîteva clipite tremurînd de zguduire.

— Mi-ați mîncat viața ! strigă el după aceea, ridicîndu-se. Ce să mă fac ? Mai bine îi sucesc gîtul decît să mă facă de rîsul și batjocura lumii ! Unde am ajuns !

— Mihule ! o să-l uite cu vremea, grăi Safta călcîndu-și pe inimă.

— Da, strigă Mihiu plin de amărăciune. O să-l uite de dragul altuia. Lumea însă nu o să-l uite !

El își acoperi fața cu amîndouă mîinile, stete puțin în luptă cu sine, apoi se îndreptă și grăi liniștit, dar aspru :

— Adă-mi fata !

— Mihule ! strigă Safta înspăimîntată și cu ochii ațintiți asupra feței lui aspre.

— Adă-mi-o ! ori mă duc s-o aduc eu însumi, ca toți argații să vază cum o aduc, îi zise Mihiu.

Safta ieși, iară Mihiu rămase nemișcat la locul în care se afla. Peste puțin Marta, însoțită de mumă-sa, intră cu capul ridicat și cu fața albă, dar liniștită.

— Marto ! zise Mihiu înnăbușit. Dar ce să-ți zic ? Tu mergi de capul tău ?

— Nu merg, tată ! îi răspunse ea.

— Nu mergi ? dar umbli și vrei să te măriți precum te poartă gîndul, grăi Mihiu.

— Nu vreau ! răspunse Marta hotărâtă.

— Atunci ce vrei cu acel ticălos ? strigă Mihuc purtat de patimă.

Marta se zgudui în tot trupul, obrajii i se roșiră, ochii i se umplură de văpaie, buzele începură să-i tremure ; ea făcu un pas înainte, apoi zise cu răceală :

— Taică ! nu zice că e ticălos, căci îți batjocorești fata !

Aceste cuvinte erau grăite cu atîta simțire, încît Mihuc deodată nu mai știu ce să-i facă, ce să-i zică.

Marta se apropie și se alipi de dînsul, își așează brațul pe umărul lui, apoi grăi :

— Lasă, taică, nu te supăra ! Nu fi mîhnit ! Nu am să-l uit în viața mea, dar niciodată n-am să vă vorbesc despre dînsul. El s-a dus, pentru ca să nu se mai întoarcă. Poate însă că, dacă l-ai cunoaște, i-ai zice să rămîie : atît e de nu știu cum, încît nu se poate să-l vezi și să nu-i duci dorul. Nu cer să-l mai văd dar doresc, taică, să-l vezi și tu, apoi mărită-mă după cine vei voi.

— Draga mea copilă ! răspunse Mihuc mișcat. E mai bine să nu-l vezi nici tu și nici eu să-l văz. Mi s-ar sfărîma inima.

— Dacă socotești, tată, apoi fie și așa ! grăi Marta ; după aceea ieși încet din casă, iară Safta ieși în urma ei.

Mihuc se lăsă pe un scaun de lîngă masă, își rezămă capul pe cot și rămase vreme îndelungată pierdut în gînduri mistuitoare. Viața îi era ruptă în două, după toate cîte a suferit în cele din urmă zile ; acum se temea că nici în viitor nu-i mai rămîne nici o mîngăiere. Nu se mai îndoia că Marta peste cîtva timp se va alina și va perde gîndul de dragoste pentru păstor ; dar suferințele ei mai grele erau pentru dînsul. Ar fi purtat și aceste suferințe și nu-l

mîhnea decît un singur gînd : ce va zice lumea ? Toată viața a trăit astfel, ca lumea să poată vorbi numai bine despre dînsul : așa învățase de la părinți, așa se obicinuise, așa își găsea cea mai mare din mulțumirile vieții, și acum, deodată, vedea risipindu-se partea cea mai scumpă din prețul bogățiilor și al bunelor sale fapte.

Intr-un tîrziu el se ridică, își netezi fruntea, apoi grăi încet și fricos :

— Dar ce-mi pasă de gura satului !

După ce rosti aceste cuvinte, fața lui se schimbă ; nu mai era Mihule, omul bun și blînd, ci omul bogat, căruia nu-i mai pasă de nimeni.

Afară începură să latre cîinii.

Mihule ieși.

Erau Mitrea și Simeon.

Stăpînul casei îi primi după cum se cuvenea, îi duse în casă, apoi, după ce-i pofti să șază, îi întrebă ce gînd bun i-a adus la casa lui.

— Pentru ca să nu facem multe cotituri la dreapta și la stînga, răspunse Mitrea, am venit pentru vorbele slabe pe care le-ați avut cu Cosma.

— Nu are pricină, grăi Mihule rece.

— Adecă da ! urmă Mitrea. Cearta a fost din pricina copiilor și vina, pe drept vorbind, nu este nici a unuia, nici a altuia. Și fiindcă se vorbește prin sat că nu ai fi voitor să-ți dai fata din casă...

— Așa-i ! zise Mihule, ne vine greu să ne despărțim de dînsa.

— Tocmai fiindcă-ți vine greu, urmă Mitrea, și, pe drept vorbind, știm că ai putea să faci cum vrei în casa d-voastră ; dar, fiindcă se vorbește prin sat că nici fata nu ar cam vrea și nu ai fi tocmai voitor să nu-i faci pe dorință, deoarece e singura pe care o ai...

— Aşa-i ! zise Mihi mulțumit. Ținem să o vedem fericită.

— Și fiindcă se vorbește prin sat, urmă Mitrea — că ai fi hotărît să-ți iai ginere în casă, adecă să zidești de alături o casă pentru Marta, și ai fi zis că nu rîvnești la bogăția nimărui, căci ai de unde să dai...

— Aşa-i ! zise Mihi, începînd a se mîndri. Mult, puțin, ne-a dat Dumnezeu, numai noroc să fie.

— L-a dat Dumnezeu ! grăi Simeon.

— Și fiind astfel, încheie Mitrea, Cosma s-a gîndit că nu ți-ar fi cu supărare, dacă ți-ar înapoia vorba, te-ar ruga să fii bun iertător și să rămîneți cu cinste ca mai nainte.

Mihi stetea turburat înaintea oaspeților săi.

— Aşa-i, zise el, îmi pare bine de vorbele pe care mi le trimite Cosma, dar nu înțeleg cuvintele despre măritișul fetei mele.

— Vere Mihule ! grăi Simeon așezat și cam aspru. Să-mi ierți vorba, dar ne ești cu supărare cînd vrei să ne ascunzi un lucru de care se razămă cinstea casei de la care venim. Slavă Domnului ! satul nu e pustiu și este pe ici pe colo cîte un om care știe ce se petrece prin casele vecinilor. Oamenii îți laudă dărnicia și spun cît de mult l-ai fi luat în drag pe Miron, oierul ; iară d-ta voiești acum să arunci vina pentru stricarea logodnei asupra lui Cosma.

— Ferească Dumnezeu ! grăi Mihi, sunt gata să o spun întregului sat că vina e din casa noastră. Dar prin sat se vorbește mai mult decît este adevărat, și despre măritișul fetei mele cu Miron pînă acum nu s-a luat nici o hotărîre ; aceasta vă rog să le-o spuneți tuturor.

— Dar a fost vorba, zise Mitrea.

— Da, ca să vă spun drept, răspunse Mihi, așa

în treacăt a fost și dacă ni s-a potrivi flăcăul, apoi cum va fi voia lui Dumnezeu !

— Te înțelegem acum ! grăi Simeon zîmbind. Dar noroc să ai de ginere. Ce-i drept, flăcăul nu e bogat, dar e flăcău, încît să-i fie satului cinste de dînsul.

— Nu-l cunosc, zise Mitrea, dar așa se zice prin sat.

— Eu îl cunosc, grăi iarăși Simeon, și ți-o spun din inimă.

Mihu sta buiguit între amîndoi, privea cu îndoielă cînd la unul, cînd la celalalt și nu știa ce să le mai zică. El le dete mîna, îi petrecu pînă la poartă, dar nu-și mai dedea seamă despre cele ce face sau zice.

Ar fi dorit să vie cineva să-l întrebe pentru ce au venit Mitrea și Simeon, dar nimeni nu se arăta. Se întoarse dar în casă și începu să umble nedumerit în sus și în jos. Se simțea cu totul alt om.

„Miron ! își zise el înseninat. Numele e bun. Se vorbește prin sat că aş fi hotărît să-l iau de ginere în casă, că aş fi hotărît să-i zidesc de alături o casă. Cîte nu mai scornesc oamenii !... Dar adecă pentru ce să nu fie cu putință... Iim ! Cum zice Marta : poate că dacă l-aș cunoaște, aş judeca cu totul altfel. Se-nțelege că am fost cam pripit.“

Și acum Mihu începea să deie cu socoteală că trebuie să fie ceva de flăcăul acela, dacă Marta îl iubea. Vedea în gîndul său cum meșterii lucrează la casă, cum el însuși împarte porunci, vedea pe Marta cu copilul în brațe și auzea cum oamenii își zic : „Se vede că o durează pentru Marta“. Îi părea că aude cum nepoții își povestesc : „Așa și așa era

pe vremea cînd Mihu își luase ginere și-i zidise o casă“.

Era un farmec nespus în toate aceste.

Mihu plecă spre ușă, dar cînd era să deschidă, se opri și zise¹:

„Nu! nu încă! să nu mă pripesc! Să văz mai nainte, să mai întreb, să mă mai chibzuiesc, să mă încredințez mai bine, să-l văz apoi cu ochii mei.“

Iarăși începu să umble prin casă și să-și cumpe-nească gîndurile.

Deodată fața lui se întunecă.

Vedea pe Cosma înaintea sa și sufletul i se umplea de amărîciune cînd se gîndea că Cosma ar putea să-i zică: „Tot omul cu oamenii de seama lui!“

„Nu! își zise Mihu, eu tot nu-mi dau fata după un cicban; mai bine să rămîie fată mare!“

VII

Casa lui Mihu era tristă și mîhnită, tinereța și darul veseliei periseră dintr-însa.

Safta, harnica gospodină, ședea retrasă și tăcută ceasuri întregi, fără de nici o treabă și departe de plăcutele griji ale casei. Dumnezeu îi dăduse destul; avea din ce să trăiască și nu se temea că-i vor rămînea copiii necăpățuiți.

Mihu, stăpînul mîndru de bogățiile sale, dimpotrivă, din zori de zi pînă în seara tîrzie muncea alături cu slugile. Feciorii îi erau încă tineri; le mai rămînea destulă vreme să muncească.

Marta, în sfîrșit, era blîndă, harnică și totdeauna în voie bună, gata de a le zîmbi celor ce-i privesc

¹ În text: *se opri zise*.

în faţă ; dar ea nu mai era copila zburdalnică ce răsfată lumea prin neastîmpărul veseliei. De pe o zi pe alta sîngele îi pierea din obraji şi vinele tot mai mult îi străbăteau prin peliţa albă a minilor.

Despre întîmplările petrecute nimeni nu mai cuteza să vorbească şi această tăcere, purtarea liniştită şi prefăcuta uitare îl umpleau pe Mihu de îngrijare. Parcă se temea de ceva şi, oriunde privea, el nu vedea decît o muştrare ascunsă. Sub acopere-mîntul casei sale era mereu nedumirit, iar cînd ieşea între oameni, nu-şi mai găsea cumpătul şi buna chibzuială de mai nainte, fiindcă se ştia judecat în taină şi nu cunoştea judecata lumii. Ar fi dorit să vadă pe cineva plîgînd, dar nimeni nu plîngea. Ar fi dorit să-l mustre cineva, dar nimeni nu cuteza. Ar fi dorit¹ să se mai întîmple ceva, dar întîmplările se înşirau după obiceiul vremilor. Nu putea să-şi deie seamă ce doreşte ; simţea însă că lucrurile îl supără şi că nu mai pot rămîne cum sunt. Toată casa i se schimbase, fără ca să poată înţelege destul de lămurit pentru ce. Inima i se umplea de amărăciune cînd vedea că nimeni în lume nu-şi mai deschide sufletul înaintea lui şi că a ajuns a fi străin chiar şi între pereţii casei sale.

Adeseori sta şi privea aşa în lume, da din umeri şi iarăşi urma lucrul. Era o supărare în casă, dar avea să treacă şi asta.

Zilele treceau însă şi nimic nu se schimba.

De pe o zi pe alta îşi perdea răbdarea, se mînia fără ca să ştie pe cine şi-i venea poftă de ceartă. Perduse ceva ce nu mai putea găsi ; era obicinuit cu o mulţime de lucruri, care nu i se mai puneau în cale ; îi lipsea rostul obicinuit şi ticna de toate zilele.

¹ În text : *ar fi de dorth*.

Cosma îi sta Mihului greu pe inimă. El era vinovat de toate ; pentru el se urmaseră lucrurile cum s-au urmat. Dar socoteala era încheiată și Cosma parcă nici nu mai era pe fața pământului.

Într-o duminică, întorcîndu-se de la biserică, Mihu găsi pe Safta șezînd singură la fereastra din casa cea mare. Atît era de adîncită, încît tresări cînd îl simți intrînd în casă.

Mihu nu se mai putu stăpîni.

— La ce te gîndești, nevastă ? grăi el.

— La ce să mă gîndesc ? îi răspunse ea. Știi cum sunt gîndurile : vin cu sila și se duc fără de veste.

— Așa-i ! zise Mihu ușurat.

Dar, cînd ochii lor se întîlniră din nou, el văzu furișîndu-se o lacrămă din ochiul soției sale.

— Safto ! zise el cam aspru. Prea te dai după fată.

— Dar n-o vezi cum e ? îi răspunse nevasta cu amărăciune.

— Ce zice ? întrebă Mihu neliniștit.

— Nimic ! grăi Safta. Nu vrea să se deie în vorbă despre dînsul.

Mihu rămase cîtva timp cuprins de o vie îngrijare.

— Safto ! grăi el hotărît. Să o mărităm după el.

— Fă cum vrei, răspunse ea.

— Să fac cum vreau ! zise Mihu. Ori nu văd că v-ați pierdut odihna și v-ați schimbat firea ? O să mă duceți pînă la anul tot așa. Vreau cum vreți voi.

— Mihule ! grăi acum Safta. Nu zice că noi voim ! Tu ești stăpîn în casă ; tu fă cum vei chibzui.

— Așa-i ! zise Mihu turburat. Așa-i ! zise iarăși, ridicîndu-și mereu părul de pe frunte. Așa-i ! eu am să hotărăsc.

Ar fi dorit ca Safta să mai zică ceva ; Safta însă, văzînd că el nu mai zice nimic, tăcu și ea. Astfel au

stat, fiecare cu gândurile sale, pînă ce a intrat Marta, ca să întrebe dacă nu vor să șează la masă.

Mihu acum simțea pe umerii săi întreaga sarcină a lucrurilor viitoare, dar nu se putea hotărî. Dacă ar fi fost cineva să-l împingă într-o parte ori în alta, fie un copil, fie chiar unul dintre slugile sale, el s-ar fi bucurat; acum însă chiar nici Safta nu-i mai zicea: „Eu nu zic să faci, bărbate, cred însă că ar fi bine“.

Era în sufletul lui o luptă care, de la sine, nu se mai putea curma, și în cîteva zile această luptă îl seca de puteri. Mercuri luă deci un fel de hotărîre, își puse în gînd să cunoască, înainte de toate, pe Miron, iară joi de cu zori plecă la munte, zicînd că merge să vază turma dusă la jir.

Seara, cînd se întoarse, buiestrașul era plin de spumă. Mihu descălecă încet, iar cînd Safta îl întrebă despre trebile zilei, el răspunse scurt și cuprinzător: „Toate sunt bune!“

A găsit stîna lui Miron, dar pe Miron nu l-a mai găsit. Plecase cu vro trei săptămîni mai înainte. Își vînduse partea din turmă, își luase vițeei și juncanii și plecase, nimeni nu știa unde, și nimeni nu știa pentru ce. Se dusese în lume.

Mihu tăcea, deși era cuprins de o vie părere de rău. Marta, fata lui cea înțeleaptă, tot mai strîns i se lipea de suflet; se simțea parcă anume făcut de Dumnezeu numai și numai de dragul ei, și chiar feciorii săi îi păreau străini.

Dar Marta era mulțumită și nu mai cerea nimic, iară el însuși nu mai avea nici o dorință pentru dînsa.

Era tristă casa lui Mihu, tristă și mîhnită.

Vremea dă și vremea duce : vremea e stăpînă lumii.

Trecuseră doi ani de zile de cînd casa lui Mihu fusese zguduită. Faramecul întîmplărilor strînsese dureri și dorințe, dar nu a putut pune inimile la locul lor de mai nainte.

Despre Miron nu se mai vorbea prin sat decît din cînd în cînd, pe la șezători sau în serile de iarnă, cînd fetele și flăcăii se adunau la clacă. Și atunci însă vorbele se înșirau ca într-o poveste rămasă din bătrîni. Toată lumea știa că Miron s-a dus în lume ; nimeni însă nu știa unde s-a dus și ce s-a făcut. Unii credeau c-a intrat în oaste, alții că a trecut munții și iarăși alții credeau că a trecut în țeara turcească și că nu se va întoarce decît cu chimirul plin de galbeni. Singură Marta ar fi știind unde e Miron, dar nimeni nu cuteza să o supere cu întrebări, fiindcă știa de mai nainte că-i va tăia vorba. În casa lui Mihu, Miron era uitat, Safta de mult nu se mai gîndea la el, iar Mihu numai atunci își aducea în treacăt aminte, cînd prietenii buni îl apucau cam pe departe despre măritișul fetei, lăudîndu-i pe cîte un flăcău ce ar fi bun de ginere în casă. Mihu își aducea aminte privirea cu care îl întîmpina fiică-sa, cînd era vorba de asemenea lucruri, se făcea că nu înțelege și se întorcea mîhnit acasă.

Nu mai erau vremile de demult.

Mihu zidise casa de alături, pe care și-o gîndise odinioară atît de frumoasă. Vasile se însurase și avea un copil. Tata și feciorul erau vecini și oameni de aceeași casă, cum le venea mai bine. Safta avea noră în casă, și nu avea, cînd i-ar fi fost cu supărare. Nepotul era cînd la mama, cînd la bunica și cînd

iarăși la mătușa, era purtat de pe braț pe braț și le da tuturor de lucru și pe toți îi întinerea.

Și Toader se-nsurase.

— N-am zis-o ? strigau nevestele, pe cînd era logodit cu Anica Podarului. Și orbul putea să vadă cît de colo.

Se vorbea că Mihu are să fie nun, deoarece ținea foarte mult la cinstea cumetriei și e mare om de casă acela care ne cunună copiii și ne botează nepoții. Dară Cosma nu știa dacă Mihu va fi bun voitor de a primi, iar Mihu era jignit și nu-i venea să se arăte doritor de cinstea cumetriei.

Mihu, cu toată casa, a fost poftit la un scaun de odihnă, un păhar de băutură și mai multă voie bună, și, poftit fiind, nu putea să lipsească. La nuntă apoi, încetul cu încetul, sufletele se deschiseră ; înspre seară Safta se sărută cu Simina, iară pe la miezul nopții Mihu strînse îndelung mîna lui Cosma.

— Să trăiești, cumătre ! îi zise el din toată inima. Dacă nu-mi ești, țin să-mi fii, cu voia Domnului, țin să-mi dai cinstea aceasta.

— În partea mea e cinstea ! răspunse Cosma, îndreptîndu-se cu mîndrie, înalt și gros.

S-a schimbat casa lui Mihu, s-a schimbat satul, lumea întreagă s-a schimbat, numai Marta rămăsese tot cum a fost, blîndă, harnică și totdeauna în voie bună. Dar atît de demult era că Marta fusese tot astfel, încît nimeni nu-și mai aducea aminte de vremile acele în care era altfel ; lumea se deprinsese cu firea ei și parcă ea totdeauna a fost fata înțeleaptă. Acasă, la biserică, la joc, la ciacă, la nuntă, pretutindenea, față cu oamenii, ea se arăta scurtă la vorbe, în voie bună și plină de bunăcuviință : așa o știa Safta, așa Mihu, așa o știa lumea întreagă.

Numai cîteodată ea își pierdea răbdarea obicinuită.

Cu deosebire de cînd se făcuse bunic, Miha începu a fi stăruitor. Își vorbea mereu despre perii încărunțiți înainte de vreme ; se tînguia că n-a avut noroc, spunea mereu că o singură dorință ar mai avea în viață ; ba într-un rînd îi vorbi Martei despre vredniciile lui Lăpădat, feciorul lui Petrea Dogarul, și în alt rînd despre Dinu, feciorul lui popa Nichita, preotul din Bălășeni.

Cînd se apropie toamna, Marta pe zi ce mergea se făcea tot mai nedumirită, mai gînditoare, adeseori era tristă, dorea de singurătate, în sfîrșit își perduse liniștea. Adeseori, cînd serile erau frumoase, îi plăcea să steie vreme îndelungată pe laița din fundul grădinii, cu capul răzemat de tulpina părului și perduță în gînduri nehotărîte.

— Marto ! îi grăi Floare, soția lui Vasile, văzînd-o perduță astlel în gînduri. Ia mai lasă gîndurile ! Nu te întrista. O dată-i lume, o dată-i tinereță.

— Eu să mă-ntristez ? întrebă Marta uimită. Dar pentru ce ?

— Pentru ce ! grăi nevasta. Te văd că stai mereu pe gînduri.

— Ești nu știu cum, zise Marta cu vioșie. Uite, urmă apoi mai încet, tu poate că nici nu-i înțelege : stau aici și privesc în lume, îmi închid ochii și privesc mereu și nu gîndesc nimic. E, nu știu cum, minunat locul !

Floare dete din umeri.

— Și te gîndești la el, zise ea apoi cam necăjită.

— La el ? întrebă Marta, privind-o cu ochi mari. La cine ?

Deodată ea se cutremură și se îndreptă spre Floare.

— Înțeleg ! zise zîmbind. Da ! mă gîndesc cîte-odată, dar foarte arareori... E demult de atunci, parcă nici nu-i adevărat.

— Ei bine ! Atunci pentru ce nu vrei să te măriti ? grăi nevasta.

— Nu cumva crezi că pentru el ? o întreabă Marta speriată.

— Dar ce altă să cred ?

— Să vorbim despre alte lucruri, îi zise Marta. Știu că n-ai să mă înțelegi ! Atît mă simt de bine așa cum sunt, încît nu mă pot hotărî să mă mărit.

Floare iarăși dete din umeri, dar, privind în fața Martei, nu mai îndrăzni să-i vorbească despre mărițiș. Ele mai steteră cîtva timp de vorbă, apoi se întoarseră în curte.

Înainte de a dormi, Marta se gîndi timp îndelungat la Miron. Ar fi dorit să știe ce s-a făcut, unde este și cum își petrece zilele. Dar această dorință, odinioară atît de vie, încît îi punea sîngele în fierbere, acum era ca o blîndă suflare de vînt, de care frunza plopului abia se clatină. Și-l închipuia, dar putea să-l mai vază înaintea ochilor închiși. Era șters din sufletul ei, și în urma lui nu rămăsese decît o plăcută aducere-aminte a șirului de întîmplări și de zguduiri sufletești prin care trecuse. Dar această aducere-aminte era atît de plăcută, încît Marta își strînse ochii și suspină cînd gîndi că și aceste urme vor mai peri din sufletul ei. Ar fi voit să plîngă, și nu putea. Grozav îi părea viața de deșartă, nici o dorință și nici o durere nu mai vedea într-însa.

Era duminică. Marta se duse la biserică și, după-prînz, petrecu pînă în amurgul serii la joc.

Seara, întorcîndu-se de la joc, se opri cu tovarășele ei la fîntîna Corbului, se așază pe doaga fîntînii și stete cîtva timp gînditoare.

— Țineți voi minte cînd ne cînta Miron din fluier ? zise ea, și întîie oară după doi ani de zile începu să vorbească despre dînsul.

Pe cînd sosi acasă, luminile se aprindeau.

Erau oaspeți la casă.

Încă de joi, Pinteia Dubăul trecuse cu vite la tîrg și stătuse cîteva ceasuri la prietenul său Miheu, avînd cu sine, ca din întîmplare, și pe tovarășul său, Manea Vătavului. Acum ei se întorceau de la tîrg și, după cum îi poftise Miheu, trăsese de gazdă, pentru ca mîne-zi să plece mai departe, fiindcă era cale de o zi bună pînă la Valea Sărată, tocmai dincolo de munte.

Marta știa de ce e vorba. Încă vineri seara, Safta îi spusese că Manea e un om foarte cumsecade, așezat și cam știutor de carte. El avuse nevastă și doi copii, dar i-au murit, sărmanul de el !

La cină era masă mare. Pinteia, ca om sfătos, ținea firul vorbei cînd cu Miheu, cînd cu Safta, cînd cu Vasile ; vorbea însă mai ales despre „la noi“ și „la dumneavoastră“, și zicea mereu că, dacă n-ar fi om cu casă, și-ar căuta aici o nevastă și nu s-ar mai întoarce.

Manea, un om ca de treizeci de ani, scurt și spătos, cu musteața groasă și cu ochii mari, ședea răzămat de spetele scaunului, da din umeri, zîmbea din cînd în cînd, dar nu sporea vorbele.

Toată seara Safta și Floare erau vesele, Vasile sta retras, iară Miheu se mișca nerăbdător în scaun. Marta era blîndă, deșteaptă și mai în voie bună decît de obicei.

După masă Miheu căută să fie singur cu Marta, iară ea nu-l ocoli.

Privirile lor se întîlniră, dar Miheu nu știa cum ar vrea și cum nu.

— Ce zici, Marto ? grăi el în sfîrșit.

— Ce să zic ? ! răspunse ea. N-aș vrea, taică. Dar odată tot trebuie să fie și e mai bine așa.

— Aşa-i, fata mea, zise Mihu, mai stete puțin cuprins de nedumirire, apoi ieși.

Marta rămase cîtva timp nemișcată. Ochii i se umplură de lacrimi. Ea ridică amîndouă mîinile, își astupă fața și își șterse lacrămile din ochi.

— Doamne, cum trece vremea ! zise ea și ieși în urma tătîne-său.

IX

Era bîlciul de toamnă de la Sărata, unul din acele bîlciuri vestite, la care oamenii se adună pînă de peste nouă țări și nouă mări.

Cînd ziua de Sfîntul Dimitrie se apropie, pe coastele munților, prin înfundăturile văilor, de-a lungul Podgoriei, pretutindenea pe unde omul și-a întemeiat adăposturi, pînă la cele mai depărtate odăi de pe șes, lumea se pune în mișcare.

Sărata se începe de jos, de pe țărmurii rîului, unde se despart văile și se crucișează drumurile de țară, și se întinde sus pe coaste pînă la plaiul întins, unde încă de joi se înșiră corturile neguțătorilor și crîșmele însemnate cu steaguri în mai multe fețe. Vineri, drumurile de dimprejur încetul cu încetul se umplu și pînă seara zgomotul lumii adunate umple văile din fața coastei.

Dar bîlciul e mai ales o sărbătoare de întîlnire și de veselă petrecere. Lumea cea multă, oamenii ce vin ca să vază și să se arăte, fetele și nevestele tinere, gătite ca de nuntă, flăcăii sprinteni și gata de a se prinde la horă, călușerii mlădioși și iuți la pas, întreaga lume veselă nu se adună decît duminică.

Duminică lumea curgea mereu ; unii urcau din sat, iară alții veneau despre munte.

În apropierea intrării despre munte, încă de sim-bătă seara se așezase un car cu patru boi, încărcat pe jumătate cu fin. Duminecă dimineața finul era descărcat și aruncat la oiștea carului, iară cei patru boi, dimpreună cu cinci juncani, rumegau împre-jurul porșorului ¹ de fin.

În carul deșertat era un fer de plug, câteva coase, o piatră de rîșniță și, legate la un loc, mai multe lucruri de ferărie.

Miron ședea pe laturea carului și privea cînd spre munte, cînd spre bîlci.

Marta era logodită cu Manea Vătavului, așa-i spusese cineva cu câteva zile în urmă, și astăzi era să vie la bîlci, ca să cumpere darurile de nuntă și să se arăte lumii.

Dorea să o mai vadă o dată.

Vremea trecea însă, soarele se ridica mereu pe cer, dară trăsura Mihului Saftei nu se iveau despre munte.

Miron de mult începuse a fi nerăbdător, dar fața îi rămînea plină de o liniștită oboseală și privirea i se muta încet de la un lucru la altul.

Cîteodată el se ridica cumpătat și stetea timp îndelungat în car.

Cioarecii strîmți de aba, cămeșa lungă pînă aproape la genunchi, cusută pe margine cu fire de mătăsă galbenă și încheiată la brîu cu chimirul îngust, din care ieșeau plăselele groase ale unui cuțit, pieptarul albastru, cu cinci bumbi lătăreți, mînecele largi tivite tot cu mătase galbenă, pălăria lată, ce-i sta dată îndărăt, încît acoperea tot părul tuns și lăsa dezvălită întreaga frunte rotundă și netedă, toată înfățișarea i se potrivea cu cumpătul mișcărilor și cu înțelepciunea ochiului. Din cînd în cînd, el

¹ Porșor — grămadă de fin, purcol. j

își apuca musteața groasă, dar scurtă, cu buza de din jos și o netezea, apoi iarăși rămînea cu buzele strînse și cu fața nemișcată.

Marta era să se mărite. Era un lucru firesc să se mărite. Așa se petrec lucrurile în lume, iar nu altfel. Dar voia s-o mai vază o dată, și atît !

În zadar aștepta însă, căci Miheu, care stătuse de gazdă la Pinteia Dubăul, intrase despre sat și pe cînd Miron privea nedumirit spre deal, trăsura lui Miheu și aceea a Dubăului traseră în umbra unui carpan din apropierea pădurii de la dreapta. Miheu și Pinteia săriră voinicește pe iarba uscată, iară nevestele se deteră jos și începură a-și scutura hainele și a le potrivi pe trup.

Urmară apoi vorbele... că lumea e multă... că locul e frumos, că timpul e potrivit, în sfîrșit, după cum e obiceiul omului cînd sosește undeva.

— Acum voi plecați în căile voastre ! că noi mergem să vedem cine, cum și în ce fel, zise Miheu în sfîrșit, poftind pe Pinteia să meargă cu dînsul. Se putea ca, din întîmplare, să deie peste Manea. Era vorba ca deseară să fie cu toții la casa lui, apoi mai aveau să cumpere mai una, mai alta ; nu-l puteau deci lăsa să-i caute de-a oarba prin tîrg.

Plecînd, Miheu și Pinteia o luară cu pași măsurați spre partea unde lumea se-ndesuia. Intrați apoi în bilci, nu înaintau decît pas cu pas. Aici era un prieten, colo o rubedenie și iarăși în altă parte un cunoscut de mare cinste. Mereu steteau de vorbă. Pinteia spunea, așa cam pe departe, cum adecă s-a întîmplat ca Miheu să vie la bilci, iară Miheu, deși nu era tocmai în voia lui cea bună, simțea că umblă prin mijlocul lumii și zîmbea mulțumit.

Peste puțin se opreau la niște saci cu bucate, la o pereche de boi frumoși, la un cal trușez, la un

vraf de lemnărie ; pentru ca vorba să fie scurtă, umblau ca prin târg.

Dar Pinteia ducea pe Mihiu tot spre partea de la deal, unde ştia că va găsi pe Manea.

Cînd erau să treacă pe lîngă carul în care stetea Miron, Mihiu se opri şi începu să se învîrtească împrejurul juncanilor.

— Bună prăsilă ! zise el, apoi se întoarse spre Miron şi rămase cîtva timp cu privirea aţintită la el.

— Cum ţii juncanii ? întrebă el.

— Nu-i vînd ! răspunse Miron răce.

— Ce-ai dat pe ei ? întrebă iarăşi Mihiu.

— Nu i-am cumpărat, răspunse iarăşi Miron.

Mihiu mai privi o dată sus la Miron, apoi se întoarse jignit, ca să plece mai departe.

Faşa lui Miron se deschise. El puse mîna pe leucă, îşi dete vînt şi, răzămîndu-se pe braţ, se aruncă din car înaintea lui Mihiu.

— Sunt de prăсила mea, zise el zîmbind cu bună-cuviinţă, şi-i vînd, dacă sunteţi doritori de a-i cumpăra.

Mihiu era mulţumit.

— Nu tocmai, zise el, însă îmi plac juncanii şi doream să le ştiu preţul. Îi aduci de departe ?

— De la Vadul Rău, răspunse Miron.

— Cum ? tocmai de la cîmpie ? întrebă Pinteia uimit. Dară soiul pare a fi de munte.

— Aşa-i ! grăi Miron. Sunt prăsiţi la munte, dar în urmă i-am dus la cîmpie.

— Aşa mai înţeleg şi eu ! Să ai noroc, nepoate ! grăi Mihiu şi plecă mai departe, iară Miron se aruncă din nou în car, apoi privi cîtva timp în urma celor doi oameni atît de cumsecade.

De la depărtare cam de-o sută de paşi, bătrînul se uită încă o dată îndărăt.

Miron tresări. Era ceva în privirea aceea... Ce era... El cunoștea portul, portul satului în care petrecuse cele mai frumoase zile ale vieții sale ; el cunoștea omul, îl văzuse adeseori la biserică.

„Mihu ! zise el mișcat. Cum a îmbătrânit !“ Așadar Marta era în bîlci, aici, aproape, poate cu totul aproape.

Cuprins de un viiu neastîmpăr, el sta nehotărît în car ; nu știa ce să facă ; îi era oarecum frică și-i venea să plece numaidecît acasă. Deodată tresări, își lăsă mîinile încet în jos, își dete puțin trupul la stînga și rămase nemișcat și cu ochii ațintiți în depărtare.

De la dreapta, la o depărtare ca de patru sute de pași, Marta trecea spre bîlci. Așa era cum a fost, înaltă, cu pasul ușor, cu capul dat puțin înainte... și chipul tot acela, și părul tot așa și-l poartă. Dar pe sîn parcă nu mai e salba cea bogată, cătrînța nu mai e bătută în fir și altița cusută în roș și albastru e rară, numai presărată.

Miron privește ca la un lucru frumos și plăcut. Pare însă că s-ar fi așteptat la mai mult ; parcă s-ar simți dezamăgit.

Cînd Marta se amesteca în mulțime, el sare din car și, cuprins de o veselă și feciorească pornire, merge sprinten, cu pas iute și ușor, în urma ei.

Pretutindenea, peste capetele oamenilor, o vede ; se apropie tît mai mult, se apropie, și inima i se umple de îndărătnicie.

În sfîrșit, ea se apropie de horă și privește, iară el se pune în față cu ea, pierdut în dosul oamenilor.

El o vede acum de aproape, îi vede fața albă, ochiul mare și obosit, mîna străvezie, liniștita amărîciune pe buzele ei, o vede și iarăși tresare.

„Cît e de perită !“ zise el înnăbușit.

/ E perită, dar e frumoasă. Ochiul ia hrană și sufletul se desfată de privirea ei. O dată vrea să o vadă, și încă o dată, și o singură dată. A trecut poate un ceas de cînd o vede, viața i s-a făcut ca o zi de primăvară, dar nu e mulțumit; e fericit, dar mulțumit nu e. Dintr-o clipă în alta fericirea îl face tot mai îndrăzneț.

Nu se mai poate stăpîni; dă cu cotul înainte și se așează astfel ca Marta să-l poată vedea, iară cînd, în sfîrșit, privirile lor se întîlnesc și rămîn mistuindu-se una pe alta, amîndoi stau încremeniți.

Farmecul ochiului, căldura gîndirii vărsate în o singură privire, tainica înțelegere între două suflete perite iarăși zidesc lumea risipită.

Acum nu mai e timp pentru buna chibzuire: ei s-au văzut, ei trebuie să se întîlnească, să-și strîngă mîna, să schimbe o vorbă, să plîngă împreună. Trebuie, dar nu pot, căci lumea, și acum tot lumea îi desparte.

În deznădăjduirea sa, Miron aruncă Martei o privire hotărîtă și stăruitoare, iară Marta nu se mai gîndește la nimic, ci aruncă Saftei vorbele: „Mă întorc numaidecît“, și pleacă cu moartea în suflet la car-păn, și de aici mai departe, spre pădurea de pe coaste.

Miron nu se mai întreabă dacă cineva îl privește, dacă lumea nu cumva bănuiește, ci, cu o mișcare pripită și fără de voie, pune mîna pe șerpar și pipăie cuțitul, apoi merge cu pas hotărît pe urma Martei.

Marta îl așteaptă la marginea pădurii și, cum îl vede venind, pămîntul îi arde sub picioare, iară cînd el este aproape, ea se dă un pas îndărăt, își pleacă trupul, își acopere fața cu amîndouă mîinile și începe

să plîngă. Miron stete cîtva timp înaintea ei, dar nu o mai vedea decît ca printr-un vâl des.

— Marto ! nu plînge ! zise el.

— Ah ! cît am suferit ! se tîngui ea înnăbușită.

El se apropie, îi apucă amîndouă mînile, le dete în laturi și-i privi îndelung în fața plină de lacrimi. Încet-încet el o apropie apoi de sine, o cuprinse cu brațul drept, își puse capul pe sînul ei și rămase cîtva timp cuprins de amețală.

Marta nu mai plîngea, ci sta cu vederea pierdută și dată în voia lui, amorțită și lipită de dînsul.

Într-un tîrziu, Miron o depărtă încet de la sine.

— Și eu am suferit, Marto ! zise el. Mult am suferit. Și pe cînd tu te gîndeai la mine, eu umbiam zile întregi în cale lungă, dus numai de dorul tău și de amarul inimii mele. Atît de mult am suferit, Marto, și atît de mult mă deprinsesem cu suferința, încît mă cuprindea îngrozirea cînd mă gîndeam că am să mor odată și să nu mai sufăr. Dar acum, Marto, nu mai pot, nu mai vreau să port suferința, urmă el cuprins de patimă bărbătească. Pentru ce să o port ?

— Da, Miroane ! zise Marta, rămîind cu ochii tîntiți la pămînt înaintea lui.

Miron îi apucă iarăși mîna, o strînse, apoi grăi :

— Marto ! vrei tu să vii cu mine ?

Marta tresări, rămase cîtva timp turburată, apoi își ridică fața și privi drept în ochii lui Miron.

— Nu se poate, Miroane ! zise ea cu un glas limpede. Mai bine mor.

— Tu vrei adecă să te măriți ! strigă Miron.

— Nu vreau, Miroane ! răspunse Marta ridicînd capul. Mai bine mor.

Zicînd aceste cuvinte, ea îl privi cîtva timp dusă, ochii iarăși i se umplură de lacrimi, apoi, deschizîndu-și brațele, se aruncă deznădăjduită și-i cuprinse trupul.

— Ucide-mă, Miroane ! Fă ce vrei cu mine ! zise ea. Mie nu-mi mai pasă.

— Cît ești de frumoasă. Marto ! zise el gînditor, apucîndu-i capul cu amîndouă mîinile, apropiîndu-l și depărtîndu-l iarăși de la sine.

Deodată el se îndreptă aspru și zise hotărît :

— Vino cu mine, Marto !

— Unde ? îl întrebă ea speriată.

— Vino ! zise el iarăși, apoi apucă mîna ei și merse cu ea afară din pădure și drept spre bîlci.

— Unde e tatăl tău ? întrebă el.

Marta își scoase mîna din a lui.

— Știu ce vrei, Miroane ! zise ea. Fă ! Dar apoi nu mă mai depărtez de la tine. Vino !

Ei plecară drept spre carpănul sub care Miheu, Pintea, Safta și soția lui Pintea așteptau cuprinși de vie îngrijire pe Manea și pe Mitrea, care se duseră să caute pe Marta.

— Iacătă-o ! strigă Safta, cînd o văzu venind despre munte, voi să plece spre ea, dar rămase pironită cînd o văzu cu flăcăul înalt, peptos și bălan.

„Miron !“ își zise ea ca trezită din vis și rămase răcită și secată de puteri.

Mihu făcu cîtiva pași înainte, apoi se opri și așteptă turburat.

Era flăcăul de la cîmpie cu care vorbise și nu înțelegea cum el ajunge a fi împreună cu Marta.

Marta se apropie ținîndu-și trupul drept. Fața-i era albă ca varul, dar liniștită și așezată.

— Tată ! iacă Miron ! zise ea.

Miron rămase cu ochii la pământ înaintea bătrînelui încăruntit înainte de vreme.

— Foarte bine ! foarte bine ! grăi Miha, frecîndu-și minile nedumirit și privind mereu cînd la Marta, cînd la Miron, cînd la Safta, ce grăbise înspăimîntată la dînșii, cînd iarăși la Pîntea, ce sta cîtiva pași în dosul lui, la dreapta. Ar fi dorit să mai zică cîeva ceva, dar nimeni nu găsea cuvîntul.

— Nene Mihule ! zise în sfîrșit Miron. Știi că-ți iubesc fata : o cer de nevastă.

— Cum așa ! grăi Miha spăriet. Miron ? oierul ce s-a dus în lume ?... O ceri de nevastă ? Cum așa ? Marta e logodită...

— Taică ! zise Marta. Nu zice că vrei, dacă nu vrei ; dar să știi că-mi dai moartea sau viața.

— Mihule ! îi zise apoi Safta. Nu știi tu ce-am suferit noi în doi ani de zile ?

Miha stetea în mijlocul lor și nu putea găsi nici un cuvînt.

Pîntea se apropie de dînsul, îi puse mîna pe umăr și grăi cumpătat :

— Vere Mihule ! Nu te dai după vorbele muierilor și bine faci. Marta e logodită și, chiar dacă-i vorba, o logodnă nu se strică așa ca din senin. Nu poți să te faci de rușinea tîrgului.

Miha făcu un pas la dreapta, se întoarse spre Pîntea și ridicînd fruntea îi privi în față, stete cîtva timp în luptă cu sine, apoi îi zise cu o hotărîre deznădăjduită :

— Ei ! Mă fac ! Mă fac de rușinea tîrgului ! Mă fac de rușinea lumii ! Mie, urmă el aprins, mie nu-mi mai poruncește nimeni pe fața pămîntului. Eu știu cît amar am răbdat !

Grăind aceste, el se duse la Miron, îi apucă mîna și-i zise cu căldură :

— Nepoate, iartă-mă !

Miron simți că ochii i se umplu de lacrimi. El ridică mîna bătrînului și o atinse cu fruntea.

— N-am spus eu că așa are să vie ! zise Floarea lui Ciucur cînd văzu că nunta satului tot se face.

Convorbiri literare, XII (1878)

O VIAȚĂ PIERDUTĂ

I

Crivățul șuieră și vîjie, izbind în toate părțile stropii sloiți. Pereții caselor, geamurile ferestrelor, scoarța copacilor, grădelele¹ de prin prejurul grădinii, toate deopotrivă sunt învăluite cu o lucie coaje de sloi. În grădina bisericii, pe piața de dinaintea ei, pe ulițele ce se varsă din toate părțile, oamenii, unii pe jos, alții cu trăsura, grăbesc la adăpostul călduros.

Înspre seară, stropii încep a cădea mai îndesat și crivățul mai în dragă voie își zburdă. Căruțașii unul după altul ies din birtul așezat în dosul grădinii, unde s-au fost adăpostit, se pun în căruțe, apucă frînele și fiecare pleacă acasă.

În sfîrșit rămîne o singură căruță și un singur căruțaș : moș Mărian.

Sunt vreo două ceasuri de cînd s-a întors de la spatele căruței. S-a gîndit o dată să intre și el în birt ; dar nu bea și fără nici o treabă nu-i venea să intre. Sucmanul, căciula, părul neted și mustața groasă îi sunt pline de sloi ; el stă însă răzemat de leuca de dinapoi a căruței, liniștit, nepăsător și senin la față. Parcă lumea i-ar prii tocmai precum este.

¹ Grădea — nuia din care se împletește gardul.

De cînd s-au aprins felinarele, mereu privește cum vîntul se joacă cu razele de lumină, cum el apucă flacăra veselă și mlădioasă, dîndu-și trudă să o scoată din rădăcină. Acum se stinge, încît abia mai rămîne sămînță de lumină... acum se ridică mai lătăreată și mai îndărătnică. Moș Mărian privește, îi iese lacrămile din ochi, i se sloiesc pe gene... De mult s-a-ntunecat și el mereu privește, ca și cînd ar voi să-și tălmăcească taina vieții din jocul acelei flăcări.

În sfîrșit se mișcă. Un zîmbet liniștit îi trece peste față.

— Ei, zice el, bate vîntul... bate vîntul, dar tot nu se stinge !

În vremea aceasta, Cîrlanul tremura cu urechile dăbălate¹ sub cerga fluturată de vînt. Simțind mișcarea stăpînului său, își ridică capul și privi înapoi.

— Biet de tine ! grăi bătrînul, nici tu n-ai fost făcut în ceas bun.

Grăind aceste, el se apropie de cal, îl țutură de urechi, luă cerga și o aruncă în căruță, apoi se urcă și plecă acasă.

II

Nu era departe casa bătrînului... Numai aci, în apropierea Oborului, două azvîrlite de la calea Moșilor, în dreapta. O curte mare, în mijlocul ei casa, înaintea casei pînă la uliță rămășițele unei grădini, în dreapta un grăjduleț... Toate atît de singurite, încît parcă sînt rupte din mijlocul unui pustiu.

¹ *Dăbălat* — pleoștit, lăsat în jos.

Bătrînul intră pe poarta ruginită în țîțîni, mîină în dosul grajdului, apoi se coborî din căruță, des-hămă pe Cîrlan și îi dăte drumul.

Cîrlanul se opri, nechezînd printre dinți, la ușa grajdului.

— Stăi, prietene ! grăi bătrînul mergînd cu hamurile în urma lui. Toate se fac cu vremea.

În grajd mai era un cal, loc pentru alți doi și un flăcău, care se trezi din somn, cînd intră bătrînul.

— Bună seara, Costane ! grăi el trăgănînd vorbele. Ai avut noroc la ziuă ?

— Dă Dumnezeu, moș Mărian, și mai bine, și mai rău ! grăi flăcăul, grăbind să ieie hamurile de la bătrînul.

Moș Mărian suci din umăr, apoi luă însuși hamurile și le ridică spre a le pune în cuiul de lemn din dreapta ușii. Găsind însă alte hamuri la acel loc, se întoarse spre Costan și îl privi gînditor.

— Iarăși ți-ai pus hamurile în cuiul meu, grăi el cu bunăvoință. N-ai să te faci om cu casă, Costane ! Cine nu are obiceiuri, acela umblă pe căi nehotărîte.

— Apoi de ! răspunse flăcăul, grăbind să-și mute hamurile în cellalt cui. Iar am uitat. Îmi venea mai la îndemînă.

— Cred și eu, zise bătrînul, dar nu pe a-ndemînă e lumea făcută. Mîina, Costane, mîina să ți-o dai după lucruri, căci ele nu ni se pun la îndemînă.

Costan ar fi dorit să-i deie ajutor bătrînului, purtînd grijă de Cîrlan. Dar de mult îi spusese că nu îi priește Cîrlanului altă mîină decît a stăpînului. În vreme dar ce moș Mărian își vedea de cal, flăcăul sta neastîmpărat în apropierea lui. Și aceasta seară de seară îl supăra mult și tot mai mult. Din voia

lui moș Mărian se adăpostea cu calul său în acest grajd și pentru aceasta ar fi dorit ca el să-i primească slujba. De cîte ori își întinde însă mîna să facă vreun lucru, bătrînul îi mulțumește cu vorbe blînde, dar hotărîte, încît nu mai cutează să miște vrîun pai din loc, ci rămîne stînd ca pe spini.

Astă-seară moș Mărian era mai tăcut decît de obicei. Făcîndu-și treaba, numai din cînd în cînd ruptura¹ cîte o vorbă îndreptată cătră Cîrlan și mai arareori către Costan. Costan mereu se întrebă ce va fi trebuind să gîndească moșneagul, pentru ca să-i vie a grăi asemenea cuvinte.

— Moș Măriane ! zise el, cînd văzu că bătrînul e gata să iasă.

— Ce-i, Costane ? îl întrebă moșneagul, oprindu-se înaintea lui.

Flăcăul stete cîțva timp, căutînd cuvintele cu care să zică ce avea de gînd.

— Voiam să-ți spui, grăi el în urmă cam îndărătnic, că nu mai am să mă întorc aici.

— Nu mai ai să te întorci ? Pentru ce ?

Costan rămase turburat. Îi era greu să spuie ce nu-i venea de la inimă.

— Moș Măriane ! grăi el în sfîrșit. Pentru ce nu-mi lași mie grija Cîrlanului ?

Moșneagul se apropie de flăcău și-i puse amîndouă mîinile pe umeri.

— Ei ! ce să-ți zic, nepoate ? ! grăi el așezat. Am și eu obiceiurile mele. Patruzeci și unu de ani de cînd înaintez pe această cărare : vrei tu să mă abați de la ea ? Sărman de capul meu cărunt ! Ce să fie de dînsul, dacă nu i-ar mai rămînea nici grija Cîrlanului ? !... Uite ! vezi, urmă el arătînd la scara de dinaintea cailor, aici e loc pentru patru cai : n-ar

¹ *A rupturi* — a pronunța vorbele cu întrerupere.

fi păcat ca unul singur să rămîie ? Şezi frumos aici. Am cunoscut pe tatăl tău. Împreună am venit din Ardeal. Prietenii am fost...

Glasul bătrînului începu să tremure.

— El s-a întors la sărăcia lui ; eu am rămas, ca să-mi fac grajdul ăsta şi casa aceea : zi pe zi am muncit ; părăluţă am pus lîngă părăluţă : şi acum, uite ! urlă vînturile în casă şi dacă n-ai fi tu cu calul tău, Cîrlanul ar perde pofta de mîncare. Rămîi aici, de dragul bătrîneţelor mele. Şi după ce îţi vei fi adunat parale, întoarce-te acasă, căci astă lume de aici nu e de seama noastră.

Moş Mărian ieşi din grajd şi plecă cu paşi domoli spre casă.

III

Era mare casa lui moş Mărian. El urcă cinci trepte şi păşi într-un cerdac aşezat pe şese stîlpi ciopliţi cu multă măiestrie, după obiceiul vechi. Înainte era o tindă largă cu două uşi în dreapta, alte două în stînga şi una în fund. Tinda era întunecoasă, iară din odăi nu se auzea nici o mişcare. În dreapta era însă un foişor şi în fundul lui o altă uşă. Prin gaura cheii de la aceasta se furişa o rază de lumină pînă la moşneag.

El înaintă pe calea razei.

Dincolo de uşă era o odaie mare cu trei ferestri, două în fund şi una la dreapta. Mobilamentul odăii era curat, bine ales şi aşezat cu îngrijire. Podelele casei, covorul de subt masă, perdelele ferestrelor, răţelele cu care erau acoperite scaunele şi divanul

din fund, toate erau ca și cînd numai acum ar fi fost scoase din cutie.

La peretele din stînga mai era însă un pat acoperit cu un covor țărănesc și lîngă el o mare ladă împodobită cu flori tăiate în lemn. Aceste se împotriveau cu împrejurimea lor.

Sevasta, fiica bătrînului, ședea la o mescioară de dinaintea ferestrii de la dreapta. Masa era plină de lînă, de flori făcute cu mîna și înșirate pe subțirele fire de sîrmă. Acum ea își dedea trudă să întrame un porumbel, căruia nu-i lipsesc decît aripile.

Pe fereastră e o cărtică deschisă, așezată cu scoarțele în sus.

Razele ieșite din lampă aruncă asupra Sevastei o lumină îndoielnică, în care fața ei plină și mînile harnice par a fi săpate din o piatră cenușie. În această lumină, fața ei pare mai palidă și vînele vineții mai dinadins străbat prin pelița de pe dosul mînilor ei. Urmîndu-și lucrul, ea mereu își mușcă buzele subțiri și bine croite ; din cînd în cînd ochii ei mari și învăpăiați se ridică obosiți asupra ferestrii din față și iarăși cad asupra lucrului. În sfîrșit, ea aude pașii bătrînului, lasă lucrul din mînă și-și pune amîndouă palmele pe față, ca voind să astîmpere ferbînteala obrazilor.

Cînd apoi a luat mînile de pe obraji, urmele degetelor îi rămîn pe față ca niște vrîste vineții.

— Bună seara, Sevastă ! grăiește bătrînul alene, mergînd spre patul său, pe care-și aruncă căciula plină de sloi.

— Bună seara, taică ! îi răspunse fiică-sa, fără măcar să ridice capul.

— Lucrezi, lucrezi ! Bine faci !... Așa e lumea...

Zicînd aceste, moș Mărian se opri înaintea sobei pline de jărat, își apucă amîndouă pulpanele sucmanului și începu să se scuture de sloi.

Sevasta sări speriată de la masă.

— Vai de Doamne, taică ! strigă ea grăbind spre el, dară umpli toată casa.

Bătrînul privi îndelung în fața fiicei sale.

— Așa-i ! zise el. Eram să mă așez și mă vedeam plin de sloi... Asta trebuia să o fi făcut înainte de a fi intrat ; și acum mă duc s-o fac afară.

El își luă căciula în cap și iarăși ieși.

Rămîind singură, Sevasta încă o dată își apăsă palmele pe obraji, apoi se așeză iarăși la masă.

— Așa vezi, grăi bătrînul întorcîndu-se. De mîncat ai ceva ?

— Îți voi face o mămăligă, răspunse Sevasta, strîngînd lucrul.

— Dar un pahar de rachiu ai tu ?

— M-oi duce să-ți aduc, taică.

— Nu ! zise bătrînul. Credeam că mai ai tu.

— Dar de unde să am eu, tată ? ! grăi Sevasta turburată.

— Credeam că vei fi avînd... Credeam eu... așa... vorbeam și eu... Dar lasă că voi trimite pe Costan... El merge bucuros... Așa, la casa mea, cîte un păhărel dimineața și cîte unul seara, e bun și îmi priește... Tu fă mămăliguță, iară eu mă duc să trimit pe Costan.

IV

Costan a fost rămas răzămat de ușchiorul ușii, stînd pierdut în privirea ferestrii de la casă și așteptînd să vadă cel puțin umbra Sevastei. Singur nu știa de ce, dar l-a fost apucat o înduioșare neînțe-

leasă, încît i se ura de singurătatea în care era. Parcă mereu străbătea pînă la dînsul urletul vîntului, de care vorbise bătrînul.

Cînd văzu pe bătrînul coborînd scările și luîndu-și calea spre grajd, el tresări. Ca și cînd acest bătrîn nu ar mai fi fost un om viețuitor, ci un fel de nălucă, de care nu poate scăpa.

— Bine că te găsesc, Costane, bine că nu te-ai culcat încă, grăi bătrînul apropiindu-se de dînsul. Am să te rog un lucru, dar să mi-l faci întocmai.

— Da! numaidecît! zise Costan puîndu-se gata de plecare.

— Să te duci să-mi cumperi rachiul, urmă bătrînul, dîndu-i o garafă mare și cîțiva bani. Dar uite, să-mi cumperi de unde a cumpărat fiica mea astăzi, ori ieri, ori alaltăieri. Te du și întreabă prin apropiere și nu cumpăra decît acolo de unde a cumpărat ea, căci e bun rachiul... Apoi să spui — auzi! să nu uiți! — să spui că e pentru mine, și să spui că eu nu pot dormi, dacă nu beau în toată seara rachiul bun, tocmai din acela pe care mi-l aduce fiică-mea, o jumătate de oca, o litră... Așa să spui, întocmai. Dar asta să o spui, căci altfel poate că-ți vor da ceva amestecătură.

— Da, moș Măriane! o să spui, grăi Costan uimit de stăruința bătrînului, apoi se duse unde era trimis.

Bătrînul se întoarse încet în casă.

Sevasta s-a fost dusă să facă mămăligă.

Intrînd, moș Mărian se opri în mijlocul odăii și rămase cîtăva vreme stînd cu minile puse în șolduri și cu privirea ațintită la pămînt, apoi fără a mișca capul, el își ridică ochii și privi împrejurul său. Picioarele parcă-i tremurau, buza i se mișca încet și în față i se oglindea o durere adîncă și lină.

Peste cîtăva vreme el suspină clătînd din cap și merse la patul din dreapta, începînd să pipăiască pernile.

Nu era nimic.

El îngenunche și caută la picioarele patului, apoi se ridică ținînd în mînă o garafă rotundă, în care mai era ca de trei degete rachiu gălbiniu.

În vreme ce el ținea garafa în mînă, rămîind cu privirea asupra ei, durerea ogîndită în fața lui din clipă în clipă mai mult înceta a fi lină.

În fine, el așeză garafa pe mescioară, o privi puțină vreme îngrozit, apoi bătu încet în palme și rămase încremenit. Ochiul lui se umeziră și în fiecare geană căruntă se ivi cîte un strop limpede.

Dar cîte un singur strop. În acesta unul s-a vărsat puterea durerii. Liniștit ca și mai înainte, bătrînul apucă garafa, sfiicios și smerit, ca pe un lucru sfînt, și o puse de unde a fost luat-o.

„În sfîrșit, și ea trebuie să trăiască ! grăi el mîngîiat. E chip și chip de a viețui : e unul și acesta.“

V

Cînd Sevasta intră aducînd în o mînă mămăliga aburitoare, în cealaltă un ghiobuleț de brînză sărătă, iar subțioară garafa cu rachiu, astupată cu un păhărel, găsi pe tatăl său puindu-și banii în lada de lingă pat.

Ea așeză mămăliga și brînză pe un scaun din apropiere, scoase din săltarul mescioarei o măsă-riță¹ curată și o întinse pe masă, apoi puse bucatele. În vremea aceasta, privirea ei scăpăta din cînd în

¹ Față de masă.

cînd peste lucrurile ce îi erau în mînă și trecea ca furișată peste fața bătrînelui.

— Taică, grăi ea în cele din urmă, cu jumătate de gură, să-mi dai cîteva bani.

— Bani să-ți dau, îi zise bătrînelul fără de a ridica privirea. Și cîți bani ?

— Vro patru-cinci ! răspunse ea, apropiindu-se cu sfială de dînsul.

— Patru-cinci bani !! Adecă jumătate de franc ?

— Da ! Aș voi să-mi cumpăr cărbuni. Am mîne să calc.

— Să-ți cumperi cărbuni, zise bătrînelul trăgînd vorbele... Cărbuni pentru călcat.

El închise lada, o încuie, își puse cheia în șerpar, apoi se ridică.

— Uită ! grăi el apropiindu-se de dînsa, îți dau un franc. Dîndu-i banul, el îi privi aspru în față : Cumpără cărbuni de cei buni, iară nu orișice amestecătură, îi zise el apăsînd asupra vorbelor, apoi se pușe cu un zîmbet de amărăciune la masă.

Sevasta se așează pe un scaun din dosul lui și rămase privind în tăcere.

Moș Mărian luă păhărelul, umplu și deșertă, apoi iarăși umplu, așezînd păhărelul plin la o parte. După ce îmbucă de cîteva ori, iarăși puse păhărelul plin la o parte. Astfel, fără de a grăi ceva, urmă să mănînce și să deșerteze paharele pînă la al cincelea.

Sevasta îl privea neliniștită. La fieștecare păhărel, trăsăturile feței i se întindeau, sînul i se mișca undoiat și ochii i se întunecau.

— Sevastă ! grăi bătrînelul în sfîrșit.

— Ce-i, tată ? îl întrebă ea tresărind.

— Mîne dimineață ai tu ceva să-mi dai ? Ceva, din cele ce ai făcut ?

— Niște flori și o tavă...

— Prea bine. Am să le duc. Și ce preț am să cer ?

— Nici unul, tată. Ea știe cum se plătesc.

— Bine, Sevastă ! grăi bătrînul și iarăși întinse mîna să ieie păhărelul.

Dar de astă dată mîna începu să-i tremure și el împinse păhărelul de la sine, încît rachiul se vărsă pe masă.

— Ia-l d-aici ! zise el înscîrbit, mi-e greață ! Du și garafa ! E prost rachiul.

Sevasta se înroși ca bujorul și grăbi spre masă.

— Ai băut mult, zise ea, mai mult decît de obicei.

— Nu ! răspunse bătrînul. E rău rachiul, e o amestecătură. E un fel de rachiul cu care se lecuiesc caii bolnavi.

După aceste, el urmă cu cina sa, fără a mai grăi vrun cuvînt.

Sevasta luă garafa și păhărelul, le puse la o parte, apoi iarăși se așeză la locul de mai nainte.

Tăcerea aceasta, liniștea cu care tatăl ei își gusta bucatele, toată purtarea lui de astă-seară îi turburau sufletul și o umpleau de o îngrijare despre care nu-și putea da seamă. Cuvintele lui mereu îi răsunau în urechi și mereu vedea oglindirea înscîrbirii în fața lui. Cugetările se urmau însă alene în sufletul ei ; tot ce se petrecea într-însa i se punea aminte într-un amestec nehotărît, ca și cînd lumea, ea însăși, cuvintele bătrînului și chiar cugetările ei i s-ar ivi străbătînd prin o ceață deasă.

Ea-și ridică mîna dreaptă și o ținu îndelungat pe frunte. Stimpărîndu-și astfel fruntea, cugetările parcă se așezau rînduri-rînduri în capul ei. Peste față i se

răspîndi o înduioşare, o mîhnire, care-î schimbă toată firea. Privirea ei căzu greu asupra bătrînului şi rămase aşezată asupra pletelor lui cărunte... El mîncea încet.

„Dinadins !“ îşi zise ea cu un îndelungat suspîn.

Bătrînul se mişcă puţin în auzul acestui suspîn ; urmă însă ca pînă acum.

Sevasta făcu o mişcare de îngrozire, apoi se ridică încet, se apropie de tatăl său şi îi puse mîna pe umăr.

— Tată ! şopti ea.

Moş Mărian se ridică de la masă şi se îndreptă spre ea.

Acum ei îşi stau în faţă.

Un bătrîn înalt, peptos, greunatic, teafăr, cu mustaţa lungă şi groasă, şi o femeie tînără, ridicată, lată în pept, subţire la trup şi cu obrajii rotunzi şi plini : amîndoi îşi stau faţă în faţă, cu feţele aprinse şi cu ochii căutînd tainele sufletului în ochi.

Îndelung au stat astfel şi îndeplin s-au înţeles unul pe altul. Dar acest bătrîn nu mai era căruţaşul ce sta nepăsător şi senin la faţă în mijlocul crivăţului : era părintele, care într-o singură clipă vede şi jăleşte o întreagă viaţă, jăleşte comoara risipită a vieţii sale. El apucă mîna fiicei sale.

— Ştiu, înţeleg, grăi el aşezat. Ştiu şi înţeleg. Înţeleg. Sevastă !... Sunt lucruri pe care le ştii şi le-ai auzit de atîtea ori ; totuşi ţi le mai spui. Nu eram copil, nu băiat, nu eram flăcău, cînd am venit în astă ţară ; om făcut eram. Şi n-am venit ca să nu mă mai întorc. Parcă tot mă chema ceva, un glas, o taină aşezată în cugetul meu ; şi nu era toamnă în care să nu zic că mă voi întoarce la iarnă, nu

iarnă, în care să nu jur că mă voi întoarce în primăvară.

Și nu m-am întors, Sevastă ! Iată, vezi ! părul meu cărunt și șaptezeci și trei de ani pe capul meu, și nu m-am întors, pentru că omul nu face nimic, nimic, Sevasto ! nu face : toate se petrec printr-însul.

Am avut doi cai și o căruță. Și când încărcam povara mușteriiilor, și când primeam banii, și când îi puneam în șerpar și când gîndeam că îi am, nu știu cum, mă apuca un fel de dezmiardare, încît mereu trebuia să doresc tot așa și iar așa. Am avut apoi cincizeci de galbeni și am fost mulțumit. Văiam să mă întorc. Dar am avut cincizeci și unu și nu mă mai puteam întoarce, fiindcă trebuia să rîvnesc la o sută.

Și în șease ani am avut patru sute de galbeni, patru sute și șeasezeci. Nu mai eram flăcău, Sevasto, eram om făcut, de treizeci și atîția de ani. Și m-am fost hotărît să mă întorc, să-mi cumpăr o bucățică de pămînt și să urmez traiul în care am crescut. Nu mă despărțea decît un timp de cîteva zile de țara mea, de munții în care am petrecut copilăria și tinerețele mele, departe de care nu mai puteam trăi mulțumit și pe care îi vedeam mereu în vis... Și nu m-am întors, Sevastă !

Ochii moșneagului apucară a străluci și în fața lui se ivi focul tinerețelor.

— Mumă-ta era întocmai ca și tine, înaltă, mlădioasă, de neam din satul meu, dar tu ești de douăzeci și nouă de ani, iară dînsa nu era decît de douăzeci și unu, o copilă veselă, vorbăreață și zburdalnică, precum tu erai odinioară. „Măriană ! îmi zise tatăl ei, cînd o lăsă în București, poartă grije

de acest copil, fii-i tu în lumea străină părinte în locul meu, căci tinerețele sunt nechibzuite și au nevoie de povată și de un braț ocrotitor." Iară eu în zile de dumineci și de sărbători îmbrăcam cămașa albă, pieptarul strîmt, încingeam șerparul împodobit cu flori de fir și mă duceam la ea să o duc la horă, ca în vreme ce eu stau de vorbă la o pipă de tutun, ea să-și petreacă și să se bucure de tinerețe. Astfel din duminică în duminică, din zi de sărbătoare în zi de sărbătoare, trei ani mereu tot astfel. Și cînd i-am spus apoi că mă întorc, ea nu mi-a zis să rămîn, dar a început să plîngă, jelindu-se de singurătate. Iară eu, fără d-a mă fi hotărît să rămîn, nu m-am întors. M-au fost apucat niște cugetări de care-mi era rușine, Sevastă, pentru că eu eram om făcut și ea — o copilă. Dar în zadar omul caută a se împotrivi cu poruncile firii. Într-o seară, Anicuța, mămă-ta, veni la mine. Era întîia zi în care ea a venit la mine și nu eu m-am dus la dînsa. Nu știam ce să-i fac, unde s-o pun, unde s-o așez. „Nene Măriane! îmi zise ea, am venit să te rog, că dacă te duci, ia-mă și pe mine.“

Bătrînul își puse minile în cap și ridică privirea spre cer.

— Doamne! strigă el cu glas limpede, frumoase erau acele zile! Negrăite sunt podoabele vieții și nevrednic e omul care se tînguiește de suferințele lumii. Te înțeleg, Sevastă! urmă el apucînd amîndouă minile fiicei sale. Și eu am fost aruncat în focul care te scurmuie pe tine, și nebun aș fi fost să-mi stăpînesc dorințele, căci o dată numai trăiește omul și păcătos e acela care din această una viață nu culege tot ce îi cade îndemîină. L-ai iubit, pentru că

tu erai făcută să-l iubești și el era făcut ca să fie iubit de tine. Și îl iubești, pentru că tot el este, însuși el, care a umplut revărsatul vieții tale de strălucire. Drag, iubit copil al meu !... Eu sunt un bătrîn uitat de moarte și eu, vezi ! eu îl iubesc ; jălesc viața mea, viața ta, viața lui, și îl iubesc fără ca să mă întreb pentru ce.

Ochii Sevastei se umplură de lacrimi. Vreme îndelungată ea rămase zguduită de durere, acoperindu-și fața cu minile.

— Ce frumos era croită viața părinților mei ! grăi ea. Și eu trebuia să mă nasc, să rămîn în viață, să cresc, să mă ivesc în lume, ca să surp zidirea așezată cu atîta îngrijire. Ah ! blăstemat să fie ceasul în care m-am născut ; blăstemat să fie ceasul în care ochiul meu întîia oară s-a întîlnit cu al lui.

— Nu grăi asemenea cuvinte ! îi zise bătrînul. Eu și mamă-ta am binecuvîntat și astăzi eu singur binecuvîntez ceasul în care ochii mei întîia oară te-au văzut pe tine. Tu ai fost, Sevastă, izvorul bucuriilor noastre, temelie pe care ne așezam viața, și astăzi, în nenorocirea ta, tu ești mîngierea bătrînețelor mele. Dar de unde să știi tu ce va să zică un copil, a-l vedea crescînd, a-l vedea pus în lume ? ! Tu nu le știi aceste ! Astăzi, cînd am venit acasă și am intrat plin de sloi în această odaie curată, și m-am oprit colo înaintea sobei și m-am scuturat și am umplut împrejur de sloi și tu ai sărit la mine, cînd te-am văzut sărind, știi tu ce am simțit eu atunci ? !

El nu mai putu vorbi... Încet se apropie de fiică-sa, îi apucă capul cu amîndouă minile și o sărută pe frunte — o lungă sărutare.

— Dragul meu copil ! Draga mea Sevastă... Nenorocita mea copilă !

Glasul lui tremura, cuvintele i se ruptureau pe buze. Precum îi ținea capul, iar îl depărtă și privi îndelung și dus la fața ei. Ochii lui înveseliți erau plini de lacrimi, buzele lui se mișcau în neastîmpărul bucuriei și obrazii îi ardeau.

Sevasta plîngea viforos. Deodată ea se aruncă la peptul lui, apucă pletele cărunte și începu să le sărute cu înfocare.

— Taică ! Taică ! Pentru ce a trebuit, pentru ce să fie așa ! strigă ea, apoi se încleștă cu amîndouă brațele de grumajii tătîne-său și rămase plîngînd pe sînul lui.

Bătrînul îi sărută ochii, îi sărută creștetul, apoi rămase strîngînd-o în brațe.

— O ! iartă-mă, copila mea, uită ceea ce în nepriceperea mea am greșit [față] de tine. Dar nu te îndoi că eu și mumă-ta, pentru că mult te-am iubit, am crezut că-ți vom croi calea care mai lesne te duce la fericire, cînd am jertfit rodul ostenelelor noastre pentru a-ți pregăti nenorocirea. Bieți oameni fără de pricepere ce eram, credeam că te vom face a te bucura mai mult de viață, și te-am scos din lumea în care ai fost născută, te-am făcut străină în casa părinților tăi, am făcut din tine o ființă care nu-și mai găsește semenii. Cerul ne-a pedepsit pentru dorințele noastre necumpătate. Tu erai îmbrăcată în haine scumpe și frumoase, iară noi purtam vestmîntul stării noastre ; tu vorbeai în cuvinte alese și învățate din cărți, iară noi grăiam în felul oamenilor neînvățați : nu ne mai erai fiică, ci stăpîină, și noi nu mai eram părinții tăi, ci slugile tale. Îți era greu să vii acasă, îți era greu să spui prietenelor tale că noi îți suntem părinți...

— Lasă, tată ! îl întrerupse ea cu glas rugător...
Nu vorbi de aceste.

— Nu vorbesc ! îi zise el, nu vorbesc. Dar mereu port sarcina acestor cugetări și știi tu, Sevastă, că mă simt mai mîngîiat cînd văd că eu sunt vinovat de greșelile tale și mă împac cu lucrurile, cînd văd cum ele au urmat spre a fi cum sunt... Ascultă-mă pe mine, Sevastă. Eu nu am învățat mult, dar mult am văzut și mult am cugetat în îndelungata mea viață : omul nu e fericit decît atunci cînd se uită pe sine.

— Așa-i, tată ! grăi Sevasta cu fața înseninată. Dacă în lume ori în noi înșine e ceva care ne face să ne depărtăm cugetările de noi, atunci parcă nu mai purtăm sarcina vieții. Dar cînd tocmai cugetările, care astfel ne depărtează...

— Cînd tu erai copilă, o întrerupse bătrînul, și eu gîndeam mereu la tine...

— Dar și acum te gîndești, tată, îi zise ea mîhnită...

— Da ! gîndesc, răspunse el, și nu știu ce ar fi de mine, dacă nu ai fi tu. Chiar de cînd ești neno-rocită, viața parcă-mi este mai scumpă și mai plină de farmec. Astăzi, cînd am venit acasă, sufletul îmi era greu de cugetări, dar tu știi că eu nu pot vorbi ; mereu mă tem că-ți voi răni sufletul prin cugetările mele. Uite ! urmă el dezmerdîndu-i obrajii, cît de moale e pelea feții tale, ce frumoase sunt sprînce-nele, buzele și ochii tăi, uite, mari, acoperiți cu genele dese, și părul tău, uite, ce frumos, ce bogat, ce moale este ; și astăzi, cînd am intrat în casă, tu nu ai privit la mine. Știam pentru ce ! Știam și mă durea inima. Apoi, cînd am privit în fața ta, am

văzut că împrejurimea nasului și obrajii îți sunt plini de o roșeață vineție, și când le-am văzut acestea, îmi era ca și când cineva și-ar fi încheștat mîna în inima mea, dar nu puteam grăi. Am gîndit la frumusețea ta și am gîndit la ochii lumii.

— Iartă-mă, taică ! strigă Sevasta apucîndu-i mîna cu amîndouă mîinile. Mi-e scîrbă de mine însămi, dar n-am ce face !

— Da ! n-ai ce face ! E, că n-ai ce face ! îi zise bătrînul mîhnit.

— Singură nu știu cum am intrat în acest foc, urmă ea, însă atunci sufletul mi se întunecă și nu mai gîndesc nimic, stau amorțită, sunt adeseori chiar veselă... Credeam însă că tu nu știi...

— Eu pot ști, draga mea, numai lumea să nu știe. Când întîia oară am simțit, ții tu minte, nu ți-am grăit nimic, dar te-am rugat să nu ieși din casă, am rugat pe oamenii care locuiau aici să se mute, pentru ca să nu te poată vedea și acum de atîția ani această casă rămîne deșertă. Știu, Sevastă, că n-ai ce face, dar aibi îndurare de bătrînețele mele și-ți ascunde păcatul dinaintea lumii, aibi îndurare, Sevastă, și nu-ți risipi frumusețea, căci ea este hrana vederii mele.

— Taică ! strigă ea, niciodată nu o să mai beau ! Să mi se usuce buzele, dacă ele vor mai atinge băutura.

— Nu grăi asemenea cuvinte, îi zise bătrînul cumpătat. Îți mai aduci aminte că sunt de șaptezeci și trei de ani și nu m-am întors acasă.

Eram însurat, te aveam pe tine în fașe și parcă un glas tainic mereu îmi spunea să mă întorc ; nici-cînd dorul de țară nu m-a fost apucat ca și în acea

vreme. Trei zile nu am ieșit însă cu căruța în uliță și mă simțeam bolnav.

Mă deprinsesem cu această viață și nu mă mai puteam lepăda de dînsa. Îmi era peste putință de a gîndi că nu voi mai vedea lumea străcurîndu-se pe dinaintea mea, că nu voi mai încărca povara oamenilor, că nu voi mai avea eu cei mai frumoși căișori, cea mai teafără și mai curată căruță, peste putință de a gîndi că nu voi mai fi căruțaș. Și mi-am cumpărat această casă, care nu se mai potrivea cu căruța, și te aveam pe tine, pentru care căruța mea era o necurmată supărare, și te-am făcut nenorocită cu căruța mea, dar nu m-am despărțit de dînsa. Nu zice tu că te vei despărți de o deprindere mai plăcută decît toate deprinderile omenești.

— Mă voi despărți, tată! grăi Sevasta hotărît. Gîndul că voi îndulci bătrînețele tale îmi va da tărie și mă va face să uit greutățile vieții mele. O, Doamne! Tată! urmă ea sărutîndu-i mîna, pentru ce nu mi-ai vorbit de mult ca astăzi. Atît mă simt de mîngîiată! Vorbele tale mi-au luminat sufletul. Nu știu cum, parcă mă simt norocită de nenorocirea mea. Ori nu va fi un orb, un schilod, un om care să-și fi pierdut nădejdea în această viață, un nenorocit ca și mine? Da! taică, eu voi găsi un asemenea om și voi fi fericită putînd să-i îndulcesc zilele... Voi căuta un copil lepădat și-l voi crește, mă voi jertfi, tată, pentru cei mai nenorociți decît mine.

— Dumnezeu să te poarte în căile tale, grăi bătrînul. Fă cum știi tu, și cum te poartă gîndul. Dar nu mai bea acest rachiu prost, Sevastă! Chiar dacă te-ai otrăvi, nu lua otravă proastă, ci caută pe cea mai bună dintre toate, care să te omoare adormindu-te

în visuri plăcute. Nu mai cumpăra tu însăși băutura : lasă că-ți voi cumpăra eu.

— Nu, tată ! Niciodată ! șopti ea, apoi se lăsă alinată pe scaun. Mai bine mor !

— Moartea vine la vremea ei, fiica mea, îi zise bătrînul. În viață n-avem nevoie să gîndim la dînsa ; traiul ne dă destul de lucru !

VI

Cînd, a doua zi, moș Mărian ieși d-acasă, cerul era senin, soarele tomnatic se ridica din dosul caselor, iară copacii încărcăți de sloi străluceau în razea¹ dimineții.

Înseninată, lumea cu atît mai mult înveselea pe bătrînul, al cărui suflet s-a fost ușurat prin cele ce se petrecuseră în seara trecută, și, ieșind, el și-a petrecut ziua după obiceiul său, privind lumea trecătoare, căutînd să destăinuiască viața din fețele trecătorilor, încărcînd și descărcînd povara oamenilor. Seara, întorcîndu-se acasă, curtea, casa și grajdul îi păreau mai puțin părăsite, iară fiică-sa mai veselă și mai plină de viață.

Garafa cu rachiul pe care l-a fost cumpărat de dimineată stătea unde a fost pus-o cu mîna sa, plină, precum a fost lăsat-o. Cînd ochii lui o zăriră, îl trecură fiorii, fără ca să-și poată da seamă pentru ce. Nu putea însă vorbi decît despre lucruri depărtate de fiică-sa.

Dar mereu era silit să privească la garafă. Oricît de mult era mîhnit de slăbiciunea fiicei sale, își în-

¹ *Răzare* — revărsarea razelor.

chipuia • lupta sufletească prin care va trebui să treacă, spre a se lepăda de un învăț cu care trupul omului atît de lesne se deprinde și pentru aceea ar fi dorit și n-ar fi dorit... El se temea că numai în zadar se va munci.

Seara și în ziua următoare bătrînul mereu era muncit de asemenea cugetări. În zadar își da trudă să le alunge ; el, care era deprins a gîndi la fiică-sa, acum cu atît mai mult trebuia să se chibzuiască de soarta ei.

Seara, fața Sevastei era suptă, ochii îi erau căzuți în cap, înconjurați de verigi vineți și plini de o văpaie galișă, iară obrații îi erau aproape verzii. Din cînd în cînd ea părea tremurînd ca de friguri și o tulbure roșată se arăta trecător în fața ei.

Moș Mărian tresări cînd o văzu.

— Sevastă ! îi grăi el îngrijat, tu ești tristă și prăpădită. Nu ți-e bine.

— Sunt bine, răspunse ea silindu-se a zîmbi, dar astă-noapte nu am putut dormi.

— E rău, fiica mea, asta e cea mai grozavă boală, îi răspunse bătrînul.

Oricît de mult ar fi dorit însă, el nu mai putea vorbi despre aceasta. Îi era destul să privească în ochii fiicei sale, spre a se încredința că vorbele lui o vor supăra.

Și totuși, de cîte ori vedea garafa plină, buzele i se mișcau, gată de a rosti cuvinte înțelepte.

El se așeză pe patul său și rămase tăcut.

Sevasta, după cîtăva vreme, se apropie, se așeză lîngă el, puse capul pe umărul lui, îi apucă mîna și o sărută, apoi rămase cu privirea pierdută.

De cînd nu mai era copilă mică, nu s-a mai alipit astfel de tatăl său, și acum bătrînul tremura dezmerdat de această alipire.

— Tată ! grăi ea așezat, spune-mi ce ai mai văzut astăzi ?

— Ce am văzut, fata mea ? îi răspunse el. Multe am văzut. El se gîndi puțin, apoi urmă : E drept, am văzut un lucru pe care trebuia să ți-l spun numaidecît, cînd am intrat în casă. Am văzut pe Casandra cu copilul ei.

— Sărmana Casandră ! grăi Sevasta.

— Am vorbit cu ea, urmă bătrînul, și nu știu dacă am făcut bine, am spus că ai să mergi să o vezi.

— Da, tată, am să merg, dacă dorești tu.

— Nu, dragă, tu dorești. Ai umblat cu ea la școală și ți-a fost prietenă... Și acum tot la școală locuiește, unde tot mai dă învățătură fetițelor.

— Nici acum nu s-a împăcat cu el ? întrebă Sevasta.

— De aceasta nici vorbă. Bărbatul ei este un om nenorocit.

Ei tăcură cîtva timp.

— Tocmai mă gîndeam astăzi, începu Sevasta, să mă duc și la Anica.

Anica era o prietenă la care Sevasta a fost făcut cunoștință cu Iorgu, Moș Mărian fu dar întrucîtva supărat auzind numele ei. El însă îi zise :

— Du-te, fata mea, du-te și la ea. Mai ieși în lume.

— Dar știi cum e lumea, urmă Sevasta privind în ochii bătrînului. Dacă eu mă voi duce la ea, cată ca și ea să vie la mine. Uite, grăi ea cu blîndețe, arătînd la patul tatălui său. Să cumpărăm un alt pat pentru acesta, ori, dacă nu te superi, să-l punem pe acesta în altă odaie, aici alătura ori în cuhnie. Nu te vei supăra, auzindu-mă vorbind astfel. Nu pentru mine, ci pentru dîsele.

— Înțeleg, draga mea, înțeleg, îi zise bătrînul. Să fie așa ! acum ! numaidecît.

— Nu, tată ! asta se poate și mîne, îi răspunse fiică-sa, deși părea a fi mulțămîtită de grabnica lui hotărîre.

— Acum ! numaidecît ! grăi moș Marian hotărît, stăpînind un suspin. De dragul lumii toate trebuiesc făcute.

Și el urmă a stărui ca să fie mutat în cea mai depărtată parte a casei, în cuhnie.

VII

Era tîrziu după miezul nopții, și moș Mărian sedea în întunerec pe patul său. Știa prea bine că fiică-sa nu l-a depărtat de la sine numai de dragul lumii ; mereu se întreba însă, pentru ce dară ? Gînduri peste gînduri se iveau în capul lui, dar nici unul nu rămînea statornic într-însul. Unul însă neîncetat se reivea și acesta îi zguduia toată firea. Pentru ce l-a depărtat fiică-sa ? Întru ce o supăra ? Ce va fi făcînd ea în lipsa lui ? Unul dintre răspunsurile ce era silit a-și da la aceste întrebări vărsa puterile tinereților în brațele lui. Îi era teamă ca nu cumva Sevașta, voind a scăpa de o patimă, să ajungă a fi jertfa alteia, cu mult mai rea.

După o muncă sufletească de cîteva ceasuri, el se ridică repede și o apucă spre odaia Sevastei.

Era întunerec în odaie.

Bătrînul urcă tiptil scările și tiptil se apropie de ușă, fiind îngrijat ca nu cumva să o supere, dacă va fi stînd trează.

Era cea mai adîncă liniște... El puse urechea la ușa și nu auzi nimic. Sîngele începu să fiarbă în vinele lui... Ascultă mai dinadins și nu auzi răsufarea ei.

„Ea nu e acasă!“ își zise el cu ochii aprinși și strîngîndu-și vîrtos pumnii.

În clipa aceea se auzi un suspin greu, un scaun se clătină și pașii ușori ai Sevastei se auziră pe podelele casei.

Moș Mărian își astupă cu dreapta fața înroșită. „Slăbiciunea bătrînețelor mele!“ zise el mîhnit. În zadar își da însă trudă; el nu se putea depărta de la ușa ei. Sta neclăntit și oprindu-și răsufarea, ca și cînd ar fi prins rădăcini. Și cum auzea pașii ei, și cum îi auzea suspinele, sufletul i se zguduia ca și cînd ea ar călca pe peptul lui și suspinele ei ar fi ale lui. Mereu își mișca mîna, ca să o pună pe descuietoare, dar nu putea și nu putea; el rămînea răzemat de ușchior. Lacrămile i se furișau din cînd în cînd din ochi, i se scurgeau peste față și el nu ridica mîna să le șteargă.

Îndată străbătu o rază de lumină prin gaura cheii. Bătrînul tresări și, fără a se mai gîndi, se aplecă puindu-și ochiul, ca să vadă.

Sevasta era așezată la masă și părea că citește în cartea care fusese pe fereastră.

„Nu poate dormi, își zise bătrînul înduioșat, ori nu voiește a-și da hrana odihnei.“

Peste puțin, ea ridică ochii de pe carte, se răzema de spetele scaunului, apoi scoase din sîn un mic portret, îl privi îndelungat, îl sărută și îl puse încet pe masă, rămîind cu privirea ațintită la el. Peptul i se mișca în valuri grele și ridicate, obrajii îi erau aprinși și tot trupul îi tremura.

Deodată sări înviforată de pe scaun și începu să alerge prin casă.

Moș Mărian simți sîngele răcindu-i-se în vine. În acest moment el nu mai era el însuși, omul blînd, cumpătat și îndelung răbdător. În loc însă de a pune mîna pe zăvor ca să intre în casă, se retrase îngrozit și smerit, ca și cînd ar fi izbit în pept de către cineva. „Nu poate, nu mai poate să-și stăpînească setea, își zise el mîhnit, și eu am făcut-o să intre în focul acesta.“

După ce scoborîse scările, auzi în dosul său zgomotul ușii și rămase încremenit lingă perete. Fiică-sa, învăluită în o haină apucată în pripă, trecu cu pași răpezi pe dinaintea lui. El se mișcă aprins, își pipăi tureacul, apoi șerparul, și găsindu-și cuțitul într-însul, îl strînse în pumn și plecă în urma ei. Abia făcu însă cîtiva pași și se opri, stete puțin, apoi iarăși puse cuțitul în șerpar. Sevasta nu mergea spre uliță, precum crezuse, ci spre grajd. Văzînd aceasta, moș Mărian începu să răsufle cu greu și iarăși plecă. Cînd voi însă a intra după ea în grajd, pasul i se curmă.

„Nu pot și nu pot ! își zise el tremurînd în tot trupul și apucînd iarăși cuțitul. Una este în lume cu care nu mă pot împăca : e aceasta.“

Și el rămase încremenit, stînd la ușa grajdului cu ochii mari și aprinși, cu obrajii lipsiți de sînge și cu cuțitul în mîna încleștată.

— Costane, auzi el, dormi d-ta ? !

— Cine-i ?

— Eu sunt, Sevasta.

— Sevasta ? ! Ce e, coconiță ? Ce e, pentru Dumnezeu ? !

— Știi tu să taci, Costane ? îi zise Sevasta cu glas înnăbușit.

— Știu, răspunse Costan.

— Îmi juri tu că nu vei spune nimănui ?

— Da, îți jur ! Nimănui decît lui nenea Mărian.

— Tocmai lui nu !

— Da pentru ce ?

— Pentru că ai trebui să-i amărești zilele.

— Eu ? ! Niciodată ! Dar ce voiești ?

— Să nu spui că am venit acum la tine.

— Nu spui, grăi Costan.

— Costane ! îți este ție scîrbă de mine ?

— Mie ? ! mi-e scîrbă ?

— Vino cu mine ! îi grăi ea, vino ! vino ! degrab' !
Vino să vorbim !

Auzind aceste, moș Mărian făcu trei pași îndărăt, apoi căzu buiguit la pămînt.

Sevasta ieși fără a-l vedea. Deodată însă, la ușă, ea se opri și-l apucă pe Costan de amîndoi umerii.

— Vrei tu, zise ea prin vis, să-mi fii mie bărbat ?

Costan privi lung în ochii ei aprinși și simțind că ea și-a ieșit din fire, îi răspunse oarecum fricos, dar hotărît :

— Vreau, chiar dacă nu ar fi decît pentru o singură zi, înainte de moartea mea, apoi fără de voie o cuprinse cu brațul.

— Dă-mi pace ! dă-mi pace ! strigă ea dîndu-l cu brațele bărbate înapoi, apoi se repzi ca o nebună spre casă.

Cînd moș Mărian își veni în fire și se ridică de la pămînt, nimeni nu se mai vedea.

Picioarele abia îl mai țineau, capul îi era greu și cuțitul îi căzu din mîna descleștată. El intră încet

în grajd, se apropie de Cîrlan, îi cuprinse grumazul cu amîndouă brațele și rămase plîngînd ca un copil, iară calul gema încet de durerea stăpînului său nenorocit.

VIII

Ziua următoare, moș Mărian găsi pe fiică-sa dormind un somn adînc și copilăresc. Încet, pe vîrfurile degetelor, se apropie de pat, dar nu putu să o sărute, cum ar fi voit, ci-i netezi numai părul de pe frunte.

— Iorgule ! ah, cît sînt de fericită ! șopti ea prin somn.

Bătrînul privi cîtăva vreme la fața palidă și liniștită, apoi ieși cu un suspin greu din casă și se așeză la scări.

Soarele era sus cînd Sevasta s-a ivit în ușă. Văzînd pe tatăl său, ea grăbi la dînsul veselă, aproape zburdalnică.

— Te-ai supărat ? îi zise ea, apucîndu-l de mînă și ducîndu-l spre odaie.

— Nu m-am supărat, fata mea, îi răspunse bătrînul, îmi pare bine că ai putut dormi.

Mai mult el nu putu grăi.

— Da ! am dormit bine și mă simt veselă, zise ea turburată. Dar tu vei fi flămînd.

— Nu, am mîncat, zise el așezîndu-se.

Ochii lor se întîlniră și el nu mai putu vorbi.

Ea începu să așeze prin casă, iară el rămase neliniștit pe scaunul său.

— Nu ieși ? îl întrebă ea mai tîrziu.

— Nu ! răspunse el cam silit ; nu sunt tocmai bine și Cîrlanul șchioapătă de un picior.

— Cît e de bine ! strigă ea apropiindu-se de dînsul și puindu-i mîna pe umăr. Atunci poți veni cu mine.

— Eu ?! cu tine ?! întrebă moș Mărian ridicîndu-se uimit și îmbucurat. Dar unde ?

— La Casandra și la Anica, apoi să ducem florile și porumbelul.

— Bine, fata mea, prea bine ! grăi privind-o cu ochi înveseliți.

După-amiazăzi, moș Mărian ieși cu fiică-sa în oraș.

Niciodată, nu s-a simțit mai fericit decît în vremea ce străbăteau ulițele unul lîngă altul.

El a fost îmbrăcat cămașa curată, peptarul strîmt, a fost încins șerparul împodobit cu flori de fir, iară ea, de sus pînă jos, era în negru, numai broboada ce avea pe cap era albă. Haina ei și scurteica de pe trup erau croite cu îngrijire și alipicios¹, încît la orișice mișcare ochiul parcă vedea străbătînd la vedere viața învăluită întrînsele. Era peste putință ca cineva să treacă pe lîngă această perече de oameni fără ca să-și oprească privirea asupra lor. El — un bătrîn cărunt, cu ochii veseli și cu obrajii rumeni, ea — o femeie tînără cu părul negru, cu privirea îngreunată și cu fața albă ca marmura poleită.

Sevasta apucă brațul bătrînului său părinte, se răzema de dînsul și astfel braț de braț ei își urmară calea pînă la Casandra, de la ea la Anica și de la Anica la prăvălia unde ea vindea lucrul mînilor

¹ Strîns pe corp.

sale. Pretutindenea bătrînul se simțea bine văzut și se bucura de buna primire a oamenilor.

În toată vremea, atît Sevasta, cît și moș Mărian erau veseli și vorbăreți.

Îndată însă ce se apropiară de casă, ei începură să fie tăcuți. Pe cînd sosiră acasă, în odaie era întunerec. Sevasta căzu obosită pe un scaun, iară bătrînul o privi cîtăva vreme, apoi se apropie de dînsa și îi cuprinse grumajii cu brațul.

— Nevinovatul meu copil ! zise el cu glas în-năbușit.

Sevasta privi înspăimîntată în fața lui.

— Mărită-te, Sevastă ! grăi el, mărită-te !

Ea se ridică răpede și rămase cu privirea ațintită în ochii lui.

— Mărită-te după Costan ! zise el fricos și aproape înspăimîntat de cuvintele ce a rostit.

Sevasta se aruncă cu un țipăt în grumajii lui și își ascunse fața.

— Iartă-mă, tată ! șopti ea. Iartă rușinea ce ți-am făcut.

— Rușine ?! Rușine ?! strigă el înnăbușit de simțire... Tu mi-ai făcut rușine ?!... Și el îi acoperi fața cu sărutări... Nu-mi pasă, urmă el aprins, acum să mor, căci mă tem că nu voi mai ajunge în viață o zi ca și aceasta, ori să trăiesc deopotrivă cu lumea că ziua de astăzi îmi va fi destulă mîngîiere pentru întreaga viață... Dar mă tem, Sevastă ! mereu sunt îngrijat.

După aceste făcu trei pași pînă la fereastră, apucă garafa cu rachiou și cu ea în mînă se apropie de fiică-sa.

— Ia, Sevastă ! o rugă el, bea ! te rog, bea și-mi dă liniștea pe care o aveam.

Sevasta privi cîtăva vreme îngrozită la garafă, apoi o luă din mîinile tătine-său și o izbi de pămînt, încît ea se sfărîmă în mii de bucăți.

— Acum lasă-mă singură, zise ea ieșită din fire, lasă-mă, te rog !

Moș Mărian însă astă dată nu se mai putea gîndi să nu supere pe fiică-sa ; el rămase ca un stîlp de piatră în mijlocul odăii.

Ea își încheștă mîinile în brațele lui.

— Îmbrățișează-mă, tată ! șopti ea alipindu-se de dînsul... ține-mă ca să nu cad.

El o cuprinse în brațe și o ținu multă vreme stăpînit de durere, iară ea rămase tremurînd ca frunza de mesteacăn în brațele lui.

— Mi-am tras seamă cu mine, grăi ea într-un tîrziu, obosită, de mult e de cînd mi-am tras seamă. Bietul Iorgu ! nici el nu e mai norocit decît mine... nici el nu-și găsește soț în lumea aceasta. Dar aș voi să-l văz, tată, urmă ea pătimașă, numai să-l văz. A trecut un an de cînd nu l-am văzut.

— Uită-l, fătul meu ! îi zise bătrînul în luptă cu sine.

— Tată ! tată ! strigă ea încheștîndu-se cu brațele în grumajii lui, voiesc să-l văd.

— Stăpînește-te, fătul meu ! șopti bătrînul depărtînd-o încet și cam rece de la sine. Bea, cum ai băut pînă acum, pentru ca iar să nu mai dorești a-l vedea. Nu vezi tu, că ți s-a tulburat sîngele și ți-ai ieșit din fire !

Ea își ridică capul și privi la tatăl ei cu îndărătnicie.

— Nu mai voiesc ! strigă ea. Tu însuți zici că una singură dată trăiește omul în lume și nimic

nu mă va mai face să mă lipsesc de această una viață.

— Te voi face eu ! strigă bătrînul minios, încît casa începu să răsune. Mai bine te ucid cu mîna mea, decît să te văd mai nenorocită decît ești.

Ea căzu în genunchi și îi cuprinse picioarele.

— Tată ! aibi îndurare de mine.

— Lasă-mă ! lasă-mă ! grăi bătrînul, și desfăcîndu-se de ea, ieși răpede din odaie.

IX

A doua zi era duminică. Sevasta dori să meargă cu tatăl său la biserică.

Întorcîndu-se de la biserică, tata și fiica erau triști și tăcuți.

Sevasta se așeză obosită.

— Tată ! începu ea într-un tîrziu, privind îndelungat în fața lui. Cît ar fi de bine dacă eu aș muri.

— Muri ? ! Nu ! zise moș Mărian înduioșat, apoi se ridică, se apropie de ea și îi netezi părul de pe frunte.

— Uite ! îi zise ea, mi-e groază cînd gîndesc că sunt tînără și mai pot avea multe zile. Tu, care ești bătrîn, mai lesne porți nenorocirile, fiindcă ai mîngîierea bătrînețelor, și gîndul că tot nu vei mai trăi mult te face să nu ții seamă de nenorocirile ce întîmpini.

— Așa-i, fata mea, răspunse bătrînul, bătrînețele sunt un dar neobicinuit și pentru aceea omul nu cere mult de la dînsule. Dar tu, care ești tînără, trebuie să aibi nădejdea tinerețelor.

— Am pierdut-o de mult !

— Iarăși o vei găsi.

— Niciodată ! răspunse ea. Mă simț prea slabă pentru ca să mă cred vrednică de a străbate după gândul meu prin viață. Și apoi, nu ziceai tu însuși că mai bine să mă vezi moartă decît mai nenorocită ?

— Am zis, fata mea, răspunse bătrînul turburat, și să nu fi zis în ceas rău, dar am zis în o clipă de nechibzuire.

Cîtva timp stătura privind-se în tăcere.

— O, Doamne ! cum aș dori să-l văz, zise ea încet.

— Să-l vezi dar ! Da ! să-l vezi, răspunse bătrînul, apoi se ridică și ieși.

X

După ce se văzu singur, bătrînul se simți mai liniștit.

Toată după-amiază-ziua el a stat retras și confundat în gânduri. Mai multe ceasuri s-a uitat șezînd pe patul său, fără a-și putea da seamă ce a gîndit și ce gîndește.

Era buiguit, gîndirile au fost încetate a se mai schimba în capul lui, simțirea i s-a fost tîmpită. Mereu vedea pe fiică-sa îmbrățișînd pe iubitul ei, o vedea ieșită din fire, o vedea căzută jertfă slăbiciunii, și altă nimica nu mai putea să vadă. Dacă ar fi un copil ușor de minte, care își dă seama și nu se muștră de pasul ce a făcut, își zicea el într-un tîrziu, dacă ar fi cum poate că era cu zece ani în urmă, cînd nu suferea să fie muștrată pentru greșeala ce a făcut, dar astăzi... astăzi ?!

Ochii bătrînului se împăinjeniră, sîngele i se îmbulzi spre cap, nu se mai ştia pe sine, era aproape să îşi iasă din fire.

„Da! grăi el, mai bine să moară!... Nu! urmă el scrişnind dinţii. Să nu moară! Şi totuşi ar fi mai bine să moară mai devreme decît mai tîrziu... Ah! Pentru ce nu l-am sfărmat eu atunci pe omul acela! Da, să îl fi ucis, şi nu ar fi fost om, nu lege, care m-ar fi osîndit!... Nu pot! Un lucru este în lume cu care nu mă pot împăca: e acesta!”

El ieşi cu paşi hotărîţi şi îşi luă calea spre odaia fiicei sale. După cîtiva paşi se întoarse, privi împrejur, apoi începu să caute în toate părţile. În sfîrşit scoase din dosul poliţei un cuţit lung ca de două palme şi lat ca de două degete. Plăselele de os erau lucii şi albe ca de ceară: însuşi cuţitul era însă negru şi în tăiş erau două ştirbituri. Bătrînul privi cîtva timp cuţitul, îl şterse cu aripa sucmanului, apoi îl puse pe masă, mai mult îl aruncă cu dispreţ, se așeză pe pat şi rămase pe gînduri.

Iarăşi se ridică. Într-un colţ era o secure răzemată de perete; o luă şi o puse pe masă, apoi ieşi şi se întoarse cu cîteva bucăţi de sticlă în mînă. După ce le așeză şi pe aceste pe masă, luă un toporaş din cui, şi puindu-le pe muchea săcurii, începu să sfărâme bucăţile de sticlă cu muchea toporaşului. Era o muncă anevoioasă, dar bătrînul o urmă încet, pînă ce văzu sticla sfărămată ca praful.

Acum el îşi dezbracă sucmanul, îl întinse pe masă, presără praful de sticlă pe colţul unui pulpan, apoi apucă cuţitul, ţiind cu dreapta plăselele, iară cu stînga apăsînd asupra tinghilei şi astfel începu să-l frece pe sucmanul plin de praf aspru.

Din ce în ce cuțitul se curăți... În sfîrșit nu mai rămase nici o vrîstă întunecoasă pe dînsul. Bătrînul îl privi mulțămît, îl mai frecă de cîteva ori de mîneacă, apoi luă o cute și începu să-i scoată știrbiturile și să-i îndrepteze ascuțișul.

În toată vremea aceasta el era liniștit și părea a nu gîndi decît la lucrul său. Cînd cuțitul fu ascuțit, după ce îl mai polei cîtva timp de dunga mesei, îl privi încă o dată mulțămît, îl puse pe masă, își scutură sucmanul și îl îmbrăcă.

În clipa aceasta intră Sevasta. Săcurea, toporașul și cuțitul sclipitor erau pe masă.

Ochii ei se opriră asupra lor.

— N-aveam ce face, grăi bătrînul cu un zîmbet amarnic, și m-am pus să mai îndreptez cuțitul ăsta.

— Dar cît de frumos e, grăi Sevasta apucîndu-l în mîină și dezmerdîndu-și degetele cu el.

Pe moș Mărian îl trecură fiorii. El îi luă cuțitul din mîini și îl puse în dosul poliței, de unde l-a fost luat.

— Așa ! zise el, asta s-a făcut ! Dumineca viitoare o să mă pun și la toporaș.

El puse toporașul în cui, securea în colț, adună fărămiturile de sticlă și le aruncă afară, apoi se întoarse la fiică-sa.

Intrînd, mai mult căzu decît se așeză pe patul de alături. Sevasta se puse lîngă dînsul, puse capul pe umărul lui, apoi își ridică ochii și îi privi în față.

— Ești trist, tată ! șopti ea.

— Nu sunt, draga mea.

— Ești trist, zise ea. De cîteva zile ai suferit mai mult decît întreaga ta viață... Vezi ! eu mult te-am amărît. Iartă-mă, tată ! Așa-i că mă ierți ? !

El nu îi răspunse nimic, dar ea își putea tălmăci răspunsul din ochii lui.

— Aide, Sevastă, du-te sus ! îi zise el ridicîndu-se. Se întunecă și eu mai am să merg undeva astăzi. Mă voi întoarce cam tîrziu... Du-te sus, căci eu mă duc să dau pe Cîrlan în grija lui Costan.

Ea plecă încet, iară moș Mărian rămase privind îndelung în urma ei.

XI

Costan ședea în grajdul întunecos. Cînd auzi pașii bătrînului, se ridică și plecă spre ușă.

— Costane ! îi zise moș Mărian așezat, să te duci să-mi aduci rachiu.

— Pentru ce, moș Măriane ? îl întrebă Costan în îndoială.

— Nu întreba pentru ce, ci îți ia bani și te du.

— Mă duc ! zise Costan, apoi se întoarse în grajd, luă o garafă și plecă.

Moș Mărian plecă și el în urma lui pînă la poartă, aici apoi se opri și îl așteptă.

— Costane ! grăi el, cînd îl văzu întorcîndu-se, pune garafa jos, apoi vino și-mi ajută să închidem poarta.

Costan puse garafa lingă stîlp, apoi amîndoi se apucară de poarta ruginită în țîțini și după cîteva opintiri o închiseră.

Săvîrșind acest lucru, ei se duseră în grajd.

— Dacă beau, nepoate, zise bătrînul bînd din garafă, mi se dezleagă limba și-mi perd cumpătul. Și adeseori e bine să vorbim și să fim mai puțin cumpătați.

— Aşa o fi, moş Măriane ! răspunse Costan neliniştit.

— Dar acum să te rog de un lucru mare, urmă bătrînul cu răceală.

— Oricît de mare !

— Un lucru pe care e pusă viaţa.

— Da, moş Măriane ! grăi Costan apropiindu-se de dînsul.

— Cunoşti pe coconul Iorgu ?

— Iorgu Stroienescu ? Căpitanul Stroienescu ? Nu-l cunosc. Dar îi ştiu casa.

— Pe calea Herestreului ?

— Da, moş Măriane.

— Simţi tu în tine destulă virtute să mi-l aduci aici ?

— Cum să-l aduc ?

— Să-i spui că îl roagă Sevasta să vie la ea, acum, numaidecît, că eu nu sunt acasă şi nici nu viu, şi că nu dorm în casă cu ea... N-aibi grijă, că îl va primi mai drăgăstos decît pe tine.

Costan stete încremenit.

— Îl aduc, moş Măriane ! chiar dacă ar trebui să-l aduc în braţe.

— Dar te simţi tu vrednic a i le spune toate aceste ?

— O, Doamne ! O, Doamne ! Moş Măriane ! zise Costan înăbuşit, lasă-l pe mîna mea.

— Dar dacă n-ar voi să vie ?

— Grija mea de dînsul. Vine ! Îi ştiu eu pe coconii ăştia, le ştiu felul, le cunosc graiul.

— Ascultă, Costane, îi zise bătrînul aşezat. Dacă n-ar voi să vie, te întoarce şi te du la fiică-mea, îi spune că din întîmplare te-ai întîlnit cu el, că ţi-a spus c-ar veni, dac-ar vedea ceva de la mîna ei.

— Înțeleg, moș Măriane ! grăi Costan plecînd. Grija mea de lucrul ăsta.

Bătrînul privi puțin în urma lui, apoi se opri la ușa grajdului. Numai acuma simțea din tot adinsul greutatea faptei la care se pregătea. Și era hotărît la ea.

El intră în grajd cu un suspin greu.

Cîrlanul începu să necheze încet printre dinți ; își întoarse apoi capul spre stăpînul său și bătrînul văzu strălucirea gălbinie a ochilor lui mari.

— Cîrlane ! zise el. Și în acest singur cuvînt era cuprinsă toată durerea lui.

Calul se smînci de la grajd, se întoarse înapoi și, dîndu-și capul în pămînt, își alipi grumajii de stăpînul său.

Moș Mărian se cutremură. Își aduse aminte noaptea de mai odinioară, cînd sta țîind cuțitul în mîna încheștată, în vreme ce fiică-sa vorbea cu Costan ; se văzu plîngînd ca și atunci, pe grumajii calului, prea slab spre a putea cumpăta pe fiică-sa în o clipă de izbucnire pătimașă.

— Nu se poate ! strigă el îngrozit. Eu nu-l pot ucide ! Să fie voința tatălui !

Și grăind aceste, se repezi ca un nebun în urma lui Costan.

XII

Sosind la uliță, moș Mărian se gîndi puțin, apoi apucă cea mai scurtă cale. Din uliță în uliță el străbătea ca și cînd ar fi gonit ori ar goni pe cineva de moarte. La fieștecare pas deznădăjduirea lui creștea, la fieștecare cotitură el își iușea pasul.

În sfârșit sosi la casa lui Iorgu, fără să fi ajuns pe Costan. „A intrat ? N-a sosit încă ?... A făcut ceva ? N-a făcut nimic ?...” El privi împrejur și văzu mai întâi prin întunerec, apoi în lumina unui felinar, pe Costan.

— Ce-i, moș Măriane, ce-i ? îl întrebă Costan înspăimântat.

— E bine ! zise bătrînul. Lasă pe căpitanul. Mîne să-ți pui calul la căruță și să te întorci acasă.

— Eu ?

— Tu, Costane !

— Pentru ce, moș Măriane ?

— Nu întreba ! îi zise bătrînul mîhnit. Fă cum îți zic.

— Da, moș Măriane ! răspunse flăcăul, apoi rămase privind în urma bătrînului.

XIII

Întorcîndu-se, moș Mărian străbătea din uliță în uliță cu aceeași iuțeală cu care a fost venit. Cuprins de neastîmpăr, de îngrijare, de frica unei nenorociri nehotărîte, el grăbea și tot mai mult grăbea spre casă. Să vadă pe fiică-sa, să-i spuie singur nu știa ce, să plîngă în tăcere, și iarăși temîndu-se de năvala patimilor lui.

Cuțitul pe care l-a fost ascuțit astăzi mereu îi sclipea în ochi și mereu se temea că ea, în clipa unei izbucniri, va putea să-l apuce în mînă.

Sosind acasă, grăbi spre ușa fiicei sale. Era încuiată. El ascultă și nu auzi răsuflarea ei. Apucă încuietoarea și făcu zgomot.

În casă nu se mișca nimic. Acum văzu raza de lumină străbătînd prin gaura cheii. Sîngele i se ridică în cap și cu o mișcare repede apucă săcurea din apropiere, o ridică, apoi strigă :

— Sevastă !... Deschide, Sevastă !

El bătu tare în ușă. Nici un răspuns.

Ca ieșit din fire izbi muchea securei în zăvor, încît ușa se deschise departe înaintea lui.

Săcurea îi căzu din mînă și el rămase încremenit în prag.

În mijlocul odăii, Sevasta zăcea întinsă pe spate. Cuțitul ascuțit de către tatăl său era încă în mîna ei încheștată, sîngele curs din pieptul ei dezvelit aburea încă în răceala iernatică ; dar sînul nu se mai mișca, răsuflarea i-a fost încetat.

Fără mișcare o privi bătrînul ei părinte, fără suspin, fără un singur glas de durere. Ca deșteptat apoi din somn el se mișcă, închise ușa, se apropie și îngenuche lîngă dînsa.

„Moartă ! Moartă ! grăi el rîzînd. Ucisă de mîna sa, cu cuțitul pregătit de mine ! Moartă ! Sevastă ! Copilul meu nevinovat !“

El îi luă cuțitul din mînă și tăie cu el cămașa de pe trupul moartei. După aceea se ridică, aduse vasul cu apă rece și începu să-i spele rana și trupul de sînge. Săvîrșindu-le aceste, o șterse pe trup, o luă în brațe și o puse în patul așternut. În urmă deschise dulapul, scoase o cămașă curată, îi tăie spatele, o îmbracă cu dînsa, îi despleti părul, apoi se așează liniștit la picioarele ei și rămase privind-o în tăcere.

Peste cîtăva vreme, bătrînul se ridică, îi sărută fruntea, ochii, buzele, rana din preajma inimii și picioarele, apoi căzu în genuchi, își făcu cruce și zise *Tatăl nostru*.

Cînd se îndreptă în picioare, fața lui era aspră și hotărîtă.

El ieși din casă și peste puțin se întoarse cu un braț de lemne, pe care îl așează încet subț pat. Apoi aduse al doilea braț și-l așează și pe acela, luă cuțitul, rase sîngele de pe podele și aruncă rășaturile în apropierea lemnelor.

După aceste el ieși, închise ușa în urma sa și se duse în cuhnie. Lada împodobită cu flori tăiete în lemn era la capătul patului; el o ridică în spate, o duse și o așează în mijlocul curții. Acum privi împrejur. Era pustiu. Era pustiu.

Moș Mărian se întoarse în casă.

În toată vremea de cînd a fost luat cuțitul din mîna fiicei sale moarte, el era cuprins de adîncă durere, dar liniștit și senin. Acum începu să plîngă amarnic. Și iarăși căzu asupra moartei și o cuprinse în brațele sale.

* * * * *

A fost trecut miezul nopții, cînd moș Mărian se ridică, luă lampa și o răsturnă pe patul în care zăcea moarta.

Patul începu să arză. El luă focul în mînă și-l aruncă în toate părțile, încît deodată întreaga odaie se aprinse.

După aceste ieși, se duse încet afară, coborî treptele și, ajuns în mijlocul curții, se așează pe lada sa, privind îngrijat la răspîndirea focului.

Peste puțină vreme, flăcările începură să iasă pe ferestre, acoperămîntul arunca scînteii și din ce în ce focul se răspîndi peste casa întreagă.

Pe cînd lumea înspăimîntată veni să aducă ajutor, moș Mărian ședea pe ladă, jălind patruzeci și unu de ani din viața sa.

, ...

După trei zile ieșea din București o căruță cu un cal. Un bătrîn liniștit, nepăsător și senin la față, șezînd pe o ladă împodobită cu flori tăiete în lemn, ținea frînele și-și lăsa Cîrlanul în draga lui voie.

Și mîna moș Mărian, fără ca să mai privească înapoi.

Convorbiri literare, XV (1881)

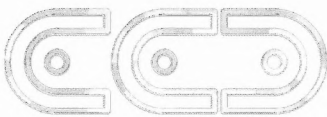
CUPRINS

	<u>Pag.</u>
<i>Prefață</i>	V
<i>Tabel cronologic</i>	XLI
Moara cu noroc	1
Popa Tanda	132
Scormon	156
La crucea din sat	165
Gura satului	194
O viață pierdută	253

Redactor responsabil : NICOLAE TEICA
Tehnoredactor : ION TUDOR

Dat la cules 13.04.1965. Bun de tipar 26.05.1965. Apărut 1965. Tiraj 70.160. Broșate 67.080 ex. Cartonate 3.080 ex. Hirtie tipar de 50 g/m². Format 700 X 920/32. Coli ed. 15,97 Coli tipar 11 A. nr. 3854/1965. C.Z. pentru bibliotecile mari 8R C.Z. pentru bibliotecile mici 8R — 32.

Tiparul executat sub comanda nr. 50.303 la Combinatul Poligrafic „Casa Științei” Piața Științei nr. 1, București — R.P.R.

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și
CAT Graur

Antwerpen
2025

